

দূৰ আৰু মুক্ত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান
Institute of Distance and Open Learning
 গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
Gauhati University

অসমীয়াৰ স্নাতকোত্তৰ পাঠ্যক্রম (০১)

M. A. in Assamese (01)

পাঠ্যবিষয় : ৪.৩-খ (Course : 4.3- B)

অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ সাম্প্ৰতিক গাঁথনি
**(Historical Development of Assamese Language
 and It's Present Structure)**



বিষয়সূচী (Contents)

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় (Course Introduction)

প্ৰথম খণ্ড : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ

- প্ৰথম বিভাগ : মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ আৰু পৰিচয়
 দ্বিতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ
 তৃতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ উৎস বিচাৰ
 চতুৰ্থ বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা
 পঞ্চম বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশত সম্ভাৱ্য আৰ্যভিন্ন প্ৰভাৱ

দ্বিতীয় খণ্ড : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্ব

- প্ৰথম বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব
 দ্বিতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : প্ৰাকৃতি
 তৃতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : কাৰক আৰু ক্ৰিয়া
 চতুৰ্থ বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ 'ব্যাকৰণগত বিষয়' আৰু 'বাক্যতত্ত্ব'

Contributor

Block 1 :**Units 1 & 4:** Dr. Apurba Kr. DekaAsstt. Professor in Assamese
IDOL, Gauhati University**Unit 2:** Dr. Khagesh Sen DekaDept. of Assamese
Pub-Kamrup College**Unit 3 :** Dr. P.N. Dutta Baruah

Retd. Professor, CIIL, Mysore

Unit 5 : Dr. Upen Rabha HakachamDepartment of Assamese
Gauhati University**Block 2:****Unit 1:** Hari Prasad BaruahLecturer in Assamese
LOKD College, Dhekiajuli**Unit 2:** Dr. Apurba Kr. DekaLecturer in Assamese
IDOL, Gauhati University**Units 3 & 4:**

Dr. Phanindra Narayan Dutta Baruah

Retd. Professor, CIIL, Mysore

Content Editing

Block 1: Dr. Upen Rabha Hakacham

Department of Assamese
Gauhati University

Block 2: Dr. Dipti Phukan Patgiri

Department of Assamese
Gauhati University

Revision & Re-editing

Dr. Bibha Bharali

Dept. of Assamese, GU

Course Coordination

Dr. Kandarpa Das

Director
IDOL, Gauhati University

Dr. Upen Rabha Hakacham

Department of Assamese
Gauhati University

Dr. Apurba Kr. Deka

Asstt. Professor in Assamese
IDOL, Gauhati University

Cover Page Design

Naba Kr. Choudhury

Department of Antropology
Gauhati University

February, 2013

© Institute of Distance and Open Learning, Gauhati University. All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the Institute of Distance and Open Learning, Gauhati University. Further information about the Institute of Distance and Open Learning, Gauhati University courses may be obtained from the University's office at IDOL Building, Gauhati University, Guwahati-14. Published on behalf of the Institute of Distance and Open Learning, Gauhati University by Dr. Kandarpa Das, Director and printed at Asom Printers, Guwahati-3. Copies printed 500.

Acknowledgement

The Institute of Distance and Open Learning, Gauhati University duly acknowledges the financial assistance from the Distance Education Council, IGNOU, New Delhi for preparation of this material.

অসমীয়া স্নাতকোত্তৰ পাঠ্যক্রম

অসমীয়া বিষয়ৰ স্নাতকোত্তৰ পাঠ্যক্রম চাৰিটা যান্মাসিকত সম্পন্ন হ'ব। প্ৰত্যেকটো যান্মাসিকত পাঁচোটাকৈ পাঠ্যবিষয় (Course) থাকিব। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় যান্মাসিকৰ আটাইকেইটা পাঠ্যবিষয় আৰু তৃতীয় যান্মাসিকৰ প্ৰথম চাৰিটা পাঠ্যবিষয় উম্মেহতীয়া। সকলো বিদ্যাৰ্থীয়ে এই পাঠ্যবিষয়সমূহ অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। তৃতীয় যান্মাসিকৰ পঞ্চম পাঠ্যবিষয়টো আৰু চতুৰ্থ যান্মাসিকৰ আটাইকেইটা পাঠ্যবিষয় দুটা শাখাত বিভক্ত হ'ব — সাহিত্য শাখা (ক) আৰু ভাষা শাখা (খ)। বিদ্যাৰ্থীসকলে যিকোনো এটা শাখাৰ পাঠ্যবিষয় অধ্যয়ন কৰিব লাগিব।

সমগ্ৰ পাঠ্যক্রমৰ সৰ্বমুঠ নম্বৰ : ১৬০০। প্ৰতিটো পাঠ্যবিষয়ৰ বাবে মুঠ নম্বৰ থাকিব: ৮০। পাঠ্যবিষয়সমূহৰ মূল্যায়ন দুই ধৰণে হ'ব - আভ্যন্তৰীণ আৰু মূল পৰীক্ষা। দুয়োটা শিতানত নম্বৰ থাকিব এনেধৰণে —

আভ্যন্তৰীণ : ১৬ (মুঠ নম্বৰৰ ২০ শতাংশ)।

মূল পৰীক্ষা : ৬৪ (মুঠ নম্বৰৰ ৮০ শতাংশ)।

মূল পৰীক্ষাত বৰ্ণনাধৰ্মী আৰু চমু প্ৰশ্ন অথবা চমু টোকা — এই দুই ধৰণৰ প্ৰশ্ন থাকিব। দুয়ো প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ বাবে নম্বৰৰ গঠন তলত দিয়া ধৰণৰ :

বৰ্ণনাধৰ্মী প্ৰশ্ন : ৪৮।

চমু প্ৰশ্ন / চমু টোকা : ১৬।

এই পাঠ্যক্রমৰ মূল্যায়ন 'Credit and Grading System' ৰে সম্পন্ন হ'ব। প্ৰতিটো পাঠ্যবিষয়ৰ 'Credit Point' হ'ল ৮।

যান্মাসিক অনুসৰি এই পাঠ্যক্রম তলত দিয়া ধৰণৰ —

প্ৰথম যান্মাসিক

- পাঠ্যবিষয় ১.১ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (আদি আৰু মধ্যযুগ)
পাঠ্যবিষয় ১.২ অসমীয়া কবিতা
পাঠ্যবিষয় ১.৩ প্ৰাচ্য সাহিত্য সমালোচনা
পাঠ্যবিষয় ১.৪ অসমৰ সংস্কৃতি
পাঠ্যবিষয় ১.৫ ভাষাবিজ্ঞানৰ সাধাৰণ পৰিচয়

দ্বিতীয় যান্মাসিক

- পাঠ্যবিষয় ২.১ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (আধুনিক যুগ)
পাঠ্যবিষয় ২.২ অসমীয়া নাটক
পাঠ্যবিষয় ২.৩ পাশ্চাত্য সাহিত্য সমালোচনা
পাঠ্যবিষয় ২.৪ সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু ধাৰা
পাঠ্যবিষয় ২.৫ সংস্কৃত সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী

তৃতীয় ষাণ্মাসিক

- পাঠ্যবিষয় ৩.১ অসমীয়া গদ্য
পাঠ্যবিষয় ৩.২ অসমীয়া উপন্যাস
পাঠ্যবিষয় ৩.৩ অসমীয়া চুটিগল্প
পাঠ্যবিষয় ৩.৪ লিপি আৰু পাঠ-সমীক্ষা
পাঠ্যবিষয় ৩.৫ (ক) তুলনাত্মক সাহিত্য আৰু অনুবাদ প্ৰসঙ্গ
৩.৫ (খ) ভাষাবিজ্ঞান আৰু ইয়াৰ অধ্যয়ন ক্ষেত্ৰ

চতুৰ্থ ষাণ্মাসিক

- পাঠ্যবিষয় ৪.১ (ক) ভক্তি সাহিত্য
৪.১ (খ) মধ্যভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ পাঠ
পাঠ্যবিষয় ৪.২ (ক) সংস্কৃত সাহিত্য
৪.২ (খ) ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ তুলনামূলক ব্যাকৰণ
পাঠ্যবিষয় ৪.৩ (ক) পাশ্চাত্য সাহিত্য
৪.৩ (খ) অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ
সাম্প্ৰতিক গাঁথনি
পাঠ্যবিষয় ৪.৪ (ক) ভাৰতীয় সাহিত্য অধ্যয়ন
৪.৪ (খ) সমাজ-ভাষাবিজ্ঞান, উপভাষা-বিজ্ঞান আৰু অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা
পাঠ্যবিষয় ৪.৫ (ক) বিশেষ লিখকৰ নিৰ্বাচিত ৰচনা
৪.৫ (খ) অসমৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা আৰু ভাষাতত্ত্ব

পাঠ্যবিষয় ৪.৩ (খ)

অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ সাম্প্ৰতিক গাঁথনি

- গোট ১ : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ
অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ
অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিচাৰ
অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশত সম্ভাৱ্য আৰ্যভিন্ন প্ৰভাৱ
- গোট ২ : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্ব
অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব
অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : শব্দ গঠন
অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : কাৰক আৰু ক্ৰিয়া
অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : 'ব্যাকৰণগত বিষয়'
- গোট ৩ : অসমীয়া ভাষাৰ অৰ্থতত্ত্ব আৰু বাক্যতত্ত্ব
অসমীয়া ভাষাৰ অৰ্থতত্ত্ব
অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যতত্ত্ব
- গোট ৩ : মগধীয় ভাষা হিচাপে অসমীয়া ভাষা
মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ
অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা

পাঠ্য-বিষয়

অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ সাম্প্ৰতিক গাঁথনি

ভাষা শাখাৰ এই কাকতখন হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ সাম্প্ৰতিক গাঁথনি। কাকতখনত অসমীয়া ভাষাৰ মূল বিচাৰ, বিকাশৰ বিভিন্ন স্তৰ আৰু এই ভাষাটোৰ সাম্প্ৰতিক গঠন সম্পৰ্কে সামৰি লোৱা হৈছে। কাকতখনৰ বিষয়বস্তুক দুটা খণ্ডত খণ্ডিত কৰি আলোচনা কৰা হৈছে—

প্ৰথম খণ্ড : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ

দ্বিতীয় খণ্ড : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্ব

প্ৰথম খণ্ডটিত অসমীয়া ভাষাৰ মূল বিচাৰ কৰি ভাষাটিৰ উদ্ভৱৰ যুগবিভাজন আৰু ভাষাতাত্ত্বিক দিশসমূহৰ বিকাশৰ ধাৰাসমূহ আলোচিত হৈছে। এই প্ৰসঙ্গতে ধ্বনি আৰু ৰূপৰ উৎস নিৰূপণ কৰি প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনিসমূহ অসমীয়া ভাষাত কেনেদৰে পৰিবৰ্তন হৈছে তাক বিশ্লেষণ কৰি দেখুওৱা হৈছে। খণ্ডটিৰ শেষৰ বিভাগটিত ধ্বনি, ৰূপ আৰু শব্দৰ দিশত অসমীয়া ভাষাত থকা আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ সম্ভাৱ্য প্ৰভাৱসমূহ আলোচনা কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় খণ্ডৰ বিষয়বস্তু হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশসমূহ। খণ্ডটিত আলোচিত বিষয়সমূহ হ'ল— অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনি আৰু এইবোৰৰ প্ৰয়োগ বিচাৰ, ৰূপতত্ত্বৰ কাৰক, ক্ৰিয়া আদি দিশসমূহ; ব্যাকৰণগত বিষয় আৰু বাক্যতত্ত্ব।

প্ৰথম খণ্ড
অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ

এই খণ্ডটিত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন দিশসমূহ আলোচনা কৰা হৈছে। খণ্ডটিক চাৰিটা বিভাগত বিভক্ত কৰি আলোচনা কৰা হৈছে —

- প্ৰথম বিভাগ : মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ আৰু পৰিচয়
দ্বিতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ
তৃতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ উৎস বিচাৰ
চতুৰ্থ বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা
পঞ্চম বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশত সম্ভাৱ্য আৰ্যভিন্ন প্ৰভাৱ

প্ৰথম বিভাগটিত মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি উদ্ভৱৰ বিভিন্ন স্তৰ আলোচনা কৰা হৈছে। এই প্ৰসঙ্গতে মগধী প্ৰাকৃত আৰু এই ভাষাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহো দাঙি ধৰা হৈছে।

দ্বিতীয় বিভাগটিত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু গঠন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে। বিভাগটিত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা শিতানসমূহ হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ উৎস, অসমীয়া ভাষাৰ যুগ বিভাগ, অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা আৰু অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ।

তৃতীয় বিভাগটিৰ বিষয়বস্তু হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ উৎস বিচাৰ। অসমীয়া ধ্বনিৰ উৎস বিচাৰৰ পটভূমি, উৎস ভাষা সংস্কৃতত ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ সম্বন্ধ, অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস, অসমীয়া ব্যঞ্জন ধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস, অসমীয়া ৰূপ বা প্ৰাকৃতি (morpheme) ৰ উৎস, অসমীয়া শব্দৰ উৎস আদি শিতানসমূহ আলোচিত হৈছে।

চতুৰ্থ বিভাগটিত মগধীয় ভাষা হিচাপে অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা পৰ্যালোচনা কৰা হৈছে। ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত এই ভাষাৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্যসমূহ এই বিভাগটিত দাঙি ধৰা হৈছে।

পঞ্চম বিভাগটিত অসমীয়া ভাষাত থকা সম্ভাৱ্য আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱবোৰ দাঙি ধৰা হৈছে। বিভাগটিত আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ঐতিহাসিক পটভূমি বিচাৰ কৰি ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত আৰু বাক্যগত প্ৰভাৱবোৰ পৃথকে পৃথকে আলোচনা কৰা হৈছে।

প্ৰথম বিভাগ
মগধীয়া ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ আৰু পৰিচয়

বিভাগৰ গঠন

- ১.১ ভূমিকা (Introduction)
- ১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ১.৩ মগধীয়া ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ
- ১.৪ মগধী প্ৰাকৃত
- ১.৫ মগধীয়া ভাষাসমূহৰ পৰিচয়
 - ১.৫.১ অসমীয়া ভাষা
 - ১.৫.২ বাংলা ভাষা
 - ১.৫.৩ উড়িয়া ভাষা
 - ১.৫.৪ ভোজপুৰী ভাষা
 - ১.৫.৫ মগহী বা মগধী ভাষা
 - ১.৫.৬ মৈথিলী ভাষা
- ১.৬ মগধীয়া ভাষাসমূহৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য
- ১.৭ সাৰাংশ (Summing Up)
- ১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ১.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

১.১ ভূমিকা (Introduction)

এই বিভাগটিত মগধীয়া ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱৰ স্তৰসমূহৰ লগতে ভাষাকেইটাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে।

মগধী প্ৰাকৃতৰ শেষস্তৰ মগধী অপভ্ৰংশৰ পৰাই পূৰ্ব ভাৰতৰ ছটা প্ৰধান ভাষা— অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, ভোজপুৰী, মগহী বা মগধী আৰু মৈথিলীৰ জন্ম হৈছে। এই ছটা ভাষাকে মগধীয়া ভাষা বুলি কোৱা হয়। মগধী প্ৰাকৃতৰ কোনো নিদৰ্শন পোৱা নাযায়। ভাষাকেইটাত মগধী প্ৰাকৃতৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বৰ্ণিত হৈছে। ভাষাসমূহ নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে বিকাশ লাভ কৰিছে। তদুপৰি একেটা উৎসৰ পৰা ওলোৱা হেতুকে আটাইকেইটা ভাষাৰ কেতবোৰ সাধাৰণ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যও পৰিলক্ষিত হয়। এই বিভাগটিত মগধী প্ৰাকৃতৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ আলোচনা সামৰি লোৱা হৈছে। ছয়টা ভাষাৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্যসমূহৰ লগতে সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহো এই বিভাগটিত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটিৰ আলোচিত কথাখিনি অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত আপুনি—

- মগধীয়া ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ সম্পৰ্কে পৰ্যালোচনা দাঙি ধৰিব পাৰিব;
- মগধী অপভ্ৰংশৰ আদি স্তৰ মগধী প্ৰাকৃতৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব;
- মগধীয়া ভাষাসমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰি প্ৰতিটো ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব; আৰু
- মগধীয়া ভাষাসমূহৰ সাধাৰণ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব।

১.৩ মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ

ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাসক তিনিটা স্তৰ বা যুগত ভগোৱা হয়— (১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য, (২) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য আৰু (৩) নব্য বা আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সময় খ্ৰীঃ পূঃ দ্বাদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকা লৈকে। এই স্তৰৰ নিদৰ্শন হ'ল বেদ-উপনিষদৰ ভাষা বা বৈদিক ভাষা আৰু বিভিন্ন পুৰাণ, কাব্য আদিৰ সংস্কৃত ভাষা। দ্বিতীয় স্তৰৰ সময় খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীষ্টাব্দ দশক শতিকালৈকে। বিবিধ প্ৰত্নলেখ, বৌদ্ধ ধৰ্ম শাস্ত্ৰৰ ভাষা, পালি, বিভিন্ন সাহিত্যিক প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ অৱহট্ট হ'ল এই স্তৰৰ নিদৰ্শন। নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সময় খ্ৰীঃ দশম শতাব্দীৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে। অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, হিন্দী, মাৰাঠী, পাঞ্জাবী, ভোজপুৰী আদি ভাষাসমূহে এই স্তৰটোক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সবলীকৃত ৰূপটোৱে হ'ল মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাই ধ্বনিগত আৰু ৰূপগত দিশৰ পৰিৱৰ্তনৰ মাজেদি যি সুকীয়া ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিলে সেই স্তৰটোকে মধ্যভাৰতীয় আৰ্য ভাষা বুলি কোৱা হয়। খ্ৰীঃপূঃ ষষ্ঠ শতিকামানৰ পৰা ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ প্ৰাচীন স্তৰৰ পৰা বহুখিনি আঁতৰি আহি এই স্তৰটোৱে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। সামগ্ৰিকভাৱে এই স্তৰটোক প্ৰাকৃত আখ্যা দিয়া হৈছে।

মধ্যভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশৰ স্তৰটোক আকৌ তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি—

- (ক) আদি প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃপূঃ ৬ শতাব্দীৰ পৰা খ্ৰীঃ প্ৰথম শতাব্দী লৈকে।
- (খ) মধ্য প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃ প্ৰথম শতাব্দীৰ পৰা খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতিকা লৈকে)
- (গ) অন্ত্য প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতাব্দীৰ পৰা খ্ৰীঃ দশম শতাব্দীলৈকে)

সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে ভাষাগত পৰিৱৰ্তনৰ দিশৰ পৰা প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় স্তৰৰ মাজত অন্য এটা স্তৰৰ উপস্থিতি দেখুৱাইছে। এই স্তৰটোক ক্ৰান্তি স্তৰ বুলি কোৱা হয়। খৰোষ্ঠী লিপিত লিখিত মধ্য-এছিয়াৰ খোটান অঞ্চলত প্ৰাপ্ত খোটানী ধম্মপদ, মধ্য এছিয়াৰ নিয়া অঞ্চলত প্ৰাপ্ত বিভিন্ন দলিল-পত্ৰত ব্যৱহাৰ হোৱা নিয়া-প্ৰাকৃত এই স্তৰৰ নিদৰ্শন।

যদিও খ্ৰীঃপূঃ ৬ষ্ঠ শতিকাৰ পৰা আদি স্তৰৰ প্ৰাকৃতৰ সময় ধৰা হয়, তথাপি সস্ৰাট অশোকৰ সময় অৰ্থাৎ খ্ৰীঃপূঃ তৃতীয় শতিকাৰ পৰাহে এই স্তৰৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। অশোকৰ শিলালিপি, অন্যান্য প্ৰত্নলেখ (হাথিগুম্ফা, গৰুড় স্তম্ভ লিপি, খাৰবেল অনুশাসন আদি), বৌদ্ধ সাহিত্যৰ ভাষা পালি, বৌদ্ধ মহাযান সম্প্ৰদায়ৰ 'মিশ্ৰ প্ৰাকৃত' আদি এই স্তৰৰ নিদৰ্শন। অলোকৰ অনুশাসনবোৰত অঞ্চলভেদে ভিন ভিন ভাষাগত ৰূপ দেখা যায়। গতিকে অনুমান কৰিব পাৰি যে এই স্তৰতে ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ কেতবোৰ আঞ্চলিক ৰূপে গা কৰি উঠিছিল। এই আঞ্চলিক ৰূপ কেইটাই হ'ল প্ৰাকৃতৰ প্ৰাচীনতম ৰূপ। এই ৰূপবোৰ হ'ল—

- (ক) উত্তৰ-পশ্চিমা বা গান্ধাৰ-উদীচ্য (প্ৰাচীন গান্ধাৰ, পঞ্জাৰ আৰু সিন্ধু অঞ্চলকে ধৰি অবিভক্ত ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পশ্চিম অঞ্চলত)
- (খ) পশ্চিমা বা সৌৰাষ্ট্ৰ-প্ৰতীচ্যঃ (প্ৰাচীন সৌৰাষ্ট্ৰ অৰ্থাৎ বৰ্তমানৰ গুজৰাট-ৰাজস্থান আদি অঞ্চলত)
- (গ) দক্ষিণী (বিদৰ্ভ, মহাৰাষ্ট্ৰ অঞ্চলত)
- (ঘ) মধ্যদেশীয় বা প্ৰাচ্য মধ্য (প্ৰাচীন অৱন্তী, শুবসেন, কুৰু, পাঞ্চাল আদি অঞ্চলত)
- (ঙ) পূৰ্বী বা প্ৰাচ্যা (প্ৰাচীন মগধ-কোশল অৰ্থাৎ বৰ্তমানৰ অযোধ্যা-সাকেতকে ধৰি বিহাৰ পৰ্যন্ত ভাৰতৰ পূৰ্বাঞ্চলত)

ব্যাপক অৰ্থত প্ৰাকৃত শব্দটোৱে ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মধ্যস্তৰটোক বুজালেও প্ৰকৃততে এই অভিধাটোৱে মধ্যভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ দ্বিতীয় স্তৰটোকহে সূচায়। অশ্বঘোৰৰ *সাৰ্বিপুত্ৰ* প্ৰকৰণ-ৰ প্ৰাকৃত্যাংশ, ভৰতৰ *নাট্যশাস্ত্ৰ*-ৰ প্ৰাকৃতত ৰচিত ধ্ৰুৱাগীত, ভাস-কালিদাস আদি নাট্যকাৰসকলৰ নাটকত ব্যৱহৃত প্ৰাকৃত্যাংশ, প্ৰাকৃতত ৰচিত জৈন ধৰ্মশাস্ত্ৰ, প্ৰাকৃতত ৰচিত বিবিধ কাব্য আৰু কবিতা এই স্তৰৰ নিদৰ্শন।

আদি স্তৰতে গঢ় লৈ উঠা আঞ্চলিক ৰূপবোৰৰ পৰাই পাচোঁটা প্ৰাকৃত সৃষ্টি হয়— মহাৰাষ্ট্ৰী, শৌৰসেনী, মাগধী, অৰ্ধমাগধী আৰু পৈশাচী। এইবোৰ অঞ্চল বিশেষৰ জনসাধাৰণৰ মুখৰ ভাষা নাছিল। সাহিত্যত ব্যৱহৃত মার্জিত ভাষাহে আছিল। সেয়েহে এই প্ৰাকৃতবোৰক **সাহিত্যিক প্ৰাকৃত** বুলি কোৱা হয় আৰু স্তৰটোকো ‘সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰ স্তৰ’ বুলি জনা যায়। সংস্কৃত নাট্যকাৰসকলে শিক্ষিতা নাৰী, অশিক্ষিত যুৱক আৰু বিদূষকৰ মুখত শৌৰসেনী, অশিক্ষিত, সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ চৰিত্ৰৰ মুখত মাগধী প্ৰাকৃত আৰু নাৰী কণ্ঠৰ গীতত মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তদুপৰি প্ৰবৰসেনৰ *ৰাৱণবহো* (৬ষ্ঠ- ৭ম শতিকা), বপুইৰাতৰ *গৌড়বহো* (৮ম শতিকা) আদি মহাৰাষ্ট্ৰ প্ৰাকৃতত ৰচিত কাব্য। মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতকে শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্যিক প্ৰাকৃত হিচাপে গণ্য কৰা হয়। অৰ্ধ-মাগধীত ৰচিত হোৱা সাহিত্য হ’ল জৈনসকলৰ ধৰ্মীয় সাহিত্য। পৈশাচী প্ৰাকৃতত বৰ্তমানে অপ্ৰাপ্ত *বড্ডকহা* (বৃহৎকথা) নামৰ কাব্য এখন ৰচিত হোৱা বুলি জনা যায়।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্ত্য স্তৰটোক অপভ্ৰংশ-অৱহট্ট স্তৰ বুলিও কোৱা হয়। অপভ্ৰংশ শব্দটো পোনপ্ৰথমে পতঞ্জলিয়ে তেওঁৰ *মহাভাষ্য*-ত উল্লেখ কৰে। ‘ভাষা অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ পৰা ভ্ৰষ্ট’—এনে অৰ্থ বুজাবলৈ অপভ্ৰংশ শব্দটিৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। ভাষাগত বৈশিষ্ট্যলৈ লক্ষ্য কৰি ইয়াক দুটা স্তৰত ভগোৱা হৈছে—

- (ক) প্ৰাচীন অপভ্ৰংশ আৰু
- (খ) অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ বা অৱহট্ট।

প্ৰাচীন অপভ্ৰংশৰ বিস্তৃতি কাল খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা অষ্টম শতিকালৈকে আৰু অৱহট্টৰ সময় হ’ল খ্ৰীঃ অষ্টম শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ একাদশ-দ্বাদশ শতিকালৈকে। যদিও মধ্যস্তৰৰ আৰ্য ভাষাৰ শেষ সময় দশম শতিকা বুলি ধৰা হয়, এই ভাষাৰ প্ৰয়োগ খ্ৰীঃ একাদশ-দ্বাদশ শতিকালৈকে আছিল। ইতিমধ্যে আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ হৈছিল। ড° সুকুমাৰ সেনৰ মতে মধ্যভাৰতীয় আৰ্যৰ যি সাৰ্বজনীন ৰূপটি অশিষ্ট লোকসাহিত্যৰ বাহক হৈ উঠিছিল সিয়ে **প্ৰাচীন অপভ্ৰংশ** আৰু প্ৰাচীন অপভ্ৰংশৰ যি অৰ্বাচীন ৰূপটি আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্যৰ অব্যৱহৃত পূৰ্ব অৱস্থা সিয়েই **অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ** বা **অৱহট্ট**। প্ৰাকৃত ভাষাবোৰে যেতিয়া সাহিত্যিক মৰ্যাদা লাভ কৰি জন-সাধাৰণৰ কথিত ভাষাৰ পৰা আঁতৰি আহিল তেতিয়াই কথিত ভাষাই অপভ্ৰংশ স্তৰত প্ৰবেশ কৰে আৰু অপভ্ৰংশয়ো যেতিয়া জনসাধাৰণৰ ভাষাৰ পৰা পৃথক হৈ পৰিল, তেতিয়াই ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাই অৱহট্টৰ মাজেৰে আধুনিক স্তৰত প্ৰৱেশ কৰে। বিশিষ্ট বৈয়াকৰণিক পুৰুষোত্তমদেৱে অপভ্ৰংশৰ তিনিটা আঞ্চলিক ৰূপ দেখুৱাইছে— ১। নাগৰক, ২। ব্ৰাচড়ক আৰু ৩। উপনাগৰক। এই তিনিটাৰ ভিতৰত নাগৰক অপভ্ৰংশকে শ্ৰেষ্ঠ বুলি বিবেচনা কৰা হয়। এই অপভ্ৰংশতে সাহিত্য ৰচিত হৈছিল।

গ্ৰীয়াৰ্ছন, পিষ্চেল, সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, উলনাৰ, সুকুমাৰ সেন প্ৰভৃতি ভাষাবিদসকলে প্ৰাকৃত ভাষাৰ বিকাশৰ শেষ উপস্তৰক ‘অপভ্ৰংশ’ আখ্যা দিছে। তেওঁলোকৰ মতে প্ৰত্যেক সাহিত্যিক প্ৰাকৃততে কালক্ৰমত সৰলীকৃত ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছিল আৰু সেই

সৰলতৰ ৰূপটোৱেই হ'ল অপভ্ৰংশ। মধ্যস্তৰৰ প্ৰতিটো সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰেই ভিত্তিৰূপে একোটি মৌখিক প্ৰাকৃত আছিল আৰু তাৰেই স্বাভাৱিক পৰিণতি হয় সেই প্ৰাকৃতৰ অপভ্ৰংশত। যেনে—

মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃত > মহাৰাষ্ট্ৰী অপভ্ৰংশ

মাগধী প্ৰাকৃত > মাগধী অপভ্ৰংশ

শৌৰসেনী প্ৰাকৃত > শৌৰসেনী অপভ্ৰংশ

অৰ্ধ মাগধী প্ৰাকৃত > অৰ্ধ মাগধী অপভ্ৰংশ

পৈশাচী প্ৰাকৃত > পৈশাচী অপভ্ৰংশ

এনেদৰে প্ৰত্যেকটো প্ৰাকৃতৰ অপভ্ৰংশ স্তৰৰ কথা স্বীকাৰ কৰা হৈছে যদিও, শৌৰসেনী অপভ্ৰংশৰ বাহিৰে অন্য অপভ্ৰংশৰ নিদৰ্শন পোৱা নাযায়।

খ্ৰীঃ একাদশ শতিকাৰ বিশিষ্ট বৈয়াকৰণ হেমচন্দ্ৰ, দ্বাদশ শতিকাৰ বৈয়াকৰণ পুৰুষোত্তম, সপ্তদশ শতিকাৰ বৈয়াকৰণ মাৰ্কণ্ডেয় আদিয়ে অপভ্ৰংশক সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰ লগতে অন্যতম প্ৰাকৃতৰূপে বা স্বতন্ত্ৰ ভাষাৰূপে বিশ্লেষণ কৰিছে। তেওঁলোকৰ মতে শৌৰসেনী, মহাৰাষ্ট্ৰী, মাগধী আদি প্ৰাকৃতৰ নিচিনাকৈ অপভ্ৰংশও এটা সুকীয়া ভাষা।

অপভ্ৰংশ সম্পৰ্কত এনে ভিন্ন মত থাকিলেও গ্ৰীয়াৰ্ছন প্ৰমুখ্যে অন্যান্য ভাষাবিদসকলে প্ৰাকৃত ভাষাৰ যি অপভ্ৰংশ স্তৰৰ কথা অৱতাৰণা কৰিছে তাক অধিকাংশ পণ্ডিতে মানি লৈছে। সেই অপভ্ৰংশ স্তৰৰ পৰাই আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ সৃষ্টি হৈছে। যেনে—

মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃত > মহাৰাষ্ট্ৰী অপভ্ৰংশ > আধুনিক মাৰাঠী

মাগধী প্ৰাকৃত > মাগধী অপভ্ৰংশ > অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া,
মৈথিলী, মগহী, ভোজপুৰী

শৌৰসেনী প্ৰাকৃত > শৌৰসেনী অপভ্ৰংশ > পশ্চিমা হিন্দী আৰু
গুজৰাটী-ৰাজস্থানী

অৰ্ধ মাগধী প্ৰাকৃত > অৰ্ধ মাগধী অপভ্ৰংশ > পূৰ্ব হিন্দী

খ্ৰীঃ দশম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকাৰ ভিতৰত আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ বিকাশ হয়।

অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, মাগধী, মৈথিলী আৰু ভোজপুৰী ভাষাৰ মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা বিকাশ হৈছে। এই ভাষা কেইটাক মগধীয় ভাষাগুচ্ছ হিচাপে নামকৰণ কৰা হৈছে।

আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে মাগধী অপভ্ৰংশৰ কোনো নিদৰ্শন পোৱা নাযায়। তথাপিও পণ্ডিতসকলে পূব ভাৰতৰ ভাষাসমূহৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শনৰ পৰা ইয়াৰ ৰূপ নিৰ্ণয় কৰিছে। নিদৰ্শনবোৰৰ পৰাই মাগধী অপভ্ৰংশৰ তিনিটা ধাৰা ঠাৱৰ কৰা হৈছে—

(ক) পশ্চিম মাগধী অপভ্ৰংশ

(খ) মধ্য মাগধী অপভ্ৰংশ, আৰু

(গ) প্ৰাচ্য বা পূৰ্ব মাগধী অপভ্ৰংশ।

পশ্চিম মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা ভোজপুৰী, মধ্য মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা মৈথিলী আৰু মগধী বা মগহী আৰু পূৰ্ব মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হয়। মাগধী প্ৰাকৃতৰ যি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সেই বৈশিষ্ট্যসমূহ এই ভাষাসমূহত ৰক্ষিত হৈছে। মাগধী প্ৰাকৃতৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহে এই ভাষাসমূহৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰাত আমাক সহায় কৰে। এতিয়া আমি মাগধী প্ৰাকৃতৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিম।

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

কি কি স্তৰৰ মাজেৰে মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ হৈছে? (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....
.....
.....

১.৪ মগধী প্ৰাকৃত

সাহিত্যিক প্ৰাকৃতসমূহৰ ভিতৰত এটি অন্যতম প্ৰাকৃত হ'ল মগধী প্ৰাকৃত। প্ৰাচীন মগধক (দক্ষিণ বিহাৰ) কেন্দ্ৰ কৰি জনসাধাৰণৰ কথ্যৰূপৰ পৰা যি সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰ সৃষ্টি হৈছিল সেয়াই হ'ল মগধী প্ৰাকৃত। প্ৰাকৃত বৈয়াকৰণসকলে শাকাৰী, চাণ্ডালী, শাৰৰী আদি কেইবাটাও প্ৰাকৃতৰ বিভাষা বা উপভাষাৰ উল্লেখ কৰিছে। শাকাৰী, শাৰৰীক 'ৰিশেষো মগধ্যাঃ' বুলি আৰু চাণ্ডালীক মগধীৰ বিকৃত ৰূপ (মগধী বিকৃতি) বুলি তেওঁলোকে মতপোষণ কৰিছে।

সংস্কৃত নাটকত মগধী প্ৰাকৃতক অশিক্ষিত, অনভিজাত লোকৰ ভাষা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকাৰ অশ্বঘোষৰ *সাবিপুত্ৰ প্ৰকৰণ*-ত প্ৰথম এই প্ৰাকৃতৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। কালিদাস, শূদ্ৰক আদি নাট্যকাৰসকলে সাধাৰণ জীৱনৰ বৈচিত্ৰ্য ফুটাই তুলিবৰ কাৰণে আৰু হাস্যৰসৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ নাটকত এই প্ৰাকৃতৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল। আলংকাৰিকসকলে চণ্ডাল, পুষ্কশসকলৰ মুখত 'চণ্ডালী', কৰ্মকাৰ, চৰ্মকাৰ আদি লোকৰ মুখত 'শাৰৰী', শকাৰ আৰু শকসকলৰ মুখত 'শাকাৰী' বিভাষাৰ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে বুলি বিধান দিছে। অৱশ্যে ৰাজ-অস্ত্ৰপুৰৰ কুঁজা, বাওনা আদি পৰিচাৰকৰ মুখত মগধী প্ৰাকৃত প্ৰয়োগৰ বিধান দিয়া আছে। শূদ্ৰকৰ *মৃচ্ছকটিকা*-ত মগধীৰ বিভাষাসমূহৰ সুন্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়।

প্ৰাচীন মগধেই মগধীৰ কেন্দ্ৰস্থল আছিল যদিও পূৰ্ব ভাৰতৰ এক বিস্তৃত অঞ্চলত ইয়াৰ প্ৰচলন আছিল। পূৰ্ব ভাৰতত আৰ্য ভিন্ন কোল, দ্ৰাবিড়, তিব্বত-বৰ্মী আদি ভাষাৰ প্ৰচলন আছিল। এই আৰ্য ভিন্ন ভাষাবোৰৰ প্ৰভাৱত মগধী প্ৰাকৃতৰ ধ্বনি পৰিবৰ্তনে ধ্বনি সংস্থান, শব্দ সাধনৰ প্ৰক্ৰিয়া আদিত অন্য প্ৰাকৃতৰ তুলনাত সুকীয়া ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছিল। সেয়েহে মগধী প্ৰাকৃত বিশেষ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল। মগধী প্ৰাকৃতৰ ভাষাগত প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ চমুকৈ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্য :

- ১। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ 'ৰ' ধ্বনি 'ল'ত পৰিণত হৈছিল।
যেনে- ৰত্ন > লদন; ৰাজ্ঞা > লঞঞা
কাদম্বৰী > কাদম্বলী, ৰোহিত > লোহিত
নৰঃ > নলে ইত্যাদি।
- ২। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ উষ্ম শ, য, স ধ্বনি কেইটা মগধীত 'শ' ধ্বনিত পৰিণত হৈছিল। যেনে—
দিবসঃ > দিঅশে, পুৰুষঃ > পুলিশে,
সূৰা > শুলা ইত্যাদি।
- ৩। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ 'জ' ধ্বনি 'য'ত পৰিণত হৈছে। যেনে—

- জাতি > যাদি, জানাতি > জানাদি
 জীৱিত > যীৱিদ, সহজঃ > সহয়ে ইত্যাদি।
- ৪। পদ মধ্যস্থিত একক 'ত', 'থ' ক্ৰমে 'দ', 'ধ' ত পৰিণত হৈছে। যেনে—
 জীৱিতম্ > যীৱিদে, অতিথি > অদিধি
 কথয় > কধেহি ইত্যাদি
- ৫। অনুনাসিক যুক্তব্যঞ্জন জ্ঞ, ঙ্গ, ণ্য আদি তালব্য নাসিক্য 'এওঁও' হৈছে। যেনে—
 বাজ্ঞা > লএওঁও, অঞ্জলি > অএওঁওলি
 পুণ্য > পুএওঁও ইত্যাদি।
- ৬। জ্জ, য়, দ্য > য় য় হৈছে। যেনে—
 অৰ্জুন > অয়ুণ, অকাৰ্য্য > অকয়্য,
 বিদ্যা > বিয়্যা ইত্যাদি।
- ৭। ক্ষ > শ্ৰ হয়। যেনে— প্ৰেক্ষামি > পেশ্ৰামি
- ৮। চ্ছ > শ্চ হয়। যেনে— গচ্ছতি > গশ্চদি, গচ্ছ > গশ্চ।
- ৯। থ্ৰ > স্ত; যেনে— অৰ্থ > অস্ত
- ১০। স্থ > স্ত; যেনে— উপস্থিত > উপস্তিদ
- ১১। ত্ > স্ত; ভৰ্তৃক > ভস্তক

ৰূপগত বৈশিষ্ট্য :

- ১। কৰ্তাৰকাৰকৰ ১মা বিভক্তি বিসৰ্গযুক্ত অঃ 'এ' হয়।
 যেনে— নৰঃ > নলে, পুত্ৰঃ > পুত্ৰে
- ২। সম্বন্ধ কাৰকত কেতিয়াবা 'আহ' বিভক্তিযুক্ত হয়।
 যেনে— চাৰুদত্তস্য > চালুদত্তাহ
- ৩। সম্বোধনত অ-কাৰান্ত শব্দ আ-কাৰান্ত হয়;
 যেনে— হে পুৰুষ > হে পুলিশা
- ৪। সংস্কৃতৰ 'অস্মদ' সৰ্বনামৰ তিনিটা ৰূপ মাগধীত পোৱা যায়।
 যেনে— 'হকে', 'হগে' আৰু 'অহকে'।
- ৫। মাগধী প্ৰাকৃতত 'ক' স্থাৰ্থিক প্ৰত্যয়ৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়।
 যেনে— ভৰ্তৃকা > ভস্তকে
- ৬। ক্, গম, ম্ ধাতুৰ পিছৰ 'ক্ত' প্ৰত্যয় মাগধীত '-ড' হয়।
 যেনে— কৃতঃ > কডে, যৃতঃ > যডে
- ৭। অসমাপিকাৰ 'ভ্ৰাচ্' প্ৰত্যয় কেতিয়াবা '-দাণি' হয়।
 যেনে— কৃত্বা > কৰিদাণি।

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

সাহিত্যত মাগধী প্ৰাকৃতৰ কেনেদৰে প্ৰয়োগ হৈছে? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....

১.৫ মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰিচয়

আমি আগতে উনুকিয়াই আহিছোঁ যে মগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা বিকাশ লাভ কৰা আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহকে মগধীয় ভাষা বুলি কোৱা হয়। এই মগধীয় ভাষা ছটা— অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, মৈথিলী, মগহী বা মগধী আৰু ভোজপুৰী। ইয়াৰে মৈথিলী, মগহী আৰু ভোজপুৰী বিহাৰত প্ৰচলিত। সেয়ে এই তিনিটা ভাষাক একেলগে বিহাৰী ভাষা বুলি কোৱা হয়। ‘বিহাৰী’ নামকৰণ গ্ৰীয়াৰ্ছনে কৰিছিল। এই ভাষাসমূহৰ চমু পৰিচয় তলত আলোচনা কৰা হ’ল—

১.৫.১ অসমীয়া

আগৰ ১.৪ পৰিচ্ছেদত আমি আলোচনা কৰি আহিছোঁ যে প্ৰাচ্য বা পূৰ্ব মগধী অপভ্ৰংশৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হয়। অৱশ্যে এই প্ৰসংগত মতানৈক্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। (এই সম্পৰ্কে পৰৱৰ্তী বিভাগত বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।) গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতে মগধী অপভ্ৰংশ পূব দিশত তিনিটা দিশেৰে বিস্তাৰিত হৈছিল। উত্তৰ পূব দিশত উত্তৰ-বাংলা আৰু অসমীয়া, দক্ষিণত উড়িয়া আৰু এই দুয়োটাৰে মাজত বাংলা। ড° সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পূৰ্বী মগধী অপভ্ৰংশক চাৰিটা ভাগত ভগাইছে— (১) বাঢ়, (২) বাৰেন্দ্ৰ, (৩) কামৰূপী আৰু (৪) বঙ্গ। বাঢ়ৰ পৰা মান্য বাংলা আৰু উড়িয়া; বাৰেন্দ্ৰৰ পৰা উত্তৰ কেন্দ্ৰীয় বাংলা, বঙ্গৰ পৰা পূব-বাংলা আৰু কামৰূপী শাখাৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম হৈছে। মুঠতে মগধকেন্দ্ৰিক প্ৰাচ্য উপভাষাই বিশাল জনজাতীয় লোকৰ মাজত বিকাশ লাভ কৰি বিভিন্ন ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক পৰিৱৰ্তনেৰে খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকামানৰ পৰাই সুকীয়া ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰে আৰু সপ্তমতঃ খ্ৰীঃ দশম একাদশ শতিকামানৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাই স্বতন্ত্ৰ ৰূপত আত্মপ্ৰকাশ কৰে।

খ্ৰীঃ ষষ্ঠ-সপ্তম শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ দ্বাদশ শতিকালৈ হিন্দু ৰজাসকলৰ তামৰ ফলিবোৰত অসমীয়া ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যসূচক ধ্বনিমূলক নিদৰ্শন পোৱা যায়। তামৰ ফলিৰ ভাষাই অসমীয়া ভাষাৰ চিত্ৰ স্পষ্ট কৰি দিলেও অসমীয়া ভাষাৰ বিস্তৃত নিদৰ্শন চৰ্যাপদবোৰৰ ভাষাতহে পোৱা যায়। খ্ৰীঃ দশম শতিকাৰ এই চৰ্যাপদবোৰৰ ভাষাত, ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত অসমীয়া ভাষাৰ ভালেমান মিল পোৱা যায়। চৰ্যাপদবোৰৰ ভাষাই হ’ল উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া স্তৰৰ পৰা বৰ্তমানৰ স্তৰলৈকে অসমীয়া ভাষাৰ যোগসূত্ৰ। সেই হিচাপত অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰাটোক এনেদৰে ভাগ কৰিব পাৰি—

- (ক) উদ্ভৱকালীন অসমীয়া (খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ দ্বাদশ শতিকালৈ)
- (খ) পুৰনি অসমীয়া (খ্ৰীঃ এয়োদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ ষোড়শ শতিকালৈ)
- (গ) মধ্যযুগীয় অসমীয়া (খ্ৰীঃ সপ্তদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগলৈ)
- (ঘ) আধুনিক অসমীয়া (খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈ)

তামৰ ফলি অথবা চৰ্যাপদৰ ভাষাত বিশুদ্ধ অসমীয়া ৰূপৰ নিদৰ্শন পোৱা নাযায়। বিশুদ্ধ অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন পোৱা যায় ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভৰপৰা। সেই সময়ৰে পৰা অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ধাৰাটোক এনে ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি—

- (ক) প্ৰাচীন অসমীয়া : খ্ৰীঃ ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকালৈ
- (খ) মধ্য অসমীয়া : খ্ৰীঃ ষোড়শ শতিকাৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগ
- (গ) আধুনিক অসমীয়া : খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈ।

অসমীয়া ভাষাৰ এই যুগবিভাজন সম্পৰ্কে পৰৱৰ্তী বিভাগত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াত মাথো আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যকেতবোৰ দাঙি ধৰা হ'ল—

আধুনিক অসমীয়াৰ বৈশিষ্ট্য :

- ১। স্বৰবৰ্ণৰ উচ্চাৰণত হ্রস্ব-দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্যহীনতা।
- ২। দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ লোপ; তাৰ ঠাইত দন্তমূলীয় ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ।
- ৩। তালব্য ধ্বনিৰ লোপ।
- ৪। শ, স, য ধ্বনিৰ ঠাইত পশ্চ-তালব্য স (x) ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ।
- ৫। নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগৰ বিচিত্ৰতা।
- ৬। প্ৰতিধ্বন্যাত্মক শব্দৰ ব্যৱহাৰ।
- ৭। সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পিছত বিভিন্ন পুৰুষ অনুযায়ী পুৰুষবাচক নিৰ্দিষ্টতাৰাচক -ৰ, -এৰ্, -আ আৰু -এক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ।
- ৮। বয়স অনুযায়ী সম্বন্ধ বুজাবলৈ ককাই-ভাই, বাই-ভনী আদি ভিন্ন শব্দৰ প্ৰয়োগ।
- ৯। নঞৰ্থক বুজাবলৈ ক্ৰিয়াৰ আগত 'ন' ৰূপৰ যোগ; ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম স্বৰ অনুযায়ী 'ন' ৰূপৰ সমীভৱন হয়।
- ১০। স্বাৰ্থিক বা ক্ৰিয়াবাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ।
- ১১। ক্ৰিয়া-হীন বাক্য গঠন।
- ১২। অষ্ট্ৰিক, তিব্বত-বৰ্মীয়, দ্ৰাভিড়ীয়, বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ ব্যৱহাৰ।

১.৫.২ বাংলা ভাষা

মগধীয় ভাষাসমূহৰ ভিতৰত বাংলা ভাষা অন্যতম। এই ভাষা ভাৰতবৰ্ষত লগতে বাংলাদেশতো প্ৰচলিত। ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমবংগ আৰু ত্ৰিপুৰা ৰাজ্যত ই চৰকাৰী ভাষা।

ঔপভাষিক দৃষ্টিকোণেৰে চালে বাংলা ভাষাৰ চাৰিটা উপভাষা পোৱা যায়—

(ক) ৰাঢ়, (খ) বাৰেন্দ্ৰ (গ) কামৰূপী আৰু (ঘ) বঙ্গ।

ৰাঢ় উপভাষা কলিকতা, পূব বৰ্ধমান, হাওড়া, হুগলী, বাঁকড়া, মুৰ্ছিদাবাদ, দক্ষিণ মালদহ আৰু মেদিনীপুৰ অঞ্চলত প্ৰচলিত। এই উপভাষা পশ্চিমবঙ্গৰ প্ৰধান উপভাষা। উত্তৰবঙ্গৰ মালদহ, দক্ষিণ দিনাজপুৰ, ৰাজশাহী আদি অঞ্চলত বাৰেন্দ্ৰ উপভাষা প্ৰচলিত। বাৰেন্দ্ৰ আৰু ৰাঢ় উপভাষাৰ মাজত পাৰ্থক্য অতি নগণ্য। দক্ষিণ দাৰ্জিলিং, জলপাইগুড়ি, কোচবিহাৰ, ৰংপুৰ, কাছাৰ, ত্ৰিপুৰা, উত্তৰ দিনাজপুৰ আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত কামৰূপী উপভাষাত বাৰেন্দ্ৰ আৰু বঙ্গ উপভাষাৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। বঙ্গ উপভাষা পূৰ্ববঙ্গ অৰ্থাৎ বৰ্তমানৰ বাংলা দেশৰ ঢাকা, মৈমনসিং, ফৰিদ্দপুৰ, চট্টগ্ৰাম, নোয়াখুলি, খুলনা আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত।

বাংলা ভাষাৰ ইতিহাসক ইয়াৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি তিনিটা যুগত ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে—

- ১। প্ৰাচীন বাংলা।
- ২। মধ্য বাংলা।
- ৩। আধুনিক বাংলা।

মধ্য বাংলাক আকৌ আদি-মধ্য বাংলা, অন্ত্য-মধ্য বাংলা এই দুটা স্তৰত ভাগ কৰিব পাৰি। প্ৰাচীন বাংলাৰ সময় খ্ৰীঃ ১০০০-১২০০লৈ; আদি-মধ্য বাংলাৰ সময় খ্ৰীঃ ১২০০-

১৫০০লৈ, অন্ত্য-মধ্য বাংলাৰ সময় খ্ৰীঃ ১৫০০-১৮০০লৈ আৰু আধুনিক বাংলাৰ সময় খ্ৰীঃ ১৮০০ ৰ পৰা বৰ্তমান কাললৈ ধৰা হৈছে।

প্ৰাচীন বাংলা :

এই যুগটোৰ নিদৰ্শন হ'ল চৰ্যাপদ বা চৰ্যাগীত। বৌদ্ধ ধৰ্মৰ সহজযান পন্থীসকলৰ ধৰ্মীয় গীত বা দোহাসমূহৰ মাজত বাংলা ভাষাৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন সংৰক্ষিত হৈ আছে। মনকৰিবলগীয়া যে চৰ্যাগীতৰ ভাষাই অকল বাংলা ভাষাৰে প্ৰতিনিধিত্ব নকৰে। অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া আদি নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ প্ৰত্যেকটোৰে এইবোৰে আভাস দিয়ে। সম্ভৱতঃ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহ স্বতন্ত্ৰ ভাষাকৰূপে গঢ় লোৱাৰ পূৰ্বে এই চৰ্যাগীতসমূহ ৰচিত হৈছিল।

তৎসম শব্দৰ প্ৰয়োগ, সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ সৰলীকৃত ৰূপ এই স্তবৰ বাংলা ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।

মধ্য বাংলা :

মধ্য যুগৰ বাংলা সাহিত্যৰ প্ৰথম স্তবৰ (আদি মধ্য বাংলা) প্ৰধান নিদৰ্শন হ'ল বড়ু চণ্ডীদাসৰ *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তন*। চৰ্যাপদৰ দৰে অৱশ্যে শ্ৰীকৃষ্ণকীৰ্তনো অসমীয়া ভাষাৰ পুৰণি নিদৰ্শন। এই স্তবৰ আন কেতবোৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শন হ'ল- মালাধৰ বসুৰ *শ্ৰীকৃষ্ণ বিজয়*, কৃতিদাসৰ *শ্ৰীৰাম পাঁচালী*, বিজয় গুপ্তৰ *পদ্মাপুৰাণ*, আৰু বিপ্ৰদাস পিপলাইৰ *মনসা বিজয়*। অৱশ্যে *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তন*-ৰ বাহিৰে অন্য ৰচনাবোৰৰ ভাষাই অন্ত্যমধ্য স্তবৰ ভাষাকহে প্ৰতিনিধিত্ব কৰা যেন লাগে।

দ্বিতীয় স্তবৰ (অন্ত্য-মধ্য যুগ) মধ্য বাংলা সাহিত্যিক বিষয়বস্তু অনুসৰি সাতোটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি—

(১) আখ্যান সাহিত্য, (২) জীৱনী সাহিত্য, (৩) পদাৱলী সাহিত্য, (৪) অনুবাদ সাহিত্য, (৫) নাথসাহিত্য, (৬) ইসলামী সাহিত্য আৰু (৭) লোক-সাহিত্য।

আখ্যান সাহিত্যৰ তিনিটা বিভাগ আছে- মনসামঙ্গল, চণ্ডীমংগল আৰু ধৰ্মমঙ্গল। বংশীদাস চক্ৰবৰ্তী, মুকুন্দৰাম চক্ৰবৰ্তী, দ্বিজমাধৱ, ভাৰতচন্দ্ৰ এই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ অন্যতম সাহিত্যিক। জীৱনী সাহিত্যত প্ৰধানকৈ ঠাই পাইছে বৈষ্ণৱ সন্তৰ জীৱন আলেখ্যই। প্ৰধানকৈ চৈতন্যদেৱৰ জীৱন-গাথাই এই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ ঘাই উপজীব্য। পদাৱলী সাহিত্য মধ্যযুগৰ বাংলা সাহিত্যৰ শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ। বিদ্যাপতি এই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ পথ প্ৰদৰ্শক। *ৰামায়ণ* আৰু *মহাভাৰত*-ৰ বিষয়বস্তুৰ আধাৰতে অনুবাদ সাহিত্য গঢ় লৈ উঠিছে। অৱশ্যে বিভিন্ন পুৰাণ আৰু উপপুৰাণৰ কাহিনী ভাগৰো অনুবাদ এই শ্ৰেণীৰ সাহিত্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। কৃত্তিবাস এই সময়ছোৱাত উল্লেখযোগ্য কাব্যকাৰ। মীননাথ, জালন্ধৰিপদ, গোৰক্ষপাদ, কানুপাদ, ৰামাই পণ্ডিত আদি নাথ-সাহিত্যৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি। নাথধৰ্মৰ তত্ত্বমূলক বিষয় এই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ প্ৰতিপাদ্য বিষয়। দৌলৎ কাজী, আলাওল আদি কবিৰ হাতত বাংলা ইসলামী সাহিত্যৰ জন্ম হৈছিল। এই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ ভাষাত হিন্দী-ফাৰ্চী ভাষাৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট। প্ৰবচন, আখ্যানমূলক, সংগীতমূলক আৰু নাট্যমূলক লোকসাহিত্য সংকলন এই যুগৰ বাংলা সাহিত্যৰ উল্লেখযোগ্য সংযোজন। এই সাহিত্যসমূহত ব্যৱহৃত ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল পদান্ত অ-কাৰ লুপ্ত, নামধাতুৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰ, বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ কাৰক, শব্দ বিভক্তি আদি।

আধুনিক বাংলা :

অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষাৰ্দ্ধৰ পৰাই আধুনিক বাংলা সাহিত্যৰ বিকাশ হয়। ৰাজা ৰামমোহন ৰায়, ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰ, মাইকেল মধুসূদন দত্ত আদিয়ে আধুনিক বাংলা সাহিত্যৰ বিকাশত অভূতপূৰ্ব বৰঙণি আগবঢ়ায়। উপন্যাস, চুটিগল্প, কবিতা আদি ৰচনাৰে আধুনিক বাংলা সাহিত্য উজ্বলি উঠে। আধুনিক বাংলা সাহিত্যৰ পূৰ্বোদ্যোগ হ'ল— বংকিম চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়, ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ, শৰৎ চন্দ্ৰ চট্টোপাধ্যায়, বিভূতিভূষণ বন্দোপাধ্যায়, তাৰাশঙ্কৰ বন্দোপাধ্যায়, মানিক চন্দ্ৰ বন্দোপাধ্যায় আদি। বিভিন্ন সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু বৌদ্ধিক পটভূমিত ৰচিত ৰচনাসমূহৰ মাজেৰে এই সাহিত্যিকসকলৰ হাতত বাংলা সাহিত্য বিকশিত হৈ পৰে। এই লেখক সকলৰ ভাষাত ইংৰাজী শব্দৰ আগমন, কাৰকবাচক অনুসৰ্গৰ বহুল প্ৰয়োগ, স্বৰসংগতি আৰু অপিনিহিতিৰ ব্যৱহাৰ আদি উল্লেখযোগ্য দিশ।

আধুনিক বাংলা ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য :

- ১। বাংলা ভাষাৰ স্বৰ ধ্বনি সাতোটা আৰু ব্যঞ্জনধ্বনি সাতাইশটা। স্বৰ ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত হ্রস্ব-দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্যহীনতা বাংলা ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।
- ২। স্ত্ৰী প্ৰত্যয় দুটা— ঈ (ই) আৰু নী (ই)
- ৩। -বা, -গুলি/গুলি বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় আৰু সব, গণ সমষ্টিবাচক ৰূপ যোগেও বহুবচন বুজোৱা হয়।
- ৪। কাৰক চাৰিটা— কৰ্তা, কৰ্ম, কৰণ-অধিকৰণ আৰু সম্বন্ধ।
- ৫। সৰ্বনাম দুবিধ— পুৰুষবাচক আৰু নিদেৰ্শক সৰ্বনাম।
- ৬। ক্ৰিয়াৰ কাল দুবিধ— যৌগিক আৰু কৃদন্ত। যৌগিক কাল দুবিধ— বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যৎ; কৃদন্ত কাল তিনিবিধ— অতীত, ভৱিষ্যৎ আৰু নিত্যবৃত্ত।
- ৭। অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ প্ৰত্যয় তিনিটা— (ক) -ই/-ইয়া, (খ) -ইলে আৰু (গ) -ইতে।
- ৮। বাক্য গঠনৰ অংশ দুটা— উদ্দেশ্য আৰু বিধেয়।
- ৯। উক্তি দুবিধ— প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ। পৰোক্ষ উক্তিৰ ব্যৱহাৰ কম।
- ১০। বাক্য তিনিবিধ— সৰল বাক্য, জটিল বাক্য আৰু যৌগিক বাক্য।
- ১১। শব্দ ভাণ্ডাৰত ফাটী— আৰবী, পৰ্তুগীজ, ইংৰাজী আদি বিদেশী ভাষাৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়।

১.৫.৩ উড়িয়া ভাষা

মগধীয় ভাষাসমূহৰ এটা ঐতিহ্যপূৰ্ণ আৰু সমৃদ্ধ ভাষা হ'ল উড়িয়া। প্ৰাচ্য বা পূৰ্ব মাগধী অপভ্ৰংশৰ দক্ষিণ দিশত বিস্তাৰিত ঠালটোৰ পৰাই উড়িয়া ভাষাৰ উদ্ভূত হয়। এই ভাষা উৰিয়া ৰাজ্যত প্ৰচলিত আৰু ৰাজ্যখনৰ চৰকাৰী ভাষা। ভাৰতীয় সংবিধানৰ অষ্টম অনুসূচীমতে স্বীকৃতপ্ৰাপ্ত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত উড়িয়া অন্যতম। খ্ৰীঃ নৱম শতিকামানৰ পৰাই উড়িয়া ভাষা সাহিত্যৰ ধাৰাবাহিকতা দেখা যায়।

উড়িয়া ভাষাৰ চাৰিটা ঔপভাষিক ৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়। (ক) দক্ষিণ উৰিয়াৰ উপভাষা : গঞ্জাম আৰু কোৰাপুট জিলাত প্ৰচলিত; (খ) পশ্চিম উৰিয়াৰ উপভাষা : সম্বলপুৰ, সুন্দৰপুৰ, বোলাঙ্গীৰ, বউধ-কোন্দমল আৰু কালাহাণ্ডী এই পাঁচখন জিলাত এই উপভাষাৰ প্ৰচলন আছে। মধ্য প্ৰদেশৰ ৰায়পুৰ, সৰণগড় আৰু ৰায়গড়ৰ সীমান্তৱৰ্তী অঞ্চলতো এই উপভাষাৰ প্ৰচলন থকা দেখা যায়। (গ) উত্তৰ উৰিয়াৰ উপভাষা : বালেশ্বৰ আৰু ময়ূৰভঞ্জ জিলাত এই

উপভাষাৰ প্ৰচলন আছে। পশ্চিমবঙ্গৰ মেদিনীপুৰ জিলাৰ সীমান্তৱৰ্তী অঞ্চলতো এই উপভাষাৰ প্ৰচলন পৰিলক্ষিত হয়। (ঘ) মধ্য উৰিষ্যাৰ উপভাষা : এই উপভাষা প্ৰচলিত থকা অঞ্চলসমূহ হ'ল— কটক, পুৰী, ভূৱনেশ্বৰ আদি। এই উপভাষা মান্যভাষা ৰূপে স্বীকৃত।

উড়িয়া ভাষা সাহিত্যৰ নিদৰ্শনসমূহলৈ লক্ষ্য ৰাখি এই ভাষাৰ বিকাশৰ ধাৰাটোক পাঁচোটা যুগত বিভাজন কৰিব পাৰি—

- (১) প্ৰাক্ শাৰলা যুগ (খ্ৰীঃ নৱম— খ্ৰীঃ ত্ৰয়োদশ শতিকা)
- (২) শাৰলা যুগ (খ্ৰীঃ চতুৰ্দশ— খ্ৰীঃ ষোড়শ শতিকা)
- (৩) পঞ্চসথা যুগ (খ্ৰীঃ ষোড়শ— খ্ৰীঃ সপ্তদশ শতিকা)
- (৪) ৰীতি যুগ (খ্ৰীঃ সপ্তদশ— খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকা)
- (৫) আধুনিক যুগ (খ্ৰীঃ ঊনবিংশ শতিকা— বৰ্তমানলৈ)

প্ৰাক্ শাৰলা যুগৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শনসমূহ মৌখিক সাহিত্য আৰু ব্ৰতকথাসমূহত পোৱা যায়। এই যুগৰ লিখিত নিদৰ্শন হ'ল চৰ্যাপদ বা চৰ্যাগীতবোৰ। যিবোৰক উত্তৰ ভাৰতৰ আৰ্য-ভাষাসমূহৰ উমৈহতীয়া নিদৰ্শন বুলি ধৰা হয়। তৎসম শব্দৰ প্ৰয়োগ আৰু বিভিন্ন ক্ৰিয়া ৰূপৰ ব্যৱহাৰ এই যুগৰ ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।

শাৰলা যুগৰ উল্লেখযোগ্য কবি হ'ল মহাকবি শাৰলা দাস। তেওঁৰ নামেৰে এই যুগটোৰ নামকৰণ কৰা হৈছে। তেওঁৰ দ্বাৰা ৰচিত মহাভাৰত উড়িয়া সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ। এই যুগৰ আন দুজন প্ৰভাৱশালী কবি হ'ল— অৰ্জুন দাস (ৰামবিভা) আৰু শিশুশংকৰ (উষাভিলাষ)। এই যুগৰ পৰাই বিশুদ্ধ উড়িয়া ভাষাত লিখিত সাহিত্যৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হয়।

পঞ্চসথা যুগৰ উল্লেখযোগ্য সাহিত্যিক পাঁচোজন। পাঁচোজন সাহিত্যিকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰা এই যুগটোক পঞ্চসথা যুগ হিচাপে নামকৰণ কৰা হৈছে। তেওঁলোকৰ ৰচনাসমূহ হ'ল— বলৰাম দাসৰ *ৰামায়ণ*, *গুপ্তগীতা*, *বিৰাটগীতা*, *বট অবকাশ*; জগন্নাথ দাসৰ *ভাগৱত পুৰাণ*; অচ্যুতানন্দ দাসৰ *গুৰুভক্তিগীতা*, *অণাকাৰ সংহিতা*, *হৰিবংশ*; যশোবন্ত দাসৰ *গোবিন্দ চন্দ্ৰ*, *ব্ৰহ্মগীতা* আৰু *শিৱ স্বৰোদয়*; আৰু অনন্ত দাসৰ *সেতুদয়*। এই কবিসকলৰ ৰচনাৰ মাজেৰে ধৰ্মীয় সাধনা প্ৰতিফলিত হৈছে। তেওঁলোকৰ ৰচনাই উড়িয়া ভাষা সাহিত্যিক গতি প্ৰদান কৰিছে।

ৰীতিযুগৰ উল্লেখযোগ্য উড়িয়া সাহিত্যিকসকল হ'ল— দীন কৃষ্ণদাস (*বসকল্লোল*), ভূপতি পণ্ডিত (*প্ৰেম পঞ্চামৃত*), দেৱদুৰ্লভ দাস (*বহস্য মঞ্জৰী*), দ্বাৰকাদাস (*পৰচেগীতা*), উপেন্দ্ৰ ভঞ্জ (৮২ খন গ্ৰন্থ ৰচনা কৰে) আদি। এই যুগৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য হ'ল কাব্য সাহিত্যচৰ্চাৰ লগে লগে গদ্যৰ উদ্ভৱ। এই সময়তে ছপাশাল প্ৰতিষ্ঠা হয় আৰু আলোচনী আদি প্ৰকাশ পায়। আলোচনীসমূহে উড়িয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বিকাশত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে।

ঊনবিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্ধৰ পৰা উড়িয়া আধুনিক সাহিত্যৰ আৰম্ভ হয়। কবিতা, চুটিগল্প, উপন্যাস আদি শিতানত সাহিত্য-চৰ্চা হ'বলৈ কৰে। প্ৰতিটো শিতানৰ সাহিত্যতে বিভিন্ন বিষয়বস্তুৰে স্থান পায়। ফকীৰ মোহন সেনাপতি, ৰাধানাথ ৰায় আৰু মধুসূদন ৰাও এই তিনিজন আধুনিক উড়িয়া সাহিত্যৰ অগ্ৰণী সাহিত্যিক। তেওঁলোকৰ ৰচনাৰাজিয়ে আধুনিক উড়িয়া সাহিত্যৰ উত্তৰণ ঘটাইছে। প্ৰাচীন শব্দৰ বিলোপ, বিদেশী শব্দৰ আগমন এই যুগৰ ভাষাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

উড়িয়া ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য :

- ১। উড়িয়া ভাষাৰ স্বৰধ্বনি ছটা আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনি একত্ৰিশটা। স্বৰধ্বনিৰ হ্রস্ব-দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্য নাই যদিও কেতবোৰ শব্দত ইয়াৰ উপস্থিতি দেখা যায়।
যেনে— না (নাই); নাআ (নাও)।
- ২। সংস্কৃতৰ ‘ঋ’ ধ্বনি উড়িয়াত ‘ৰু’ হিচাপে উচ্চাৰিত হয়।
যেনে— অমৃত > অম্ৰুত।
- ৩। পূৰ্বী ভাষাসমূহত নথকা প্ৰাচীন ণ (n) আৰু ল্ (l) ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ আছে।
- ৪। সংস্কৃতৰ শিশ্ ধ্বনিসমূহ উড়িয়াত দণ্ডমূলীয় স্ (S) হিচাপে উচ্চাৰিত হয়।
- ৫। শ্বাসাঘাত পৰে শব্দৰ আৰম্ভণিৰ পৰা প্ৰথম অথবা দ্বিতীয় অক্ষৰত।
- ৬। স্বৰ সংগতি দেখা যায়। অনুনাসিকতাও বিশিষ্ট ধ্বনি।
- ৭। শব্দসমূহ লিংগ নিৰপেক্ষ।
- ৮। বহুবচনৰ প্ৰত্যয় -এ আৰু -মান।
- ৯। কৰ্ম কাৰকত -কু, অপাদান -কুঁ, -ৰু, -উ; সম্বন্ধপদত -ব, (বহুবচনত-ৰু) আৰু অধিকৰণ কাৰকত -ত বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হয়।
- ১০। -ইল আৰু -ইব প্ৰত্যয় যোগে ক্ৰমে অতীত আৰু ভৱিষ্যত কালৰ ক্ৰিয়া গঠন হয়।
কইল (কৰিল), খাইবি (খাবি)
- ১১। অন্ত্যৰ্থক ক্ৰিয়া অছ আৰু -যি/-থা যোগে যৌগিক কাল গঠিত হয়।
যেনে— কৰিছি, কৰুথিব ইত্যাদি।

১.৫.৪ ভোজপুৰী ভাষা

বিহাৰী ঠালৰ এটা অন্যতম ভাষা হ'ল ভোজপুৰী। বিহাৰ ৰাজ্যৰ পশ্চিম অঞ্চল আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ পূব অঞ্চলৰ বেনাৰস, জৌনপুৰ, গাজীপুৰ, কালিয়া, গোৰক্ষপুৰ, বস্তী, আজমগড়, শাহাবাদ, চম্পাৰণ, সাৰণ, ৰাচি, সৰগুজা আদি অঞ্চলত এই ভাষাৰ প্ৰচলন আছে।

ভোজপুৰী ভাষাৰ লিখিত নিদৰ্শন অতি নগণ্য। লোকসাহিত্যত এই ভাষাৰ মাধুৰ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। কবীৰৰ দ্বাৰা প্ৰণীত দোহাসমূহ এই ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য প্ৰাচীন নিদৰ্শন। কবীৰৰ শিষ্য সন্তকবি ধৰমদাসেও এই ভাষাত সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছিল।

বৰ্তমান কালত এই ভাষাত কিছুমান মননশীল সাহিত্য ৰচিত হৈছে। নাটক, উপন্যাস, চুটিগল্প আদিৰ মাধ্যমেৰে সাহিত্য সৃষ্টিৰ লগতে আলোচনী আদি প্ৰকাশ হৈ ভাষাটিক সজীৱতা প্ৰদান কৰিছে। এই ভাষাত নিৰ্মিত কথাছবিয়ে বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য :

- ১। ‘অ’ ধ্বনি দুই ধৰণে উচ্চাৰিত হয়। বিবৃত ‘অ’ /ʌ/ আৰু সংবৃত ‘অ’ /ɔ/
- ২। লিংগৰ শিথিলতা বিশেষ বৈশিষ্ট্য। যেনে— হমাৰ/হমাৰি গাই
- ৩। -অন্থি, -অন্থি বিভক্তি যোগে বহুবচন। যেনে— ঘৰ- ঘৰণহি।
- ৪। শব্দমূলৰ হ্রস্ব-দীৰ্ঘ-অতিদীৰ্ঘ ভেদ। যেনে— মালী- মলিয়া- মলিয়ৰা।
- ৫। দ্বিতীয়া, চতুৰ্থী আৰু ষষ্ঠীত ‘-কে’; তৃতীয়া, পঞ্চমীত -সে, -সেঁ; সপ্তমীত -সেঁ, পৰ আদি কাৰক বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়।
- ৬। -অল আৰু -অব যোগে ক্ৰমে অতীত আৰু ভৱিষ্যৎ কাল গঠন।
যেনে— হম্ দেখনী/দেখবি।

- ৭। যৌগিক কাল বুজাবলৈ বহু আৰু বাড় /বাট সহায়ক ধাতুৰ প্ৰয়োগ।
যেনে— হম্ দেখত বাটী।
- ৮। অন্ত্যৰ্থক ধাতুৰ লগত ‘-খে’ প্ৰত্যয় যোগ হোৱা ভোজপুৰী ভাষাৰ এটি বিশিষ্ট বৈশিষ্ট্য।
যেনে— হোখে (হয়)।

১.৫.৫ মগহী বা মগধী ভাষা

গ্ৰীয়াৰ্ছনে চিহ্নিত কৰা বিহাৰী ভাষাৰ এটি অন্যতম ভাষা হ’ল মগহী বা মগধী ভাষা। এই ভাষা মধ্য মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা উদ্ভূত। বিহাৰৰ পাটনা, গয়া, মুঙ্গৈৰ, ভাগলপুৰ আৰু পালমৌ জিলাৰ পশ্চিমাঞ্চলত এই ভাষা প্ৰচলিত। গয়া অঞ্চলত প্ৰচলিত কথিত ৰূপেই হ’ল ইয়াৰ আদৰ্শ ভাষাৰূপ।

জয়কান্ত মিশ্ৰ, সুভদ্র বা, কৃষ্ণকান্ত মিশ্ৰ আদি পণ্ডিতসকলৰ মতে মগহী স্বতন্ত্ৰ ভাষা নহয়। এই ভাষা মৈথিলী ভাষাৰে উপভাষা। উদয় নাৰায়ণ তিৱাৰী, ৰাছল সাংকৃত্যায়ন, কৃষ্ণদেৱ উপাধ্যায়, সম্পত্তি অৰ্য্যণী, সূৰ্যদেও শাস্ত্ৰী আদি পণ্ডিতসকলে মগহী ভাষাক স্বতন্ত্ৰ ভাষা বুলি অভিমত ডাঙি ধৰিছে।

এই ভাষাৰ কেন্দ্ৰভূমি মগধ, গয়া অঞ্চল প্ৰাচীন কালৰ বৌদ্ধ যুগৰ শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ প্ৰধান পীঠস্থান আছিল। দ্বাদশ শতিকাৰ তুৰ্কীসকলৰ আক্ৰমণৰ ফলস্বৰূপে এই অঞ্চলৰ গৌৰৱ লান হৈ পৰে। পৰৱৰ্তী সময়ত ৰাজনৈতিক হীনমান্যতাৰ ফলস্বৰূপে অঞ্চলটিৰ ভাষিক সচেতনতাও ক্ষুণ্ণ হৈ পৰিবলৈ ধৰে। সেই সময়ছোৱাত শিক্ষিত লোকসকল হিন্দী, ব্ৰজ, অৱধী আৰু উৰ্দু ভাষাৰ প্ৰতি অনুৰক্ত হৈ পৰে। ফলত এই ভাষাৰ চৰ্চা আৰু শিক্ষিত জনৰ অৱহেলাৰ বাবে এই ভাষাটি এটা অমার্জিত আঞ্চলিক ভাষালৈ পৰ্যবসিত হয়। বৰ্তমান সময়ত এই ভাষাৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ সচেতনতা কিছু পৰিমাণে জাগ্ৰত হোৱাৰ উমান পোৱা যায়। এই ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱাটোৱে এই কথাটোৰ সাক্ষ্য দিয়ে।

মগহী ভাষাৰ প্ৰাচীন সাহিত্যিক নিদৰ্শন পোৱা নাযায়। কিন্তু লোকসাহিত্য (লোকগীত, গাথাসাহিত্য আদি) ৰচনাৰ দিশত এই ভাষা অতি সমৃদ্ধ। বৰ্তমান সময়ত এই ভাষাত সাহিত্য সৃষ্টিৰ চেষ্টা চলিছে। ‘বিহাৰ মাগধী মণ্ডল’-এ বিহান নামৰ মাহেকীয়া আলোচনী প্ৰকাশিত কৰি এই দিশত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰিছে। স্বৰ্গত জৈনাথ পণ্ডিতৰ হাতত আধুনিক চুটিগল্পই জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰিছে। তদুপৰি শ্ৰীকান্ত শাস্ত্ৰী আৰু ৰামচন্দন সম্পাদিত *মগহী কহানী সংগ্ৰহণ*, শ্ৰীকান্ত শাস্ত্ৰী সম্পাদিত *মগহী লোকগীত*, ৰামনন্দনৰ উপন্যাস *আদমী আ দেওতা*, সম্পত্তি অৰ্য্যণী সম্পাদিত *মগহী লোকগীত*, ৰামনন্দনৰ *কৌমুদী মহোৎসৱ* নাটক আদি উল্লেখযোগ্য মগহী সাহিত্য। সম্পত্তি অৰ্য্যণীয়ে সম্প্ৰতি হিন্দী ভাষাত এই ভাষাৰ *মগহী ব্যাকৰণ কোল* নামেৰে এখনি ব্যাকৰণ লিখি উলিয়াইছে।

ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য :

- (১) ‘অ’ ধ্বনিৰ সংবৃত্ত /ɔ/, বিবত /ʌ/ আৰু অতিহ্ৰস্ব /ɪ/ উচ্চাৰণ পোৱা যায়।
- (২) ধ্বনিসমূহৰ হ্ৰস্ব আৰু দীৰ্ঘ উচ্চাৰণ আছে।
- (৩) এই ভাষাৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ’ল লিংগৰ শিথিলতা।
যেনে— ৰামকে ঘৰ/বহিন, ভুক্খল গইয়া/বৈলা গাই/বলধ।

- (৪) শব্দমূলৰ হ্রস্ব-দীৰ্ঘ-দীৰ্ঘতৰ ভেদ দেখা যায়।
যেনে— ঘোড়/ঘোড়া/ঘোড়াবা/ঘোড়ৌৱৰা।
- (৫) বহুবচনৰ প্ৰত্যয় ‘-ন’; যেনে : ঘোড়া-ঘোড়ন।
- (৬) দ্বিতীয়াত -কে, ওয়া/৫মীত - সে, ৬ষ্ঠীত -কে, -কেৰ, ৭মীত -মে বিভক্তি লগ লাগে।
গৌণ কৰ্মত - লা, -লাগি প্ৰয়োগ হয়।
- (৭) সৰ্বনাম-মূল; কত্ব : ‘হম’ (তিৰ্যক ‘মোৰা’), সম্বন্ধ : ‘হামৰা’, (বহুবচনত হমনী/হমৰণী)
ইত্যাদি।
- (৮) অল আৰু অৱ যোগ কৰি ক্ৰমে অতীত আৰু ভৱিষ্যত কালৰ ক্ৰিয়াপদ গঠন। যেনে—
হম্ তস্মীৰ দেখলী/দেখব।
- (৯) বৰ্তমান আৰু অতীত কালত ‘হো ধাতুৰ সংযোগত যৌগিক কালৰ ক্ৰিয়া গঠন।
যেনে— দেখইত হে/হই।

১.৫.৬ মৈথিলী ভাষা

বিহাৰী শাখাৰ অন্য এটি ভাষা হ’ল মৈথিলী। এই ভাষা মধ্য মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা ওলাইছে। ভোজপুৰীতকৈ মগধী ভাষাৰ লগত এই ভাষাৰ সাদৃশ্য অধিক। সাহিত্য অকাডেমীয়ে এই ভাষাক স্বতন্ত্ৰ সাহিত্যিক ভাষাৰূপে স্বীকৃতি প্ৰদান কৰিছে। বৰ্তমান বিহাৰৰ মিথিলা (প্ৰাচীন বিদেহ অঞ্চল) অঞ্চলক কেন্দ্ৰ কৰি দ্বাৰভাঙ্গা, মজফ্ফৰপুৰ, মুঙ্গ্গেৰ, ভাগলপুৰ, পূৰ্ণিয়া, উত্তৰ চাওঁতাল পৰগণা, পূৰ্ব চম্পাৰণ আদি জিলাত এই ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই ভাষাৰ আদৰ্শৰূপ উত্তৰ দ্বাৰভাঙ্গা উপভাষা।

বিহাৰী ভাষাসমূহৰ ভিতৰত ভাষা সাহিত্যৰ ঐতিহ্য আৰু সংস্কৃতিৰ দিশত মৈথিলী ভাষা অতি চহকী। এই ভাষাৰ সাহিত্যৰ ঐতিহ্য অতি প্ৰাচীন। চৰ্যাপদত এই ভাষাৰ প্ৰথম নিদৰ্শন পোৱা যায়। চৰ্যাপদক বাদ দিলে ইয়াৰ প্ৰাচীন সাহিত্যিক নিদৰ্শন হ’ল চতুৰ্দশ শতিকাৰ জ্যোতিৰীশ্বৰ ঠাকুৰৰ বৰ্ণৰত্নাকৰ বা বৰ্ণন ৰত্নাকৰ। বিদ্যাপতি এই ভাষাৰ শ্ৰেষ্ঠ কৰি। তেওঁৰ ৰচিত পদাৱলী-সাহিত্যৰ প্ৰভাৱ গোটেই পূব ভাৰততে বিয়পি পৰিছিল। উমাপতি ওজাৰ সপ্তদশ শতিকাত ৰচিত *পাৰিজাত হৰণ* —এই ভাষাৰ প্ৰথম নাট। গোবিন্দ ঠাকুৰ, কাশীনাথ, ৰামনাথ, শ্ৰীধৰ আদি এই ভাষাৰ প্ৰাচীন স্তৰটোৰ উল্লেখযোগ্য সাহিত্যিক।

মৈথিলী ভাষীসকলে এটা সময়ত হিন্দী ভাষাকে তেওঁলোকৰ সংস্কৃতিৰ বাহক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ফলত এই ভাষাৰ সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ ওপৰত হিন্দী ভাষাৰ প্ৰভাৱ অধিক। অৱশ্যে বৰ্তমান সময়ত এই লোকসকলৰ মাজত ভাষিক সচেতনতা বৃদ্ধি পাইছে আৰু নিজৰ ভাষা সাহিত্যৰ সমৃদ্ধিৰ বাবে উঠিপৰি লাগিছে।

এই ভাষাৰ প্ৰধান ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ—

- (১) অ-কাৰৰ সংবৃত /ɔ/ আৰু বিবৃত /ʌ/ উচ্চাৰণ।
- (২) পদান্ত অ, ই, উ ধ্বনিৰ অতিহ্রস্ব উচ্চাৰণ।
- (৩) শব্দমূলৰ হ্রস্ব-দীৰ্ঘ-অতিদীৰ্ঘ ভেদ। যেনে— ঘৰ-ঘৰৰা-ঘৰউৱা
- (৪) লিংগৰ শিথিলতা, যেনে— তোৰ/তোৰী বেটা
- (৫) সবহি/সভ্ আৰু ‘লোকনি’ শব্দ যোগে বহুবচন গঠন।
যেনে— চাকৰ সভ আএল, দেৱতা লোকনি।

- (৬) ২য়াত -কে, -কাঁ; ৩য়াত/৫মীত -স, ৬ষ্ঠীত -ক, -কেৰ, ৭মীত -মে বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ।
- (৭) -অল আৰু -অব প্ৰত্যয়যোগে ক্ৰমে অতীত আৰু ভৱিষ্যত কাল গঠন।
যেনে— হম্ খ্যাএল, আএব।
- (৮) সহায়ক ক্ৰিয়াৰূপে 'থিক' ৰূপৰ প্ৰয়োগ। যেনে— থিকছ, থিকহ।
- (৯) যৌগিকপদৰ সহায়ত কৰ্মবাচ্য গঠন;
যেনে— ই কাজ কএল অছি (এই কামটো কৰা হ'ল)।
- (১০) -ব, -ল ৰ যোগত ভাববাচক বিশেষ্য পদ গঠিত হয়।

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....

২) বিহাৰী ভাষাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....

১.৬ মগধীয় ভাষাসমূহৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য

সুকুমাৰ সেনে *ভাষাৰ ইতিবৃত্ত* গ্ৰন্থখনত মগধীয় ভাষাসমূহৰ কিছুমান সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ মতে এই বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল— (ক) অতীত কাল বুজাবলৈ '-ল' প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ। যেনে— অস. দেখিলে, বাংলা দেখলে, ভোজপুৰী দেখলে, মৈথিলী দেখলক। (খ) '-ব' প্ৰত্যয় যোগে ভৱিষ্যৎ কাল গঠন; আৰু (গ) অতীত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত সকৰ্মক আৰু অকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ ৰূপভেদ। মগধীয় ভাষাসমূহলৈ লক্ষ্য কৰিলে এই কেইটা বৈশিষ্ট্যৰ উপৰি আন কেইটামান বৈশিষ্ট্যও চকুত পৰে। এই বৈশিষ্ট্যবোৰ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

ধ্বনিগত :

- (১) সংস্কৃতৰ 'অ' ধ্বনিৰ আটাইবোৰ মগধীয় ভাষাত সংবৃত /ɔ/ উচ্চাৰণ পোৱা যায়।
- (২) সংস্কৃতৰ 'চ' বৰ্ণৰ স্পৰ্শ উচ্চাৰণৰ বিপৰীতে এই ভাষাসমূহত ঘৃষ্ঠ উচ্চাৰণ হয়।
- (৩) 'ঙ' ধ্বনি ধ্বনিমান ৰূপে প্ৰয়োগ হয়।
- (৪) সংস্কৃতৰ 'ং' ধ্বনি এই ভাষাসমূহত /ম/ন/ঙ/-ৰ নিচিনা উচ্চাৰণ হয়।
- (৫) যুক্ত ব্যঞ্জনৰ সৰলীকৰণৰ ক্ষেত্ৰত ক্ষতিপূৰক দীৰ্ঘিকৰণ হয়।
যেনে— হস্ত > বা অস. বাংলা হাত্, উড়িয়া, বিহাৰী হাথ কৰ্ম; অস. বিহাৰী, বাংলা, উড়িয়া-কাম।
- (৬) য/ৰ শ্ৰুতিৰ আগম হৈ উচ্চাৰণ উজু হয়।
যেনে— শৃগাল > বাংলা. অস. শিয়াল; উড়িয়া. সিআল, বিহাৰী. সিআৰ।
- (৭) পদান্ত স্বৰ সংকোচন হয়। যেনে— মৃত্তিকা > অস. উৰি. মাটি, বিহা. মাটা, মাঁটা।
- (৮) আটাইকেইটা ভাষাতে শ্বাসাঘাতৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়।
যেনে— কুম্ভকাৰ > অস., বাংলা. কুমাৰ, উড়ি. কুম্ভাৰ, মৈথি. কুম্হাৰ, ভোজ. কোঁহৰ।

ৰূপগত :

- (১) সংস্কৃতৰ তিনিটা লিংগৰ ঠাইত দুটাহে বৰ্ণিত হ'ল। ক্লীৰলিংগ পুংলিংগৰ লগত মিলি গ'ল। আটাইকেইটা ভাষাতে লিঙ্গৰ শিথিলতা লক্ষ্য কৰা যায়।
- (২) সংস্কৃতৰ দুটা বচনহে বৰ্ণিত হয়। বহুবচন বুজাবলৈ আটাইবোৰ ভাষাতে বহুবচনৰ প্ৰত্যয় আৰু বহুবচনাত্মক ৰূপৰ প্ৰয়োগ হয়।
- (৩) সৰ্বনামৰ দিশত উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল সম্বন্ধপদত পুৰুষবাচক সৰ্বনামৰ ক্ষেত্ৰত সকলো ভাষাতে 'ৰ' বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ। যেনে— অস. মোৰ, আমাৰ, বাংলা. মোৰ আমাৰ/আমাদেৰ, উড়িয়া. মোৰ/আমুৰ; ভোজপুৰী. হমৰ/হমাৰ।
- (৪) 'ল' প্ৰত্যয়ৰ সংযোগত অতীতৰ কৃদন্ত গঠন। যেনে— অস. চলিলে, বাংলা চলিল, উড়িয়া. চলিলা, ভোজপুৰী. দেখলে, মৈথিলী. চললাহ।
- (৫) 'অচ্' ধাতু যোগে যৌগিক কালৰ ক্ৰিয়া গঠন। যেনে— অস. গৈছে, গৈছিল; বাংলা. গিয়াছে, গিয়াছিল; উড়িয়া. কৰুছি, কৰিছি; মৈথিলী. সূতহিত ছী।
- (৬) ক্ৰিয়াহীন বাক্য গঠন মগধীয় ভাষাসমূহৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। যেনে— অস. মই এজন মানুহ; বাংলা. আজ শুভদিন, উড়িয়া. আজি মো জন্ম দিন ইত্যাদি।

১.৭ সাৰাংশ (Summing Up)

মধ্যভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ স্তৰৰ বিভিন্ন প্ৰাকৃতৰ পৰা পৰৱৰ্তী সময়ত একোটা অপভ্ৰংশ স্তৰৰ সৃষ্টি হয়। এই অপভ্ৰংশ স্তৰসমূহৰ পৰাই খ্ৰীষ্টীয় দশম শতিকা মানৰ পৰা নব্যভাৰতীয় আৰ্যভাষাসমূহৰ জন্ম প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ হয় আৰু খ্ৰীষ্টীয় দ্বাদশ শতিকা মানত এই ভাষাসমূহে পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰে। পূৰ্বভাৰতত মগধী প্ৰাকৃতৰ পৰৱৰ্তী স্তৰ মগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, ভোজপুৰী, মগধী বা মগধী আৰু মৈথিলী —এই ছটা আধুনিক ভাষাৰ জন্ম হয়। এই ভাষা ছটাকে মগধীয় ভাষা বুলি কোৱা হয়। মগধী অপভ্ৰংশৰ নিদৰ্শন পোৱা নগ'লেও মগধী প্ৰাকৃতৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ এই ভাষাসমূহত বৰ্ণিত হোৱা দেখা যায়। বিভিন্ন পৰিৱৰ্তন আৰু পৰিবৰ্ত্তনৰ ফলস্বৰূপে এই ভাষাসমূহে পৰিপূৰ্ণতা লাভ কৰি স্বকীয় ভাষা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হয়। এই ভাষাসমূহে স্বকীয়তা লাভ কৰিলেও একে মূলৰ পৰা উদ্ভূত হোৱা বাবে ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত কিছুমান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য দেখা যায়।

১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) মগধীয় ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।
- ২) 'মগধীয় ভাষা' বুলিলে কি বুজায়? এই ভাষাসমূহৰ পৰিচয় দাঙি ধৰক।
- ৩) মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ পৰ্যালোচনা কৰক।
- ৪) 'বিহাৰী ভাষা' বুলিলে কোনকেইটা ভাষাক বুজায়। ভাষাকেইটাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।
- ৫) মগধী প্ৰাকৃতৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ কি কি? অসমীয়া ভাষাত এই বৈশিষ্ট্যসমূহ কেনেদৰে বৰ্ণিত হৈছে?

- ৬) মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ বিচাৰ কৰক।
- ৭) চমুটোকা লিখক :
(ক) মাগধী অপভ্ৰংশ, (খ) ভোজপুৰী ভাষা, (গ) মৈথিলী ভাষা,
(ঘ) মগহী ভাষা, (ঙ) বাংলা ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব।

১.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, বিকাশ আৰু সমৃদ্ধি
সুকুমাৰ সেন : ভাষাৰ ইতিবৃত্ত
পৰেশ চন্দ্ৰ মজুমদাৰ : আধুনিক ভাৰতীয় ভাষা প্ৰসঙ্গে
দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি : অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়া ভাষাৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন
Banikanta Kakati : *Assamese, Its Formation and Development*
G. A. Grierson : *Linguistic Survey of India, Vol.*

* * *

দ্বিতীয় বিভাগ অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ

বিভাগৰ গঠন

- ২.১ ভূমিকা (Introduction)
- ২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ২.৩ অসমীয়া ভাষাৰ উৎস-সন্ধান
- ২.৪ অসমীয়া ভাষাৰ যুগ বিভাগ
- ২.৫ অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা
- ২.৬ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ
- ২.৭ সাৰাংশ (Summing Up)
- ২.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ২.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

২.১ ভূমিকা (Introduction)

এইটো বিভাগত আমি অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ সন্মুখে আলোচনা কৰিম। আপোনাৰ অধ্যয়নৰ সুবিধাৰ্থে সমগ্ৰ বিষয়টোক কেইবাটাও শিতানত ভাগ কৰি প্ৰতিটো দিশৰ যথাসম্ভৱ বিশদ আলোচনা আগবঢ়াম।

অসমীয়া ভাষা নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ অন্তৰ্গত এটা স্বতন্ত্ৰ ভাষা। অন্যান্য আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাও খ্ৰীষ্টিয় নৱম-দশম শতিকামানত স্বকীয় বৈশিষ্ট্যেৰে আত্মপ্ৰকাশ কৰিছিল। সেয়ে হ'লেও আৰ্যভাষাৰ কোনটো ঠালৰ পৰা এই ভাষাৰ উদ্ভৱ হ'ল সেই সম্পৰ্কে মতভেদ আছে। আমি সেই মতবোৰৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাৰ উৎসৰ সন্ধান কৰিম।

ক্ৰমবিকাশৰ গতিপথত আগবাঢ়োঁতে অসমীয়া ভাষাই কেইবাটাও স্তৰ অতিক্ৰম কৰিছে আৰু বিভিন্ন সময়ত ইয়াৰ গঠন-পদ্ধতিত বিভিন্ন বৈশিষ্ট্যই দেখা দিছে। ভাষাটোৰ পৰিৱৰ্তনৰ এই দিশবোৰো আমি অধ্যয়ন কৰিম। অৰ্থাৎ, উদ্ভৱ কালৰ পৰা বৰ্তমান পৰ্যন্ত সময়-সাপেক্ষ পৰিৱৰ্তনৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাসৰ বিষয়েও এইটো বিভাগত আমি অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাম।

শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰী পৰ্যন্ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকা জুৰি প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাটো সকলো ঠাইতে একে ধৰণে কোৱা নহয়। অৰ্থাৎ, ইয়াৰ কথিত ৰূপটোৰ কেইবাটাও আঞ্চলিক ভেদ আছে। আমি সেই দিশটোৰ বিষয়েও এইটো বিভাগৰ জৰিয়তে অৱগত হ'ব পাৰিম। তদুপৰি উদ্ভৱ কালৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে অসমীয়া শব্দৰ ভঁড়াল চহকী কৰা বিভিন্ন উৎসৰ পৰা অহা শব্দবোৰৰ বিষয়েও এইটো বিভাগতে বিতংকৈ অনুসন্ধান কৰিম।

২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে —

- অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব,

- অসমীয়া ভাষাৰ মূল কি, সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব,
- অসমীয়া ভাষাৰ আঞ্চলিক ৰূপবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব,
- অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশৰ ইতিহাসৰ বিভিন্ন স্তৰ ফঁহিয়াই দেখুৱাব পাৰিব,
- অসমীয়া শব্দবোৰৰ উৎস সম্বন্ধে বিশদ বিৱৰণ দাঙি ধৰিব পাৰিব, আৰু
- অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে সামগ্ৰিক ধাৰণা দিব পাৰিব।

২.৩ অসমীয়া ভাষাৰ উৎস-সন্ধান

পূৰ্বৱৰ্তী বিভাগত অসমীয়া ভাষাৰ উৎস বা মূল মাগধী প্ৰাকৃত বুলি উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। কিন্তু সেই সম্বন্ধে পণ্ডিতসকলৰ মাজত মতভেদ আছে। আপুনি ইতিমধ্যে অৱগত হৈছে যে অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষায়ো খ্ৰীষ্টীয় নৱম-দশম শতিকামানতে জন্ম লাভ কৰিছিল আৰু আন আন আৰ্যভাষাৰ দৰে অসমীয়াও সংস্কৃতমূলীয়া ভাষা। বৈদিক-সংস্কৃতৰ পৰিৱৰ্তিত ৰূপ মধ্যভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ বা প্ৰাকৃত ভাষাৰ বিভিন্ন আঞ্চলিক ৰূপৰ পৰা বিভিন্ন আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাই জন্ম লাভ কৰাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাও তেনে কোনো এটা আঞ্চলিক উৎসৰ পৰাই যে আহিছে তাত কোনো সন্দেহ নাই। কিন্তু, কোনটো আঞ্চলিক প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশৰ সৈতে ইয়াৰ উৎস জড়িত হৈ আছে সেই সম্বন্ধে ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকল একমত হ'ব পৰা নাই।

অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সম্পৰ্কে প্ৰধানকৈ পাঁচোটা মত পোৱা যায় —

- অসমীয়া ভাষাৰ উৎস মাগধী প্ৰাকৃত;
- অসমীয়া ভাষা মাগধী-প্ৰাকৃতৰ পৰা নহয়, বৰং কামৰূপী প্ৰাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে;
- প্ৰাচ্য আৰু পশ্চিমীয়া প্ৰাকৃতত সংমিশ্ৰণত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হৈছে;
- অসমীয়া ভাষাৰ মূল পৈশাচী প্ৰাকৃত; আৰু
- বৰ্তমানে লুপ্ত কোনো আৰ্যভাষাৰ ভাষাত সংস্কৃত ভাষাৰ গাঁথনি জাপি দিয়াৰ ফলত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হৈছে।

উল্লিখিত পাঁচোটা মতৰ ভিতৰত প্ৰথমটো আগবঢ়াইছে জৰ্জ গ্ৰীয়াৰ্ছন, সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, বাণীকান্ত কাকতি আদি ভাষাতত্ত্ববিদে; দ্বিতীয় মতটোৰ প্ৰৰক্তা হৈছে বেণীমাধৱ বৰুৱা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ, বিশ্বেশ্বৰ হাজৰিকা আদি; তৃতীয়টো মত তুলি ধৰিছে পণ্ডিত কালিৰাম মেধিয়ে; চতুৰ্থটো মত পোষণ কৰিছে কনকলাল বৰুৱাই আৰু নাথান ব্ৰাউনে পঞ্চমটো মত উনুকিয়াইছে।

অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সম্পৰ্কীয় এই পাঁচটা মতৰ ভিতৰত প্ৰথমটোৰ অৰ্থাৎ অসমীয়া ভাষা মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা জন্ম হোৱা মতটোক বেছিভাগ পণ্ডিতে সমৰ্থন কৰি আহিছে। কাৰণ ভাষা একোটা হ'বৰ উৎস সন্ধানৰ ক্ষেত্ৰত সেই ভাষাৰ মৌলিক শব্দবোৰৰ ব্যুৎপত্তিমূলক বিশ্লেষণে বিশেষভাৱে সহায় কৰে। অসমীয়া ভাষাও তাৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। ইয়াৰো মৌলিক শব্দবোৰৰ গঠন-প্ৰক্ৰিয়া মাগধী প্ৰাকৃতৰ আধাৰত বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাব পাৰি। একমাত্ৰ এই যুক্তিৰ আধাৰতে ভাষাতাত্ত্বিক ৰমেশ পাঠকে অসমীয়া ভাষা মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা জন্ম হোৱা বুলি স্পষ্ট অভিমত দাঙি ধৰিছে।

বেণীমাধৱ বৰুৱা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ আদি পণ্ডিতে পূৰণি ভূমিদান ফলিত পোৱা সংস্কৃতৰ ব্যাকৰণপুস্তক প্ৰয়োগ আৰু দেশীয় শব্দ কিছুমানৰ আধাৰত 'কামৰূপী প্ৰাকৃত'-ৰ ধাৰণা কৰিছে

যদিও এই প্রাকৃত সম্বন্ধে কোনো উল্লেখ ক'তোৰেই পাবলৈ নাই। কামৰূপী প্রাকৃতৰ জন্ম ক'ত কেনেকৈ হ'ল, সেই প্রাকৃতৰ বৈশিষ্ট্য কি ইত্যাদি দিশবোৰৰ বিষয়ে সঠিক সিদ্ধান্তলৈ নহাকৈ অসমীয়া ভাষাৰ উৎস কামৰূপী প্রাকৃত বুলি কোৱাটো পোনচাটে মানি ল'বলৈ টান।

কালিৰাম মেধিয়ে অসমীয়া ভাষাত পোৱা অমাগধীয় বৈশিষ্ট্য কেতবোৰৰ ভিত্তিত উক্ত মত দাঙি ধৰিছে। কিন্তু কেৱল শব্দগত সাদৃশ্য দুটা ভাগৰ সম্পৰ্ক নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত পৰ্যাপ্ত নহয়। মেধিয়ে অৱশ্যে স্বীকাৰ কৰিছে যে “ভাষাগত সম্পৰ্ক নিৰ্ধাৰণত ব্যাকৰণগত ৰূপৰ তুলনাত শব্দগত মিলৰ গুৰুত্ব নিচেই কম”। সেইবাবে অসমীয়া ভাষাৰ উৎস সম্পৰ্কীয় তেওঁৰ মতৰ প্ৰসঙ্গত ভৱিষ্যত গৱেষকে উপযুক্ত সিদ্ধান্ত ল'ব বুলিহে তেওঁ আশা কৰিছে।

বুৰঞ্জীবিদ কনকলাল বৰুৱাই ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ অন্তৰঙ্গ বহিৰঙ্গ বিভাগ কৰি দেখুৱা হৰ্ণলি চাহাৰ মত মানি লৈ কালিৰাম মেধিৰ দৰে শব্দৰ মিলৰ ভিত্তিত অসমীয়া ভাষাৰ মূল হিচাপে পৈশাচী প্রাকৃতৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। সম্ভৱতঃ সেই সময়ত ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ পৰা পূব দিশলৈ এক বাণিজ্যিক পথ আছিল আৰু এই পথেৰে বিভিন্ন ঠাইৰ বণিকৰ আহ-যাহ ঘটিছিল। সেইবাবেই সংস্কৃততো নোহোৱা কেতবোৰ প্ৰাকবৈদিক উপাদান পৈশাচী আৰু অসমীয়াত থকা একো অসম্ভৱ নহয়।

বহু ভাষাবিদ পণ্ডিত নাথান ব্ৰাউনে অসমীয়া ভাষাত পোৱা আৰ্যভিন্ন উপাদানৰ পয়োভৰলৈ লক্ষ্য কৰি বৰ্তমানে লুপ্ত থলুৱা ভাষাৰূপ এটিত সংস্কৃত ভাষাৰ গাঁথনি জাপি দিয়াৰ ফলত অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম হোৱা বুলি যি সম্ভাৱনা দেখুৱাইছে অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব আৰু শব্দ-সম্ভাৱত থকা তেনে কেতবোৰ উপাদানে সেই সম্ভাৱনা অমূলক নহয় বুলি প্ৰতীয়মান কৰিব খোজে যদিও এটা কথা এই ক্ষেত্ৰত মনত ৰখা ভাল যে ভাষাৰ মূল নিৰ্ণয়ত গাঠনিক বৈশিষ্ট্যকহে প্ৰাধান্য দিয়া হয় আৰু অসমীয়া ভাষা গাঠনিক দিশৰ পৰা আৰ্যভাষাৰ সৈতে পোনপটীয়াকৈ জড়িত। অনা-আৰ্য উপাদানবোৰে এই ভাষাক অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ পৰা কিছু পৃথক কৰি তুলিছে মাত্ৰ।

অসমীয়া ভাষাৰ ব্যুৎপত্তিগত দিশবোৰ যিহেতু মাগধী প্রাকৃতৰ জৰিয়তে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি সেইবাবে অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম মাগধী প্রাকৃতৰ পৰা হোৱা বুলি সৰহভাগ পণ্ডিতে মানি লৈছে। ভাষাতত্ত্ববিদ জৰ্জ গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতে মাগধী প্রাকৃতৰ পৰিৱৰ্তিত ৰূপ মাগধী অপভ্ৰংশ পূব দিশত তিনি ফালে প্ৰসাৰিত হৈছিল। উত্তৰ-পূব দিশলৈ প্ৰসাৰিত ৰূপটোৰ পৰা উত্তৰ বাংলা আৰু অসমীয়া ভাষা, দক্ষিণ দিশলৈ বিয়পি পৰা ৰূপটোৰ পৰা উড়িয়া ভাষা আৰু এই দুয়োৰে মাজত প্ৰচলিত ৰূপটোৰ পৰা বাংলা ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছে।

সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে গ্ৰীয়াৰ্ছনৰ মতৰ আধাৰত মাগধী অপভ্ৰংশৰ প্ৰাচ্য ৰূপটোক ৰাঢ়, বৰেন্দ্ৰ, বঙ্গ আৰু কামৰূপী — এই চাৰিটা ভাগত ভগাইছে। তেওঁৰ মতে ৰাঢ়ৰ পৰা মান্য বাংলা আৰু উড়িয়া, বৰেন্দ্ৰৰ পৰা উত্তৰ-কেন্দ্ৰীয় বাংলা, বঙ্গৰ পৰা পূৰ্ববাংলা আৰু কামৰূপীৰ পৰা উত্তৰ বাংলা আৰু অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম হৈছে। ইতিহাসৰ তথ্য অনুসাৰে খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চম শতিকাৰ পৰা খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতিকা পৰ্যন্ত, অৰ্থাৎ সুৰেন্দ্ৰ বৰ্মা বা মহেন্দ্ৰ বৰ্মনৰ পৰা ভাস্কৰ বৰ্মালৈকে বঙ্গৰ ভালেমান অঞ্চল কামৰূপ ৰাজ্যৰ ভিতৰুৱা আছিল আৰু এই ৰাজ্যত কামৰূপী ভাষা চলিছিল। সেইবাবে সপ্তম শতিকা পৰ্যন্ত উত্তৰ বাংলা আৰু কামৰূপী ভাষাৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য নাছিল। অৱশ্যে এই সময়ছোৱা আছিল কামৰূপী (অসমীয়া), বাংলা আদি পূৰ্বাঞ্চলীয় আৰ্যভাষা পৃথক হৈ ওলোৱাৰ সময়।

ভাস্কৰবৰ্মাৰ ৰাজত্বকালত ৬৪৩ খ্ৰীষ্টাব্দত কামৰূপ ভ্ৰমনলৈ অহা চীনা পৰ্যটক হিউৱেন চাঙে তেওঁৰ টোকাত উল্লেখ কৰিছে যে কামৰূপৰ ভাষা মধ্যভাৰতৰ ভাষাতকৈ অলপ লৰ। হিউৱেন চাঙে ‘মধ্য ভাৰত’ বুলি সম্ভৱতঃ মগধ-বিহাৰ অঞ্চলকে বুজাইছিল। ইয়াৰ পৰা বুজিবলৈ টান নহয় যে সুদূৰ সপ্তম শতিকাতে তেতিয়াৰ কামৰূপী বা আজিৰ অসমীয়া ভাষাই সুকীয়া ৰূপ ল’বলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। অৱশ্যে সেই ভাষাৰূপ কেনে আছিল সেই কথা বুজিবৰ উপায় নাই। সম্ভৱতঃ পঞ্চম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকালৈ কামৰূপৰ ৰজাসকলে লিখোৱা ভূমিদান ফলিবোৰত পোৱা অশুদ্ধ সংস্কৃত ৰূপ বা স্থানীয় ভাষাৰ উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্য সম্বলিত শব্দবোৰৰ মাজত পোৱা ৰূপটোৱেই আছিল পৰিব্ৰাজক জনাই উল্লেখ কৰা তৎকালীন কামৰূপৰ ভাষাৰূপ। সেয়ে হ’লেও, সীমিত সংখ্যক শব্দকেইটামানৰ আধাৰত সেই সময়ৰ ভাষাৰূপ সম্বন্ধে ধাৰণা কৰাটো একোপধ্যেও সম্ভৱ নহয়। অৱশ্যে অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব যে অন্যান্য আৰ্যভাষাৰ পৰা তেতিয়াই পৃথক হৈ পৰিছিল তাৰ ইঙ্গিত এইবোৰে বহন কৰে।

অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰত্নৰূপটো পোৱা যায় বৌদ্ধসিদ্ধাচাৰ্যসকলৰ দ্বাৰা ৰচিত চৰ্যাপদবোৰৰ মাজত। নেপাল ৰাজদৰবাৰৰ গ্ৰন্থগাৰৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি আনি প্ৰকাশ কৰাৰ পাছতে বাংলাৰ উপৰি মৈথিলী, অসমীয়া আদি পণ্ডিতেও এইবোৰত নিজ নিজ ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য বিচাৰি পায়। ইয়াৰে কেইগৰাকীমান ৰচক কামৰূপৰ লোক আছিল বুলিও সাক্ষ্য পোৱা যায়। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথাটো হ’ল চৰ্যাপদৰ ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বৈশিষ্ট্যসমূহৰ অসমীয়াৰ সৈতে মিল থকাটো। সম্ভৱতঃ অসমীয়া, বাংলা, উৰিয়া, মৈথিলী আদি ভাষা পৃথক হৈ ওলোৱাৰ অব্যৱহিত পূৰ্বৱৰ্তী ৰূপটোতে চৰ্যাপদবোৰ ৰচনা কৰা হৈছিল। অৰ্থাৎ, প্ৰাচ্য মাগধী অপভ্ৰংশৰ শেহতীয়া ৰূপ পূৰ্বী অৱহট্ঠৰ অন্তিম স্তৰৰ ভাষাৰূপ চৰ্যাপদবোৰৰ মাজত সংৰক্ষিত হৈছে। এই ফালৰ পৰা অসমীয়া ভাষাক মগধীয় গোষ্ঠীৰ ভাষা বোলাটোৱেই সমীচীন নহয়। অৰ্থাৎ, অসমীয়া ভাষা বাংলা, উৰিয়া, মৈথিলী আদিৰ দৰে মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা উদ্ভূত।

মগধীয় গোষ্ঠীৰ দুটামান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য অসমীয়া ভাষাটো লক্ষ্য কৰা যায়। মাগধী প্ৰাকৃতত সংস্কৃতৰ ‘ৰ’ ধ্বনি প্ৰায়ে ‘ল’ হৈছিল; যেনে ৰাজকীয়ঃ > লাঅকীএ, ভাসুৰঃ > ভাশুলে ইত্যাদি। অসমীয়াতো ‘ৰ’ ‘ল’ হোৱাৰ উদাহৰণ বিৰল নহয়, যেনে— শৰীৰ > শৰীল। সেইদৰে অতীত কালসূচক ‘ল’ আৰু ভৱিষ্যৎ কালসূচক ব/ম প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ মাগধী গোষ্ঠীৰ ভাষাৰ আন এক বৈশিষ্ট্য। এই বৈশিষ্ট্য অসমীয়াত সংৰক্ষিত হৈছে— কৰিছিল, কৰিব, কৰিম ইত্যাদি।

এনেদৰে বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখা যায় অসমীয়া ভাষাৰ উৎস মাগধী অপভ্ৰংশৰ সৈতে জড়িত। ই অন্যতম পূৰ্বাঞ্চলীয় আৰ্যভাষাৰ পৰা ভালেমান ক্ষেত্ৰত আঁতৰি অহাৰ মূল কাৰণ ইয়াৰ চাৰিওফালে ব্যাপক ৰূপত প্ৰচলন হৈ থকা অনা-আৰ্যভাষাবোৰৰ পাৰস্পৰিক প্ৰভাৱ।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি এই সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰোঁ যে খ্ৰীষ্টীয় এহেজাৰ শতিকাৰ আশে পাশে অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ সমসাময়িকভাৱে অসমীয়া ভাষাৰো উদ্ভৱ হৈছিল আৰু বাংলা, উৰিয়া, মৈথিলী আদি ভাৰতৰ পূব অঞ্চলত প্ৰচলিত আৰ্যভাষাকেইটাৰ ভগিনী স্থানীয় ভাষা হিচাপে ইয়াৰ মূল মাগধী অপভ্ৰংশৰ মাজত বিচাৰি পোৱা যায়। অৱশ্যে খ্ৰীষ্টীয় ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকাত ৰচিত হেম সৰস্বতীৰ *প্ৰহ্লাদ চৰিত* পুথিখনৰ পূৰ্বে নিভাঁজ অসমীয়াত ৰচিত ইয়াৰ কোনো লিখিত সাহিত্য আজিকোপতি উদ্ধাৰ হোৱা নাই। গতিকে হেম সৰস্বতীৰ পূৰ্বৰ ভাষাৰ স্বৰূপ বুজিবলৈ শিলালিপি, তাম্ৰলিপি, বৌদ্ধসিদ্ধসকলৰ *চৰ্যাগীত*, বড়ু চণ্ডীদাসৰ *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তন* ইত্যাদিৰ মাজতহে ইয়াৰ প্ৰত্নৰূপটো বিচাৰি উলিয়াবলগীয়া হয়।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) অসমীয়া ভাষাৰ উৎস সম্পৰ্কে বিভিন্ন পণ্ডিতে আগবঢ়োৱা মতামতবোৰ জুকিয়াই উলিয়াওক (৪০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

২) কি কি যুক্তিৰ ভেটিত অসমীয়া ভাষাৰ মূল মাগধী প্ৰাকৃত বুলিব পাৰি বিচাৰ কৰক (৩০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

২.৪ অসমীয়া ভাষাৰ যুগ-বিভাজন

পূৰ্বৱৰ্তী শিতানটোৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে এই কথা আপুনি বুজিব পাৰিলে যে অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাৰো উদ্ভৱৰ সময় খ্ৰীষ্টীয় নৱম-দশম শতিকা। তেতিয়াৰে পৰা বৰ্তমানলৈ প্ৰায় এহেজাৰ শতিকা জুৰি অসমীয়া ভাষা প্ৰবাহিত হৈ আহিছে। সেয়ে হ'লেও, পৰিশুদ্ধ অসমীয়া ভাষাৰ চানেকি বুলিবলৈ হেম সৰস্বতীৰ *প্ৰহ্লাদ চৰিত* (খ্ৰীঃ ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকা) কাব্যখনিৰ পূৰ্বে ৰচিত কোনো সাহিত্যিক নিদৰ্শন আজিকোপতি উদ্ধাৰ হোৱা নাই। ভাষাতত্ত্ববিদ বাণীকান্ত কাকতিয়ে 'Assamese Its Formation and Development' গ্ৰন্থত সেইবাবেই খ্ৰীষ্টীয় ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকাত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাৰম্ভিক কাল বুলি ধৰি ভাষাটোৰ বিৱৰ্তনৰ ইতিহাসক প্ৰাচীন অসমীয়া, মধ্য অসমীয়া আৰু আধুনিক অসমীয়া — এই তিনিটা যুগত ভাগ কৰিছে। তেওঁ প্ৰাচীন অসমীয়া যুগটোক আকৌ দুটা ভাগত ভগাইছে — প্ৰাক্‌বৈষ্ণৱ যুগ আৰু বৈষ্ণৱ যুগ। কিন্তু প্ৰাক্‌বৈষ্ণৱ যুগৰূপে অভিহিত সময়ছোৱাত যিহেতু বৈষ্ণৱ ভাৱপন্ন সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল, এতেকে বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰা তেনে নামকৰণ আসোৱাহপূৰ্ণ বুলি পৰৱৰ্তী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীকাৰসকলে অভিমত ব্যক্ত কৰিছে। তদুপৰি এনে যুগ বিভাজনৰ ফলত উদ্ভৱ কালৰ ভাষাৰ নিদৰ্শনৰূপে চিহ্নিত চৰ্যাপদ, শিলালিপি/তাম্ৰলিপি আদি লিখিত নথি আলোচনাৰ বাহিৰত ৰৈ যায়। এনে পৰিস্থিতিত লক্ষ্য কৰি আমি মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ জন্ম চনটোক (১৪৪৯) মাইলৰ খুটি হিচাপে লৈ অসমীয়া ভাষাৰ যুগ বিভাজন নিম্নোক্ত ধৰণে কৰিব পাৰোঁ :—

- (১) প্ৰত্ন অসমীয়া : খ্ৰীষ্টীয় নৱম-দশম শতিকাৰ পৰা
ত্ৰয়োদশ শতিকালৈ;
- (২) প্ৰাচীন অসমীয়া : (১) প্ৰাক্‌শঙ্কৰ যুগ : খ্ৰীষ্টীয় ত্ৰয়োদশ/চতুৰ্দশ
শতিকাৰ পৰা পঞ্চদশ শতিকালৈ;
(২) শঙ্কৰী যুগ : খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চদশ শতিকাৰ
পৰা ষোড়শ শতিকালৈ;
- (৩) মধ্য অসমীয়া : খ্ৰীষ্টীয় ষোড়শ শতিকাৰ পৰা ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দলৈ;
আৰু
- (৪) আধুনিক অসমীয়া : ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা বৰ্তমানলৈ।

তলত প্রতিটো যুগৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যসহ একোটা চমু বিৱৰণ দাঙি ধৰা হ'ল—

(১) **প্ৰত্ন অসমীয়া** : প্ৰত্ন অসমীয়াকৈ অভিহিত যুগটোৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য সংৰক্ষিত হৈছে চৰ্যাপদ আৰু ৰজাঘৰীয়া ফলিসমূহত। মনকৰিবলগীয়া যে ৰজাঘৰীয়া শিলালিপি-তালিপি-সমূহত কেতবোৰ স্থানীয় শব্দ আৰু সেই সময়ৰ ভাষাটোৰ কিছু কিছু ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্যহে পাব পৰা যায়। অসমীয়া ভাষাৰ স্বকীয়ত্ব নিৰূপন কৰিব পৰাকৈ ৰূপগত বৈশিষ্ট্যৰ আভাস এইবোৰত পাবলৈ নাই। এইবোৰ মূলতঃ সংস্কৃত ভাষাত লিখিত। সম্ভৱতঃ সেইসময়ত সংস্কৃততেই আছিল লিখিত ভাষা; আনহাতে বৃহত্তৰ লোক-সমাজে প্ৰাকৃত-ঠাঁচৰ কথিত ভাষা দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিছিল। ফলত কথিত ভাষাটোৰ উচ্চাৰণ-বৈশিষ্ট্যই সংস্কৃত লিখনত প্ৰভাৱ পেলাইছিল। ফলিবোৰত প্ৰাপ্ত 'আম্ব', 'জটি', 'মাখিয়ান', 'হিজ্জল', 'সনি', 'ঢনি' আদিকৈ পৰ্য্যন্ত তাৰেই প্ৰমাণ দাঙি ধৰে।

১৯১৬ চনত মহামহোপাধ্যায় হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰীয়ে প্ৰকাশ কৰা নেপাল ৰাজ-দৰবাৰ-গ্ৰন্থাগাৰৰ পৰা সংগৃহীত চৰ্যাপদসমূহত অসমীয়া, বাংলা, মৈথিলী আদি পূৰ্বাঞ্চলীয় আৰ্যভাষাৰ অনেক উপাদান লক্ষ্য কৰা যায়। শাস্ত্ৰীয়ে ইয়াৰ ভাষাক 'হাজাৰ বছৰ পুৰাণে বাংলা' বুলি সিদ্ধান্ত কৰিলেও ইয়াৰ ব্যাকৰণগত দিশটো বাংলাতকৈ অসমীয়াৰহে অধিক ওচৰ-চপা। ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে উল্লেখ কৰি থৈ তেনে কেতবোৰ উদাহৰণ তলত দাঙি ধৰা হ'ল —

(অ) কাৰক বিভক্তিৰ মিল; যেনে— কৰ্তা -এ : কুস্তীৰে খাঅ (চৰ্যা-২), কৰ্ম-অক/-ক : ঠাকুৰক পৰিনিবিতা (চৰ্যা-১২), নিমিত্তার্থক -অলৈ/-লৈ : মেৰু শিখৰ লই (চৰ্যা-৪৭), সম্বন্ধ পদ -অৰ/-ৰ : হৰিণীৰ নিলঅ (চৰ্যা-৬), অধিকৰণ -অত/-ত : হাড়িত ভাত নাহি (চৰ্যা-৩৩) ইত্যাদি।

(আ) স্ত্ৰীবাচক প্ৰত্যয় -ঈ আৰু -নী; যেনে— শিআলী, শবৰী, শুণ্ডিনী ইত্যাদি।

(ই) অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ -ই বিভক্তি; যেনে— উঠি, মেলি, দেখি ইত্যাদি।

(ঈ) ক্ৰিয়াৰ আগত নঞার্থক 'ন'-ৰ সংযোগ; যেনে— গজাই, গছাৰ ইত্যাদি।

(উ) ভূতকালৰ প্ৰথম পুৰুষৰ -ওঁ (-ইলোঁ) বিভক্তি; যেনে— অচ্ছিলোঁ।

এইবোৰৰ উপৰি, দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত বিবিধ শব্দ, সৰ্বনাম পদ আৰু ক্ৰিয়াপদৰ সাদৃশ্যত দেখিবলৈ পোৱা যায়। সেয়ে হ'লেও, পণ্ডিতসকল এটা কথাত একমত যে চৰ্যাপদসমূহত পূৰ্ব-ভাৰতত কথিত আৰ্যভাষাকেইটাৰ পূৰ্ব স্তৰৰ ভাষা-ৰূপহে সংৰক্ষিত হৈছে।

(২) **প্ৰাচীন অসমীয়া** : অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাচীন যুগটোক দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে। ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকাৰ পৰা পঞ্চদশ শতিকালৈ প্ৰাক্শঙ্কৰ যুগ আৰু পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকালৈ শঙ্কৰী যুগ।

(অ) **প্ৰাক্শঙ্কৰী যুগ** : এই যুগটো আৰম্ভ হয় কমতাপুৰৰ ৰজা দুৰ্লভ নাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতাত হেম সৰস্বতীৰ দ্বাৰা ৰচিত *প্ৰহ্লাদ চৰিত* পুথিখনৰ যোগেদি। ৰামায়ণৰ অনুবাদক মাধৱ কন্দলিক এই যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ কবিকৈ অভিহিত কৰা হৈছে। এই যুগৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যসমূহে প্ৰমাণ কৰে যে সুদূৰ ত্ৰয়োদশ-চতুৰ্দশ শতিকাত অসমীয়া ভাষা উচ্চমানৰ সাহিত্য সৃষ্টিৰ উপযোগী বাহন হৈ উঠিছিল। জতুৱা ঠাঁচৰ সুপ্ৰয়োগ, ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন কাল, সৰ্বনামৰ বিভিন্ন ৰূপ আদিৰ ব্যৱহাৰ এই যুগৰ ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য বিশেষত্ব। অতীত আৰু ভৱিষ্যত কালৰ ৰূপ '-ইল' আৰু '-ইব' এই যুগত কৰ্তনুযায়ী ব্যৱহাৰ হোৱা নাছিল। ক্ৰিয়া-বিভক্তিৰ পৰিৱৰ্তে 'হানি এৰে',

‘কৰি এৰো’ আদি বিশেষ ধৰণৰ সংযোগাত্মক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ এই যুগৰ ভাষাৰ আন এক বৈশিষ্ট্য। হেম সৰস্বতীৰ ৰচনাত আৰবী ‘নফৰ’ শব্দৰ ব্যৱহাৰে বিদেশী প্ৰভাৱৰো ইঙ্গিত দিয়ে। বৰ্ণ-বিন্যাসৰ ক্ষেত্ৰত সংস্কৃততকৈ স্থানীয় উচ্চাৰণে কবিসকলক আকৰ্ষণ কৰা যেন ধাৰণা হয়। শ, ষ-ৰ ঠাইত স, খ, ষ-ৰ বিকল্প প্ৰয়োগ; ঙ আৰু উ-কাৰৰ অনুপস্থিতি; হ-ৰ ঠাইত চ; য-ৰ ঠাইত ‘জ’-ৰ প্ৰয়োগ ইত্যাদি বৈশিষ্ট্য ই তেনে ধাৰণাকে দৃঢ় কৰে।

(আ) শঙ্কৰী যুগ : পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ দ্বাৰা প্ৰচলিত নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মই অসমীয়া ভাষাত বিৰাট বৈষ্ণৱ-সাহিত্যৰ বাট প্ৰশস্ত কৰি তোলে। এই আদৰ্শেৰে অনুপ্ৰাণিত হৈ তেওঁৰ লগতে মাধৱদেৱ, অনন্ত কন্দলি, ৰাম সৰস্বতী, ভট্টদেৱ আদিয়ে উচ্চ স্তৰৰ সাহিত্য সৃষ্টিত অৰিহণা যোগায়। আন্দোলনটোৰ মধ্যমণি হিচাপে শঙ্কৰদেৱৰ নামেৰে এই যুগটোক শঙ্কৰী যুগৰূপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। ভাষা আৰু ৰচনা-ৰীতিৰ ক্ষেত্ৰত এইযুগৰ কবিকুল পূৰ্বৱৰ্তী কবিসকলৰ ওপৰত কিছু নিৰ্ভৰশীল আছিল যদিও কেতবোৰ নতুন বিশেষত্বয়ো দেখা দিছিল। যেনে—

- (ক) স্বৰ ভক্তিৰ সহায়ত যুক্তাক্ষৰৰ সৰলীকৰণ;
- (খ) হৃস্ব আৰু দীৰ্ঘস্বৰৰ বিকল্প প্ৰয়োগ তথা হৃস্বস্বৰৰ প্ৰতি অধিক প্ৰৱণতা;
- (গ) শ, ষ, স-ৰ যথেষ্ট প্ৰয়োগ;
- (ঘ) দন্ত্য আৰু মূৰ্ধন্য প্ৰয়োগত শিথিলতা আৰু দন্ত্যবৰ্ণৰ আধিক্য;
- (ঙ) মই/মঞি, তই/তঞি, তুমি, তয়ু, তাহাক, তাহাৰ, তোহোৰ, আঙ্ক, তাহাঙ্ক, ইটো আদি বিবিধ সৰ্বনামৰ ব্যৱহাৰ;
- (চ) আছন্ত, আছয়, আসয়, চাহে, বহে, ৰুইল, পাইল, কৈলা, ধৈলা, গৈলা, দিবোহো আদি বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ক্ৰিয়াপৰ প্ৰয়োগ;
- (ছ) প্ৰাক্-শঙ্কৰ যুগৰ সংযোগাত্মক প্ৰত্যয় এৰ, এৰা, এৰি (কৰি এৰ, হানি এৰো) আৰু অতীত কৃদন্ত (দিবাৰ অস্ত্ৰ) পদৰ পৰিহাৰ;
- (জ) বহুবচনৰ চিন হিচাপে -গণ, -জাক, -চয়, -মানে, -বিস্তৰ, -গুলা, -বৃন্দ, -বাশি আদিৰ প্ৰয়োগ;
- (ঝ) কাৰক বিভক্তি সমূহে নিদিষ্ট গঢ় ললেও, এক বিভক্তিৰ ঠাইত আন এক বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰো পোৱা যায়;
- (ঞ) তাত্ত্বিক ব্যাখ্যাত তৎসম আৰু কাহিনীৰ বৰ্ণনাত তদ্ভৱ শব্দৰ আধিক্য;
- (ট) বদলি, ওৱাচিল, দেৱান, ফৰমান, হাজাৰ, বাজাৰ, দোকান, তলপ, মুলুক, জিঞ্জিৰি আদি বিদেশী শব্দৰ আমদানি;
- (ঠ) জনচিত্ত বিনোদনৰ অৰ্থে ৰচিত কাব্যত অধিক ঘৰুৱা ভাষাৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি।

শঙ্কৰী যুগৰ এক উল্লেখযোগ্য অৱদান হ’ল ভট্টদেৱকৃত ভাগৱত আৰু গীতাৰ গদ্যানুবাদ। ইয়াৰ পূৰ্বে শঙ্কৰী নাটসমূহত গদ্যৰ প্ৰয়োগ ঘটিলেও সি আছিল মূলতঃ ব্ৰজাৱলী আধাৰিত। ভট্টদেৱেই পোন প্ৰথমে সংস্কৃত আৰু অসমীয়াৰ মিশ্ৰণ ঘটাই এক কৃত্ৰিম গদ্যৰ প্ৰৱৰ্তন কৰে। তৎকালীন কথিত অসমীয়া ভালেমান বৈশিষ্ট্য ভট্টদেৱী গদ্যত প্ৰত্যক্ষ কৰা যায়। ইয়াৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য এনে ধৰণৰ—

- (i) ভৱিষ্যত কালৰ প্ৰথম পুৰুষত ‘-বো’ প্ৰত্যয়ৰ লগে লগে ‘-ম’ প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ;
- (ii) বৈষ্ণৱ কবিকুলৰ ভাষাত থকা -হো, -হি, -হা (কবিৰলোহো, কৰিবাহা) আদি সম্প্ৰসাৰিত ধাতু প্ৰত্যয়ৰ পৰিহাৰ;

- (iii) ক্ৰিয়াৰ আগত নঞৰ্থক 'ন'-ৰ অপৰিৱৰ্তিত ব্যৱহাৰ; যেনে— নযায়, নসম্ভৱে;
- (iv) 'যেনে-তেমনে', 'যেখনে-তেখনে' আদি সংযোজক অব্যয়ৰ প্ৰয়োগ;
- (v) আধুনিক অসমীয়াৰ দৰে কাৰক বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ;
- (vi) কামৰূপী উপভাষাত অদ্যাৱৰি ব্যৱহাৰ হৈ থকা কুনে, নেদা, নাইকা
নহৰা আদি ৰূপৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি।

(৩) মধ্য অসমীয়া : এইটো যুগত পদ্য সাহিত্যৰ সমান্তৰালভাৱে গদ্য-সাহিত্যৰো প্ৰাদুৰ্ভাৱ ঘটে। এই সময়ৰ ভাষাৰ নিদৰ্শন সংৰক্ষিত হৈছে ঘাইকৈ সত্ৰসমূহৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচিত চৰিত পুথি, আহোম ৰজাঘৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচিত বুৰঞ্জী আৰু বিবিধ প্ৰয়োজনত ৰচিত ব্যৱহাৰিক পুথিসমূহৰ মাজত। এইবোৰৰ জৰিয়তে অসমীয়া কথিত আৰু লিখিত ভাষাৰ ব্যৱধান বহুলাংশে হ্রাস পায়। সাহিত্যত ধৰ্মীয় বিষয়তকৈ ব্যৱহাৰিক জীৱনক অগ্ৰাধিকাৰ দিবলৈ লোৱাত দৈনন্দিন কথ্য-ভঙ্গীমাই সাহিত্যৰ ভাষাকে ব্যাপকভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে।

চৰিত পুথিসমূহৰ ভিতৰত বৰপেটা সত্ৰত প্ৰাপ্ত *কথাগুৰু চৰিত* বা *গুৰুচৰিত কথা* নামৰ পুথিখন তৎকালীন অসমীয়া ভাষাৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণৰূপে চিহ্নিত। সত্ৰীয় পৰিবেশৰ গান্ধীৰ্যপূৰ্ণ তথা পৰিমার্জিত ভাষাৰূপ ব্যৱহাৰ হ'লেও, পুথিখনিত তৎকালীন কথিত ভাষাৰ বিশেষকৈ বৰপেটাকেন্দ্ৰিক নামনি অসমৰ ভাষাৰ নিদৰ্শন লক্ষ্য কৰিব পাৰি। প্ৰথম পুৰুষত একবচনৰ সলনি বহুবচনৰ প্ৰয়োগ, প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ পৰোক্ষ উক্তিৰ প্ৰতি প্ৰৱণতা, ধৰ্মীয় বিশ্বাসযুক্ত খণ্ডবাক্যৰ বহুল প্ৰয়োগ, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, ফকৰা-যোজনা আৰু শাস্ত্ৰৰ আপু বাক্যৰ উদ্ধৃতিয়ে পুথিখনিৰ ৰচনা ৰীতিক অনন্য সৌন্দৰ্য দান কৰিছে। ভকতীয়া প্ৰকাশ-ভঙ্গী (যথা-গুৰুজনা চলিল); উচ্চাৰণগুণ বৰ্ণ-বিন্যাসৰ প্ৰয়োগ, তদ্ভৱ শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য অল্পপ্ৰাণ ধ্বনিৰ মহাপ্ৰাণলৈ ৰূপান্তৰ; ক্ৰিয়াশব্দৰ মধ্যৱৰ্তী ৰ-কাৰৰ লোপ (যেনে- কৰিলে > কৈলে, ধৰিলে > ধৈলে ইত্যাদি); তাৰা, তোহা, তেৰে, সেইথিত, তলুক ইত্যাদি বিবিধ সৰ্বনামৰ ব্যৱহাৰ; অনিয়মিত বাক্যৰ বহুল প্ৰয়োগ, অসমাপ্ত বাক্যেৰে এক বিষয়ৰ পৰা অন্য বিষয়লৈ গমন, কামৰূপী উপভাষাৰ কথন-ভঙ্গী আৰু শব্দসম্ভাৰৰ প্ৰয়োগ আদি পুথিখনিৰ আন কেতবোৰ ভাষাতাত্ত্বিক বিশেষত্ব। সমসাময়িক অন্যান্য সাহিত্যৰ তুলনাত ইয়াত বিদেশী শব্দৰ বিশেষ প্ৰভাৱো পাবলৈ নাই।

চৰিত পুথিসমূহৰ প্ৰায় সমসাময়িকভাৱে আহোম ৰজাঘৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচিত বুৰঞ্জীসমূহৰ মাজতো মধ্যযুগীয়া অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন সংৰক্ষিত হৈছে। ইয়াৰ ভাষা খাৰাংখাছ, পোনপটীয়া আৰু অনাড়ম্বৰ। সেয়ে হ'লেও, ই গান্ধীৰ্যসম্পন্ন আৰু শালীনতাপূৰ্ণ। নিজৰ ৰাজ্য তথা নিজ ফৈদৰ উপৰি আহোমসকলে দাঁতি-কাষৰীয়া ৰাজ্যৰো বুৰঞ্জী প্ৰণয়ন কৰিছিল। গতিকে এইবোৰত ভাষাৰ বিবিধ ভঙ্গীমাৰ সু-প্ৰকাশো ঘটিছে। বৰ্ণনাৰ বাহুল্য আৰু অনাৱশ্যক শব্দ ইয়াত সমুলি পাবলৈ নাই। পকীবেৰৰ নিচিনা নিকপকপীয়া গঠন-ৰীতি সম্বলিত দৈনন্দিন কথন-ভঙ্গীৰ সাৰ্থক প্ৰয়োগে ইয়াৰ ভাষাক জনসাধাৰণৰ কাষ চপাই অনাত সহায় কৰিছে। বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ স্পষ্টতাৰ হেতু চুটি চুটি বাক্যৰ ব্যৱহাৰ; পাচে, বোলে আদি পদেৰে বাক্য আৰম্ভ কৰাৰ কৌশল, নামধাতুৰ সাধনত -আ, -ইয়া, -উৱা প্ৰত্যয়ৰ সংযোগ, 'আছ' ধাতুৰ অপৰিৱৰ্তিত ৰূপত প্ৰয়োগ (যেনে- আছোঁতে); বহুবচনৰ প্ৰত্যয় হিচাপে -বোৰ আৰু -হঁতৰ সৰ্বপ্ৰথম ব্যৱহাৰ; 'প্ৰশ্নাৰ্থে নেকি' আৰু 'নিকি'-ৰ 'য়', 'ৱ' শ্ৰুতিৰ ঠাইত স্বৰৰ প্ৰয়োগ (বৰবৰুআ, জীএকে); কাৰক আৰু ক্ৰিয়া বিভক্তিৰ আধুনিক ৰূপৰ সৈতে পাৰ্থক্যহীনতা, সম্বন্ধবাচক বিশেষ্যত পুৰুষসূচক প্ৰত্যয়ৰ যথাযথ প্ৰয়োগ; আৰবী-পাৰ্চী শব্দৰ বহুল ব্যৱহাৰ আদি বুৰঞ্জীৰ ভাষাৰ কেতবোৰ প্ৰধান বিশেষত্ব।

বুৰঞ্জী আৰু চৰিত পুথিসমূহৰ উপৰি ৰঘুনাথ মহন্তৰ কথা-ৰামায়ন, গোপাল চৰণ দ্বিজৰ কথা-ভক্তিবন্ধাকব, সুকুমাৰ বৰকাথৰ হস্তীবিদ্যাৰ্ণৱ আৰু ঘোঁৰা নিদান নামৰ পুথিয়েও মধ্যযুগীয় ভাষাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। ইয়াতে শেষত পুথি দুখনৰ ভাষা বুৰঞ্জীৰ গদ্যৰ ওচৰ চপা।

(৪) আধুনিক যুগ : ১৮২৬ চনত অসম দেশ বৃটিছৰ অধীন হোৱাৰে পৰা অসমীয়া ভাষাৰ আধুনিক যুগটোৰ সূচনা হয়। এই যুগটোক অৰুণোদই স্তৰ, যুদ্ধোত্তৰ স্তৰ, অতি সাম্প্ৰতিক স্তৰ হিচাপে ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি।

১৮১৩ চনত আত্মাৰাম শৰ্মাই বাইবেল অনুবাদ কৰাৰে পৰা আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ বীজ অঙ্কুৰিত হয়। পৰৱৰ্তী সময়ত মিছনেৰীসকলৰ দ্বাৰা ৰচিত ব্যাকৰণ, অভিধান আৰু প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁলোকে প্ৰকাশ কৰা মাহেকীয়া কাকত অৰুণোদই-ৰ জৰিয়তে অসমীয়া ভাষাৰ আধুনিক গঢ়টো ঠন ধৰি উঠাৰ প্ৰক্ৰিয়া হয়। অৱশ্যে এই সময়ছোৱা আছিল অসমীয়া ভাষাৰ পক্ষে দুৰ্যোগৰ সময়। কাৰণ ১৮৩৬ চনৰ পৰা ১৮৭৩ চনলৈ বৃটিছ প্ৰশাসকসকলৰ ভুল ভাষা-নীতিৰ বলি হৈ অসমীয়া ভাষা সুদীৰ্ঘ ৩৬ বছৰ কাল নিৰ্বাসিত হৈ আছিল। মিছনেৰীসকল আৰু কেইগৰকীমান দেশহিতৈষীৰ আশাসুধীয়া চেষ্টাৰ ফলত অসমীয়া ভাষা পুনৰ স্ব-স্থানত সংস্থাপিত হয়।

সি যি কি নহওক, শিৱসাগৰ অঞ্চলৰ কথিত ৰূপৰ আধাৰত মিছনেৰীসকলে গঢ় দিয়া ভাষাটো আছিল শিশুৰ থুনুক-থানাক মাতৰ দৰে লেহুকা। তদুপৰি, তেওঁলোক ইংৰাজী ভাষী হোৱা হেতুকে অসমীয়া বাক্য-ৰীতিত ইংৰাজী বাক্য-ৰীতিৰ প্ৰভাৱ পৰিবলৈ লয়। উচ্চাৰণভিত্তিক বৰ্ণ বিন্যাসৰ প্ৰয়োগ মিছনেৰীয়ে গঢ় দিয়া ভাষাটোৰ আন এক উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্য। অসমীয়া ভাষাত লাহে লাহে অপ্ৰচলিত হৈ পৰা অনেক শব্দ তেওঁলোকে ঘাঁহি-মাজি পুনৰ ব্যৱহাৰ উপযোগী কৰি তোলটো বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া। আঙুৰৰ সলনি লতা-পনিয়ল, বৰফৰ সলনি শিলপানী, ফাউণ্টেন পেনৰ সলনি নিজৰা কলম, টৰ্চ লাইটৰ সলনি চুঙাচাকি আদি অনেক বিদেশীমূলীয় শব্দ তেওঁলোকে অসমীয়ালৈ ভাঙনি কৰি ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

‘অৰুণোদই’ৰ বৰ্ণ-বিন্যাস ৰীতি ‘অশুধ’ আৰু অসমীয়া ভাষা লিখিবৰ বাবে অনুপযোগী বুলি হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই সংস্কৃত মূললৈ পোনাই অসমীয়া ভাষাক নতুনকৈ গঢ় দিয়ে। তাৰ বাবে তেওঁ ‘অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ’ (১৮৫৯) আৰু ‘হেমকোষ’ (১৯০০) অভিধান ৰচনা কৰে। তেতিয়াৰে পৰা পৰৱৰ্তী কালৰ লেখকসকলে হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ নীতিকে সাৰোগত কৰি সাহিত্য ৰচনা কৰিবলৈ লয়।

১৮৮৯ চনত কলিকতাৰ পৰা প্ৰকাশিত জোনাকী কাকতৰ মাধ্যমেৰে অসমীয়া ভাষাই ওজস্বিতা আহৰণ কৰি প্ৰকৃত আধুনিকতাৰ বাৰ্তা বহন কৰে। এই সময়ৰ দুগৰাকী প্ৰতিভাবান লেখক— পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ হাতত অসমীয়া লিখিত ভাষাৰ দুটা সুকীয়া ধাৰাৰ সৃষ্টি হয়। শব্দ-প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত গোহাঞি বৰুৱা আছিল কিছু ৰক্ষণশীল। আনহাতে, বেজবৰুৱা আছিল মুক্ত আৰু উদাৰ; অকল বিদেশী শব্দই নহয়, তেওঁ আনকি অনেক শব্দ উপভাষাবোৰৰ পৰাও আহৰণ কৰিছিল। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী কালত সত্যনাথ বৰা, বেণুধৰ শৰ্মা, অম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী, বাণীকান্ত কাকতি, বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা, বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভা, কালিৰাম মেধি আদি লেখকে নিজ নিজ শৈলীৰে অসমীয়া ভাষাৰ ভঁৰাল চহকী কৰি তোলে। বিদেশী শব্দ- বিশেষকৈ ইংৰাজী শব্দৰ ব্যাপক প্ৰভাৱ এই সময়ৰ ভাষাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য।

ওপৰত উল্লেখ কৰা লেখকসকলৰ উপৰি পৰৱৰ্তী সময়ত ত্ৰৈলোক্যনাথ গোস্বামী, তীৰ্থনাথ শৰ্মা, মহেশ্বৰ নেওগ, সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, হীৰেন গোহাঁই, হোমেন বৰগোহাঞি, শশী শৰ্মা আদি বিশিষ্ট লেখকৰ বৰঙণিৰে সাম্প্ৰতিক কালত অসমীয়া ভাষাই পৰিপূষ্টি লাভ কৰিছে। উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী আদিৰ ভাষাতাত্ত্বিক চিন্তায়ো অসমীয়া ভাষাৰ গাঁথনিক ভেটি সবল কৰি তুলিছে। কিন্তু, এনে হোৱা সত্ত্বেও বৰ্তমান অসমীয়া ভাষাৰ কথিত ৰূপটোৰ পৰা খাচ বৈশিষ্ট্যবোৰ হেৰাই যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। বিশ্বায়ন তথা আধুনিক প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰভাৱ ইয়াৰ অন্যতম কাৰণ হ'ব পাৰে। কিন্তু একে সময়তে সাম্প্ৰতিক কালৰ অসমীয়া সমাজৰ গাঁথনিক ৰূপটোও ইয়াৰ বাবে কম জগৰীয়া নহয়। ভাষাৰ সৈতে সমাজৰ সম্পৰ্ক অত্যন্ত নিবিড়। সমাজৰ গতি-গোত্ৰই ভাষাৰ স্বৰূপ নিৰ্ধাৰণত মুখ্য ভূমিকা পালন কৰে। অসমীয়া ভাষাৰ এই অতি সাম্প্ৰতিক ৰূপবোৰ গ্ৰহণীয় হ'ব নে নাই, অথবা অসমীয়া ভাষাৰ সি এক নতুন যুগৰ বাৰ্তাবাহক হ'ব নেকি, সেইটোৱে হ'ল সময়ে সৃষ্টি কৰা এক মৌলিক প্ৰশ্ন।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

৩। অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাসক কেনেদৰে যুগ বিভাজন কৰিব পৰা যায়? (৫০টা মান শব্দৰ ভিতৰত আলোচনা কৰক।)

.....

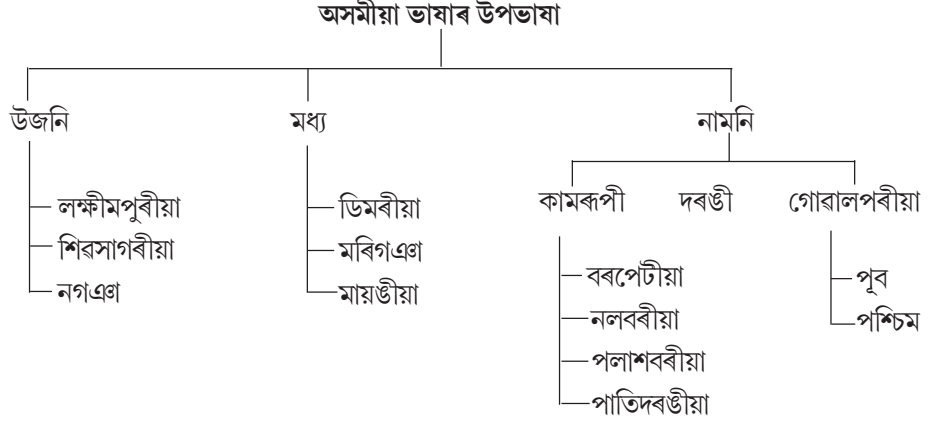
৪। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতিটো যুগৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ বিচাৰি উলিয়াওক।

.....

২.৫ অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা

অসমৰ শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাটো সকলো ঠাইতে একে ৰূপত কোৱা নহয়। দূৰত্ব, সামাজিক বাধা, ভৌগোলিক তথা প্ৰাকৃতিক বাধা, ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাপনা ইত্যাদি কাৰণত অসমীয়া ভাষাৰো অঞ্চলভেদে ভিন ভিন ৰূপ লক্ষ্য কৰা যায়। এনে আঞ্চলিক ভেদবোৰকে অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা বোলা হৈছে।

ভাষাতত্ত্ববিদ বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাৰ দুটা আঞ্চলিক ৰূপ দেখুৱাইছে— পূব অঞ্চলৰ অসমীয়া আৰু পশ্চিম অঞ্চলৰ অসমীয়া। পশ্চিম অঞ্চলৰ উপভাষাটোক আকৌ তেওঁ দুটা ভাগত ভগাইছে— গোৱালপৰীয়া আৰু কামৰূপী। ভাষাচাৰ্য উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়েও কাকতিৰ পদাংক অনুসৰণ কৰি পূবৰ উপভাষাটোক উজনিৰ উপভাষা আৰু পশ্চিমত কথিত ৰূপটোক নামনিৰ উপভাষাৰূপে অভিহিত কৰিছে। সম্প্ৰতি ভাষাচাৰ্য গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে উজনিৰ উপভাষাৰ বিস্তৃতি দক্ষিণে নগাঁও আৰু উত্তৰে শোণিতপুৰ জিলা পৰ্যন্ত দেখুৱাই আৰু নামনিৰ উপভাষাৰ সীমা পশ্চিমে গোৱালপাৰাৰ পৰা কামৰূপৰ গুৱাহাটীলৈকে ধৰি এই দুই অঞ্চলৰ মাজত প্ৰচলিত উপভাষিক ৰূপটোক মধ্য অসমীয়া উপভাষাৰূপে দেখুৱাবৰ প্ৰয়াস কৰিছে। এই বিভাজনৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষিক ৰূপ তথা আঞ্চলিক ভেদবোৰ ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত এনেদৰে দেখুৱাব পাৰোঁ —



উপভাষাৰ দিশৰ পৰা অসমীয়া ভাষাক এনেদৰে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰি দেখুৱালেও মধ্য অসমৰ উপভাষা বহুলাংশ উজনি উপভাষামুখী। তাৰ ঘাই কাৰণ হ'ল গুৱাহাটীকে সীমা কৰি অসমৰ পূব খণ্ডতো প্ৰায়ে আহোম প্ৰশাসনৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। আনহাতে নামনি খণ্ড কেতিয়াবা কোচ ৰজা, কেতিয়াবা মোগল আৰু কেতিয়াবা আহোমৰ শাসনৰ অধীনত থকা হেতুকে এই অঞ্চলৰ কথিত ৰূপ উজনি অসমৰ ভাষাতকৈ বহু পৰিমাণে ভিন্ন প্ৰকৃতিৰ। তদুপৰি, নামনি অসমৰ তৃণমূল পৰ্যায়ৰ প্ৰশাসন প্ৰকৃততে ইয়াৰ চৌধাৰীসকলেহে চম্ভালিছিল। জনসংখ্যাৰ আধিক্য, জীৱন-নিৰ্বাহৰ কাঠিন্য ইত্যাদি কাৰণত নামনিৰ উপভাষাটোৰ কথন-ভঙ্গী উজনিৰ তুলনাত ভালখিনি ক্ষীপ্ৰ আৰু ৰক্ষ।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

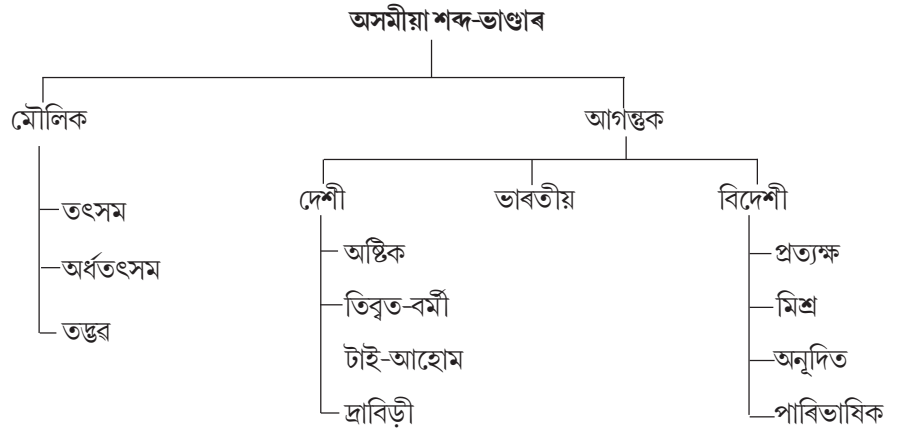
অসমীয়া ভাষাৰ ঔপভাষিক ৰূপসমূহক কেইটা প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰা হৈছে?

.....

.....

২.৬ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ

অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰক উৎস অনুসাৰে প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি : (১) মৌলিক আৰু (২) আগম্ভক। এইবোৰক আকৌ কেতবোৰ উপভাগত ভগাই আলোচনা কৰিব পাৰি। তলত ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত অসমীয়া শব্দভাণ্ডাৰৰ শ্ৰেণী-বিভাজন দেখুৱা হ'ল—



(১) মৌলিক শব্দ :

অসমীয়া ভাষা সংস্কৃতমূলীয়। এতেকে এই ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰৰ প্ৰধান অংশটো বৈদিক-সংস্কৃতৰ পৰা অহা। এনে শব্দবোৰকে মৌলিক শব্দ আখ্যা দিয়া হৈছে। এই শ্ৰেণীৰ শব্দক তিনিটা ভাগত ভগোৱা হৈছে : (ক) তৎসম, (খ) অৰ্ধ তৎসম আৰু (গ) তদ্ভৱ। তলত তিনিওবিধ শব্দৰ একোটাইঁত চমু আভাস দাঙি ধৰা হ'ল।

(ক) তৎসম শব্দঃ 'তৎসম' মানে 'তাৰ সমান', অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ সমান। অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ পৰা পোনে পোনে আহি যিবোৰ শব্দ অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হৈ আছে সেইবোৰকে তৎসম শব্দ আখ্যা দিয়া হৈছে। এনে শব্দ কিছুমান হৈছে, যেনে— কাৰ্য, সূৰ্য, চন্দ্ৰ, দিবাকৰ, প্ৰবাহ, সত্য, বক্ষা, আকাশ, বত্ন, যত্ন, ভাষা, আৱাহন, বিসৰ্জন, স্নেহ, মৰ্ম, ধৰ্ম, কৰ্ম ইত্যাদি। এনে শব্দৰ ব্যৱহাৰ কথিত ৰূপতকৈ লিখিত ৰূপত অধিক।

(খ) অৰ্ধ তৎসম শব্দঃ 'অৰ্ধ-তৎসম' মানে 'আধা তাৰ সমান; অৰ্থাৎ কিছু পৰিমাণে সংস্কৃতৰ সমান। সংস্কৃতৰ পৰা সামান্য ধ্বনি-পৰিৱৰ্তনৰ মাজেৰে যিবোৰ শব্দ অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হৈ আছে সেইবোৰকে অৰ্ধ-তৎসম শব্দ হিচাপে অভিহিত কৰা হৈছে; যেনে— ৰতন (ৰত্ন), কৰম (কৰ্ম), ধৰম (ধৰ্ম), শুকুলা (শুক্ল), সইত (সত্য), শূদিৰ (শূদ্ৰ), শইচ (শস্য), শূইন (শূণ্য), অইন (অন্য), কিৰপিণ (কৃপণ) ইত্যাদি। উচ্চাৰণৰ ফালৰ পৰা তৎসমৰূপে অভিহিত শব্দবোৰক অৰ্ধ-তৎসম বুলিহে ধৰিব পাৰি। কাৰণ সেইবোৰ শব্দৰ সংস্কৃতীয়া উচ্চাৰণ-বৈশিষ্ট্য অসমীয়াত ৰক্ষিত হোৱা নাই।

(গ) তদ্ভৱ শব্দঃ 'তৎ ভৱ' অৰ্থাৎ 'তাৰ পৰা হোৱা'। অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ পৰা যিবোৰ শব্দ পালি-প্ৰকৃত-অপভ্ৰংশৰ স্তৰ বাগৰি পৰিৱৰ্তনৰ মাজেৰে অসমীয়ালৈ আহিছে সেইবোৰক তদ্ভৱ শব্দ বোলা হৈছে। অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্বাধিক শব্দ তদ্ভৱ শব্দ। এনে শব্দৰ উদাহৰণ, যেনে—

সংস্কৃত	প্ৰাকৃত	অসমীয়া তদ্ভৱ
অদ্য	অজ্জ	আজি
মৃত্তিকা	মট্টিআ	মাটি
জ্যোৎস্না	জোণ্হা	জোন
কৰ্ম	কন্ম	কাম
ধৰ্ম	ধন্ম	ধাম
লগ্ন	লগ্গ	লাগ
ঘৃত	ঘিত	ঘী
পতি	পঈ	পৈ
নদী	ণঈ	নৈ
দেৱৰ	দিঅৰ	দেওৰ
হস্ত	হথ্থ	হাত
গোৰূপ	গোৰুঅ	গৰু
হস্তী	হথ্থী	হাতী
শৃগাল	সিআল	শিয়াল
ময়ূৰ	মোৰা	ম'ৰা
মক্ষিকা	মক্খিআ	মাখি

মিথ্যা	মিছা	মিছা
সত্য	সচ্চ	সঁচা
বৃদ্ধ	বুড়ু	বুঢ়া
বকল	বকল	বাকলি ইত্যাদি।

(২) আগন্তুক শব্দ :

যিবোৰ শব্দ সংস্কৃত মূলৰ পৰা নাহি অন্য কোনো উৎসৰ পৰা আহৰিত হৈছে তেনে শব্দক আগন্তুক শব্দ আখ্যা দিয়া হৈছে। এই শ্ৰেণীৰ শব্দক আমি (ক) দেশী, (খ) ভাৰতীয় আৰু (গ) বিদেশী এই তিনিটা ভাগত ভগাই আলোচনা কৰিব পাৰোঁ।

(ক) দেশী শব্দ : অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰত যিবোৰ থলুৱা আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ শব্দ সোমাই পৰিছে সেইবোৰক দেশী শব্দৰূপে অভিহিত কৰা হৈছে। এনে শব্দসমূহক (অ) অষ্টিক, (আ) তিব্বত-বৰ্মী, (ই) টাই-আহোম আৰু (ঈ) দ্ৰাবিড়ী —এইকেইটা ভাগত ভগাই আলোচনা কৰিব পাৰি।

(অ) অষ্টিক : অসমলৈ অষ্টিক জনগোষ্ঠী কেতিয়া আহিছিল কোৱা টান যদিও, এওঁলোকে খ্ৰীষ্টপূৰ্ব কালতে এই ভূখণ্ডত বসবাস কৰাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। সম্ভৱতঃ প্ৰথমে বসবাস কৰা লোকসকলৰ অধিকাংশ আৰ্য সংস্কৃতিত লীন হয়। পৰৱৰ্তী সময়ত বৃটিছসকলে অসমত চাহ-বাগিছা আৰম্ভ কৰাত এই জনগোষ্ঠীৰ কোল-মুণ্ডাৰী, চাওতালী, ভূমিজ আদি সম্প্ৰদায়ৰ লোকক বনুৱা হিচাপে ইয়ালৈ আমদানি কৰে। প্ৰথম স্তৰৰ কোল আৰু খাছী ভাষাৰ প্ৰভাৱ অসমীয়াত ব্যাপক। এই জনগোষ্ঠীটোৰ পৰা অহা শব্দবোৰ আমি এনেদৰে দেখুৱাব পাৰোঁ—

খাচি	: টাঙোন, দাং, খং, কাবৌ, জহা, নোদোকা।
চাওতালী	: লবেজান, ধুমা, গোহাৰি, আজৰি, দাং।
মুণ্ডাৰী	: হুৰাই, গাফি (পোক), ডিঙা, টাটি (বেৰ) ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি প্ৰাগ্জ্যোতিষ, কামাখ্যা, কমতা, চামতা, হাৰুপেশ্বৰ আদি ঠাইৰ নামত, হো, হু, হোং, তয়, তিউ আদিৰে গঠিত নদীৰ নামত আৰু মানুহৰ গুপ্তাঙ্গ বুজোৱা শব্দবোৰত পণ্ডিতসকলে অষ্টিক প্ৰভাৱৰ কথা অনুমান কৰিছে।

(আ) তিব্বত-বৰ্মী : চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্যতম শাখা তিব্বত-বৰ্মী ভাষীসকলৰ মূল বাসস্থান আছিল দক্ষিণ-চীনত। তাৰে পৰাই অসমলৈ তেওঁলোকৰ প্ৰব্ৰজন ঘটিছিল। এই গোষ্ঠীৰ বিভিন্ন শাখাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ শাখাটো হ'ল বড়ো শাখা। এই শাখাৰ পৰা অহা শব্দবোৰ এনেধৰণৰ :

মাছ মৰা সঁজুলি	: পল, জাকৈ, লাঙি, খোকা ইত্যাদি।
মাছ	: এলেং, ভাঙন/ভাঙনা, চেঙ/চেঙেলি ইত্যাদি।
অন্যান্য	: টিং, দলং, হুদু, কৰঙা, বিজুলি (বাঁহ), মেনা, জপনা, হেঙাৰ, টং, পিলিঙা, লেব্বা, গাজি, টেকেলি ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি বড়ো ভাষাৰ পানীবাচক দি বা দৈ আৰু মাটি বুজোৱা হা সংযুক্ত হৈ থকা ক্ৰমে নদীৰ নাম আৰু ঠাইৰ নামত বড়ো ভাষাৰ প্ৰভাৱ আছে বুলি পণ্ডিতসকলে ঠাৱৰ কৰিছে। তেনে কিছুমান শব্দ হ'ল :

নদীবাচক	ঃ	বুঢ়াদিয়া, কালদিয়া, পাগুলাদিয়া, মঙলদৈ, দিবং, দিখৌ, ভোগদৈ ইত্যাদি।
ঠাইবাচক	ঃ	হাজো, হাকামা, বিহামপুৰ, দিছপুৰ ইত্যাদি।

(ই) **টাই আহোম উপাদান** : টাই-আহোম জনগোষ্ঠীৰ মূল বাসস্থান উজনি ব্ৰহ্মদেশ বুলি অনুমান কৰা হৈছে। ১২২৮ খ্ৰীষ্টাব্দত তাৰে এটি সৰু ঠাল চ্যুকাফাৰ নেতৃত্বত অসমলৈ আহে আৰু ইয়াত ৰাজত্ব স্থাপন কৰে। আহোমসকলে এই ভূখণ্ডত সুদীৰ্ঘ ৬০০ বছৰ জুৰি ৰাজত্ব চলায় যদিও অসমৰ অন্যান্য আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ তুলনাত টাই-আহোম ভাষাৰ উপাদান অসমীয়া ভাষাত নিচেই সামান্য। লগত তিব্বোতা মানুহ ননা এই জনগোষ্ঠীয়ে স্থানীয় অধিবাসীসকলৰ সৈতে সম্পৰ্ক কৰি স্থানীয় ভাষা-সংস্কৃতিক নিজৰ বুলি আঁকোৱালি লোৱাটোৱেই তাৰ সম্ভাৱ্য কাৰণ। আহোম ভাষাৰ পৰা অহা কেতবোৰ শব্দ এনে ধৰণৰ—

পদবীসূচক	ঃ	চাংমাই, চাওদাং, লিকচৌ, ফুকন, গগৈ, বৰগোহাঞি, বুঢ়াগোহাঞি ইত্যাদি।
চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যসূচক	ঃ	ফাই, হাই, টাং, বাং, কটকিন, খং ইত্যাদি।
বাচন-বৰ্তন বিষয়ক	ঃ	টৌ, মাইহাং, বানবাতি, খাং ইত্যাদি।
অন্যান্য	ঃ	কাৰেং, জেঙা, বুৰঞ্জী, মৈদাম, হেংদান, খিলঞ্জীয়া, ফাক, ফাও ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি পানীবাচক ‘নাম’ জড়িত থকা নদী আৰু ঠাইৰ নামত (যেন- নামৰূপ, নামদাং, নামতি, নামজিন ইত্যাদি) পণ্ডিতসকলে আহোম প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিছে। এবিধ বিশেষ চৰাইক বুজোৱা ‘দৰিক’ আৰু ওখ তামোল গছ বুজোৱা ‘কাকিনী’ শব্দ সম্ভৱতঃ আহোম ভাষাৰ পৰা অহা। সম্বন্ধবাচক এপাদেউ, নিচাদেউ, পুথাও, আইচু আদি শব্দ আহোমসকলৰ মাজতে সীমাবদ্ধ।

(ঈ) **দ্ৰাবিড়ীয় উপাদান** : স্থানিক দূৰত যথেষ্ট বেছি হ’লেও, দ্ৰাবিড়ীয় পৰিয়ালৰ সৈতে সম্পৰ্ক থকা কেতবোৰ শব্দ, অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকাটো মনকৰিবলগীয়া। এইবোৰ তদ্ভৱ ৰূপত অহা শব্দ নহয়, বৰং পোণে পোণে অহা শব্দহে। জুলি, জুৰি, কুৰ, ভিটা আদি সংযুক্ত হৈ থকা ঠাইৰ নামবোৰ দ্ৰাবিড় মূলীয় বুলি অনুমান কৰা হৈছে; যেনে— টেকিয়াজুলি, বংজুলি, ওজুৰি, ধুমাৰকুৰ, সাউদৰভিটা ইত্যাদি। এইবোৰৰ উপৰি তামিলৰ পৰা ‘কুলি’, ‘কেৰেয়া’, ‘নিচা’; তেলেগুৰ পৰা ‘আবু’ আদি শব্দ অসমীয়াত সোমাই পৰিছে।

(খ) **ভাৰতীয় শব্দ** : এই শিতানত ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ অন্যান্য শাখাৰ পৰা আহি অসমীয়াত সোমাই পৰা শব্দবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। বিভিন্ন কাৰণত ভাৰতবৰ্ষৰ ভিন ভিন প্ৰদেশৰ সৈতে সম্পৰ্ক ঘটা হেতুকে অতীতৰে পৰাই অসমীয়া ভাষাত সেইবোৰ প্ৰদেশৰ ভাষাত প্ৰচলিত শব্দ সোমাই পৰিছে। সাম্প্ৰতিক কালত চিনেমা, দূৰদৰ্শন আদিৰ ব্যাপক প্ৰভাৱৰ ফলত হিন্দী ভাষাৰ অনেক শব্দ অসমীয়ালৈ অহাটো মন কৰিব লগীয়া। ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ অন্তৰ্গত এনে কেতবোৰ শব্দ হ’ল, যেনে—

গুজৰাটী	ঃ	হৰতাল।
মাৰাঠী	ঃ	বৰঙণি, খক, তাঙৰণ, জকৰা, খাবনি আদি।
বাংলা	ঃ	ভেজাল, কেলেঙ্কাৰী, ৰসগোল্লা, বাতাচা, সন্দেচ, কুৰি, গণ্ডা আদি।
হিন্দী	ঃ	গোলা, খোলা (পইচা), লুচী, পকোৰা, হটাও, খাদী, টুপী, ৰাণ্ডা, ইত্যাদি।

(গ) বিদেশী শব্দ : অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকা বিদেশী শব্দসমূহক চাৰিটা ভাগত ভগাব পাৰিঃ (অ) প্ৰত্যক্ষ, (আ) মিশ্ৰ, (ই) অনুদিত আৰু (ঈ) পাৰিভাষিক।

(অ) প্ৰত্যক্ষ শব্দ :

আৰবী-পাৰ্চী মূলীয় শব্দ : খ্ৰীষ্টীয় একাদশ-দ্বাদশ শতিকাৰ পৰা ইচলাম ধৰ্মী পীৰ, দৰবেশ আদিয়ে অসম ভ্ৰমণ কৰা হেতুকে আৰু সোৰসোৰকৈ মোগলে অসম ভূমি আক্ৰমণ কৰা হেতুকে অসমীয়া ভাষাত আৰবী পাৰ্চী মূলীয় শব্দৰ প্ৰভাৱ অতীতৰে পৰাই লক্ষ্য কৰা যায়। হেম সৰস্বতীৰ প্ৰহ্লাদ চৰিত পুথিত প্ৰথম বাৰৰ বাবে ব্যৱহাৰ হোৱা 'নফৰ' শব্দই তাৰ প্ৰমাণ। হেম সৰস্বতীতকৈ কিছু পাছৰ মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণত 'বদলি', 'দোকান', 'বাজাৰ', 'হাজাৰ' আদি শব্দ পোৱা গৈছে। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ ৰচনাত যথাক্ৰমে 'মুলুক', 'জিঞ্জিৰি', 'ওৱাচিল', 'দেৱান' আৰু 'তলপ', 'ফৰমান' আদি শব্দই ভিৰ কৰাটো প্ৰসঙ্গ ক্ৰমে উল্লেখনীয়। আহোম ৰজাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচিত বুৰঞ্জীবোৰত এনে শব্দ উভৈনদী হৈ থকাটোও মন কৰিবলগীয়া। তেনে কিছুমান শব্দ হ'ল— সুলতান, পাংসা, খলম, চালাম, বকচি, তস্বিন, কচম ইত্যাদি। তলত আৰবী-পাৰ্চী মূলীয় শব্দবোৰৰ এখন তালিকা দিয়া হ'ল —

শাসন সম্পৰ্কীয়	:	আবকাৰী, আমানত, উকিল, কাজিয়া, গ্ৰেপ্তাৰ, জোৰ, তালাচ, চৰজমিন, পেচ, ফৰিয়াদী, জমিন, মিয়াদী, বাহাল, লাখেৰাজ, চৰকাৰ, ৰায়ত, দাগ, দাবী, দৰখাস্ত, দৰমহা ইত্যাদি।
সাহিত্য-সংস্কৃতি বিষয়ক	:	মেজ, কাগজ, কলম, দোৱাত, চিএগহী, লেফাফা, চশমা, কিতাপ, আইনা, মজলিচ্, তালিম ইত্যাদি।
সাজপাৰ	:	পিৰন, পোছাক, কুৰ্তা, পায়জামা, চেলোৱাৰ, মোজা, লুঙি, চাদৰ, তোচক, লেপ, দলিচা, কামিজ, পৰ্দা ইত্যাদি।
খাদ্য	:	কিমা, কোৰ্মা, কলিয়া, কাবাব, কোপ্তা, চাটনি, নিম্‌কি, মছলা, বাদাম, কিচমিচ, আঙুৰ, গাজৰ, তৰ্বুজ, নাচপতি ইত্যাদি।
ব্যৱসায়-বাণিজ্য	:	ৰেহাই, সুদ, দোকান, দালাল, ৰেচকী, কচাই, মুনাফা, ৰহদ, ৰোজগাৰ, মজদুৰ, হেকিম পাইকাৰী, নগদ, ৰাজি, কাৰবাৰ ইত্যাদি।
অন্যান্য	:	বুনিয়াদ, দালান, দেৱাল, দৰ্জা, চেহেৰা, দিল, জান, চৰ্বি, দাৱাই, জুলাপ, মালিচ, হাইজা, তবলা, চেতাৰ, কাৱালী, গজল, সৰোদ, তানপুৰা, খোদা, আল্লা, নামাজ, গুনাহ, দৰগাহ, পয়গম্বৰ, দুনিয়া, দোজখ ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি, আৰবী-পাৰ্চী মূলীয় প্ৰত্যয়ৰ সংযোগতো অনেক শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে। তদুপৰি উল্লিখিত শব্দবোৰে অসমীয়া ভাষাৰ জতুৱা ঠাচতো প্ৰভাৱ পেলাইছে। কমজোৰা

দৰকাৰ, বনাম, বেচৰকাৰী, বদনাম, গৰমিল, হৰদম, লাভখোৰ, হাৰামখোৰ, দগাবাজ, জমিদাৰ, দোকানদাৰ, দাদাগিৰি, ফুলদানি, কাগজৱালা, খেলাৱালা আদি তেনে প্ৰত্যয় সংযোজিত শব্দ।

ইউৰোপীয় : ১৮-২৬ চনত অসম ভূমি বৃদ্ধি প্ৰশাসনৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰে পৰা ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা অনেক শব্দ আহি অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰ চহকী কৰি তোলে। এনে শব্দৰ ভিতৰত ইংৰাজী ভাষাৰ শব্দই সৰ্বাধিক। ইয়াৰে কিছুমান ঘৰুৱা হৈ পৰিছে আৰু কিছুমান কেৱল শিক্ষিত চামৰ মাজত সীমাবদ্ধ হৈ আছে। ইংৰাজীৰ বাহিৰে অন্য ইউৰোপীয় শব্দৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ।

ইংৰাজী শব্দ :

প্ৰশাসন সম্পৰ্কীয় : অফিচ, গবৰ্ণমেণ্ট, ইনচ্পেক্টৰ, এচেমলী, পুলিচ, আৰ্মি, গবৰ্ণৰ, এচেমলী, গবৰ্ণৰ, অৰ্দাৰ ওভেচাৰ (অভাৰচিয়াৰ), চিষ্টেম, ৰিজাপ (ৰিজাৰ্ড), টাইপিচ (টাইপিষ্ট), মেনেজাৰ, অফিচাৰ ইন-চাৰ্জ, চাৰ্চপেন (চাৰ্চপেণ্ড) ইত্যাদি।

যন্ত্ৰপাতি বিষয়ক : বাছ, ট্ৰাক, কাৰ, বাল্ব, চুইচ, লাইট, ইঞ্জিন, ইচক্ৰু (স্ক্ৰু), হেণ্ডেল, মেচিন, কম্পিউটাৰ, মাউচ, চিডি, ডিডিডি, চাইকেল, বাইক, টেলিভিছন/টিভি, ৰেডিঅ, মেছেজ, মিছকল, চফটৱেৰ, হাৰ্ডৱেৰ, বৰ্ড, লাইন, কাৰেণ্ট, টেলিফোন, মবাইল ফোন, টেলিগ্ৰাম, ই-মেইল, ওৱেবচাইট ইত্যাদি।

শিক্ষা-সংক্ৰান্তীয় : প্ৰাইমাৰী, ইস্কুল, (স্কুল), কলেজ, ইউনিভাৰ্ছিটি, প্ৰফেছাৰ, মাষ্টাৰ, প্ৰিন্সিপাল, বিয়াৰাৰ, আৰ্টছ, চাইন্স, কৰ্মাছ, ক'ৰ্ছ, চিলেবাছ, বেঞ্চ (বেঞ্চ), ডেক্স, চেয়াৰ, টেবুল, পাছ, ফেল, ৰিজাল (ৰিজাল্ট), পিৰিয়দ, পেন, পেপিল, বায়লজি, কেমেষ্টি ইত্যাদি।

স্বাস্থ্য আৰু চিকিৎসা বিষয়ক : হাচপাতাল (হস্পিতেল), মেডিকেল, গেষ্ট্ৰিক (গেষ্ট্ৰিক), ষ্ট্ৰোক, হাৰ্টফেল (হাৰ্টফেইল), ডায়োৰা, ডাক্তাৰ, অপাৰেছন, নাৰ্ছ, চিষ্টাৰ, বেদ্দেজ, ইনজেকশ্যন, ফাৰ্মাচী, ভাইটামিন, কেপচুল, চেলাইন, মেডিচিন ইত্যাদি।

সাজ-পোছাক বিষয়ক : ছাৰ্ট, পেণ্ট, ব্লাউজ, ইচকাৰ্ট (স্কাৰ্ট), জেকেট, চুৱেটাৰ, আন্দাৰপেন, কোট, বাগ ইত্যাদি।

খেলা-ধুলা সম্পৰ্কীয় : ফুটবল, ভলীবল ক্ৰিকেট, বেডমিন্টন, আউট, আম্পায়াৰ, ৰেফাৰী ইত্যাদি।

পৰ্তুগীজ শব্দ : আনাৰস, আলমাৰি, আলপিন, আলকাতৰা, পিপা, গুদাম, বুটাম, বাল্টি, চাবি, চাবোন, কবি, কাজু, কেৰাণী, বয়াস, চাণ্ড, মস্কৰা, পাওৰুটি, ফিটা, গীৰ্জা, ফিটা, নিলাম ইত্যাদি।

ফৰাচী শব্দ : কাৰ্তিজ, কুপন, জজ, মেম, পিকনিক, ৰেষ্টুৰেণ্ট (ৰেষ্টুৰাঁ) ইত্যাদি।

ওলন্দাজ শব্দ : হৰ্তন, ৰহিণ্ডন, ইস্কাপন, চিৰ্তন ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি স্পেনীয় ভাষাৰ- চিগাৰেট, কৰ্ক; ইটালীয় ভাষাৰ- লটাৰী, কাৰ্টুন, ৰকেট; ৰাছিয়ান ভাষাৰ- স্পুটনিক, ছেভিয়েট, জাৰ; তুৰ্কী ভাষাৰ- খচ্ছৰ, কেঁচি, বাবু, বেগম, বিবি, লাচ, কাবু, চাকু আদি শব্দ অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হৈছে।

অন্যান্য ভাষাৰ শব্দ : ইউৰোপীয় শব্দৰ উপৰি এচিয়া, আফ্ৰিকা আদি মহাদেশৰ শব্দৰ ব্যৱহাৰো অসমীয়াত লক্ষ্য কৰিব পাৰি। সেইবোৰৰ ভিতৰত জাপানী ভাষাৰ পৰা অহা ৰিক্সা, জুদু, হাৰাকিৰি, চামুৰাই; চীনা ভাষাৰ পৰা অহা চাহ, চেনী; আফ্ৰিকীয় ভাষাৰ পৰা অহা জেব্ৰা আদি শব্দৰ নাম লব পাৰি।

ওপৰত আলোচনা কৰা শব্দবোৰৰ উপৰি দেশী আৰু বিদেশী শব্দ, শব্দাংশ, প্ৰত্যয়ৰ সংযোগত সৃষ্টি হোৱা কিছুমান মিশ্ৰ শব্দও অসমীয়া ভাষাৰ দৈনন্দিন ব্যৱহাৰত পোৱা যায়। তদুপৰি প্ৰয়োজন অনুসাৰে অনুবাদ কৰি লোৱা শব্দসমূহকো ইয়াৰ ভিতৰতে ৰখা হৈছে।

(আ) মিশ্ৰ শব্দ : নেতাগিৰি, পিকদানী, মাষ্টৰী, মাষ্টৰনী, ডাক্তৰী, ডাক্তৰনী, প্ৰফেছৰী, স্কুলীয়া, কলেজীয়া, পেপাৰৱালা, কচোৱান, পাৰ্টিবাজী, হেডপণ্ডিত, ৰেলগাড়ী, টিকট ঘৰ, কাজিয়া-পেচাল, ভোটাধিকাৰ, ফিল্মোৎসৱ, মান-ইজ্জত, ধন-দৌলত, হাট-বজাৰ, পাণবজাৰ, জেলখানা, ডাক্তৰখানা, ফাউল-কৰ, গ'ল দে, টিকট কাট, আউট কৰ, ইলেকচন খেল, পলিটিক্স কৰ ইত্যাদি।

(ই) অনূদিত শব্দ : বাতৰি-কাকত (News paper), বাৰ্তালোচনী (News Magazine), মাইলৰ খুটি (Mile stone), সুবৰ্ণ সুযোগ (Golden chance/opportunity), ক'লা টকা (Black money), ৰূপালী জয়ন্তী (Silver jubilee), দূৰ দৰ্শন (Television), শতবাৰ্ষিকী (Centenary), পাদ-প্ৰদীপ (Lime light), লৌহ-মানৱ (Iron man) ইত্যাদি।

(ঈ) পাৰিভাষিক শব্দ : মহকুমাধিপতি, উপায়ুক্ত, আয়ুক্ত, সচিব, মুদ্রায়ন্ত্ৰী, উপপ্ৰতিসমাহৰ্তা, কাৰ্যালয়, অৱৰ সচিব, পৰিসংখ্যা, জীৱ প্ৰযুক্তি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰক উৎস অনুসাৰে কেনেদৰে শ্ৰেণী-বিভক্ত কৰিব পৰা যায় বুজিবলৈ যত্ন কৰক আৰু ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত তাৰ এটি নমুনা দেখুৱাওক।

.....

২) দেশী, বিদেশী আৰু ভাৰতীয় শব্দই কি সূচায় ৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত যুকিয়াই উলিয়াওক।

.....

৩) অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকা বিভিন্ন উৎসৰ পৰা অহা শব্দবোৰৰ একোখনকৈ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

.....

২.৭ সাৰাংশ (Summing Up)

এইটো বিভাগত মুঠ চাৰিটা শিতানত আমি অসমীয়া ভাষাৰ উৎস, যুগ-বিভাজন, আঞ্চলিক ভেদ আৰু শব্দ-সম্ভাৰৰ বিষয়ে খৰচি মাৰি অধ্যয়ন কৰিলোঁ। অসমীয়া ভাষাৰ মূল কি বা অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি ক'ৰ পৰা আহিছে সেই সম্পৰ্কে পণ্ডিতসকলৰ মাজত মতভেদ থাকিলেও ভাষাটো যে মূলতঃ প্ৰাচ্য মাগধী অপভ্ৰংশৰ সৈতে সম্পৰ্কিত তাক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি।

অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস প্ৰায় এহেজাৰ শতিকা জোৰা। চৰ্যাপদৰ ৰচনাৰ দিনৰে পৰা বৰ্তমান পৰ্যন্ত প্ৰবাহিত এই ইতিহাসক আমি ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰত্ন অসমীয়া, প্ৰাচীন অসমীয়া, মধ্য অসমীয়া আৰু আধুনিক অসমীয়া ৰূপে নামকৰণ কৰি চাৰিটা প্ৰধান যুগত ভাগ কৰা হৈছে। প্ৰাচীন অসমীয়াক প্ৰাক্‌শঙ্কৰ আৰু শঙ্কৰী আৰু আধুনিক অসমীয়াক আধুনিক আৰু সাম্প্ৰতিক এনেদৰে উপভাগত ভাগ কৰিও আলোচনা কৰা হৈছে।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ বিস্তৃত অঞ্চল জুৰি প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাটোৰ কেইবাটাও আঞ্চলিক ভেদ পোৱা যায়। কিন্তু শিথিলভাৱে ভাষাগত বৈশিষ্ট্যৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাটোক উজনি, মধ্য আৰু নামনি এই তিনিটা ঔপভাষিক অঞ্চলত ভাগ কৰি সিবোৰৰ তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। নামনিৰ উপভাষাৰ প্ৰধান ভেদ গোৱালপৰীয়া আৰু কামৰূপীৰ বিষয়েও যথাযথ আলোচনা এইটো শিতানৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

অসমীয়া শব্দসমূহৰ প্ৰধান উৎস ভাৰতীয় আৰ্যভাষা হ'লেও, ইয়াত অন্যান্য ভাষাৰ পৰা অহা শব্দৰ সংখ্যাও তাকৰ নহয়। অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ শিতানটোত আটাইকেইবিধ শব্দৰে উৎস অনুসাৰে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে।

২.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১। অসমীয়া ভাষাৰ উৎস সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন মতামত উল্লেখ কৰি কোনটো মত গ্ৰহণযোগ্য তাৰ এটি ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।
- ২। অসমীয়া ভাষা মগধীয় ভাষাগুচ্ছৰ পৰা অহা বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ আপুনি কি কি যুক্তি দিব, তাৰ এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।
- ৩। অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাসক কি কি যুগত ভাগ কৰিব পাৰি উল্লেখ কৰক আৰু প্ৰতিটো যুগৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যবোৰ ফাঁহিয়াই দেখুৱাওক।
- ৪। বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাক কি কি যুগত ভাগ কৰিছে? এই বিভাজন আসোঁৱাহ যুক্ত নে? যুক্তি সহকাৰে আলোচনা কৰক।
- ৫। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান উপভাষা কেইটা আৰু কি কি? কামৰূপী আৰু মান্য অসমীয়াৰ মাজত কি কি প্ৰভেদ পোৱা যায় বিচাৰ কৰক।
- ৬। মধ্য অসমৰ উপভাষা আৰু মান্য অসমীয়াৰ প্ৰভেদবোৰ উল্লেখ কৰি এটি আলচ যুগুত কৰক।
- ৭। মান্য অসমীয়াৰ সৈতে গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ বৈসাদৃশ্যবোৰ ফাঁহিয়াই দেখুৱাওক।
- ৮। 'অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা' -এই শিতানত এটি চমু নিবন্ধ যুগুত কৰক।
- ৯। অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰত কি কি উৎসৰ শব্দ পোৱা যায় উদাহৰণসহ বিশ্লেষণ কৰক।

১০। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ থকা বিদেশী শব্দবোৰৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

১১। চমুটোকা লিখক :

- (ক) অসমীয়া ভাষাৰ সৈতে মগধীয় ভাষাশৃঙ্খলৰ সম্বন্ধ।
- (খ) অসমীয়াৰ ভাষাৰ সাম্প্ৰতিক যুগ।
- (গ) গোৱালপৰীয়া উপভাষা।
- (ঘ) কামৰূপী উপভাষাৰ আঞ্চলিক ৰূপ।
- (ঙ) আৰবী-পাৰ্চীমূলীয় অসমীয়া শব্দ।
- (চ) অসমীয়া ভাষাত প্ৰয়োগ হোৱা দেশী শব্দ।
- (ছ) অসমীয়া ভাষাত ইংৰাজী শব্দৰ ব্যৱহাৰ।

২.৯ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- | | | |
|------------------------------|---|--|
| উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী | : | অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ |
| (———) | : | অসমীয়া ভাষা আৰু উপভাষা |
| উপেন ৰাভা হাকাচাম | : | অসমীয়া আৰু আমাৰ ভাষা-উপভাষা |
| কালিৰাম মেধি | : | অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব |
| নাহেণ্দ্ৰ পাদুল (সম্পা.) | : | ভাষাৰ তত্ত্বকথা |
| ৰমেশ পাঠক | : | অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস |
| ভীমকান্ত বৰুৱা | : | অসমীয়া ভাষা |
| দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি (সম্পা.) | : | অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা |
| নগেন ঠাকুৰ আৰু | : | |
| খগেন সেন ডেকা (সম্পা.) | : | ভাষা-চিন্তা-বিচিত্ৰা |
| Banikanta Kakati | : | Assamese Its Formation and Development |
| S.K. Chatterji | : | The Origin and Development of Bengali Language |
| Dimbeswar Neog | : | Origin and Growth of the Asamiya Language |

* * *

তৃতীয় বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ উৎস বিচাৰ

বিভাগৰ গঠন

- ৩.১ ভূমিকা (Introduction)
- ৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ৩.৩ অসমীয়া ধ্বনিৰ উৎস বিচাৰৰ পটভূমি
- ৩.৪ উৎস ভাষা সংস্কৃতত ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ সম্বন্ধ
- ৩.৫ অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস
- ৩.৬ অসমীয়া ব্যঞ্জন ধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস
- ৩.৭ অসমীয়া ৰূপ বা প্রাকৃতি (morpheme) ৰ উৎস
 - ৩.৭.১ মুক্ত ৰূপৰ উৎস
 - ৩.৭.২ বিশেষ্য শব্দমূলৰ উৎস
 - ৩.৭.৩ ক্ৰিয়া শব্দমূল বা ধাতুৰ উৎস
 - ৩.৭.৪ বদ্ধৰূপৰ উৎস
- ৩.৮ অসমীয়া শব্দৰ উৎস
 - ৩.৮.১ তৎসম
 - ৩.৮.২ তদ্ভৱ
 - ৩.৮.৩ অর্ধ তৎসম
 - ৩.৮.৪ পাৰ্চী আৰবী শব্দ
 - ৩.৮.৫ ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা অহা
- ৩.৯ সাৰাংশ (Summing Up)
- ৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ৩.১১ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৩.১ ভূমিকা (Introduction)

অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহাসিক বিবৰ্তনৰ ধাৰা সম্পৰ্কে আপোনালোকে ইতিমধ্যে বহুতো কথা জানিবলৈ পাইছে। এই কাকতত আপোনালোকে অসমীয়া ধ্বনি (sound), ৰূপ বা প্রাকৃতি (morpheme) আৰু শব্দ (word/vocabulary) ৰ উৎস সম্বন্ধে সবিশেষ জানিবলৈ পাব। ধ্বনি, ৰূপ আৰু শব্দৰ উৎসৰ বিষয়ে ক'বলৈ যোৱাৰ আগতে ভাষাটোৰ উৎস সম্বন্ধে দুআষাৰ কথা কোৱাটো প্ৰয়োজন হৈ পৰে। ইয়াৰে কিছু কথা আপোনালোকে আগৰ কাকতত পাই আহিছে। তথাপিও বিষয়ৰ সংহতিৰ কাৰণে সেইবোৰৰ ঘাই কথা কেইটা এই কাকতত পুনৰাবৃত্তি কৰাৰ প্ৰয়োজন। আপোনালোকে সেইখিনি কথা পুনৰ মনোযোগ সহকাৰে পঢ়িলে আপোনালোকৰ জ্ঞান সুদৃঢ় হ'ব।

ধ্বনিৰ উৎসৰ কথা ক'বলৈ গ'লে আৰু কিছু আনুষঙ্গিক কথা আলোচনা কৰিবলগীয়া হয়। ধ্বনিৰ লিখিত ৰূপ হৈছে বৰ্ণ। সময় অনুক্ৰমে ধ্বনিৰ কি ধৰণৰ পৰিবৰ্তন হৈছে তাৰ সাক্ষ্য-প্ৰমাণ পোৱাৰ কোনো উপায় নাই। বৰ্ণৰ অধ্যয়নে আমাক এই বিষয়ত যথেষ্ট সহায় কৰে। সেয়ে ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ সংগতিৰ আলোচনা অপৰিহাৰ্য। এই কাকতত উৎস ভাষাৰ ধ্বনি-বৰ্ণৰ

সংগতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনি-বৰ্ণৰ সংগতি আলোচনা কৰি বিষয়টো স্পষ্ট কৰিবৰ যত্ন কৰা হৈছে।

ৰূপ দুই প্ৰকাৰৰ— মুক্তৰূপ (free morpheme) আৰু বদ্ধৰূপ (bound morpheme)। প্ৰতিটো মুক্তৰূপ আৰু বদ্ধৰূপৰ উৎস আলোচনা কৰাটো সম্ভৱ নহয়, কাৰণ ইহঁতৰ পৰিসৰ অতি বিশাল। সেয়ে ইয়াত গুৰুত্বপূৰ্ণ কিছুমান ৰূপৰ উৎসৰ কথা আলোচনা কৰি ৰূপৰ উৎস বিচাৰৰ সাধাৰণ ৰূপৰেখা এটা উপস্থাপন কৰিবৰ যত্ন কৰা হৈছে।

শব্দাৱলীৰ উৎসৰ বিস্তৃত আলোচনা কৰাৰো প্ৰয়াস ইয়াত কৰা হোৱা নাই। অসমীয়া শব্দাৱলী কি কি উৎসৰ পৰা আহিছে তাৰ সাধাৰণ আভাস মাত্ৰ দিবৰ যত্ন কৰা হৈছে। ইয়াৰে আঁত ধৰি আপোনালোকে নিজেই শব্দাৱলীৰ উৎস সম্পৰ্কীয় বিস্তৃত আলোচনাত ব্ৰতী হ'ব পাৰিব।

কাকতৰ মূল বিষয়বস্তুৰ আলোচনাৰ অন্তত গোটেই কথাখিনিৰ এটা সাৰাংশ দিয়া হৈছে। সাৰাংশখিনি বাৰম্বাৰ পঢ়িলে আপোনালোকৰ এই কাকতৰ কথাখিনি হৃদয়গম কৰাত সুচল হ'ব।

পাঠৰ মাজে মাজে বোধজ্ঞানমূলক প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে। সেইবোৰৰ লগে লগে উত্তৰ কৰি গ'লে আপোনালোকৰ বিষয়বস্তুখিনি বুজা সহজ হৈ পৰিব। পাঠৰ শেষৰ ফালে কিছুমান আৰ্হি প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে। আপোনালোকে সেইবোৰো উত্তৰ কৰিবলৈ নাপাহৰিব।

পাঠৰ শেষৰফালে প্ৰসংগ গ্ৰন্থৰ তালিকা দিয়া আছে। কোনো বিন্দুত আসোঁৱাহ থকা যেন পালে আপোনালোকে সংশ্লিষ্ট প্ৰসংগ গ্ৰন্থৰ পাত লুটিয়াব। সম্ভৱ হলে প্ৰসংগ গ্ৰন্থ আটাইকেইখনকে পঢ়িবৰ যত্ন কৰিব।

৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে—

- অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ সম্পৰ্কে আপোনালোকৰ ধাৰণা ব্যক্ত কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া ধ্বনিৰ উৎসৰ বিষয়ে আপোনালোকে জানিবলৈ পাব, লগতে অসমীয়া ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ মাজত থকা অসামঞ্জস্যতাৰ তত্ত্ব বুজি পাব আৰু সেয়ে যে ধ্বনি পৰিবৰ্তনৰ সাক্ষ্য বহন কৰে সেই কথা জানিবলৈ আৰু সেইবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া ৰূপ বা প্ৰাকৃতিৰ কিছুমানৰহে যে উৎস সংস্কৃত আৰু আন কিছুমান অন্যমূলৰ পৰা আহিছে সেই বিষয়ে আপোনালোক অৱগত হৈ আনক বুজাই ক'ব পাৰিব; আৰু
- অসমীয়া শব্দাৱলীৰ বহুমুখী উৎস সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৩.৩ অসমীয়া ধ্বনিৰ উৎস বিচাৰৰ পটভূমি

আপোনালোকে আগতে পাই আহিছে যে অসমীয়া এটা আৰ্যমূলীয় ভাষা। ভাৰতৰ অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ দৰে ইও প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষা, বিশেষকৈ সংস্কৃতৰ পৰা প্ৰাকৃত স্তৰৰ মাজেৰে ৰূপ বিবৰ্তিত হৈ খ্ৰীঃ দশম শতিকা মানৰ পৰা স্বকীয় বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ৰূপ লবলৈ আৰম্ভ কৰে। আব্ৰাহাম গ্ৰীয়াৰ্চন, সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, বাণীকান্ত কাকতি, উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী আদি ভাষাবিদসকলে প্ৰমাণসহকাৰে সাব্যস্ত কৰিছে যে সংস্কৃতৰ পৰা ওলোৱা প্ৰাকৃত ভাষাই পূৰ্বাঞ্চলত মাগধী-প্ৰাকৃত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছিল

আৰু সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে ইয়াতো আঞ্চলিক ভেদ পৰিস্ফুট হৈ মগধ অঞ্চলৰ পূবৰ পিনে পূৰ্ব মাগধী অপভ্ৰংশ নামে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছিল। এই পূৰ্ব মাগধী অপভ্ৰংশ ভাষাৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ। বেণীমাধব বৰুৱা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ, কালিৰাম মেধি আৰু বিশ্বেশ্বৰ হাজৰিকাই এই মতৰ বিৰোধিতা কৰি কামৰূপী প্ৰাকৃত নামৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰাকৃত ৰূপ এটাৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হোৱা বুলি প্ৰতিষ্ঠা কৰিব খোজে। মন কৰিবলগীয়া যে দুয়োটা মতৰ বিৰোধ কেৱল অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশৰ মধ্যবৰ্তী স্তৰ প্ৰাকৃতৰ নামকৰণ আৰু বৈশিষ্ট্যক কেন্দ্ৰ কৰিহে; অসমীয়া যে মূল উৎস প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষা সংস্কৃত সেই সম্বন্ধে কাৰো দ্বিমত নাই। অৰ্থাৎ অসমীয়া ভাষাৰ মূল উৎস যে সংস্কৃত সেই কথা এতিয়া সৰ্বজনগ্ৰাহ্য।

ভাষাৰ প্ৰধান উপাদান হৈছে ধ্বনি, ৰূপ তথা শব্দ আৰু বাক্য ধ্বনিৰ লগত বিভিন্ন নিয়মেৰে ধ্বনি মিলি ৰূপ তথা শব্দ গঠিত হয় আৰু বিভিন্ন ৰূপ বিভিন্ন নিয়মেৰে মিলি বাক্য গঠিত হয়। বাক্যৰ সমাহাৰেই হ'ল কথা (discourse) আৰু কথাই হ'ল ভাষা। যিহেতু অসমীয়া ভাষাটোৰ উৎস সংস্কৃত, স্বাভাৱিকতে অসমীয়া ধ্বনি সমূহৰো উৎস সংস্কৃত। সংস্কৃত ভাষাৰ ধ্বনিসমূহেই সময়ৰ চকৰিত ঘঁহনি খাই, সামান্য পৰিবৰ্তিত ৰূপত অসমীয়া ভাষাত থিত লৈছে।

৩.৪ উৎস ভাষা সংস্কৃতত ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ সম্বন্ধ

ধ্বনি মাত্ৰেই মৌখিক। ধ্বনি হৈছে মানুহে মুখ অৱয়বত থকা উচ্চাৰক অংগৰ সঞ্চালন কৰি বায়ুমণ্ডলত সৃষ্টি কৰা আলোড়নৰ একোটা তৰঙ্গ। ধ্বনি স্বাভাৱিকতে অস্থায়ী। ধ্বনিক লিখিত ৰূপ দি স্থায়ী কৰি ৰাখিবৰ কাৰণে প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা চলি থকা সময়তে লিপিব উদ্ভাৱন কৰা হয়। যি লিপিত সংস্কৃত ভাষা লিখা হৈছিল তাক দেৱনাগৰী লিপি বুলি জনা যায়। সংস্কৃত ভাষাত মুখেৰে উচ্চাৰণ কৰিব পৰা যিমানবোৰ ধ্বনি আছিল, দেৱনাগৰী লিপিতো সিমানবোৰ বৰ্ণ বা আখৰ আছিল। অৰ্থাৎ অসমীয়া ভাষাৰ সংস্কৃতত ধ্বনি আৰু আখৰৰ মাজত একৈক সম্বন্ধ (one to one correspondance) আছিল।

অসমীয়া ধ্বনিৰ মূল উৎস যেনেকৈ সংস্কৃত, অসমীয়া লিপিবোৰো মূল উৎস দেৱনাগৰী। দেৱনাগৰী লিপিত থকা আখৰবোৰৰ গঢ়ৰ সামান্য সলনা সলনি কৰি অসমীয়া লিপি যুগুত কৰা হৈছে। অসমীয়াৰ ক্ষেত্ৰত কিন্তু ধ্বনি আৰু আখৰৰ মাজত একৈক সম্বন্ধ নাই। সম্বন্ধহীনতাই এটা কথা নিসন্দেহে প্ৰমাণ কৰে যে অসমীয়া ধ্বনিৰ গুণাগুণ উৎসতকৈ বহুগুণে বেলেগ হৈ পৰিছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। কামৰূপী প্ৰাকৃত কি আৰু কোনে এই প্ৰাকৃতৰ স্থিতি স্বীকাৰ কৰে?

.....

২। অসমীয়া ধ্বনিৰ প্ৰধান উৎস সংস্কৃত বুলি কোৱাৰ প্ৰধান যুক্তি কি?

.....

৩। কিহৰ ভিত্তিত বৰ্তমান অসমীয়া ধ্বনি উৎস ভাষা সংস্কৃতৰ ধ্বনিতকৈ বেলেগ বুলি ক'ব পাৰি?

.....

অসমীয়া ধ্বনিসমূহৰ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন এই দুভাগত বিভক্তি কৰি উৎসৰ ধ্বনিৰ লগত সংগতি নিৰূপণ কৰিব পৰাকৈ দুখন তালিকাত উপস্থাপন কৰা হ'ল।

৩.৫ অসমীয়া স্বৰধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস

উৎস ভাষা সংস্কৃতৰ ধ্বনি আৰু বৰ্ণ	অসমীয়া বৰ্ণ	অসমীয়া ধ্বনি
অ	অ	অ, অ'
আ	আ	আ
ই	ই	ই
ঈ	ঈ	-
উ	উ	উ
ঊ	ঊ	-
ঋ	ঋ	-
ৠ	ৠ	-
এ	এ	এ, এ'
ঐ	ঐ	-
ঔ	ঔ	ঔ
ও	ও	-

ওপৰৰ তালিকাখনৰ পৰা বুজা যায় যে উৎস সংস্কৃতত ১২ টা প্ৰধান স্বৰ ধ্বনি আছিল আৰু সিহঁতৰ লিখিত ৰূপত প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে ১২ টা বৰ্ণ আছিল। উৎসৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি অসমীয়া স্বৰবৰ্ণ ফলাত ১২ টা বৰ্ণ ৰখা হৈছে, এই বাৰটা বৰ্ণই কেৱল ৮ টা ধ্বনিকহে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে অৰ্থাৎ আধুনিক অসমীয়াত উৎসৰ আটাইবোৰ ধ্বনি বক্ষিত হোৱা নাই। (উৎস ভাষাত আৰু দুটা অতিৰিক্ত বৰ্ণ আৰু ধ্বনি আছিল; বিংশ শতিকাৰ প্ৰথমৰ্ধলৈকে অসমীয়া বৰ্ণফলাত সেই দুটা ৯ 'লি' আৰু (ল্ল) 'ল্লি' হিচাপে বক্ষিত হৈছিল; কিন্তু উচ্চাৰণ নোহোৱা হেতুকে সেই দুটা বৰ্ণ উঠি গ'ল।)।

মূল উৎসৰ এটা মাত্ৰ (অ) ধ্বনিৰ ঠাইত আধুনিক অসমীয়াত দুটা (অ) ধ্বনিৰ সৃষ্টি হ'ল। /লৰাই/ অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ প্ৰথম অক্ষৰৰ (অ) ধ্বনিতকৈ /ল'ৰা/ বিশেষ্যৰ প্ৰথম অক্ষৰৰ (অ) ধ্বনি বেলেগ; /কোলাহল/ শব্দৰ (হ) ধ্বনিৰ পিছত থকা (অ) ধ্বনিতকৈ /হ'ল/ ক্ৰিয়াৰ (হ) ধ্বনিৰ পিছত থকা (অ) ধ্বনি ভিন্ন। লিখিত পৰম্পৰাত শব্দৰ মাজত থকা দ্বিতীয়টো (অ) ধ্বনিক (') ৰে বুজোৱা হয়। কাজেই ধ্বনিমালাতো ইয়াক (অ') হিচাপে লিখিব পাৰি। আন কথাত ক'বলৈ হলে মূলৰ (অ) ধ্বনি অসমীয়াত (অ) আৰু (অ') ধ্বনিত পৰিণত হৈছে। অৰ্থাৎ অসমীয়া (অ) আৰু (অ') ধ্বনিৰ উৎস হ'ল সংস্কৃতৰ (অ) ধ্বনি।

উৎসৰ (আ) ধ্বনি অসমীয়াতো (আ) হিচাপে বক্ষিত হৈছে। কোনো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই। আন কথাত ক'বলৈ হ'লে অসমীয়া (আ) ধ্বনিৰ উৎস সংস্কৃতৰ (অ)। উৎসৰ ধ্বনিত থকা স্বৰৰ হ্রস্ব-দৈৰ্ঘ্যৰ ভেদ অসমীয়া লোপ পাইছে। আমি উচ্চাৰণত হ্রস্ব-দৈৰ্ঘ্যৰ ভেদ ফুটাই

তুলিব নোৱাৰোঁ; সেয়ে আমি পাটোঁতে কিছুমান স্বৰধ্বনিৰ আগত 'হ্ৰস্ব' আৰু আন কিছুমানৰ আগত 'দীৰ্ঘ' বিশেষণৰ প্ৰয়োগ কৰোঁ। এয়া গঠন উচ্চাৰণ (reading pronunciation) মাথোন। দৰাচলতে উৎসৰ ই (ঈ) অসমীয়া (ই) আৰু উৎসৰ উ (উ) আৰু ঊ (ঊ) অসমীয়া (উ) হৈছে। যদিও উৎসৰ ঋ আৰু ৃ ধ্বনি আৰু বৰ্ণ অসমীয়া বৰ্ণফলাত (ঋ) আৰু বৰ্ণ ৰূপে বৰ্ণিত হৈছে আৰু ইহঁতৰ ক্ৰমে 'হ্ৰস্ব ঋ' আৰু 'দীৰ্ঘ ঋ' বুলি মতা হয়, প্ৰকৃততে অসমীয়া স্বৰ ধ্বনিমালাত ইহঁতৰ স্থান নাই; দুয়োটা ধ্বনি অসমীয়া (ৰ্ + ই) অৰ্থাৎ 'ৰি'ত পৰিণত হৈছে। উৎসৰ এ ধ্বনি আৰু বৰ্ণ অসমীয়াত (এ) বৰ্ণ আৰু ধ্বনি ৰূপে বৰ্ণিত আছে। ইয়াৰ উপৰিও অসমীয়াত আৰু এটা (এ') ধ্বনি আছে; /বেল/ফল আৰু ঘন্টা বুজোৱা /বেল/ শব্দৰ (এ) ৰ উচ্চাৰণ ভিন ভিন। সাধাৰণ (এ) ধ্বনিক যদি (এ) ৰে বিহিত কৰা হয়, ফল বুজোৱা /বেল/ শব্দৰ (এ) ধ্বনিক (এ') হিচাপে চিহ্নিত কৰিব পাৰি। আন কথাত ক'বলৈ গলে উৎসৰ একোটা (এ) ধ্বনি অসমীয়াত (এ) আৰু (এ') নামৰ দুটা ভিন ভিন ধ্বনিত পৰিণত হৈছে।

উৎসৰ ঔ, ধ্বনি তথা বৰ্ণ অসমীয়াত যথাযথ ভাৱে (ও) ৰূপৰ বৰ্ণিত হৈছে। উৎসৰ (ঐ, ঔ) একোটা একোটা দ্বিস্বৰ (diphthong); ইহঁতৰ সমান্তৰাল বৰ্ণ অসমীয়াত ক্ৰমে /ঐ/ আৰু /ঔ/; ইহঁত প্ৰত্যেকেই দুটা দুটা স্বৰৰ সমাহাৰ; ইহঁতক বুজোৱা কোনো একক স্বৰ ধ্বনি অসমীয়াত নাই।

৩.৬ অসমীয়া ব্যঞ্জন ধ্বনি আৰু সিহঁতৰ উৎস

উৎস ভাষা সংস্কৃতৰ ধ্বনি আৰু বৰ্ণ	অসমীয়া বৰ্ণ	অসমীয়া ধ্বনি
ক	ক	ক
খ	খ	খ
গ	গ	গ
ঘ	ঘ	ঘ
ঙ	ঙ	ঙ, ঙ
চ	চ	চ
ছ	ছ	
জ	জ	জ
ঝ	ঝ	
ঞ	ঞ	-
ট	ট	-
ঠ	ঠ	-
ড	ড	-
ঢ	ঢ	-
ণ	ণ	-
ত	ত	ত
থ	থ	থ

দ	দ	দ
ধ	ধ	ধ
ন	ন	ন
প	প	প
ফ	ফ	ফ
ব	ব	ব
ভ	ভ	ভ
ম	ম	ম
য	য, য়	জ, য়
ৰ	ৰ	ৰ
ল	ল	ল
ৱ	ৱ	ৱ
শ	শ	স
ষ	ষ	স
স	স	স
হ	হ	হ
ক্ষ	ক্ষ	-
ড়	ড়	ৰ
ঢ়	ঢ়	ৰ্হ, ৰ

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা স্পষ্টকৈ বুজা যায় যে উৎসৰ সকলো ব্যঞ্জন ধ্বনি আৰু বৰ্ণ অসমীয়াত বৰ্ণ হিচাপে বক্ষিত হৈছে; কিন্তু ধ্বনি হিচাপে যথেষ্ট কম সংখ্যক ধ্বনিহে বক্ষিত হৈছে। দুই এঠাইত মূলৰ ধ্বনি গুণ অসমীয়াত পৰিবৰ্তিত হৈছে।

উৎসৰ ক, খ, গ, ঘ, ঙ ধ্বনি অসমীয়াত প্ৰায় অপৰিবৰ্তিত আছে। উৎসৰ তালব্য উষ্ম অল্পপ্ৰাণ চ আৰু মহাপ্ৰাণ চ্ৰ ৰ ভেদ বক্ষিত হোৱা নাই; দুয়ো মিলি এটা ধ্বনিত পৰিণত হৈছে; তাতো উচ্চাৰণৰ স্থান হৈছে গৈ দন্তমূল। একেদৰে, উৎসৰ জ আৰু ঙ্গ ৰ মাজত ভেদ লুপ্ত হৈ আৰু উচ্চাৰণৰ স্থান পৰিবৰ্তিত হৈ দুয়ো হৈছে গৈ দন্তমূলীয় ঘৃষ্ট জ। অ বৰ্ণ হিচাপে বৰ্তি আছে যদিও ধ্বনি হিচাপে লুপ্ত।

উৎসৰ মূৰ্ধন্য ধ্বনি আৰু বৰ্ণসমূহ অসমীয়া বৰ্ণ হিচাপে বক্ষিত হৈছে যদিও ধ্বনি হিচাপে অসমীয়াত ইহঁতৰ অস্তিত্ব নাই। উৎসৰ দন্ত্য বৰ্গৰ ধ্বনি আৰু বৰ্ণসমূহ অসমীয়াত বৰ্ণ হিচাপে বক্ষিত হৈছে যদিও ধ্বনি হিচাপে অবিকল বক্ষিত হোৱা নাই; অসমীয়াত ইহঁতৰ ধ্বনিগুণ পৰিবৰ্তিত হৈ ইহঁত হৈছেগৈ দন্তমূলীয়।

উৎসৰ 'ণ' বৰ্গৰ ধ্বনি আৰু বৰ্ণসমূহ অসমীয়াত অপৰিবৰ্তিত হৈ একে বৰ্ণ আৰু ধ্বনি হিচাপে পৰিবৰ্তিত আছে।

উৎসত য অসমীয়াত দুটা বৰ্ণত পৰিণত হৈছে। /য/ আৰু /য়/ শব্দৰ আদিত /য/ আৰু অন্যত্ৰ /য়/ হয়। অসমীয়াত /য/ বৰ্ণৰ উচ্চাৰণ পূৰ্বতে বৰ্ণনা কৰা /জ/ আৰু /য়/ ৰ উচ্চাৰণ অন্তস্থ (য়)।

উৎসৰ তালব্য /ৱ, ল আৰু ব/ৰ বৰ্ণৰূপ আৰু উচ্চাৰণ অপৰিবৰ্তিত আছে।

উৎসৰ তালব্য ষ, মুৰ্ধন্য ষ আৰু দন্ত স বৰ্ণ হিচাপে অসমীয়াত বন্ধিত হৈছে যদিও ধ্বনি হিচাপে ইহঁতৰ স্থিতি নাই। তিনিওটাকে পশ্চতালব্য সৃষ্ট (স) (x) হিচাপে উচ্চাৰণ কৰা হয়। মন কৰিবলগীয়া যে যুক্ত-ব্যঞ্জনৰ আদি অক্ষৰ হিচাপে ব্যৱহৃত হ'লে ইহঁতৰ উচ্চাৰণ (চ) লৈ পৰিবৰ্তিত হয়।

উৎসৰ হ অসমীয়াত বৰ্ণ আৰু ধ্বনি হিচাপে অবিকল ভাৱে বন্ধিত হৈছে। উৎসৰ ধ্ব এটা মুখ্য-ব্যঞ্জন ধ্বনি; ই অসমীয়াত স্বতন্ত্ৰ নহয়। উৎসৰ ঙ অসমীয়াত বৰ্ণ হিচাপে বন্ধিত হলেও ব্যৱহাৰ ক্ৰমশঃ কমি আহিছে; ধ্বনি হিচাপে ই /ৰ/ মাথোন। ঙ বৰ্ণ হিচাপে বন্ধিত হলেও ধ্বনি হিচাপে ই /ৰ/ আৰু কেতিয়াবা যুক্ত ধ্বনি (ৰ্ + হ) হৈছে গৈ।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। অসমীয়া কোন কোন স্বৰধ্বনি বুজাবলৈ বৰ্ণ নাই আৰু কোন বৰ্ণৰ কাৰণে স্বৰ ধ্বনি নাই?

.....
.....

২। অসমীয়া স্বৰ ধ্বনিৰ হ্রস্ব আৰু দীৰ্ঘৰ ভেদ আছেনে?

.....
.....

৩। অসমীয়া ব্যঞ্জন বৰ্ণফলাৰ কোনবোৰ বৰ্ণ বৰ্তমান উচ্চাৰিত নহয়?

.....
.....

৪। অসমীয়া 'স' ধ্বনিক কি কি বৰ্ণেৰে লিখা হয়? 'স' ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ কেতিয়া বেলেগ হয়?

.....
.....

৩.৭ অসমীয়া ৰূপ বা প্ৰাকৃতি (morpheme)-ৰ উৎস

ৰূপ বা প্ৰাকৃতি (morpheme) বুলিলে কি বুজা যায় সেই কথা আপোনালোকে আগৰ খণ্ডত পাই আহিছে। ৰূপ বা প্ৰাকৃতি যে দুই প্ৰকাৰৰ- মুক্ত (free) আৰু বদ্ধ (bound) সেই কথাও আপোনালোকে পাই আহিছে। এই পাঠত আপোনালোকক দুয়োবিধ ৰূপ বা প্ৰাকৃতিৰ উৎস সম্বন্ধে সাধাৰণ ধাৰণা দিবৰ যত্ন কৰা হৈছে।

৩.৭.১ মুক্ত ৰূপৰ উৎস

অসমীয়া মুক্ত ৰূপসমূহক বহল ভাৱে দুটা শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি- (১) বিশেষ্য শব্দমূল বা নাম শব্দমূল (nominal stems) আৰু (২) ক্ৰিয়া শব্দমূল বা ধাতু (verb roots)। ক্ৰিয়ামূল বা ধাতুৰ তুলনাত বিশেষ্য শব্দমূলৰ সংখ্যা সৰহ।

৩.৭.২ বিশেষ্য শব্দমূলৰ উৎস

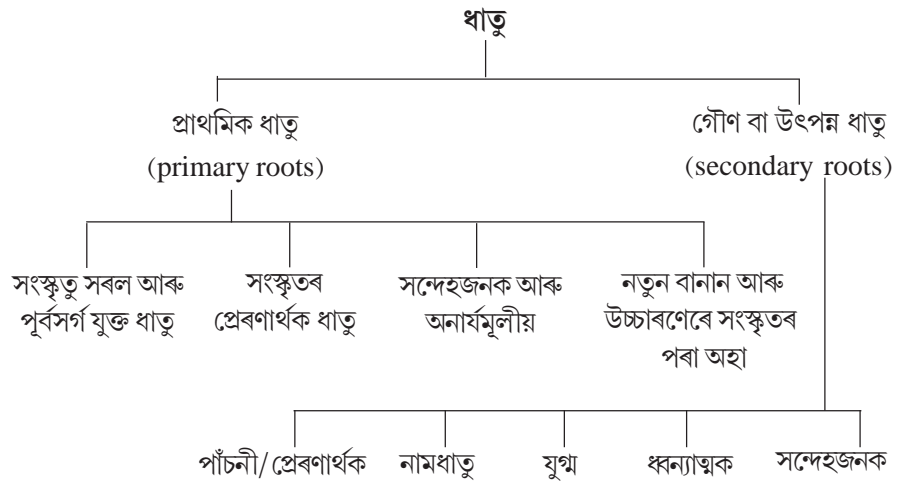
সৰহভাগ বিশেষ্য শব্দমূলৰ উৎস হৈছে প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষা, সংস্কৃত। তাৰো বেছিভাগেই মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা, প্ৰাকৃতৰ মাজেদি সৰকি অহা; সেয়ে সেইবোৰত ধ্বনি আৰু বানানগত কিছু কিছু পৰিবৰ্তন সাধিত হৈছে। প্ৰাকৃতৰ উৎপত্তি আৰু প্ৰসাৰে সংস্কৃতৰ চৰ্চা সম্পূৰ্ণৰূপে ৰোধ কৰিব নোৱাৰাত আৰু বৰ্তমানেও সংস্কৃতৰ চৰ্চা অব্যাহত থকা কিছু শব্দমূল প্ৰত্যক্ষভাৱে সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়ালৈ আহিছে। যেনে- ধন, অন্ন, বস্ত্ৰ, বাসস্থান, ধৰ্ম, সত্য ইত্যাদি। কিছুমান পণ্ডিতে এনেবোৰ শব্দমূলক সংস্কৃতৰ প্ৰত্যক্ষ ধাৰ বুলি ক'ব খোজে। এনে বহুত শব্দমূলৰ পদান্তৰ-অ অসমীয়াত লুপ্ত হৈছে।

আন কিছুমান সংস্কৃত-ভিন্ন অন্য মূলৰ পৰা আহিছে। হ'লেও সেইবোৰ যুগ যুগ ধৰি অসমীয়া প্ৰসংগত অসমীয়া উচ্চাৰণ ৰীতি অনুসৰি কোৱা আৰু পৰিবৰ্তিত বানানত লিখা হৈ আহিছে। সেইবোৰ অসমীয়া ৰীতিত সম্পূৰ্ণভাৱে লীন গৈছে। অতি অশিক্ষিত, নিৰক্ষৰ জনেও সেইবোৰৰ ব্যৱহাৰ জানে।

সংস্কৃত-মূলীয় অন্যমূলীয় শব্দৰ উৎসৰ কথা পিছত ২.৮ পৰিচ্ছেদত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে। শব্দমূলৰ আলোচনাৰ প্ৰসংগতো সেইবোৰ কথা খাটে। সেয়ে সেইবোৰ কথা ইয়াত বহলাই আলোচনা কৰা নহ'ল।

৩.৭.৩ ক্ৰিয়া শব্দমূল বা ধাতুৰ উৎস

ক্ৰিয়ামূল বা ধাতুৰ ক্ষেত্ৰত কথাটো সমান্য সুকীয়া। কিছুমান ধাতুৰ উৎস নিসন্দেহে সংস্কৃত, কিছুমানৰ উৎস অন্যভাষা; আন কিছুমান আকৌ সংস্কৃত মূলীয় ধাতু বা শব্দমূলত অসমীয়া প্ৰত্যয় যোগত সাধিত। সেয়ে বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ধাতুৰ উৎস তলত দিয়া ধৰণে দেখুৱাইছে—



(ক) সংস্কৃত সৰল ধাতুৰ পৰা ওলোৱা ধাতুৰ উদাহৰণ—

কৰ < কৃ

ধৰ < ধৃ

কঁপ < কম্পা

পিহ < পিষ

লোৰ < লুৰ্ণ

(খ) সংস্কৃত পূৰ্বসৰ্গযুক্ত ক্ৰিয়াৰ পৰা ওলোৱা ধাতুৰ উদাহৰণ—

আউজ < আ-বৃজ
ওলম < অৱ-লম্ব
ওপজ < উত্-পাদ্যতে
ওফৰ < উত্-স্ফাৰ
নেওচ < নি-অঞ্চ
পম < প্ৰ-ম্লে

(গ) সংস্কৃত পাঁচনী/প্ৰেৰণাৰ্থক ক্ৰিয়াৰ পৰা ওলোৱা ধাতুৰ উদাহৰণ—

উঘাল < উদ্-ঘাটয়ন্তি
কাট < কৰ্তায়তি
থ < স্থাপয়তি
দা < দাপ্যতি
ফল < ম. ভা. আ. ফালেই, মং. স্ফালয়ন্তি
ৰো < ঋপ্যন্তি

(ঘ) নতুন বানান আৰু উচ্চাৰণেৰে সংস্কৃতৰ পৰা ওলোৱা অৰ্ধ-তৎসম (sts) ধাতুৰ উদাহৰণ—

মাপ < মাপ্যতি
শোধ < শোধয়তি

(ঙ) কিছুমান সন্দেহমূলক বা অনাৰ্যমূলীয় ধাতুও অসমীয়াত আছে বুলি কাকতিয়ে উল্লেখ কৰিছে যদিও তেওঁৰ এনে ধাতুৰ উদাহৰণ নিচেই কম। যেনে— চেলেক, জিৰা, গচক, বিলা আদি তেনে অনাৰ্যমূলীয় ধাতু। বৰ্তমান আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ ওপৰত বহুত চৰ্চা হৈছে। আপোনালোকে নিজেই সেইবোৰ পঢ়ি শুনি সেই উৎসৰ পৰা অহা ধাতুৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। অসমীয়া বিশেষ্য শব্দমূলৰ প্ৰধান উৎস কি?

.....
.....

২। সংস্কৃত ভিন্ন আৰ্য ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ মূল বিলাকৰ কেনে পৰিবৰ্তন পৰিলক্ষিত হয়?

.....
.....

৩। অসমীয়া ধাতুক কেইটা ভাগত ভগাব পাৰি? সেইবোৰ কি কি?

.....
.....

৪। সন্দেহমূলক উৎসৰ ধাতু মানে কি?

.....
.....

(চ) পাঁচনী বা প্ৰেৰণাৰ্থক ধাতুৰ উৎস

অসমীয়া প্ৰেৰণাৰ্থক ধাতু বোৰৰ উৎস কিছুমান সাধাৰণ ধাতু। তেনে ধাতুত সাধাৰণতে -আ, আৰু ক্ষেত্ৰ বিশেষে -উৰা যোগ দি প্ৰেৰণাৰ্থক ধাতু গঠন কৰা হয়। যেনে—

- কৰা < কৰ + আ
- ফুৰা < ফুৰ + আ
- শুনা < শুন + আ
- পঢ়ুৱা < পঢ় + উৰা
- নচুৱা < নাচ + উৰা

(ছ) নাম ধাতুৰ উৎস

হাতিয়াৰ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা পাৰ্থিৱ বস্তু বা শৰীৰৰ অংগ প্ৰত্যয় বুজোৱা বিশেষ্য শব্দই (কেতিয়াবা বিশেষণো) নাম ধাতুৰ উৎস। বিশেষ্য শব্দত -আ, -ইয়া যোগ কৰি নাম ধাতু গঠন কৰা হয়।

- আঙুলিয়া < আঙুলি + আ
- ভুকুৱা < ভুকু + আ
- টঙনিয়া < টাঙোন + ইয়া
- ওখনিয়া/উখনিয়া < ওখোন + ইয়া
- বহলা < বহল + আ
- চমুৱা < চমু + আ

(জ) যুগ্ম ধাতুৰ উৎস

যুগ্ম বা যৌগিক ধাতুৰ উৎস প্ৰায়েই অসমীয়া বা সংস্কৃত মূলীয় শব্দ। কেতিয়াবা অসমীয়াত লীন যোৱা পাৰ্চী আৰবী মূলীয় শব্দতো অসমীয়া সহায়কাৰী ক্ৰিয়া যুক্ত হৈ যুগ্ম ধাতু গঠন কৰা হয়। মনকৰিবলগীয়া যে কিছুমান যুগ্ম ধাতুৰ মূল বিশেষণ। যিহেতু বিশেষণো বহল অৰ্থত বিশেষ্য সেইবোৰো এই শাৰীত পৰে। যেনে—

- মনকৰ < মন + কৰ
- কামকৰ < কাম + কৰ
- ভালপা < ভাল + পা
- ভালকৰ < ভাল + কৰ

কাকতিয়ে এই শাৰীৰ ধাতুৰ ভিতৰত সংস্কৃত ধাতুত বিভক্তি যুক্ত হৈ গঠিত শব্দবোৰহে সামৰিছে। যেনে—

- খলক < খল + ক
- গৰক < ম.তা. আ. গড্ড + ক
- তলক < ত্বল + ক
- কৰচ < কাড় + চ
- মলচ < ম্ৰদ + ত্য → চ
- চিকট < চিক্ৰ + বৃত্ত → ত

(ঝ) ধ্বন্যাত্মক ধাতুৰ উৎস

অসমীয়াত এনে বহুতো ধাতু আছে যাৰ উৎস হৈছে কিছুমান জগতৰ স্বাভাৱিক ধ্বনি ক মানুহে অস্ত্ৰ বা যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰোঁতে উৎপন্ন হোৱা ধ্বনি। সাধাৰণতে ধ্বনি মূলক বিশেষ্য শব্দত -আ যোগ কৰি এনে ধাতু উৎপন্ন কৰা হয়।

খেক খেকা < খেক খেক + আ

ফোচ ফোচা < ফোচ + আ

টিঙ টিঙা < টিং টিঙ + আ

মৰ মৰা < মৰ মৰ + আ

(ঞ) অজ্ঞাত মূলীয় ধাতু

কাকতিয়ে কিছুমান অসমীয়া ধাতু কোনো অজ্ঞাত মূলৰ পৰা অহা অথবা আৰ্য-ভিন্ন অন্য ভাষাৰ পৰা অহা বুলি উল্লেখ কৰিছে। কিন্তু তেওঁ তাৰ কোনো বিস্তৃত উদাহৰণ দিয়া নাই। বড়োমূলীয় ৰেপ, গচক, চেলেক, জিৰা; অষ্ট্ৰিকমূলীয় বিলা, উকিয়া; আহোমমূলীয় পাং, ফাঁই, উঠা আদি এই শ্ৰেণীৰ ধাতু।

৩.৭.৪ বদ্ধৰূপৰ উৎস

অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হোৱা বদ্ধৰূপসমূহৰ উৎস কেইবাটাও; সেইবোৰ যথাক্ৰমে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

ক) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা সংস্কৃত

খ) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা

গ) পাৰ্চী আৰবী

ঘ) পূৰ্বাঞ্চলৰ আৰ্য-ভিন্ন ভাষা

ঙ) স্বয়ম্ভু

(ক) সংস্কৃত মূলীয় বদ্ধৰূপ :

সংস্কৃত মূলীয় বদ্ধৰূপৰো দুই শ্ৰেণীৰ ভগাব পাৰি। কিছুমান বদ্ধৰূপ সংস্কৃত বিশেষ্য শব্দৰ পৰা উৎপন্ন হৈছে, আন কিছুমান আকৌ সংস্কৃতৰ বদ্ধৰূপৰ পৰাই সামান্য ৰূপান্তৰিত হৈ অসমীয়াত থিত লৈছে। এই বিষয়ক আলোচনা ইমান প্ৰশস্ত যে সকলোবোৰ কথা ইয়াত আলোচনা কৰা সম্ভৱ নহয়। সেয়ে চানেকি হিচাপে মাত্ৰ কেইটামান বদ্ধৰূপৰ আলোচনা কৰা হ'ল।

(খ) বিশেষ্যৰ পৰা উৎপন্ন :

-জন : মানুহ বুজোৱা বিশেষ্য বা সংখ্যা শব্দৰ পিছত -জন বহি কোনো ব্যক্তিক নিৰ্দিষ্টকৈ বুজায়। ইয়াৰ মূল 'মানুহ' বুজোৱা 'জন' শব্দ। 'খন-জন', 'জন গণ মন অধিনায়ক' আদিত 'জন' শব্দ 'মানুহ' অৰ্থ ব্যৱহৃত হৈছে।

-খন : ই সংস্কৃত বিশেষ্য শব্দ 'খন'ৰ পৰা ওলাইছে। অংশ বা টুকুৰা বুজোৱা অৰ্থত খণ্ড বিশেষ্য শব্দৰ প্ৰয়োগ এতিয়াও আছে।

-কুৰি : কাকতিয়ে দেখুওৱা মতে ই (OIA) সমূহ বুজোৱা 'কুটা' শব্দৰ পৰা আহিছে (এই কুৰি সংখ্যা বুজোৱা কুৰি নহয়)। 'বাটকুৰি', 'ফেচকুৰি' আদিৰ 'কুৰি' এইধৰণৰ নিৰ্দেশাত্মক -কুৰি।

-অনি < বনিকা : মাহনি; ফুলনি, নবানি আদি।

-আম < -কৰ্ম : ফুলাম

(গ) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা সংস্কৃত বদ্ধ ৰূপৰ পৰা উদ্ধৃত :

এই শ্ৰেণীৰ অজস্ৰ বদ্ধ ৰূপৰ ভিতৰত কেইটামান মাত্ৰ, কাকতিয়ে দেখুওৱা মতে, তলত উদ্ধৃত কৰা হ'ল—

-অৰি < প্ৰ.ভা.আ -কৰ; ভালৰি, বনৰী, লাহৰী আদি

-অতীয়া < প্ৰ.ভা.আ. -আত; পলৰীয়া, খাৰৰীয়া, যুঁজৰীয়া

-আ (কৰ্মবাচক) < প্ৰা.ভা.আ. -ত, -ইত; কৰ -আ হয়, দি -আ হয়।

-আ (সময় বাচক) < সম্বন্ধৰ বিভক্তি -অস্য; সিদিন-আ; ভাদমাহ-আ।

-আই < প্ৰা.ভা.আ. -আক + -ইক; বোপাই; আটাই।

-আল < প্ৰা.ভা.আ. আল; নেজাল, গোপাল।

-ইয়াৰ < প্ৰা.ভা.আ. -ইক + -আক; আধিয়াৰ; দেখনিয়াৰ।

-উ < প্ৰা.ভা.আ. -উক; নেলু; চেলু।

(ঘ) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষামূলীয় :

কাকতিয়ে দেখুওৱামতে কেইটামান বদ্ধৰূপৰ মূল মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত বিচাৰি পাব পাৰি। সেইবোৰ মূল প্ৰা.ভা.আ. ভাষাত বিচৰা বৃথা। যেনে—

-ইয়াল < ম.ভা.আ. আল; সাহীয়াল; ৰঙীয়াল

-উৰা ~ উৰি < ম.ভা.আ. উড়, বপুৰা; চেকুৰী, হাতুৰী

-ইল ~ -ল্ < ম.ভা.আ. ল

-ইব ~ ব < ম.ভা.আ. ব

(ঙ) পাৰ্চী-আৰবীমূলীয় :

অসমীয়াত প্ৰচলিত দুই এটা বদ্ধৰূপৰ উৎস হ'ল পাৰ্চী-আৰবী ভাষা। সংখ্যাত কম হলেও উৎপাদনশীলতাত ইহঁত উলাই কৰিবলগীয়া নহয়। এইবোৰ পূৰ্ব প্ৰত্যয় হিচাপেহে ব্যৱহৃত হয়। ইহঁত ইমান জনপ্ৰিয় যে অসমীয়া বা ইংৰাজী শব্দৰ আগতো ইহঁত ব্যৱহৃত হয়। যেনে—

বে- < পাৰ্চী-আৰবী বে-; বে-দখল; বে-নামী; বেসুৰা, বেটাইম, বেতাৰ

বদ- < পাৰ্চী বদ-; বদ-মাচ, বদ-হজম, বদ-জাত বজ্জাত

(চ) অন্য ভাৰতীয় ভাষাৰ :

খুব কম সংখ্যক বদ্ধৰূপৰহে উৎস অন্য ভাৰতীয় ভাষাত বিচাৰি পাব পাৰি। যেনে—

-আহি < বিহাৰী আস; খৰাহি, কেৰাহী, মেলাহি

-না < হিন্দী না : বাজনা, দেনা, পাওনা, খানা

(ছ) স্বয়ম্ভু উৎস :

অসমীয়া ভাষাত সম্বন্ধ বুজোৱা বিশেষ্য শব্দবোৰৰ বিভিন্ন পুৰুষৰ লগত সম্বন্ধ দেখুৱাবৰ কাৰণে হ'লে বিশেষ্য শব্দত কিছুমান বিভক্তি যোগ হয়। ধ্বনিগত বা ৰূপগত ভাৱে ইহঁতৰ কোনো পুৰুষবাচক সৰ্বনাম বা ব্যক্তিবাচক বিশেষ্যৰ লগত সম্পৰ্ক নাই। এইবোৰ হ'ল—

১ ম পুৰুষৰ লগত সম্বন্ধ সূচোৱা

অসম্মার্থত -আই : বোপাই, দদাই, ককাই

২ য় পুৰুষৰ লগত সম্বন্ধ সূচোৱা

অসম্মার্থত -এৰ্, -ৰ্ : বাপেৰ, দদায়েৰ, ককায়েৰ

সম্মার্থত -এৰা; -ৰা : বাপেৰা, দদাৰো, ককায়েৰা

সম্মার্থত -এক্; -ক্ : বাপেক, দদায়েক, ককায়েক

৩ য় পুৰুষৰ লগত সম্বন্ধ সূচোৱা

-এক্, -ক্ : বাপেক, দদায়েক, ককায়েক

কাকতিয়ে চেটাজীৰ মতৰ উদ্ধৃতি দি 'এ'ক্' আৰু 'আই'ক্'ক প্ৰা.ভা.আ. ভাষাৰ সদৃশ ৰূপৰ লগত সামৰিব পাৰি বুলি কৈ 'আ' আৰু 'এৰা'ক অজ্ঞাত মূলৰ বুলি কৈছে। যথার্থতে সংস্কৃত বা অন্য ভাৰতীয় আৰ্য-ভাষাত সম্বন্ধ বাচক বিশেষ্য শব্দৰ পুৰুষ অনুসৰি ৰূপ হোৱাৰ নিয়ম নাই। বড়ো বা অন্য তিব্বত বৰ্মী ভাষাত এক প্ৰকাৰে সম্বন্ধবাচক বিশেষ্যৰ পুৰুষ অনুসৰি ৰূপান্তৰ কৰা হয়; সেয়া সংশ্লিষ্ট সৰ্বনামৰ সংক্ষিপ্ত ৰূপ এটা সম্বন্ধবাচক বিশেষ্যৰ আগত যোগ দি গঠন কৰা হয়। অসমীয়া বিভক্তি কেইটা কোনো সৰ্বনামৰ সংক্ষিপ্ত ৰূপ নহয়। ইহঁত স্বতন্ত্ৰ বদ্ধৰূপ। ইহঁতৰ মাত্ৰ দুটাক সংস্কৃতৰ লগত মিলাব খোজাটোও বিভ্ৰান্তিকৰ; ধ্বনিৰ মিল থাকিলেও ইহঁতে বহন কৰা অৰ্থৰ কোনো সম্বন্ধ নাই। সেই কাৰণে এই কেইটা স্বয়ম্ভু অৰ্থাৎ অসমীয়াৰ পৰাই উৎপন্ন হোৱা বুলি ক'ব পাৰি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। অসমীয়া পাঁচনী ধাতু আৰু নাম ধাতুৰ আলোচনা উৎস বিচাৰত সামৰা উচিত হৈছে নে? নে সেই আলোচনা ধাতু সাধন (derivation verb-root)-ৰ ভিতৰত সামৰাহে উচিত আছিল?

.....

২। অসমীয়া বদ্ধৰূপৰ উৎস কেইটা আৰু কি কি?

.....

৩। প্ৰাদেশিক ভাষাৰ বা স্বয়ম্ভু উৎসৰ বদ্ধৰূপসমূহ কি কি?

.....

৩.৮ অসমীয়া শব্দৰ উৎস

অসমীয়া ভাষাটো যিহেতু প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষা সংস্কৃতৰ পৰা উদ্ভূত, অসমীয়া ভাষাৰ শব্দৰলীও বহুলাংশে সংস্কৃতৰ পৰা আহৰিত। অসমীয়া ভাষাটোক চাৰিওপিনে অসংখ্য আৰ্য-ভিন্ন ভাষাই আগুৰি থকা হেতুকে আৰু এই ভাষা-ভাষী লোকসকলৰ লগত দীৰ্ঘদিনীয়া বানিজ্যিক আৰু সামাজিক লেন দেন চলি থকা হেতুকে সেই ভাষাসমূহৰ লগত অসমীয়াৰ শব্দৰ আদান প্ৰদানো ঘটিছিল। ফলত সেই ভাষাসমূহৰ পৰা অসমীয়ালৈ বেচ কিছু শব্দ অহাটো সম্ভৱ বুলি কাকতিয়ে মত পোষণ কৰিছে। তেওঁ অসমীয়া শব্দৰ সেইসমূহ আৰ্যভিন্ন অন্য ভাষাৰ শব্দাৱলীৰ লগত থকা ধ্বনিগত আৰু অৰ্থগত সামঞ্জস্যৰ তুলনীয় শব্দৰ তালিকা দাঙি ধৰিছে। লগতে তেওঁ উল্লেখ কৰিছে যে গভীৰ গৱেষণালব্ধ জ্ঞানৰ অভাৱত সেই শব্দবোৰ আৰ্য ভাষাৰ

পৰা সেইবোৰ ভাষালৈ গৈছে নে সেইবোৰ ভাষাৰ পৰা আৰ্য ভাষা তথা অসমীয়ালৈ আহিছে সঠিকভাৱে কোৱাটো টান। তদুপৰি মধ্য ভাৰতৰ লগত সুসম্পৰ্ক আৰু ব্যৱসায় বাণিজ্য থকা হেতুকে কিছু সংখ্যক শব্দ হিন্দুস্থানী অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰা আহি অসমীয়াত থিত লৈছে। সেই কিছু পাৰ্চী আৰবী শব্দ, বিশেষকৈ আইন আদালত ভূমিপত্তন সম্পৰ্কীয় শব্দ, হিন্দুস্থানীৰ যোগে অসমীয়াত সোাইছে। ইংৰাজী শাসন আৰু শিক্ষা প্ৰৱৰ্তনৰ ফলত কোন কিছু ইংৰাজী শব্দ আৰু তাৰ যোগেদি দুই চাৰিটা পৰ্তুগীজ বা ফৰাচী শব্দ অসমীয়াত লীন গৈছে। ইংৰাজীৰ চৰ্চা আজিও অব্যাহত থাকাত ইংৰাজী শব্দ আজিও আহিয়েই আছে; যেনে— টেনচন, ইণ্টাৰনেট।

সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়াই উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে পোৱা শব্দসমূহক পণ্ডিতসকলে তিনিটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰি দেখুৱাইছে। সেইবোৰ হ'ল তৎসম, (ইংৰাজীত সংক্ষেপে ts.), (তদ্ভৱ, সংক্ষেপে tbh.) আৰু অৰ্থ তৎসম, (সংক্ষেপে sts.)।

৩.৮.১ তৎসম

তৎসম মানে তাৰ সমান, অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ সমান। যিবোৰ সংস্কৃত শব্দ অবিবৃদ্ধভাৱে অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে অৰ্থাৎ যিবোৰৰ বানান আৰু অৰ্থৰ পৰিবৰ্তন, কিছুমানৰ মতে উচ্চাৰণৰ একেবাৰে হোৱা নাই সেইবোৰৰ তৎসম শব্দ বুলি জনা যায়। প্ৰকৃততে উচ্চাৰণৰ পৰিবৰ্তন নোহোৱা কথাটো ইয়াত নেখাটে। দৰাচলতে কোনো শব্দৰে সংস্কৃতৰ দৰে উচ্চাৰণ নহয়। ধ্বনি পৰিবৰ্তনৰ কথা আপোনালোকে পাই আহিছে। তদুপৰি প্ৰায়েবোৰ সংস্কৃত -অ কাৰাত শব্দই অসমীয়াত ব্যঞ্জনান্ত হৈছে। তৎসম শব্দসমূহ সংস্কৃত অভিধানত যি বানান আৰু অৰ্থসহ বৰ্ণিত হৈছে, অসমীয়া ভাষাতো সেই একে বানান আৰু অৰ্থত ব্যৱহৃত হয়। মাথোন উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত সেইবোৰৰ উচ্চাৰণ অসমীয়াধৰ্মী হৈ পৰিছে।

অসমীয়াত তৎসম শব্দৰ সংখ্যা ইমান বেছি যে সেইবোৰ এখন তালিকাত আন্তৰ্ভুক্ত কৰা সম্ভৱ নহয়। সেই কাৰণে বিভিন্ন বিষয়ভিত্তিক সততে ব্যৱহাৰ হোৱা শব্দ কিছুমানৰ নমুনা হৈ দিয়া হ'ল—

- ক) নভোমণ্ডল সম্পৰ্কীয় : আকাশ, গগন, সূৰ্য, তপন, গ্ৰহ, নক্ষত্ৰ, ৰশ্মি, সপ্তৰ্ষিমণ্ডল, মেঘ, পবন, বৃষ্টি, বায়ু ইত্যাদি।
- খ) প্ৰকৃতি সম্পৰ্কীয় : পৃথিৱী, নিয়তি, প্ৰকৃতি, ভূমি, উদ্ভিদ, বৃক্ষ, সৰোবৰ, হৃদ, বননি, অৰণ্য, সিংহ, ময়ূৰ, পক্ষী, নদী, সৰীসৃপ, মৎস, কুম্ভীৰ, সৰ্প ইত্যাদি।
- গ) আহাৰ সম্পৰ্কীয় : খাদ্য, অন্ন, ব্যঞ্জন, পায়স, মাংস, শাক, পৰমান্ন, আমিষ, সামিষ, নৈশ ভোজন, মধ্যাহ্ন ভোজন ইত্যাদি।
- ঘ) সময় সম্পৰ্কীয় : পক্ষ, বৰ্ষ, ক্ষণ, প্ৰহৰ, ৰাত্ৰি, মধ্যাহ্ন, অপৰাহ্ন, উষা, সন্ধ্যা, প্ৰভাত ইত্যাদি।
- ঙ) অংগ প্ৰত্যঙ্গ সম্পৰ্কীয় : শৰীৰ, ৰক্ত, মুণ্ড, পাদ, হৃৎপিণ্ড, বক্ষ, পৃষ্ঠ, চৰ্ম, মুখ, তৰ্জনী, মধ্যমা, ঔষ্ঠ, কৰ্ণ, নাভি ইত্যাদি।
- চ) অনুভূতি সম্পৰ্কীয় : প্ৰেম, প্ৰীতি, দ্বেষ, বিদ্বেষ, ঘৃণা, স্নেহ, দয়া, মমতা, পীড়া ক্লান্তি, মহানুভূতি ইত্যাদি।
- ছ) সম্বন্ধ সম্পৰ্কীয় : পিতৃ, মাতৃ, ভাতৃ, সহোদৰ, ভগ্নী, পত্নী, স্বামী, স্ত্ৰী, স্বশুৰ, শাশু, পুত্ৰ, কন্যা, সন্তান ইত্যাদি।

৩.৮.২ তদ্ভৰ

অসমীয়া এনে এক শ্ৰেণীৰ শব্দ আছে যিবোৰ সংস্কৃতৰ পৰা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা প্ৰাকৃতৰ মাজেদি ৰূপ বিবৰ্তিত হৈ আহিছে। যেনে শব্দবোৰক তদ্ভৰ শব্দ বুলি জনা যায়। যেনে—

সং হস্ত > প্ৰা হথ > অস হাত
সং পদ্ম > প্ৰা পদ > কাম পদো
সং কণ্টক > প্ৰা কট্ট > অস কাঁইট
সং আত্মা > প্ৰা আত্মতা > অস আতা
সং ধৰ্ম্ম > প্ৰা ধৰ্ম্ম > অস ধৰম, ধাম

৩.৮.৩ অৰ্দ্ধ তৎসম

অসমীয়াত এনে আন কিছুমান শব্দ আছে, যিবোৰ প্ৰাকৃতৰ মাজেদি নাহি প্ৰত্যক্ষভাৱে সংস্কৃতৰ পৰা আহিছে কিন্তু অসমীয়া বিভিন্ন ধ্বনি নিয়ম অনুসৰণ কৰি সৰলীকৃত হৈছে। এনে প্ৰযোজ্য ধ্বনি নিয়মৰ ভিতৰত স্বৰভক্তি আৰু ধ্বনিলোপেই প্ৰধান। যেনে—

স্বৰভক্তি যোগে : ভক্তি > ভকতি
শক্তি > শকতি
স্নেহ > চেনেহ
কীৰ্তি > কীৰিতি
বাক্য > বাইক
ধ্বনিলোপ : সিতাৰা > তাৰা
অলাপু > লাউ
অভ্যন্তৰ > ভিতৰ

৩.৮.৪ পাৰ্চী আৰবী শব্দ

সুদীৰ্ঘ কাল মোগল শাসনৰ অধীনত থাকিব লগীয়া হোৱা কাৰণে মাটি বাৰী, আইন কানুন সম্বন্ধীয় অজস্ৰ শব্দ পাৰ্চী- আৰবীৰ পৰা আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষালৈ আহিছে। অসমীয়াও তাৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। তাৰ কেইটামান উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

জমাবন্ধি, দেৱানী, তপশিল, ফৰিয়াদী, নামজাৰি, এজলাচ, খাজনা, কয়দী ইত্যাদি।

৩.৮.৫ ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা অহা

ইংৰাজ শাসন প্ৰবৰ্তন আৰু পিছলৈ পশ্চিমীয়া আৰ্হিৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা প্ৰচলিত হোৱা হেতুকে বহুতো শব্দ ইংৰাজী প্ৰমুখ্যে অন্য ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা অসমীয়ালৈ আহিছে আৰু আজিও আহি আছে। যেনে—

ফাইল, কেচ, চাইকেল, বেডিঅ, ট্ৰাম, মটৰ, মাউচ, কীব'ৰ্ড, টেন্‌চন, অনাৰস, আলমাৰী ইত্যাদি।

দেশী বা অন্য আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ পৰা অহা : কাকতিয়ে পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন আৰ্য-ভিন্ন ভাষাৰ শব্দৰ লগত সাদৃশ্য থকা অলেখ শব্দৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। সেইবোৰৰ উৎস সম্পৰ্কীয় ধাৰণা আজিও সন্ভাবনাৰ স্তৰতে আছে; নিশ্চয়কৈ ঠাৱৰ কৰিবৰ কাৰণে আবেগ-বৰ্জিত গৱেষণাৰ অৱকাশ আছে। তেনে শব্দৰ কেইটামান উল্লেখ কৰা হ'ল—

না যুক্ত মাছৰ নাম : খলিহনা, দৰিকনা, মিছা/নিছিলা, পোনা;
 হা যুক্ত মাটিবাচক শব্দ : হাদাম, হাবুং, হাফলু;
 অন্যান্য সা-সজুলি : জাকৈ, খালৈ, খৰাহি, খদা, খাং, জৰকা, জখলা,
 হেদালি, হেঙাৰ ইত্যাদি;
 ভোগদৈ, দিহং, দিবং আদি 'দি' যুক্ত শব্দ;
 মাইহাং, হামাহি, হেংদান, দেওখাই, বাইলুং চক্লেং, বুৰঞ্জী, তাৰৈ, আমৈ, জঞ্জাল
 ইত্যাদি।

সাম্প্ৰতিক কালত অতিশয় চৰ্চিত এনে বিভিন্ন পুথি আদি পঢ়ি আপোনালোকে এই
 বিষয়ে দীঘলীয়া টোকা যুগুত কৰিব পাৰিব।

৩.৯ সাৰাংশ (Summing Up)

অসমীয়া ভাষাটো যিহেতু আৰ্যমূলীয়, ইয়াৰ ধ্বনি ৰূপ আৰু শব্দমালাৰ সংস্কৃত প্ৰধানতঃ
 সংস্কৃত। সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে ভাষাটোৰ ধ্বনিগত পৰিবৰ্তন সাধিত হয়। ফলত উৎসৰ
 বহুতো ধ্বনি অসমীয়াত অচল হয় আৰু কিছুমানৰ গুণগত পৰিবৰ্তন হয়। স্বৰ ধ্বনিৰ হ্রস্ব দীৰ্ঘৰ
 ভেদ পায়; ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ভিতৰত মূৰ্ধন্য আৰু অন্তস্থ ধ্বনি অসমীয়াত অন্তৰ্ধান হয়; তাৰ পৰিবৰ্তে
 অসমীয়াত দন্তমূলীয় আৰু ঘৃষ্ট ধ্বনিয়ে ঠাই লয়। চ, ছ মিলি চ আৰু জ, বা, য মিলি 'জ' হয়।
 সংস্কৃত 'য' অসমীয়াত য আৰু য় হৈ পৰে।

অসমীয়া মুক্ত আৰু বদ্ধ দুয়োপ্ৰকাৰ ৰূপৰে মূল উৎস সংস্কৃত। কিছুমান পোনে পোনে
 সংস্কৃতৰ পৰা আহিছে আৰু আন আন কিছুমান প্ৰাকৃতৰ মাজেদি সৰ্বকি ধ্বনিগত বা অন্য
 পৰিবৰ্তনৰ চাপ লৈ অসমীয়াত সোমাইছে। কিছুমান বদ্ধৰূপৰ উৎস সংস্কৃতৰ বিচাৰি পোৱা
 নাযায়। সেইবোৰৰ সমান্তৰাল ৰূপ স্থানীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাবোৰত দেখা যায় কাৰণে সেইবোৰক
 আনাৰ্যমূলীয় বুলি ভবা হয়।

অসমীয়া শব্দ সম্ভাৰণো অধিকাংশই সংস্কৃতৰ পৰা অহা। এইবোৰ মুঠতে তিনি
 প্ৰকাৰৰ— তৎসম, তদ্ভৱ আৰু অৰ্থ তৎসম। এইবোৰৰ বাহিৰেও পাৰ্চী আৰবী আৰু ইংৰাজী
 প্ৰমুখ্যে ইউৰোপীয় ভাষাসমূহৰ পৰাও কিছু শব্দ অসমীয়ালৈ আহিছে। বাকী বহুতো শব্দৰ
 সমান্তৰাল ৰূপ পূৰ্ব ভাৰতৰ আৰ্যভিন্ন ভাষাবোৰত বিচাৰি পোৱা কাৰণে সেইবোৰৰ উৎস আৰ্যভিন্ন
 তিব্বত-বৰ্মী আৰু অষ্ট্ৰিক বুলি ধাৰণা কৰা হৈছে।

৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১। সংস্কৃতৰ ধ্বনি আৰু বৰ্ণৰ মাজত থকা একৈক সম্বন্ধ অসমীয়াত কিমান দূৰ ৰক্ষিত
 হৈছে?
- ২। অসমীয়াৰ প্ৰধান স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিবোৰ তালিকাভুক্ত কৰক।
- ৩। অসমীয়াৰ স্বৰ বৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰত 'দৈৰ্ঘ্য'ৰ স্থিতি আৰু ব্যঞ্জন বৰ্ণৰ ক্ষেত্ৰত 'মূৰ্ধন্য, তালব্য
 আৰু দন্ত্য'ৰ স্থিতি সম্পৰ্কে দু-আষাৰ লিখক।
- ৪। অসমীয়া বদ্ধৰূপসমূহৰ উৎস কেনেদৰে নিৰ্ণয় কৰিব পাৰি?
- ৫। অসমীয়া ধাতুৰ উৎস সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক। এই প্ৰসংগত কাকতিৰ বিন্যাসত
 কিবা আসোঁৱাহ দেখা যায় নেকি?

- ৬। অসমীয়াৰ তদ্ভৱ আৰু অৰ্ধতৎসম শব্দাৱলীৰ বিষয়ে সংক্ষেপে লিখক।
৭। আৰ্য- ভিন্ন অন্য ভাষাৰ পৰা অসমীয়ালৈ অহা শব্দাৱলীৰ বিষয়ে সংক্ষেপে আলোচনা কৰক।

৩.১১ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা : অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি
গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী : অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশ
নাহেন্দ্ৰ পাদুৱা : অসমীয়া সংস্কৃতিতলৈ জনজাতীয় বৰঙনি
উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ
উপেন ৰাভা হাকাচাম : অসমীয়া আৰু আমাৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা
Banikanta Kakati : *Assamese: Its Formation and Development*
Golok Ch. Goswami : *Assamese Phonology*
P. N. Dutta Baruah : *Assamese Phonetic Reader*
Ramesh Pathak : *Studies in Assamese Vocabulary*

* * *

চতুৰ্থ বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা

বিভাগৰ গঠন

- ৪.১ ভূমিকা (Introduction)
- ৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ৪.৩ ধ্বনিগত স্বতন্ত্ৰতা
- ৪.৪ ৰূপগত স্বতন্ত্ৰতা
- ৪.৫ শব্দগত স্বতন্ত্ৰতা
- ৪.৬ সাৰাংশ (Summing Up)
- ৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ৪.৮ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৪.১ ভূমিকা (Introduction)

পূৰ্বৱৰ্তী বিভাগটিত মগধীয় ভাষাসমূহৰ তিনিটা উল্লেখযোগ্য ভাষা অসমীয়া, বাংলা আৰু উড়িয়াৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বিচাৰ কৰা হৈছে। এই বিভাগটিত একে মূলৰ পৰা উদ্ভূত হ'লেও অন্যান্য মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰা অসমীয়া ভাষাই কি কি দিশত স্বতন্ত্ৰতা লাভ কৰিছে সেই বিষয়ে পৰ্যালোচনা দাঙি ধৰা হ'ব।

ভাৰতীয় আৰ্য- ভাষাৰ অন্তৰ্গত মগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি হৈছে। মগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা বঙালী, উৰিয়া, ভোজপুৰী, মগধী আদি ভাষাৰো উদ্ভৱ হৈছে। আৰ্য ভাষাৰ পৰা বিকাশ লাভ কৰিলেও অসমত প্ৰচলিত নানা আৰ্য-বহিৰ্ভূত ভাষাসমূহৰ প্ৰভাৱৰ কাৰণে আৰু স্থানগত উচ্চাৰণৰ কাৰণে অসমীয়া ভাষা ভাৰতীয় আৰ্য গোষ্ঠীসমূহত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত নিজৰ বৈশিষ্ট্যৰে গঢ় লৈ উঠিছে। এই বৈশিষ্ট্যসমূহে অসমীয়া ভাষাক অন্য ভাৰতীয় আৰ্য-ভাষাৰ পৰা পৃথক কৰি স্বতন্ত্ৰতা প্ৰদান কৰিছে। অসমীয়া ভাষাৰ স্বকীয়তা বুলি ক'লে প্ৰধানকৈ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ ক্ষেত্ৰত দেখা বিশেষত্বসমূহৰ কথাই ক'ব লাগিব। অৱশ্যে শব্দসম্ভাৰৰ ক্ষেত্ৰতো এনে স্বকীয়তা পৰিলক্ষিত হয়।

৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটিৰ আলোচিত কথাখিনি অধ্যয়ন কৰাৰ অন্তত আপুনি—

- অসমীয়া ভাষাই ধ্বনিগত দিশত কেনেদৰে অন্যান্য মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰা আঁতৰি আহিছে সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব;
- ৰূপগত দিশত অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা সম্পৰ্কে আলোচনা দাঙি ধৰিব পাৰিব; আৰু
- মগধীয় ভাষাসমূহত নথকা অসমীয়া ভাষাৰ শব্দগত বৈশিষ্ট্যসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

৪.৩ ধ্বনিগত স্বতন্ত্ৰতা

অসমীয়া ভাষা ধ্বনিগত দিশত অন্যান্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাতকৈ পৃথক। মূলতঃ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বই স্বকীয় বৈশিষ্ট্য পৰিগ্ৰহণ কৰিছে। সেই বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল —

১। সংস্কৃত ভাষাত দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণগত পাৰ্থক্য আছিল। সংস্কৃতৰ পৰা ওলোৱা অসমীয়া, বাংলা, উড়ীয়া, হিন্দী আদি ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহত এই দুই ধ্বনিৰ পাৰ্থক্য বন্ধিত হৈছে। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃত বৰ্ণমালাৰ নিচিনাকৈ দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য বৰ্ণ থকাৰ লগতে বানানতো প্ৰয়োগ হয় যদিও উচ্চাৰণত কোনো পাৰ্থক্য নাই। এই দুই প্ৰকাৰৰ ধ্বনি অসমীয়াত দন্তমূলীয় ধ্বনি হিচাপেহে উচ্চাৰিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ তান, টান, থান, ঠাঙা, কথা, কঠা, টকা, ঢোকা, ধান আদি শব্দবোৰত দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য বৰ্ণৰ প্ৰয়োগ হৈছে যদিও উচ্চাৰণৰ কোনো পাৰ্থক্য নহয়। আটাইকেইটা দন্ত্য অথবা মূৰ্দ্ধন্য বৰ্ণ উচ্চাৰণ কৰোতে জিভাই দাঁতৰ গুৰিতহে স্পৰ্শ কৰে অৰ্থাৎ দন্তমূলীয় হিচাপেহে এইবোৰ উচ্চাৰিত হয়।

সংস্কৃতৰ দন্ত্য মূৰ্দ্ধন্যৰ উচ্চাৰণ লোপ হৈ দন্তমূলীয় হিচাপে উচ্চাৰিত হোৱা নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাসমূহৰ ভিতৰতে অসমীয়া ভাষাৰ এটা বিশেষ বৈশিষ্ট্য। এই বৈশিষ্ট্যটোত অসমত প্ৰচলিত তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাসমূহৰ প্ৰভাৱ আছে বুলি পণ্ডিতসকলে মত প্ৰকাশ কৰিছে। তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ অন্তৰ্গত বড়ো পৰিয়ালৰ ভাষাসমূহৰ প্ৰভাৱৰ ফলতে অসমীয়া ভাষাত দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ প্ৰভেদ লুপ্ত হৈ দন্তমূলীয় হৈ পৰে। বড়ো ভাষাত দন্ত্য আৰু মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ নাই। দন্তমূলীয় ধ্বনিৰহে বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায়। এই ভাষাৰ ১৫ টা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ ৫ টাই দন্তমূলীয়। অসমীয়া ভাষাতো ২১ টা বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ সৰ্বাধিক ৯ টাই দন্তমূলীয়। অসমত প্ৰচলিত তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাৰ অন্তৰ্গত গাৰো, ডিমাছা, দেউৰী বা চুতীয়া আদি ভাষাসমূহতো দন্ত্য অথবা মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ দেখা নাযায়। এই ভাষাবোৰত দন্তমূলীয় ধ্বনিৰহে প্ৰয়োগ আছে। কিন্তু এই ভাষাবোৰৰ মূল চীন-তিব্বতীয় ভাষাত দন্তমূলীয় ধ্বনি নথকাটোৱে অসমীয়া আৰু তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাবোৰৰ দন্তমূলীয় ধ্বনিবোৰ পাৰস্পৰিক প্ৰভাৱৰ ফলত গঢ় লৈ উঠা বুলি ক'ব পাৰি।

২। সংস্কৃত ভাষাৰ তালব্য ধ্বনিসমূহ মাগধী প্ৰাকৃতত তালব্য ঘৃষ্ট ধ্বনি ৰূপে উচ্চাৰিত হৈছিল। এই বৈশিষ্ট্য মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা বিকশিত হোৱা বাংলা, মৈথিলী, মগধী আৰু ভোজপুৰী ভাষাত সম্পূৰ্ণৰূপে বন্ধিত হয়। উৰিয়া ভাষাত ই দন্তমূলীয়-তালব্য-ঘৃষ্ট ধ্বনিত পৰিণত হয়। অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ তালব্য গুণ সম্পূৰ্ণৰূপে লোপ পায়। দন্তমূলীয় উষ্ম বা ঘৃষ্ট হিচাপেহে উচ্চাৰিত হয়। 'চ', 'ছ' উচ্চাৰিত হয় 's'-ৰ নিচিনা আৰু 'জ', 'ঝ' উচ্চাৰিত হয় 'z' ৰ দৰে। চিৰা, ছুৰী আদি শব্দত উচ্চাৰিত 'চ' আৰু জাতি, ঝাৰ আদি শব্দত উচ্চাৰিত 'জ' ৰ নিচিনাকৈ 'চ' আৰু 'জ' ৰ উচ্চাৰণ হয়। 'ঝ' খুব কম শব্দত প্ৰয়োগ হয় যদিও অসমীয়া ভাষাত ইয়াৰ উচ্চাৰণ নহয়। মূলৰ ধ্বনি গুণ হেৰুৱাই এই আটাইকেইটা ধ্বনি অসমীয়াত দন্তমূলীয় উষ্ম হিচাপে উচ্চাৰিত হৈছে।

অসমীয়া ভাষাত মূলৰ তালব্য গুণ লোপ হৈ দন্তমূলীয়-উষ্মত-পৰিণত হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰা বুলি পণ্ডিতসকলে অভিমত ব্যক্ত কৰিছে। তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাত তালব্য ধ্বনি গুণ পোৱা নাযায়। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ এটা অন্যতম ভাষা বড়োত চ, জ-ৰ দন্তমূলীয় উষ্ম উচ্চাৰণহে পোৱা যায়। গাৰো ভাষাতো চ, জ ৰ ঘৃষ্ট উচ্চাৰণ স্পষ্ট নহয়। দেউৰী ভাষাতো তালব্য ধ্বনিৰ উপস্থিতি নাই। বৰ্মীয়, তিব্বতী আদি ভাষাতো চ, ছ, জ, ঝ, আদি ধ্বনি দন্ত্য উষ্ম হিচাপেহে উচ্চাৰিত হয়।

তিব্বত বৰ্মী ভাষাৰ দন্তমূলীয় উষ্ম উচ্চাৰণে অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ তালব্য উচ্চাৰণক দন্তমূলীয় উষ্মত পৰিণত কৰিছিল। তিব্বত-বৰ্মী জনসাধাৰণৰ মাজতে অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশ হোৱাৰ কাৰণে আৰু এক বৃহৎ সংখ্যকে ৰাজনৈতিক বা সামাজিক কাৰণত অসমীয়া ভাষা গ্ৰহণ

কৰা কাৰণে এইসকলৰ নিজস্ব উচ্চাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰভাৱতে মূলৰ তালব্য বা মাগধীৰ তালব্য-ঘৃষ্টৰ উচ্চাৰণ লোপ পাই দন্তমূলীয়-উষ্মত পৰিণত হ'ল। দন্তমূলীয়-উষ্ম হিচাপে উচ্চাৰণ হোৱাতো খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকাৰ পূৰ্বতে সম্পূৰ্ণ হয় বুলি হিউৱেনচাঙৰ প্ৰাচীন কামৰূপৰ ভাষা সম্পৰ্কে কৰা উক্তিৰ জৰিয়তে আৰু খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকাৰ ভিতৰত প্ৰাচীন কামৰূপৰ বজাসকলৰ ভূমিদান তামৰ ফলিৰ সংস্কৃত শব্দত হোৱা 'জ'ৰ ঠাইত 'ঝ', 'ঝ'ৰ ঠাইত 'জ'ৰ ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে অনুমান কৰিব পাৰি।

৩। অসমীয়া ভাষাৰ এটা প্ৰধান স্বকীয় বৈশিষ্ট্য হ'ল সংস্কৃতৰ শিশু ধ্বনি (শ, ষ, স) কেইটাৰ উচ্চাৰণৰ পাৰ্থক্য লোপ। 'অঘোষ-পশ্চতালব্য-উষ্ম' ধ্বনি হিচাপে এইবোৰৰ উচ্চাৰণ হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— সাৰ, শিকলি, যাড় আদি শব্দবোৰত এই আখৰকেইটা সংস্কৃত অনুযায়ী প্ৰয়োগ হ'লেও উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত তিনিওটাৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাই। তিনিওটাৰ উচ্চাৰণ একে ধৰণে হয়। এই এক প্ৰকাৰ নতুন ধ্বনিটোক বুজাবলৈ অসমীয়া ভাষাত কোনো সুকীয়া আখৰ নথকাত 'স' (X) আখৰেৰে বুজোৱা হয়। এই ধ্বনিটোৱে অসমীয়া ভাষাক অন্য নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰা ভালেখিনি স্বকীয়তা প্ৰদান কৰিছে। ই অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ধ্বনি। অসমীয়া ভাষাৰ এই ধ্বনিটো- (ক) তৎসম আৰু তদ্ভৱ শব্দৰ আদ্যস্থানত ব্যৱহাৰ হ'লে স (X) ৰ দৰে (খ) তৎসম শব্দৰ মধ্যস্থান অথবা অন্ত্য স্থানত ব্যৱহাৰ হ'লে 'হ'-ৰ দৰে আৰু (ঘ) সংযুক্ত ব্যঞ্জনত শিশু ধ্বনি থকা শব্দত, সংখ্যাবাচক শব্দ আৰু নামবাচক শব্দত 'চ' ধ্বনিৰ দৰে উচ্চাৰণ হয়। যেনে—

- (ক) শিৰ > সিব; ষড়ানন > সৰানন; সতিনী > সতিনী
সপ্ত > সাত; স্বাদ > সোৱাদ
- (খ) অশেষ > অখেখ; বৰষণ > বৰখন
আকাশ > আখাখ; বিষ > বিখ
- (গ) স্বশ্বৰ > সশ্বৰ; দংশ > দাহ
- (ঘ) প্ৰশ্ন > প্ৰচ্ন; নিষ্প্ৰাণ > নিচ্প্ৰাণ
বিশ > বিচ্; গণেশ > গণেচ্

সংস্কৃতৰ 'ষ' ধ্বনিৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাত বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ স (X) ধ্বনিটোৰ বিকাশ হোৱা বুলি সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায় প্ৰমুখ্যে এদল পণ্ডিতে মতপোষণ কৰিছে। সংস্কৃতৰ 'ষ' ধ্বনিটো 'খ' হিচাপে উচ্চাৰিত হোৱাটো নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ এটা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য। সম্ভৱতঃ 'ষ' ৰ পৰা 'খ' ধ্বনিলৈ পৰিবৰ্তন হৈ 'হ' হয় আৰু 'খ' ৰ পৰাই প্ৰাচীন অসমত 'স' ধ্বনিৰ বিকাশ হয়। ধ্বনিগত ভাৱেও দুয়োটা ধ্বনিৰ মাজত বিশেষ পাৰ্থক্য নাই। দুয়োটাই পশ্চতালব্য, অঘোষ ধ্বনি। কেৱলমাত্ৰ 'স' ধ্বনি উচ্চাৰণৰ সময়ত বহিৰ্গামী বায়ু কিছুমানে ঘৰ্ষণ খাই উত্তপ্ত হৈ পৰে। ভাষাৰ ধ্বনিগত প্ৰক্ৰিয়া (Phonetic Phehomena) অনুসৰি পাৰস্পৰিক স্থান সলনিৰ জৰিয়তে 'খ' ধ্বনি 'স' লৈ পৰ্যবসিত হোৱা বুলি ভাবিবৰ থল আছে।

অসমীয়া ভাষাৰ তদ্ভৱ শব্দত সংস্কৃতৰ 'ষ' ধ্বনি 'খ' লৈ পৰিবৰ্তন হোৱাৰ কথা আমি আগতে উনুকিয়াই আহিছোঁ বাংলা, উড়িয়া, ভোজপুৰী, মৈথিলী, মগহী আদি ভাষাতো 'ষ' ধ্বনি 'খ' লৈ পৰিবৰ্তন হয়। একেদৰে মিথিলাৰ ব্ৰাহ্মণসকলৰ ভাষাতো 'ষ' ধ্বনি 'খ' হোৱা দেখা যায়। অসমলৈ মিথিলা, মগধ, কনৌজ আদি ঠাইৰ পৰা ব্ৰাহ্মণসকলৰ আগমন ঘটিছিল। সম্ভৱতঃ লোকসকলৰ জৰিয়তে প্ৰাচীন অসমত 'স' ধ্বনিৰ বিকাশ হয়।

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

ধ্বনিগত দিশত অসমীয়া ভাষাই স্বতন্ত্ৰতা লাভ কৰাৰ মূল কাৰণসমূহ কি কি? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....
.....
.....

৪.৪ ৰূপগত স্বতন্ত্ৰতা

শব্দৰ গঠন, বিভক্তি, প্ৰত্যয় আদিৰ ক্ষেত্ৰতো অসমীয়া ভাষাই অন্যান্য আৰ্য ভাষাৰ তুলনাত স্বকীয় ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছে। এনে ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য কেতবোৰ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

১। নঞৰ্থক ক্ৰিয়া বুজাবলৈ ক্ৰিয়াৰ আগত 'ন' যোগ কৰা ৰীতি অসমীয়া ভাষাৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। এই নিয়ম অতি প্ৰাচীন স্তৰৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলিত আছে। ক্ৰিয়াৰূপৰ আগত 'ন' যোগ হ'লে ক্ৰিয়াপদটোৰ প্ৰথম স্বৰ অনুযায়ী ইয়াৰ সমীভৱন হয়। যেনে—

অ	:	নহ'ল, নকৰি, নকৰোঁ, নপঢ়োঁ
আ	:	নাখাওঁ, নাযাওঁ, নাজানে
ই	:	নিদিওঁ, নিদিলো, নিলিখোঁ
উ	:	নুখুলে, নুলুকাওঁ
এ	:	নেখেলিবি, নেদেখিলোঁ ইত্যাদি।

ধাতুৰ আদ্যস্বৰত 'আ' স্বৰ থাকিলে কেতিয়াবা 'ন' টো 'না' নহৈ 'নে' হয়। যেনে—

নাখায়	~	নেখায়
নাযায়	~	নেযায়
নাজানো	~	নেজানো

ক্ৰিয়াৰ আগত 'ন' ৰূপ যোগ কৰি নঞৰ্থক ক্ৰিয়া গঠন কৰা ৰীতি অন্যান্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অসমীয়া ভাষাত এই বৈশিষ্ট্যটো চীন-তিব্বতীয় ভাষাৰ পৰা আহিছে। ড° উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ-বিকাশ আৰু সমৃদ্ধি* নামৰ গ্ৰন্থখনত এই ক্ষেত্ৰত চীনতিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ বড়ো, গাৰো, দেউৰী, ৰাভা, টাই, নগা আদি ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যলৈ আঙুলিয়াইছে। এইবোৰ ভাষাত নঞৰ্থক ৰূপবোৰ ক্ৰিয়াৰ আগত ব্যৱহাৰ হয়। চীন তিব্বতীয় ভাষাবোৰৰ সাধাৰণ নঞৰ্থক আৰু অনুজ্ঞাসূচক নঞৰ্থক- এই দুই ধৰণৰ ৰূপ পোৱা যায়। বড়ো-কাছাৰী ভাষাৰ সাধাৰণ নঞৰ্থক ৰূপ হ'ল 'আ' আৰু অনুজ্ঞাৰ নঞৰ্থক ৰূপ হ'ল 'দা'। যেনে- আঙহা ফয়চা গয়া 'মোৰ পইছা নাই'।

দা-থাঙ 'নাযাবা'

গাৰো, ডিমাছা আৰু দেউৰী ভাষাত অনুজ্ঞাসূচক নঞৰ্থক ৰূপ হ'ল 'দা'। যেনে—

গাৰো	:	দা-স্তু 'খুই নেপেলাবা'
ডিমাছা	:	দাথাং 'নাযাবা'
দেউৰী	:	দাহা 'নাখাবা'

অনুজ্ঞাসূচক নঞর্থক ৰূপবোৰ ৰাভা ভাষাত 'টা' কক্ৰবক ভাষাত 'তা' আৰু তিৰা ভাষাত 'ত'।

চীন-তিব্বতীয় ভাষাৰ আহোম আৰু আও নগা ভাষাত নঞর্থক ৰূপ ত্ৰিফাৰ আগত থকাৰ লগতে ত্ৰিফাৰ প্ৰথম স্বৰ অনুসৰি সমীভৱনো হয়। যেনে—

আহোম ভাষা : নঞর্থক ৰূপ 'মা' : মা-তঙ > মতঙ 'নুবুজোঁ'
 মা-লুক > মুলুক 'নুঠো'
 আও নগা ভাষা : নঞর্থক ৰূপ অনুজ্ঞাৰ 'তা' আৰু সাধাৰণ 'মা'
 তা-ইমলা > তিইমলা 'আশা নকৰিব'
 মা-উতান > মুউতান 'নুজুখিবা'

অৱশ্যে এই ৰীতি বড়ো ভাষাতো আছে। যেনে—

পা-দেৰ > পেদেৰ 'ডাঙৰ কৰ'
 পা-জো > পোজো 'বহুওৱা'

২। সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পিছত পুৰুষ অনুযায়ী বিভিন্ন প্ৰত্যয় যোগ কৰি সম্বন্ধ নিৰূপন কৰা ৰীতি অসমীয়া ভাষাৰ এক বিশিষ্ট বৈশিষ্ট্য। এই বৈশিষ্ট্য অন্যান্য ভাৰতীয় আৰ্য-ভাষাসমূহত নাই।

অসমীয়া ভাষাত সম্বন্ধ বুজাবলৈ আই, বোপাই, মা, দেউতা, পিতা, খুৰা, ভাই, দাদা, শহুৰ, শাহু, জোৱাই, বৈনাই, তাই, ভিনদেউ আদি শব্দৰ প্ৰয়োগ হয়। এই শব্দবোৰৰ পিছত কিছুমান প্ৰত্যয় যোগ হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰ পুৰুষ অনুসৰি ভিন ভিন হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰকে 'সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ বা প্ৰত্যয়' বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— মোৰ দেউতা, তোৰ দেউতা-ৰ, তোমাৰ দেউতা-ৰা, তাৰ দেউতা-ক ইত্যাদি ৰূপবোৰত সম্বন্ধ বুজোৱা 'দেউতা' শব্দটোৰ পিছত -ৰ, -ৰা, -ক আদি প্ৰত্যয় লগ লাগিছে। এইবোৰে 'সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ'।

এই ক্ষেত্ৰত প্ৰথম পুৰুষত কোনো প্ৰত্যয় বা সৰ্গ লগ নালাগে। দ্বিতীয় পুৰুষৰ তুচ্ছাৰ্থত -ৰ (-এৰ), মান্যার্থত -ৰা (-এৰা) আৰু তৃতীয় পুৰুষত -ক (-এক) প্ৰত্যয় লগ লাগে। ইয়াৰে সম্বন্ধ বুজোৱা শব্দটো আ-স্বৰাস্ত হ'লে -ৰ, -ৰা, -ক আৰু আন স্বৰাস্ত আৰু ব্যঞ্জনাস্ত শব্দৰ পিছত -এৰ, -এৰা, -এক প্ৰত্যয় যোগ হয়। প্ৰত্যয়বোৰ যোগ হোৱাৰ পিছতহে এই শব্দবোৰত বিভক্তি লগ লাগে। তলত এই প্ৰত্যয়বোৰৰ প্ৰয়োগ দাঙি ধৰা হ'ল—

	পুৰুষ	প্ৰথম	দ্বিতীয়		তৃতীয়
			তুচ্ছ	মান্য	
	প্ৰত্যয়	-o	-ৰ (-এৰ)	-ৰা (-এৰা)	-ক (-এক)
সম্বন্ধ বুজোৱা শব্দ	বোপাই	বোপাই	বাপেৰ	বাপেৰা	বাপেক
	দেউতা	দেউতা	দেউতাৰ	দেউতাৰা	দেউতাক
	মা	মা	মাৰ	মাৰা	মাক
	শাহু	শাহু	শাহুয়েৰ	শাহুয়েৰা	শাহুয়েক
	ভনী	ভনী	ভনীয়েৰ	ভনীয়েৰা	ভনীয়েক

অসমীয়া ভাষাৰ এই বৈশিষ্ট্যটো অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল বুলি ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে মত প্ৰকাশ কৰিছে। যেনে— ছাওঁতালী ভাষাত এঙ্গ-এও 'মোৰ মা', এঙ্গ -ত 'তাৰ মাক'।

সম্বন্ধবাচক শব্দৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া ভাষাৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল— এই ভাষাত বয়স অনুযায়ী সম্বন্ধ বুজাবলৈ বেলেগ বেলেগ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়; যেনে— ককাই-ভাই, বাই-ভনী ইত্যাদি। আবিৰ, দেউৰী, চুতীয়া আদি ভাষাতো এই বৈশিষ্ট্যটো দেখা যায়।

৩। অসমীয়া ভাষাৰ অন্য এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ। কোনো বস্তুক নিৰ্দিষ্টকৈ দেখুৱাবৰ বাবে শব্দৰ পাছত কেতবোৰ প্ৰত্যয় যোগ কৰা হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰকে নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয় বোলে। অসমীয়া ভাষাত এইবোৰ সাধাৰণতে বিশেষ্য, বিশেষণ আৰু সংখ্যাবাচক শব্দৰ উপৰি প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় পুৰুষৰ বাহিৰে আন কিছুমান সৰ্বনামৰ পিছত যোগ হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰে বস্তুৰ আকৃতি-প্ৰকৃতি, ভাল-বেয়া, তুচ্ছাৰ্থ-মান্যাৰ্থ, পৰিমাণ-সংখ্যা, পুংলিংগ-স্ত্ৰীলিংগ আদিৰ ধাৰণা নিৰ্দিষ্ট কৰি তোলে। শব্দ বিভক্তি যোগ হ'লে সেইবোৰৰ পাছতহে হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰ ৰূপসাপেক্ষ। অসমীয়া ভাষাত এই প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰৰ ৰীতি অতি ব্যাপক। অন্যান্য মগধীয় ভাষাসমূহতো নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ আছে যদিও ইয়াৰ ব্যাপকতাই এই ভাষাত ইয়াক অন্যতম বৈশিষ্ট্য হিচাপে চিনাকি দিয়াইছে।

অসমীয়া ভাষাত তিনিকুৰিতকৈ অধিক নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ আছে। সেই প্ৰত্যয়বোৰৰ ভিতৰত কেতবোৰ হ'ল : -জন, -জনা, -জনী, -খন, -খনি, -গৰাকী, -ডাল, -ডালি, -কণ, -কণি, -গছ, -গছি, -চটা, -চটি, -টা, -টো, -টি, -টাৰ, -টাৰি, -গোট, -ডোখৰ, -ডুখৰি, -ধাৰ, -ধাৰি, -ফেৰা, -ফেৰি, -পাট আদি। নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয় কিছুমানৰ প্ৰয়োগ তলত দেখুওৱা হ'ল —

- জন, -জনা, -জনী : মানুহজন, বৰজনা, মানুহজনী
- খন, -খনি : হাতখন, নৈখনি
- টা, -টো, -টি : এটা, ঘৰটো, মানুহটি
- গৰাকী : মহিলাগৰাকী
- ডোখৰ, -ডুখৰি : কাঠডোখৰ, মাছডুখৰি
- ডাল, -ডালি : বাঁহডাল, খৰিডালি
- কণ, -কণি : ল'ৰাকণ, কেঁচুৰাকণি
- গছ, গছি : জৰিগছ, চাকিগছি
- চটা, -চটি : কাঠচটা, চিৰিচটি
- টাৰ, -টাৰি : বাঢ়নীটাৰ, চুলিটাৰি
- ধাৰ, -ধাৰি : মালাধাৰ, মণিধাৰি
- ফেৰা, -ফেৰি : লোণফেৰা, বস্তুফেৰি
- পাট : বঠাপাট
- আখি : কলআখি
- কোছা : চাবিকোছা
- খিলা : পাণখিলা
- গাল : ভাতগাল

- চকল : আমচকল
- চপৰা : মাটি চপৰা
- চলু : পানীচলু
- জাক : চৰাইজাক
- জাউৰি : গালিজাউৰি
- জোপা : ফুলজোপা
- থোপা : ফুলথোপা
- লদা : গোবৰলডা
- পাহ : ফুলপাহ
- হাল : গৰহাল ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ এই বৈশিষ্ট্যটো চীন তিব্বতীয় ভাষাৰ পৰা আহিছে। চীন তিব্বতীয় ভাষাৰ বড়ো, ৰাভা, গাৰো, কক্বৰক, ডিমাছা, টাই, ডেউৰী-চুতীয়া এইবোৰ ভাষাত নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ আছে। এই ভাষাবোৰৰ পৰা কেতবোৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল—

ৰাভা	:	কায়-বে 'মানুহজন', পান-বে 'গছদান'
গাৰো	:	কিতাপ কিং-ছা 'কিতাপ এখন', মান্দে-চাক-ছা 'মানুহ এজন'
ডিমাছা	:	চেম-খাইছা 'লোণকণ', চিনি-খাইচা 'চেনিকণ'
টাই	:	চাঙ-ছি-টু 'হাতী চাৰিটা', নুক-টু 'চৰাইটো'
দেউৰী-চুতীয়া	:	পেমচু-হাছা 'এখিলা পান'; গুই-তিচ্চা 'এখন তামোল'

মনকৰিবলগীয়া যে অসমীয়া ভাষাৰ কিছুমান নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় বড়ো ভাষাত অসমীয়া ভাষাৰ নিচিনাকৈ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে : -মুথা, -আখি, -হালি, -জোৰা ইত্যাদি।

৪। অসমীয়া ভাষাৰ আন এটা অন্যতম স্বকীয় বৈশিষ্ট্য হ'ল- প্ৰত্যয় নিষ্পন্ন কৰ্মবাচ্য গঠনৰ ঠাইত বিশ্লেষণাত্মক কৰ্মবাচ্যৰ গঠন। অসমীয়া কৰ্মবাচ্য গঠনৰ এই প্ৰক্ৰিয়া সুকীয়া ধৰণৰ আৰু এই ক্ষেত্ৰত। ইয়াৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে।

অসমীয়া ভাষাত দুই ধৰণে কৰ্মবাচ্য গঠন হয়। ধাতুৰ পিছত '-আ' লগ লগাই। তাৰ পিছত সহায়ক ক্ৰিয়া 'হয়' বা 'যায়' যোগ কৰি কৰ্মবাচ্য গঠন কৰা হয়। যেনে—

ৰাতি আকাশত তৰা দেখা যায়।
কিতাপ পঢ়া হয়।

অ-কাৰান্ত বা আ-কাৰান্ত ধাতুত '-আ' যোগ হ'লে 'ৰ' আগম হয়। যেনে—
হাবিত গছ পোৱা যায়।

পাঁচনী ধাতুৰ পৰাও কৰ্মবাচ্য গঠন কৰিব পাৰি। ধাতুৰ শেষ স্বৰ 'আ' আৰু কৰ্মবাচ্যৰ প্ৰত্যয় 'আ' লগ হৈ '-ওৱা' বা '-উৱা' ৰূপ হয়। যেনে—

কৰা + আ = কৰোৱা (হ'ল)
নচা + আ = নচুৱা

দেখ, শুন্ আদি কেইটামান ধাতুৰ পিছত অসমাপিকাৰ '-ই' বিভক্তি যোগ কৰি অসমীয়া ভাষাত কৰ্মবাচ্য গঠন কৰা হয়। যেনে—

মানুহজনৰ কথা নুশুনি।
দূৰৰ পৰা পাহাৰ নীলা দেখি।

এনেদৰে প্ৰত্যয় নিষ্পন্ন নহৈ সহায়ক ক্ৰিয়াৰ সহায়ও বিশ্লেষণাত্মক ৰীতিৰে অথবা অসমাপিকা ৰূপ ‘-ই’ ৰ সহায়ত সীমিত ধাতুৰ পৰা কৰ্মবাচ্য গঠনৰ ৰীতি অসমীয়া ভাষাৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্য।

৫। কৰ্তা কাৰকৰ বিভক্তি ‘-এ’ -ৰ লগত কৰণ কাৰকৰ বিভক্তি ‘-এ’-ৰ মিশ্ৰণ অসমীয়া ভাষাৰ অন্যতম সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য।

অসমীয়া ভাষাৰ কৰ্তা আৰু কৰণ উভয়তে ‘-এ’ বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হয়। কৰ্তা কাৰকৰ ‘-এ’ বিভক্তিয়ে কৰ্তাই যি কাৰ্য কৰে বা যি হয় তাৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰে। যেনে— ৰামে কামটো কৰিলে। কৰণ কাৰকৰ ‘-এ’ বিভক্তিয়ে কৰ্তাৰ দ্বাৰা কাৰ্য সম্পন্ন কৰাৰ ভাৱ অৰ্থাৎ কৰ্মবাচ্যৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰে। যেনে— হাতে বোৱা কাপোৰ (হাতেৰে বোৱা কাপোৰ)। আ-কাৰান্ত শব্দৰ পিছত ‘-এ’ বিভক্তি লগ লাগিলে ‘-ই’ হয়। যেনে— লৰাই পঢ়ি আছে। ই, ঈ আৰু ঐ-কাৰান্ত শব্দৰ পিছত ‘-এ’ লগ লাগিলে ‘য়’ আৰু উ, ঊ, ঔ-কাৰান্ত শব্দৰ পিছত লগ লাগিলে ‘ৱ’-ৰ আগম হয়। যেনে—

হৰিয়ে ভাত খালে।
ৰাণীয়ে ৰজাক কথাটো জনালে।
মধুৱে কথাটো শুনিলে।

সংস্কৃতৰ কৰ্তাৰ একবচনৰ বিভক্তি -সু (অঃ) মাগধী প্ৰাকৃতত ‘-এ’ হৈছিল। অসমীয়া ভাষাত কৰ্তাৰ ‘-এ’ বিভক্তি ৰক্ষিত হৈছে। সংস্কৃতৰ কৰণ কাৰকৰ বিভক্তি ‘-এন’-ৰ পৰা পালি-প্ৰকৃতিৰ মাজেৰে পৰিবৰ্তন হৈ অসমীয়াত ‘-এ’ বিভক্তিৰ বিকাশ হৈছে।

সংস্কৃত -এন > প্ৰা. -এণ > অপ. -এঁ > অস. -ও

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

ৰূপগত দিশত অসমীয়া ভাষাই স্বতন্ত্ৰতা লাভ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কি কি ভাষাৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়? (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....
.....
.....
.....

৪.৫ শব্দগত স্বতন্ত্ৰতা

ৰূপগত দিশত স্বকীয়তা থকাৰ নিচিনাকৈ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দগত দিশতো নিজস্ব বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ ভাণ্ডাৰত অনা-আৰ্যমূলীয় শব্দবোৰে বিশেষ স্থান দখল কৰি আহিছে। অনাৰ্যমূলীয় শব্দসূহৰ ভিতৰত খাছী, কোল, মালয়, টাই-আহোম ভাষাৰ পৰা অহা শব্দবোৰে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দগত বৈশিষ্ট্যক স্বকীয়তা প্ৰদান কৰিছে। ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁৰ *Assamese: Its Formation and Development* -গ্ৰন্থত এই

শব্দবোৰৰ বিষয়ে বিতং ভাৱে আলোচনা কৰিছে। তাৰ ভিতৰত খাছী ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ কিংখাপ, খং, ডিঙ্গা, জেং, জপা, জহোল, জহা, মেথোন, চোকোৰা, নোদোকা, টোকোনা ইত্যাদি।

কোল-মুঙা ভাষাৰ লগত সাদৃশ্য থকা শব্দ আটোম-টোকাৰি, ভঙ্গুৰা, জুল, জুঁতি, লটুম, চিকৰা, ঠেঁটুৱৈ ভোদা, আলাবাদু, ঢোপ, ঘুটমুট, গোহাৰি ইত্যাদি।

মালয় ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ-আচুসূতা, বগা, বোকা, বেজবেজ, বিলাক, বুটী, চেঙ্গা, চোং, গাহৰি, জহামাল ইত্যাদি।

বড়ো ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ হাফলু, মাইহাং, হামাই, জখলা, জোং, হোজা, হেঙ্গাৰ, থোকা, হাওঁফাওঁ, চাং, লফা, লাওখোলা, শিলিখা ইত্যাদি। দিৰু, দিহং, দিবং, চিখৌ, দিগবই, মঙ্গলদৈ ইত্যাদি। শব্দৰ আগত 'দি' নাইবা শেষত 'দৈ' থকা স্থাননবাচক বা নৈবাচক শব্দবোৰ বড়ো ভাষাৰ পৰা অহা।

থাই বা আহোম ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ- পোখা, পুং, ফাং, বাণ (বাতি), বুৰঞ্জী, জান, জেকা, কাৰেং, লাং ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি দেউৰি, মিচিং, কক্বৰক আদি ভাষাৰ বহুবোৰ শব্দৰ লগত অসমীয়া শব্দৰ সাদৃশ্য আছে।

অসমীয়া শব্দগত দিশৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য হ'ল প্রতিধন্যাত্মক শব্দৰ ব্যৱহাৰ। একেটা শব্দকে হুবহু একে ৰূপত অথবা আংশিক পৰিবৰ্তন কৰি দুবাৰকৈ ব্যৱহাৰ কৰাকে অভ্যাস বা পুনৰুক্তি বোলা হয়। এই অভ্যাস বা পুনৰুক্তিৰ সহায়ত বিভিন্ন শব্দৰ গঠন হয়। অভ্যাসৰ দ্বাৰা গঠিত শব্দবোৰৰ কিছুমানক ধ্বন্যাত্মক আৰু কিছুমানক অধ্বন্যাত্মক শব্দ বোলা হয়। ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰ সচৰাচৰ দুটা অংশেৰে গঠিত হয়। দ্বিতীয় অংশটো প্ৰথম অংশৰ পুনৰুক্তি। সাধাৰণতে প্ৰথম অংশৰ হুবহু পুনৰুক্তিৰে ধ্বন্যাত্মক শব্দ গঠিত হয়। যেনে—

জিৰ্-জিৰ্, কল্-কল্, হৰ্-হৰ্, মচ্-মচ্, টিক্-টিক্ ইত্যাদি।

কেতিয়াবা অৰ্থযুক্ত প্ৰথম অংশটোৰ লগত অৰ্থহীন দ্বিতীয় অংশ লাগি নতুন শব্দৰ সৃষ্টি কৰে। এই শব্দবোৰক প্রতিধন্যাত্মক শব্দ বোলে। যেনে—

কিতাপ-চিতাপ, আন্ধাৰ-মুন্ধাৰ, মাছ-চাচ, চেনি-তেনি ইত্যাদি

আন কেতবোৰ প্রতিধন্যাত্মক শব্দ হ'ল—

চা-চিনাকি, জা-জলপান, ঔষধ-পাতি, বিয়া-বাৰু ইত্যাদি।

কেতবোৰ ধ্বন্যাত্মক শব্দ কোনো বস্তু, কাৰ্য আদিৰ বিৱৰণ, শাৰীৰিক অৱস্থা, বিশুদ্ধতা, গাঢ়তা আদি বুজাবলৈ গঢ় লৈ উঠিছে। যেনে—

ফিৰফিৰীয়া, কিনকিনীয়া, মলমলীয়া, কিচকিচীয়া ইত্যাদি।

প্রতিধন্যাত্মক শব্দৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰ বৈশিষ্ট্য।

আমাৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাতো প্রতিধন্যাত্মক শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে। যেনে— দেউৰী-চুটীয়া ভাষাত : চিঙ-পিঙ 'নিমখ-চিমখ', ঝিবি-পিবি 'বাটি-চাটি', গেপা-চেপা 'পাচি-চাচি'। কাৰবি ভাষাত : অক-আক 'মাছ-চাছ', হক-হাক 'ধান-চান'। বড়ো ভাষাতো থকা কেতবোৰ শব্দ হ'ল— হিনজাৰ-চিনজাৰ 'মাইকী-চাইকী', মকৰ-চকৰ 'গৰু-চৰু' ইত্যাদি।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা গ'ল যে অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত স্বকীয় বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশত অসমত প্ৰচলিত তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাসমূহৰ উল্লেখনীয় বৰঙণি আছে। এই ভাষাসমূহৰ পৰা আটাইকেইটা দিশতে বৈশিষ্ট্য পৰিগ্ৰহণ কৰি অসমীয়া ভাষা নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে মহীয়ান হৈ উঠিছে। এই বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিশেষত্ব এয়ে যে, এইবোৰ আন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। অসমীয়া ভাষাৰ এই স্বকীয়তাবোৰে অসমীয়া ভাষাক অন্য ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰা পৃথক কৰি স্বকীয় মৰ্যাদাৰে মহিমামণ্ডিত কৰি তুলিছে।

আত্ম-মূল্যায়ন প্ৰশ্ন

কি কি উৎসৰ পৰা অন্যান্য আৰ্য ভাষাত নথকা শব্দসমূহ অসমীয়া ভাষালৈ আহিছে?
(৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

.....
.....
.....

৪.৬ সাৰাংশ (Summing Up)

একে মূলৰ পৰা উৎপত্তি হ'লেও কেতবোৰ ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত বৈশিষ্ট্যই অন্যান্য মগধীয় ভাষাৰ পৰা অসমীয়া ভাষাক স্বকীয়তা প্ৰদান কৰিছে। অনাৰ্যমূলীয় বিশেষকৈ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱত এইকেইটা দিশত এই বৈশিষ্ট্যসমূহে গা কৰি উঠিছে। ধ্বনিগত দিশত দন্ত্য, মূৰ্দ্ধন্য আৰু তালব্য ধ্বনিৰ লোপ, দন্তমূলীয় ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ, সংস্কৃতৰ তিনিটা শিশু ধ্বনিৰ ঠাইত এটা পশ্চতালব্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণ এই ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্য। এই বৈশিষ্ট্যসমূহ অন্যান্য মগধীয় ভাষাসমূহত দেখা নাযায়।

ৰূপগত দিশত নঞার্থক ক্ৰিয়াৰ গঠন, সম্বন্ধবাচক শব্দ, প্ৰত্যয় নিষ্পন্ন কৰ্মবাচ্যৰ ঠাইত বিশ্লেষণাত্মক কৰ্মবাচ্যৰ গঠন, নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ, সম্বন্ধবাচক পুৰুষ বুজোৱা বিভক্তিৰ যোগ আদি অসমীয়া ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য স্বকীয় বৈশিষ্ট্য। শব্দগত দিশতো অনাৰ্যমূলীয় শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগে অসমীয়া ভাষাক বিশিষ্টতা প্ৰদান কৰিছে।

৪.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা বুলিলে কি বুজায়? ই কি কি দিশ সামৰি লয়?
- ২) ধ্বনিগত দিশত অসমীয়া ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰক।
- ৩) ৰূপগত দিশত কি কি বিষয়ে অসমীয়া ভাষাক অন্যান্য মগধীয় ভাষাসমূহৰ পৰা পৃথক কৰিছে— আলোচনা কৰক।
- ৪) শব্দগত দিশত অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্টতা সম্পৰ্কে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।
- ৫) অসমীয়া ভাষাত থকা কি কি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য অন্যান্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাসমূহত পোৱা নাযায়— চমুকৈ আলোচনা কৰক।

8.৮ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী : অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ
(——) : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপ-কথা
(——) : অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ বিকাশ আৰু সমৃদ্ধি
(——) : ভাষা-বিজ্ঞান
বিৰিধিঃ কুমাৰ বৰুৱা : অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি
নগেন ঠাকুৰ : পালি-প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশ ভাষা আৰু সাহিত্য
গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী : অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ
লীলাৱতী শইকীয়া বৰা : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব
ৰমেশ পাঠক : অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস
Banikonta Kakati : *Assamese : Its Formation and Development*

* * *

পঞ্চম বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশত সম্ভাৱ্য আৰ্য ভিন্ন প্ৰভাৱ

বিভাগৰ গঠন

- ৫.১ ভূমিকা (Introduction)
- ৫.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ৫.৩ ঐতিহাসিক পটভূমি বিচাৰ
- ৫.৪ ধ্বনিগত প্ৰভাৱ
- ৫.৫ ৰূপগত প্ৰভাৱ
- ৫.৬ শব্দগত প্ৰভাৱ
- ৫.৭ বাক্যগত প্ৰভাৱ
- ৫.৮ সাৰাংশ (Summing Up)
- ৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ৫.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৫.১ ভূমিকা (Introduction)

এই খণ্ডটিৰ পূৰ্বৱৰ্তী বিভাগসমূহত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন ধাৰাসমূহ ফাঁহিয়াই দেখুৱাই অহা হৈছে। এই বিভাগটিত অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশ আৰু পৰিপুষ্টিত আৰ্য-ভিন্ন ভাষাসমূহে কেনেদৰে প্ৰভাৱ পেলাইছে সেই কথাবোৰ আলোচনা কৰা হ'ব।

অসমীয়া ভাষা হৈছে অসম দেশত বাস কৰা অসমীয়া মানুহৰ ভাষা। সংবিধান স্বীকৃত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাটো উল্লেখযোগ্য ভাষা। এই ভাষাটোৰ মান্যৰূপটোৱে অসমৰ ৰাজ্যিক ভাষাৰ মৰ্যাদা লাভ কৰিছে যদিও বিভিন্ন ৰূপৰ সমান্তৰাল প্ৰয়োগে ইয়াৰ বৰ্ণাঢ্যতা আনি দিছে। মনকৰিবলগীয়া যে ইয়াৰ 'Pidgin Jargon Assamese'-ৰূপে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰায়বোৰ ৰাজ্যত এতিয়া সংযোগী ভাষাৰ (Lingua-franca) ভূমিকা লৈ আছে।

অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, বিকাশ আৰু সমৃদ্ধিৰ এক সুদীৰ্ঘ ইতিহাস আছে। এই ভাষাটো এদিনতে গঢ় লোৱা ভাষা নাছিল। অসমীয়া ভাষাৰ চৌপাশে অনাৰ্য ভাষী লোকে ঘেৰি আছে আৰু বৰ্তমান আৰ্য অনাৰ্য (জনজাতি, অজনজাতি) উভয়লোকে এই ভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰে। ইয়াৰ ফলত আৰ্য আৰ্যভিন্ন উভয় উপাদানেৰে অসমীয়া ভাষাটো সমৃদ্ধিশালী হৈ উঠিছে। আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ ভিতৰত অষ্ট্ৰিক, তিব্বতবৰ্মী আৰু টাই আহোম ভাষাৰ প্ৰভাৱ দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত মৌলিক শব্দসমূহৰ বিশেষকৈ জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকটি, মাছ-কাছ, সাঁ-সজুলি আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ পোৱা যায়। কেৱল শব্দগত দিশতেই নহয় অসমীয়া ভাষাৰ মূল গাঁথনি অৰ্থাৎ ব্যাকৰণিক ৰূপতো এই ভাষাৰ বহু উপাদান সোমাই আছে।

এইখিনিতে অসমত প্ৰচলিত আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ সাধাৰণ পৰিচয় আগবঢ়োৱা হ'ল—

চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ প্ৰধান শাখা দুটা—

ক) শ্যাম চীনীয় আৰু খ) তিব্বত বৰ্মীয়

শ্যামচীনীয় শাখাৰ এটা উপশাখা টাই। টাই শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত শ্যাম দেশৰ শ্যামীয়ৰ উপৰিও লাও, ছান, খামটি, নোৰা, ফাকিয়াল ইত্যাদিয়ে প্ৰধান।

তিব্বত বৰ্মীয় শাখাৰ তিনিটা প্ৰধান উপশাখা — তিব্বতী হিমালয়ী, উত্তৰ অসম আৰু অসম বৰ্মী। ইয়াৰে উত্তৰ অসম শাখাৰ ভাষা— অকা, ডফলা বা নিচি, মিৰি বা মিচিমি, মিচিং, আপাটানি, গালং, মিঞং, পাদাং, টাগিন ইত্যাদি।

অসম বৰ্মী শাখাত বড়ো, নগা, কুকিচীন এই তিনিটা শাখাত ভাগ কৰা হৈছে। বড়ো শাখাৰ ভাষা— গাৰো, ৰাভা, বৰো, তিৰা (লালুং), ডিমাছা, দেউৰী (চুতীয়া), কোচ আৰু ককবৰক (ত্ৰিপুৰী)।

নগা শাখাৰ ভাষা — আংগামী, চেমা, বেংমা, আও, লোথা, কাবুই, মাও, মাৰামা, টাংখুল, টাংচা, ৰাঞ্চ, নকে ইত্যাদি।

কাৰ্বি (মিকিৰ) ভাষা বড়ো আৰু নগা শাখাৰ দোমোজাত কুকি চীন শাখাৰ দ্বাৰা মণিপুৰী, (মেইটেই), হমাৰ, থাডো (কুকি), মিজো (লুচাই) ইত্যাদি।

অষ্ট্ৰিক পৰিয়ালৰ ভাষাৰ ভিতৰত খাছী, কোল, মুঙা....., চাওতালী আদি পৰে। এই আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহে অসমীয়া ভাষালৈ আগবঢ়োৱা অৱদান সম্পৰ্কে ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, বাক্যবিন্যাস আৰু শব্দমালাৰ ভিত্তিত এই অধ্যয়ত আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

৫.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটোৰ পুংখানুপুংখ অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে—

- অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ সম্বন্ধে সাধাৰণ জ্ঞান লাভ কৰি সেই সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব;
- আৰ্যভিন্ন ভাষা পৰিয়ালৰ সম্বন্ধেও কিছু কথা আলোচনা কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া ভাষাটো যে মাটি ফুটি ওলোৱা এটা ভাষা নহয় ইয়াৰ প্ৰাচীন ইতিহাসো আছে আৰু এই ভাষাটোক আৰ্যভিন্ন বিভিন্ন উপাদানে সমৃদ্ধ কৰিছে সেই বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব; আৰু
- অসমীয়া ভাষাটোৰ ধ্বনি, ৰূপ, শব্দ, বাক্য ইত্যাদি সকলো ক্ষেত্ৰতে আৰ্যভিন্ন উপাদান সম্পৰ্কে পৰ্যালোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।

৫.৩ ঐতিহাসিক পটভূমি বিচাৰ

অসমীয়া ভাষাক সমন্বয়ৰ ভাষা বুলি ক’ব পাৰি। ই অসমত বাস কৰা মানুহৰ মুখৰ ভাষা। অসমীয়া ভাষাটোৱে যে অকল অসমতেই প্ৰচলন লাভ কৰিছে তেনে নহয়। তাহানিৰ বৰ অসম অৰ্থাৎ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলেই এই ভাষাৰ ভাষাগত ক্ষেত্ৰ বুলি স্বীকাৰ কৰিব পাৰি। অসমীয়া ভাষাই (বৰ্তমান মান্য ৰূপ পোৱা) আৰু কথিত পৰ্য্যায়ত লৌকিক ৰূপ, প্ৰত্ন অসমীয়া ৰূপ এই সকলোবোৰেই পশ্চিমে কৰতোয়াৰ পৰা পূৱে তীৰ্থক্ষেত্ৰ ডিব্ৰুগড়বাসিনী অৰ্থাৎ ডিব্ৰুং নৈ লৈকে আৰু উত্তৰে নেপালৰ কাঞ্চনজংঘাৰ পৰা দক্ষিণে সাগৰ তীৰলৈকে এই ভূ-খণ্ডত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ ঘটিছিল বুলি পণ্ডিতসকলে মত পোষণ কৰে।

অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ সম্পৰ্কত বিভিন্ন পণ্ডিতে মন্তব্য আগবঢ়াইছে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী, সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জী, বাণীকান্ত কাকতি আদি উল্লেখযোগ্য ব্যক্তি। অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট পণ্ডিত গৱেষক বাণীকান্ত কাকতিয়ে “Assamese its formation and Development” নামৰ গৱেষণা গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে যে — “অসমীয়া ভাষাটো বঙলা ভাষাৰ পৰা ওলোৱা নাই, নাইবা ই বঙলা ভাষাৰ এটা মৃত্যুমুখী

উপভাষাও নহয়। অসমীয়া ভাষাটো বঙলাৰ সৈতে সম্পৰ্ক থকা এটা সুকীয়া ভাষা। বঙলা আৰু অসমীয়া দুয়োটা ভাষাই এক মান্য মাগধী অপভ্রংশৰ ভাষা।” এইসকল পণ্ডিতৰ মতে অসমীয়া ভাষাটো মাগধী অপভ্রংশৰ দ্বাৰা উদ্ভূত ভাষা। মূলতঃ এই ভাষাটো মগধীয় ভাষা। আৰ্য ভাষাই মগধ বিদেহ অঞ্চলৰ পৰা আহি উত্তৰ বঙ্গৰ মাজেদি প্ৰাচীন কামৰূপত প্ৰৱেশ কৰি সপ্তম শতিকা মানৰে পৰা অসমৰ সুকীয়া ভাষা ৰূপে গঢ় লয়। পণ্ডিতসকলে এই ভাষাটোকে কামৰূপী প্ৰাকৃত ভাষা বুলি অভিহিত কৰিছে।

বাণীকান্ত কাকতি প্ৰমুখ্যে আন ভাষাবিদ কেইগৰাকীমানে অসমীয়া ভাষাৰ বীজ অংকুৰণ নামনি অসমত (পুৰণি কামৰূপত) হোৱা বুলি কৈছে। নামনি অসমত প্ৰচলিত ৰাজবংশী ভাষাই এফালে উত্তৰ-পূব বঙ্গৰ বিভিন্ন উপভাষা আৰু আনফালে অসমীয়াৰ কামৰূপী-গোৱালপৰীয়াৰ উপভাষাৰ সতে সমতা স্থাপন কৰি আছে। উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীৰ মতে অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান সূঁতিটো পশ্চিম ফালৰ পৰা বোৱা আৰ্যসূঁতি।

অসমীয়া ভাষাটো অনা আৰ্য ভাষাৰ সাগৰৰ মাজত থকা এটা দ্বীপৰ নিচিনা। ইয়াৰে চৌপাশে বিভিন্ন আৰ্য অনাৰ্য ভাষা-ভাষী লোক আছে। অসমীয়া ভাষাৰ সুকীয়া ৰূপ গ্ৰহণত থলুৱা জনজাতীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ অৱদান অনস্বীকাৰ্য। এই সম্পৰ্কে প্ৰায়বোৰ পণ্ডিতে একে মতকে পোষণ কৰিছে। বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁৰ গৱেষণা গ্ৰন্থত অসমীয়া ভাষাৰ সুকীয়া ৰূপ গ্ৰহণত থলুৱা জনজাতীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ অৱদান অনস্বীকাৰ্য বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। এই সম্পৰ্কে প্ৰায়বোৰ পণ্ডিতে একমত। বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনত এইদৰে উল্লেখ কৰিছে —

“ Bodo influence may also be assumed in the case of the As forms All the three poets quoted above have mentioned as their patrons some Hinduised Bodo Kings. The influence of the court as a passing phase on contemporary ideoms will perhaps explain the Easly Assamese forms.”

সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীয়েও ভাৰতীয় আৰ্যমূলীয় অসমীয়া ভাষাৰ গঠনতো ইণ্ডো মংগোলয়ড (কিৰাত) সকলৰ অবদান যথেষ্ট সবল বুলি কৈছে। বিশিষ্ট ভাষাবিদ গ্ৰীয়াৰছনে অন্যান্য সমমূলীয় ভাষাও বিৰল অথচ অসমীয়া ভাষাত প্ৰবল কেতবোৰ উপাদান বড়ো প্ৰমুখ্যে অন্যান্য তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাত পোৱা যায় বাবে অসমীয়া ভাষাত থলুৱা ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰাটো তেনেই স্বাভাৱিক বুলি আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে। বাণীকান্ত কাকতিয়েও তেখেতৰ গৱেষণা গ্ৰন্থত অসমীয়া ভাষাৰ কিছুমান স্বকীয় উপাদান কেৱল বড়োতে নহয় অন্যান্য কুল মুণ্ডা আৰু খাচী প্ৰভৃতি অষ্ট্ৰিক ভাষাটো পোৱা যায় বাবে এইবোৰত তিব্বত বৰ্মীয়তকৈ অষ্ট্ৰিক বা কোলাৰীয় প্ৰভাৱতহে অধিক যুক্তিসঙ্গত বুলি দেখুৱাইছে। বাণীকান্ত কাকতিয়ে আৰ্যভিন্ন উপাদান সমূহক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে —

- ১। অষ্ট্ৰ-এছীয় — ক) খাচী, খ) কোলাৰীয় আৰু গ) মালয়ী
- ২। তিব্বত-বৰ্মী আৰু
- ৩। টাই আহোম।

অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষজ্ঞ আৰু বিশ্লেষকসকল, যেনে— প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা, ধুপাৰাম বসুমতাৰী, ৰূপনাথ ব্ৰহ্ম, ভবেন নাৰ্জী আদি লোকসকলে অসমীয়া ভাষাত তিব্বত বৰ্মী উপাদান সম্বন্ধে আলোচনা আগবঢ়াইছে। কাকতিৰ পৰৱৰ্তী ভাষাবিজ্ঞানী

ৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া, ৰমেশ পাঠক, সত্যেন্দ্ৰ নাৰায়ণ গোস্বামী আদি পণ্ডিতে অসমীয়া ভাষাত অষ্টিক উপাদান সৰহ বুলি মন্তব্য আগবঢ়াইছে। আনহাতে কালিৰাম মেধি, ভগৱান মৰল, বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই অসমীয়া ভাষাত দ্ৰাবিড় উপাদান সন্দৰ্ভত চিন্তাচৰ্চা কৰি আলোচনা আগবঢ়াইছে। সংস্কৃতিবিদ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ মতে দ্ৰাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা সংস্কৃতলৈ বহু শব্দ আহিছে আৰু তাৰে কিছুমান উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে অসমীয়াত ঠাই পাইছে।

অসমীয়া ভাষাত আৰ্যভিন্ন উপাদান মান্য অসমীয়াতেহে যে আছে এনে নহয়। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাচীন — অৰ্বাচীন, কথিত-লিখিত আটাইকেইটা ৰূপতে প্ৰচুৰ পৰিমাণে এনে উপাদান পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাত প্ৰাচীন উপাদান বিশেষকৈ বিভিন্ন শিলালিপি, তাম্ৰলিপি, প্ৰাক শঙ্কৰী, শঙ্কৰী, শঙ্কৰোত্তৰ যুগৰ বিভিন্ন সাঁচিপতীয়া পুথিত লিপিবদ্ধ সাহিত্যিক নিদৰ্শনসমূহত এনে সমল আছে। সেইবোৰ শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্তন, চৰ্যাপদ, ডাক ভনিতা, ব্যৱহাৰিক পুথি, ওভটা বেদ স্বৰূপে চিহ্নিত মন্ত্ৰসমূহতো এনে উপাদান পোৱা যায়। ইয়াৰ বিপৰীতে উজনিৰ বিষ্ণুগীত, বিয়ানাম, আইনাম আদি সৌমাৰ প্ৰাকৃতত লিখা। তেনেদৰে মধ্যযুগীয়া অসমীয়া সাহিত্যৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে নামনি অসমৰ কামৰূপী প্ৰাকৃতত ৰচিত চৰিত পুথি আৰু সৌমাৰ প্ৰাকৃতত ৰচিত বুৰঞ্জী সাহিত্যতো আৰ্যভিন্ন উপাদান পোৱা যায়।

সাম্প্ৰতিক কালত জনপ্ৰিয় হৈ উঠা অসমীয়াৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠী, যেনে— ৰাভামিজ, তিৰামিজ, মিছিং অসমীয়া, আহোম অসমীয়া, সোণোৱাল কছাৰীৰ কথিত অসমীয়া ইত্যাদি। বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ উপভাষা নতুবা সামাজিক শ্ৰেণীগত ভাষা যেনে সাদৰি ভাষাত লোকসাহিত্যৰ সমলতো এইবোৰ উপলব্ধ হয়। অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, বিকাশ আৰু সমৃদ্ধিত যে থলুৱা ভাষীলোকসকলৰ বিশেষ অৱদান আছে এই বিষয়ে পৰৱৰ্তী অনুচ্ছেদত আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। অসমীয়া ভাষাত অনাৰ্যমূলীয় কোন কোন ভাষাৰ উপাদান বেছিকৈ থকা পৰিলক্ষিত হয়? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....

৫.৪ ধ্বনিগত প্ৰভাৱ

অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিৰীতিত দেখা পোৱা আৰ্যভিন্ন উপাদানসমূহ নিসন্দেহে তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল বুলি ক'ব পাৰি।

- ১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ দন্ত্য আৰু মুৰ্দ্ধন্য ধ্বনিসমূহ অসমীয়াত দন্ত্য আৰু দন্তমূলীয় হোৱাহে দেখা যায়। ইয়াৰ বিপৰীতে সংস্কৃতৰ দৰে হিন্দী, মাৰাঠী, বাংলা, আদি ভাষাত এই পাৰ্থক্য ৰক্ষিত হৈছে।
- ২) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ তালব্য ধ্বনিসমূহ অসমীয়া মান্য ভাষা আৰু কামৰূপী উপভাষা দুয়ো ঠাইতে দন্তমূলীয় ধ্বনিত পৰিণত হৈছে।
- ৩) অসমীয়া মান্য ভাষাত সংস্কৃতৰ উগ্ৰধ্বনিবোৰ স /x/ হোৱা নতুবা কামৰূপী উপভাষাত খ /kh/ হোৱা ৰীতিটোত তিব্বত-বৰ্মী(বৰ্মী (বৰো) ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰা যেন বোধ হয়।
- ৪) মূলত থকা অল্পপ্ৰাণ ধ্বনি অসমীয়া ভাষাত মহাপ্ৰাণ ধ্বনি হোৱাৰ মূলতে আৰ্যভিন্ন

- ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰা বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে।
- ৫) অসমীয়া ভাষাত দ্ৰাবিড় ভাষাৰ মূৰ্দ্ধন্য ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বাধা প্ৰদান কৰা প্ৰভাৱৰ ভিতৰত তিব্বত বৰ্মীয় প্ৰভাৱ আছে।
 - ৬) অসমীয়া ভাষাৰ স্বতঃ অনুসাসিকীভৱন প্ৰক্ৰিয়া মূলতঃ আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱ। সং — ঘোটক > কাম ঘৰা > মান্য. ঘোঁৰা সং গৰ্ত্ত > মান্য. গাঁও
 - ৭) অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰ সংগতি আৰু অভিশ্ৰুতি এই দুয়োটা ধ্বনিগত প্ৰক্ৰিয়া তিব্বত বৰ্মীয় প্ৰভৃতি আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল।
 - ৮) বাণীকান্ত কাকতিৰ মতে অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰ মধ্যৱৰ্তী অঘোষীভৱনত তিব্বত বৰ্মীয় প্ৰভৃতি আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল।
 - ৯) চ > ছ হোৱা ৰীতিটো বৰো ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।
যেনে — চত্ৰাল > চোতাল > ছিথফল।
চত্ৰিকা > চকৰি > ছিথৰি।
 - ১০) সংস্কৃত তৎসম শব্দৰ কাৰান্ত শব্দবোৰ ব্যঞ্জনান্ত হিচাপে উচ্চাৰিত হোৱাৰ মূলতে হ'ল আৰ্যভিন্ন ভাষা-ভাষীৰ উচ্চাৰণ ৰীতিৰ ফল। কিয়নো এইবোৰ ভাষাৰ অন্ত্য-অৱস্থানত অ ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ নাই।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। ধ্বনিতাত্ত্বিক দিশত অসমীয়া ভাষাত দেখা পোৱা অনাৰ্যমূলীয় প্ৰভাৱসমূহ কি কি?
(৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....

৫.৫ ৰূপগত প্ৰভাৱ

১) অসমীয়া ভাষাৰ সংখ্যাবাচক নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয় (যেনে টা-ডাল-খন ইত্যাদি) ৰ ক্ষেত্ৰত তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ আছে। যেনে —

দেউৰী চুতীয়া	:	পেমচু হাচা (এখিলা পাণ)
টাই	:	ন্যুক ট্যু (চৰাইটো)
কাৰবি	:	চেক এল্লাক (বাঁহ চটা)
ৰাভা	:	ছাকছা কায় (এজন মানুহ)
বৰো	:	বাৰচে বিবাৰ (এপাহি ফুল)

মিছিং ভাষাত কনী বুজাবলৈ আবাৰ, এঘৰক বুজাবলৈ কংক আদি নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ হয়।

২) অসমীয়া ভাষাত সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পিছত পুৰুষবাচক বিভক্তি যোগ দিয়া হয়। এইবোৰক পুৰুষবাচক প্ৰত্যয় বোলে। যেনে — মোৰ বোপাই, তোৰ বাপেৰ, তোমাৰ বাপেৰা, তাৰ বাপেক। বাণীকান্ত কাকতিয়ে ইয়াক অষ্টিক ভাষাৰ আৰু গ্ৰীয়াৰছনে তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল বুলিছে। যেনে—

চাওঁতালী	:	এংগ-এণ (মোৰ মা)
	:	এংগ-ত (তাৰ মাক)
বৰো	:	আংনি আদা (মোৰ ককাই),

নুংনি নু'ংদা (তোৰ ককায়েৰ/তোমাৰ ককায়েৰা)

বিনি বিদা (তেওঁৰ ককায়েক)

অসমীয়া বয়স অনুযায়ী সম্বন্ধ বুজাবলৈ ভিন ভিন শব্দ আছে। গালং, আবৰ, ৰাভা আদি ভাষাতো এনে শব্দ পোৱা যায়। যেনে—

গালং	:	আচি (ককাই)
		আচিৰ (ভাই)
		আচিঃ (বাই)
আবৰ	:	চিঃমে (ভনী)
ৰাভা	:	দাদা (ককাই)
		ফজং (ভাই)
		বিবি (বাই)
		জিনং / জানং (ভনী)

৩) তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাত সমষ্টিবোধক সুকীয়া শব্দ প্ৰয়োগ কৰি বহুবচন নিৰ্দেশ কৰা হয়, তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ দৰে অসমীয়াতো সমষ্টিবাচক শব্দৰ দ্বাৰা বহুবচন নিৰ্দেশ কৰা হয়। তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ দৰে বোৰ, বিলাক, হ'ত মূল ৰূপৰ পিছত যোগ দিলেও মূল ৰূপৰ পৰিৱৰ্তন নহয়। আনকি গোৱালপৰীয়া আৰু কামৰূপীয়া উপভাষাৰ বহুবচনৰ চিন — গিলাক/গিলান/গিলা/গ্লা আৰ্যভিন্ন মূলীয়।

৪) একেটা শব্দৰে পুনৰাবৃত্তি কৰি অৰ্থৰ গভীৰতা বুজোৱা পদ্ধতি কোলাৰীয় ভাষাত আছে। অসমীয়াতো এনে ধৰণৰ প্ৰতিধ্বন্যাত্মক শব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে।

উদাহৰণ —

অসমীয়া	:	ভাত-চাত, ঘৰ-চৰ, চেনি-তেনি, মাছ-তাছ।
বৰো	:	হিনজাৰ-চিনছাৰ (মাইকী-চাইকী)
কাৰ্বি	:	অক-আক (মাছ-তাছ)

৫) অসমীয়া ভাষাত নঞৰ্থক বুজাবলৈ ত্ৰিঃয়াৰ আগত ন যোগ হয় আৰু মূল ত্ৰিঃয়াৰ আদ্যাক্ষৰৰ স্বৰধ্বনি অনুযায়ী ইয়াৰ সমীভৱন হয়। যেনে—

যায় — নাযায়, দিয়ে — নিদিয়ে

শুনে — নুশুনে, আহে — নাহে।

অসমীয়া ভাষাৰ এই বৈশিষ্ট্য তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল।

৬) অসমীয়া ভাষাত লিংগভেদ বুজাবলৈ লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপৰ আগত পুৰুষ বুজোৱা বা স্ত্ৰী বুজোৱা শব্দ যোগ কৰি লিংগ নিৰূপণ কৰা হয়। তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাটো লিংগ নিৰূপণৰ এই বিশেষত্ব আছে; অসমীয়া ভাষালৈ এই বৈশিষ্ট্য নিসন্দেহে তিব্বত বৰ্মীয় প্ৰভাৱৰ ফল। যেনে —

মতা মানুহ — মাইকী মানুহ

মতা ম'হ — মাইকী ম'হ

ৰাভা : মাবা গোৰায় (মতা ঘোঁৰা) — মাজু গোৰায় (মাইকী ঘোঁৰা)

বৰো : ফাছা বুৰমা (মতা ছাগলী) — ফাছী বুৰমা (মাইকী ছাগলী)

৭) অসমীয়া ভাষাত দ্বিবচনৰ সলনি একমাত্ৰ বহুবচন প্ৰত্যয় সংযোগৰ দ্বাৰা বচন নিৰ্ণয় কৰা ৰীতি তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল।

৮) বিশেষণৰ দৰে অচেতন পদাৰ্থৰো লিংগভেদ নথকা বৈশিষ্ট্যটি তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ পৰা আহিছে।

৯) অসমীয়া ভাষাৰ - মা/-মীয়া/-চা -চীয়া/ আদি গঠনমূলক প্ৰত্যয় বৰো ভাষাৰ পৰা আহিছে। যেনে —পেখম, যুগমীয়া, ৰাংচা, কলচীয়া, ধেপচা আদি।

১০) বাণীকান্ত কাকতিৰ মতে চেলেক, গম, জিৰা, ৰেপ, আগচ, গচক, চেকুৰ, বখলিয়া আদি ধাতুসমূহ বৰো ভাষাৰ পৰা অহা।

১১) অসমীয়া ভাষাত ৫মী বিভক্তি নাই। ৬ষ্ঠী বিভক্তি 'ব' ৰ পিছত পৰা পৰসৰ্গ যোগ দি অপাদান কাৰকৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। ৰাভা বৰো প্ৰভৃতি তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাবোৰত এই বৈশিষ্ট্য আছে।

১২) যৌগিক ক্ৰিয়াৰ গঠনৰ ক্ষেত্ৰতো তিব্বত বৰ্মীয় মূল বৰো ভাষাৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। যেনে —

খাম বান্ধ (গোটমাৰ); তু. বৰো : খাম (এঠাইত থিত)

থলামুৰি মাৰ (মুৰত থাপৰ মাৰ); তু. বৰো : থলামদিৰি (চৰিয়া)

১৩) স্বাৰ্থিক প্ৰত্যয়ৰ বহুল ব্যৱহাৰ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল। যেনে— পালেগৈ, আহিহি, মানুহেবা, সিবা, যাবচোন ইত্যাদি।

১৪) অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰিয়াপদত লিংগ আৰু বচনৰ সংগতিহীনতাও তিব্বতবৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বত কি কি অনাৰ্যমূলীয় ভাষাৰ উপাদান আছে? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....

৫.৬ শব্দগত প্ৰভাৱ

অসম আৰু ইয়াৰ প্ৰতিবেশী ৰাজ্যত প্ৰচলিত কিছুমান শব্দ আছে, যিবোৰ শব্দৰ মূল সংস্কৃত ভাষাত পোৱা নাযায়। থোৰতে ক'বলৈ হ'লে অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰায়বোৰ মৌলিক শব্দ বিশেষকৈ জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকটি, গছ-গছনি, ফল-মূল, শাক-পাচলি, মাছ-কাছ, আদিৰ লগত জড়িত শব্দ কিছুমান আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ পৰা অহা। দৈনন্দিন ব্যৱহৃত এই শব্দসমূহৰ বেছিভাগ শব্দই চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা অহা। অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ পৰাও কিছু কিছু সংখ্যক শব্দ আহিছে। ইয়াৰোপৰিও টাই আহোম ভাষাৰ শব্দত অসমীয়া ব্যৱহৃত হয় যদিও নদী, চৰাই, ঠাই বুজোৱা শব্দ খুব কম। নদী চৰাই ঠাই বুজোৱা শব্দবোৰ উজনি অসমতে সীমাবদ্ধ।

বাণীকান্ত কাকতি আৰু উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে টাই আহোম শব্দ সম্বন্ধে বিস্তৃত তালিকা দাঙি ধৰিছে। এই শব্দসমূহৰ কিছুমান শব্দ পোনপটীয়া অৰ্থত বিকৃতি নঘটাকৈ ব্যৱহাৰ হৈছে আৰু কোনো কোনো শব্দৰ বিকৃতি ঘটি অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত হৈছে।

অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট পণ্ডিত বাণীকান্ত কাকতি, বৰুৱা আদি লোক সকলৰ আলোচনাৰ পৰা এইটো সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰি যে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ সম্ভাৰত অষ্ট্ৰ'এছীয়, তিব্বত বৰ্মীয়; টাই আহোম আদি আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ অৱদান কোনো গুণেই কম নহয়।

আলোচনাৰ সুবিধাৰ বাবে আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহ অষ্ট্ৰ'এছীয়, তিব্বত বৰ্মীয় আৰু টাই আহোম শাখাৰ বিষয়ে পৃথকে পৃথকে আলোচনা যুগুত কৰা হ'ল।

অষ্ট্ৰ'এছীয় : অষ্ট্ৰ'এছীয় শাখাৰ বিভিন্ন ভাষাৰ পৰা কিছুমান শব্দ অহা বুলি বাণীকান্ত কাকতিয়ে উল্লেখ কৰিছে। **খাছী ভাষাৰ পৰা অহা :** কাবো, কিংখাপ, ডিলা, জপা, জহা, দো-মাচা, চোকোৰা, টকনা, টাৰি, ভুৰ আদি।

কোলমুণ্ডাৰ পৰা অহা : আটোমটোকাৰি, গেদ্রা, হুঁকৰি, জুনা, লাটুম, লুকমা, উবুৰিয়া, মুগা, টুপুৰা, কাখলতি আদি।

চাওঁতালী ভাষাৰ পৰা অহা : আলাবাদু, ডোবোলা, টিপ, টোপ, ধুমা, দোধোৰমোৰ, গোহাৰি, জঞ্জাল, পাহাৰ আদি।

মালয় ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ : বগা, আঁচুসূতা, বাটলুগুটি, বুটি, চৰা-চাউল, চেলাউৰি, বাউ, বোঁকা, দিঙ্গি, দলং, গাহৰি, গোৰা, হল, কোদো, সং, কপিং আদি।

পণ্ডিতসকলে গণ্ডা, কুৰি, পোন আদি সংখ্যাবাচক শব্দসমূহো অষ্ট্ৰিকৰ পৰা অহা বুলি দেখুৱাইছে। অসমীয়া ভাষাৰ গুপ্তাংগবাচক শব্দবোৰো অষ্ট্ৰিকৰ সতে মিল থকা এইবোৰ সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ নহয়। স্থানবাচক শব্দৰ ক্ষেত্ৰত কামৰূপ, প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ, কামাখ্যা, দৰং, বকতা, চামতা, হাৰুপেশ্বৰ আদি শব্দবোৰ অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ পৰা অহা বুলি বাণীকান্ত কাকতিয়ে দেখুৱাইছে।

হো, হোং, তং, তয়, তিউ, দু, দিউ আদিৰে গঠিত নদীৰ নামো অষ্ট্ৰিকৰ পৰা অহা বুলি কৈছে। যেনে — কৰ-তোয়া, তি-ছ, তি-পাম, তিয়ক, দি-হোং, দিচাং, নামতি আদি।

সম্বন্ধবাচক শব্দৰ ক্ষেত্ৰতো অষ্ট্ৰিকৰ সতে অসমীয়াৰ সাদৃশ্য আছে। আতা, আবু, বোপাই, ককাই, বাই আদি শব্দসমূহ অষ্ট্ৰিকৰ পৰা অহাৰ সম্ভাৱনাই সৰহ।

টাই আহোম শব্দ :

অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলিত টাই আহোম শব্দ সম্বন্ধে বাণীকান্ত কাকতি, উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামীয়ে বিশেষ আলোচনা আগবঢ়াইছে। টাই আহোম শব্দসমূহ পৰ্যালোচনা কৰিলে দেখা যায় যে চৰাই, নদী আৰু ঠাই বুজোৱা শব্দ কম পোৱা যায়। চৰাইৰ নামৰ ভিতৰত দৰিক আৰু গছ-লতিকাৰ নামৰ ভিতৰত সম্ভৱতঃ কাঁকিনী (তামোল), আউনি (পাণ) আহোম শব্দ।

(ক) মানুহৰ চৰিত্ৰ বুজোৱা আহোম শব্দঃ কটাকিন, চং, টাৰাং, ফাই, হাই, খং আদি।

(খ) বিষয় বা উপাধি বুজোৱা শব্দ : ফুকন, চাওদাং, চাংহাই, লিকটো, লিগিৰা ইত্যাদি।

(গ) বাচন বৰ্তন বুজোৱা শব্দ : খাং, টো, বানবাটি, মাইহাং, মিত্ৰা আদি।

(ঘ) সম্বন্ধ বুজোৱা শব্দ : নিচাদেউ, আপাদেউ, আইচুদেউ, বুঢ়া-মেথা ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত অন্যান্য কিছুমান শব্দ হ'ল — ফাং, খাং, ফাংফুং, ফাউ, লাং, পাং, পিং, পুং, জান, জিন, বুৰঞ্জী, কাৰেং, ৰংঘৰ, ডোঙ্গা, টুপ, কলং, জাপ, পন, মৈদাম,

হেংদাং আদি। টাই আহোম ভাষাৰ পৰা অহা কিছুমান স্থানবাচক শব্দও অসমীয়া ভাষাত পোৱা যায়। তি বা টি যুক্ত স্থানবাচক শব্দ — মাকুম, নাজিৰা, চৰাইদেউ, চেপন, টিছ, টংলা, খোৱাং, পাটকাই, খুমটাই, নামতি, নামৰুক, নামডাং, চাৰিং আদি আহোম শব্দ।

চীন তিব্বতীয় ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ :

অসমীয়া ভাষাত তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ ভিতৰত বৰো ভাষাৰ শব্দগত উপাদানেই সৰ্বাধিক। বাণীকান্ত কাকতিয়ে উল্লেখ কৰা অসমীয়া ভাষালৈ অহা সৰল আৰু মিশ্ৰ ধাতু কিছুমান হ'ল — চেলেক, জিৰা, গচক, চেৰুঁৰ, ভেৰুঁৰ, গোৰা, খামবান্ধ, গবামাৰ, বিৰদি, থলামুৰি মাৰ, ৰেপ, হাফলু, মাইহাং, জখলা, জোং, হেঙাৰ, খোকা, ডাউক আদি।

তিব্বত-বৰ্মীয় মূলৰ পৰা শব্দ :

- ক) মাছমৰা সঁজুলি আৰু না যুক্ত মাছৰ নাম : জাকৈ/জবাই (ঘাই), খালৈ (খোবায়), ঘোষা, পল, চেপা, চোহৰা, লাঙি (জাল), এলেং (মাছ), নাৰ, নাদনী, খলিহনা, দৰিকনা চেঙেলি (চেঙ্গলা মাছ), আদি।
- (খ) মা/মৈ যুক্ত জীৱ-জন্তু : মেকুৰী, মেথোন, মকনা, মলুৰা, জহামাল ইত্যাদি।
- (গ) বাওৱায়ুক্ত গুল্মজাতীয় উদ্ভিদৰ নাম : বৰতা, বাৰেঙাঘেৰ, বিজুলী (বাঁহ) ইত্যাদি।
- (ঘ) ফাং/লাইযুক্ত গছ-গছনি : লাই, লফা, পালং (বৰোঃ ফালং), জালি, পচলা, পাচলি আদি।
- (ঙ) মৈ/ছাম যুক্ত শাক-পাচলি : কলমৌ, মেস্তা, মেজেঙা, মেচেকি, মেমেধু, চাম শলখা আদি।
- (ছ) যিথ/খে যুক্ত ফলমূল : থেকেৰা, থেৰেজু, সোনতৰা, লেতেকু, তেতেলী।
- (জ) মায়/মা যুক্ত ধান : মাই গুটিয়া, মাগুৰ শালি, মানিকীমধুৰী, ফৰমা আদি।
- (ঝ) নদীবাচক শব্দ — দিখৌ, মঙ্গলদৈ, চিকনাঝাৰ, জিনাৰি আদি শব্দৰ আগত দি/দে বা চি/জি থকা শব্দসমূহ বৰোমূলীয়।

স্থানবাচক শব্দৰ ভিতৰত হাজো, হাকমা, বিহামপুৰ, দিছপুৰ আদি বড়োমূলীয়।

সেইদৰে —

দেউৰী ভাষাৰ শব্দ : ডেকা (ডেকাও), লেখীয়া (লাকিয়া), টঙালি (টঙা) আদি।

স্থানবাচক শব্দৰ ভিতৰত চিৰিং চাপৰি উল্লেখযোগ্য।

তিৱা ভাষাৰ শব্দ : চুঙা, অৰ (ওৰ), আল (আলপৈচান) আলা (অতিথি), চাংকাল (সোনকাল) আদি।

ৰাভা ভাষাৰ শব্দ : পোনা (মাছ), বাখা (বাক্ৰা), চেপন আদি।

কাৰ্বি ভাষাৰ শব্দ : মেজি (মে-জুই), লেং (লেংমাৰ), আলহী, কেৰেপ, হোৰা, বোকোচা, ডোঙা, লামডিং আদি শব্দ।

মিছিং ভাষাৰ শব্দ : জেং, জাবোল, ওফলা ছিগা, মুৰং (ঘৰ), কেবাং

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১। তিব্বতমূলীয় ভাষাৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ কি কি জাতীয় শব্দবোৰৰ আগমন ঘটিছে? (৩০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....

৫.৭ বাক্যগত প্ৰভাৱ

অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যৰ গাঁথনিক দিশলৈ মন কৰিলে দেখা যায় যে এই ভাষাৰ বাক্যৰ শব্দৰ ক্ৰমৰ সতে চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ মিল দেখা যায়।

অসমীয়া ভাষাত সাধাৰণতে কৰ্তা-কৰ্ম-ক্ৰিয়া এই ক্ৰমত বাক্যসজ্জা পোৱা যায় ; তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰো এই ক্ৰম অসমীয়াৰ সৈতে অনুৰূপ। উদাহৰণস্বৰূপে—

মিছিং : ঙ আপিন দ দ।

ৰাভা : আং নুকিনা ৰেঙো (মই ঘৰলৈ যাম)

অসমীয়া ভাষাত সকলোবিলাক বাক্যত ক্ৰিয়া ৰূপৰ প্ৰয়োগ নহয়। তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষাতো অনুৰূপ। যেনে—

দেউৰী : নিয়মু দামদি (তোমাৰ নাম কি)

বৰো : আং চাছে মানছি (মই এজন মানুহ)

বাক্যৰ গঠনো উভয় ভাষাতে বিদ্যমান। যেনে —

ৰাভা : নামে ৰেঙো না ৰেঙা তংচা?

(তুমি যাবা নে নাযাবা)

বৰো : নুং জায়' না জায়া খুই

(তুমি খাইছা নে নাই খোৱা)

৫.৮ সাৰাংশ (Summing Up)

এই বিভাগত আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ গাঠনিক দিশত প্ৰভাৱ পেলোৱা আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ অৱদান সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিলে। আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ ভিতৰত ঘাইকৈ তিব্বত বৰ্মীয় আৰু টাই-আহোম ভাষাক সামৰি লোৱা হৈছে। ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত, বাক্যগত আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে যে আৰ্যভিন্ন প্ৰভাৱ আছে তাক অতি সুন্দৰভাৱে আলোচনা কৰি বুজাই দিয়া হৈছে। তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ ভিতৰত বৰো ভাষাৰ প্ৰভাৱেই যে বেছি সেই বিষয়ে উল্লিখিত পাঠ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে আপুনি জানিব পাৰিলে। অসমীয়া ভাষাত দৈনন্দিন ব্যৱহৃত শব্দই যে আৰ্যভিন্ন অন্য ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ সেই বিষয়ে অধ্যয়নটোৰ জৰিয়তে জানিবলৈ সুবিধা হৈছে। অসমীয়া ভাষাটোৰ চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠী আৰু অষ্ট্ৰিক ভাষা গোষ্ঠীৰ আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ প্ৰভাৱে আৰ্যমূলীয় আন ভাষাৰ পৰা পৃথক কৰিছে। এই আৰ্যভিন্ন থলুৱা ভাষাসমূহে বুৰঞ্জীয়ে ঢুকি নোপোৱা দিনৰে পৰা ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, শব্দমালা আৰু বাক্য-বিন্যাস আদিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰভূত বৰঙণি আগবঢ়াই অসমীয়া ভাষাটোক সুকীয়া বৈশিষ্ট্য প্ৰদান কৰিছে— সেই কথা আপোনালোকে ছাগে বুজিব পাৰিছে আৰু অইনকো বুজাব পাৰিব।

৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১। 'অসমীয়া ভাষাত অনাৰ্যমূলীয় প্ৰভাৱ'— এই বিষয়ক এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।
- ২। ধ্বনিতত্ত্বৰ দিশত কোন কোন অনাৰ্যমূলীয় ভাষাৰ কি কি প্ৰভাৱ অসমীয়া ভাষাত পৰিছে, আলোচনা কৰক।
- ৩। 'অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্বৰ দিশতো অনাৰ্যমূলীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ অনস্বীকাৰ্য'— কথাষাৰ ব্যাখ্যা কৰক।
- ৪। অসমীয়া ভাষাৰ শব্দগত আৰু বাক্যগত দিশত থকা অনাৰ্যমূলীয় উপাদানসমূহ আলোচনা কৰক।

৫.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী	:	অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ
ৰমেশ পাঠক	:	অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস
উপেন ৰাভা হাকাচাম	:	অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষা
নাহেন্দ্ৰ পাদুন	:	অসমীয়া সাংস্কৃতিলৈ জনজাতীয় বৰঙনি
Banikanta Kakati	:	<i>Assamese Its Formation and Development</i>
Ramesh Pathak	:	<i>Studies in Assamese Vocabulary</i>

* * *

দ্বিতীয় খণ্ড
অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্ব

আগৰ খণ্ডটিত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন ধাৰাসমূহ আলোচনা কৰি অহা হৈছে। এই বিভাগটিত অসমীয়া ভাষাৰ সাম্প্ৰতিক গঠন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ব। ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ দিশসমূহ এই আলোচনাৰ মূল প্ৰাতিপাদ্য বিষয়। এই খণ্ডটিক চাৰিটা বিভাগত বিভক্ত কৰি বিশ্লেষণ কৰা হৈছে—

- প্ৰথম বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব
দ্বিতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : প্ৰাকৃতি
তৃতীয় বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : কাৰক আৰু ক্ৰিয়া
চতুৰ্থ বিভাগ : অসমীয়া ভাষাৰ 'ব্যাকৰণগত বিষয়' আৰু 'বাক্যতত্ত্ব'

প্ৰথম বিভাগটিত অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ আলোচনাই ঠাই পাইছে। অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ বিভিন্ন দিশসমূহ ইয়াত সামৰি লোৱা হৈছে। বিভাগটিৰ শেষত এই বিশিষ্ট্য ধ্বনিসমূহৰ উপধ্বনিবোৰৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হৈছে।

দ্বিতীয় বিভাগটিত আলোচনা কৰা হৈছে অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ এটি উল্লেখযোগ্য উপাদান প্ৰাকৃতিসমূহৰ বিষয়ে। বিভাগটিত আলোচিত শিতানসমূহ হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতি বিভাজন, শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া, বচন আৰু লিংগ, নিৰ্দিষ্টতাৰূপক আৰু অনিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয়, সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ আদি।

তৃতীয় বিভাগটিৰ আলোচ্য বিষয় হ'ল ৰূপতত্ত্বৰ দুটা মূল উপাদান কাৰক আৰু ক্ৰিয়া। বিভাগটিৰ আলোচিত শিতানসমূহ হ'ল অসমীয়া কাৰক আৰু কাৰক বিভক্তি ধাতু আৰু ক্ৰিয়া বিভক্তি, ধাতুৰ শ্ৰেণী বিভাজন, ধাতুৰ ৰূপ-ধ্বনি তাত্ত্বিক পৰিবৰ্তন, ধাতুত যোগ হোৱা বিভিন্ন বিভক্তি, ক্ৰিয়াপদত ভাবৰ আভাস, ক্ৰিয়াপদৰ বাচ্য প্ৰকাশৰ প্ৰণালী আৰু ক্ৰিয়াপদৰ বিভাজন।

চতুৰ্থ বিভাগটিৰ বিষয়বস্তু হ'ল অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় বা বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী আৰু বাক্যতত্ত্ব। ব্যাকৰণগত বিষয় দিশটো পূৰ্ণ ব্যাকৰণগত বিষয় আৰু আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগত বিষয় এই দুটা শিতানত আলোচিত হৈছে। অসমীয়া বাক্যতত্ত্বৰ দিশত আলোচিত শিতানসমূহ হ'ল বাক্যৰীতিৰ আধাৰ, বাক্যৰ গাঁথনিক বিভাজন, বাক্যৰ শ্ৰেণীবিভাজন, বাক্যৰ ৰূপান্তৰ, উক্তিৰ পৰিবৰ্তন আদি।

প্ৰথম বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব

বিভাগৰ গঠন

- ১.১ ভূমিকা (Introduction)
- ১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ১.৩ অসমীয়া স্বৰধ্বনি
 - ১.৩.১ বিশিষ্ট স্বৰ-ধ্বনি আৰু ইয়াৰ শ্ৰেণী বিভাজন
 - ১.৩.২ প্ৰয়োগ বিচাৰ
- ১.৪ অসমীয়া ব্যঞ্জন-ধ্বনি
 - ১.৪.১ বিশিষ্ট ব্যঞ্জন-ধ্বনি আৰু ইয়াৰ শ্ৰেণী বিভাজন
 - ১.৪.২ প্ৰয়োগ বিচাৰ
- ১.৫ অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ উপধ্বনি
- ১.৬ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ সংযুতি (cluster)
- ১.৭ অসমীয়া ভাষাৰ লয় বৰ্ণ
 - ১.৭.১ শ্বাসাঘাত
 - ১.৭.২ সন্ধি
 - ১.৭.৩ অনুনাসিকতা
- ১.৮ সাৰাংশ (Summing Up)
- ১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ১.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

১.১ ভূমিকা (Introduction)

অসমীয়া ভাষাত ৮ টা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু অৰ্দ্ধস্বৰ 'ৱ' আৰু 'য়'-ক ধৰি ২৩ টা বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি পোৱা যায়। এইবোৰৰ উপৰি চন্দ্ৰবিন্দু, শ্বাসাঘাত আৰু সন্ধি আদি কেইবাটাও লয়বৰ্ণ আছে। অভিন্ন পৰিবেশত কোনো এটা স্থানত (আদ্য, মধ্য অথবা অন্ত্য) যদি দুটা ধ্বনিৰ সালসলনি কৰা হয় আৰু তাৰ ফলস্বৰূপে যদি শব্দ দুটাৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন হয় তেনেহ'লে আনি তেনে দুটা ধ্বনিক বিশিষ্ট ধ্বনি বুলি কওঁ। অৰ্থাৎ বিশিষ্ট ধ্বনিৰ শব্দ পৃথক কৰিব পৰা ক্ষমতা থাকে। উল্লেখযোগ্য যে ওপৰত উল্লেখ কৰা ধ্বনিৰ প্ৰয়োগকে বিৰোধী প্ৰয়োগ বোলা হয়। অসমীয়াৰ বিশিষ্ট স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত নিজস্ব কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য, পৰিলক্ষিত হয়। অসমীয়াৰ বিশিষ্ট ধ্বনিসমূহৰ ভিতৰত য়, ৱ আৰু ঙ ৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰৰে আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত বিৰোধ পোৱা যায়। উচ্চৰণৰ বৈশিষ্ট্য তথা বৈচিত্ৰ্য অনুযায়ী অসমীয়াৰ বিশিষ্ট ধ্বনিসমূহৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰি। মন কৰিবলগীয়া কথা যে বিশিষ্ট ধ্বনি হৈছে কিছুমান ধ্বনিগত সাদৃশ্য থকা ধ্বনিৰ সমষ্টি। সেয়েহে এটা বিশিষ্ট ধ্বনিত দুটা বা তাতোকৈ বেছি উপধ্বনি অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে। অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিকেইটাৰো কেতবোৰ উপধ্বনি লক্ষ্য কৰা যায়। উপধ্বনিৰ লগতে স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ সংযুতিৰ ব্যৱহাৰো অসমীয়া ভাষাত আছে। আমাৰ এই আলোচনাত অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ ওপৰত উল্লেখ কৰা অহা দিশসমূহ সন্নিবিষ্ট হৈছে। আপুনি আলোচনাটি পঢ়ি উঠি অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশৰ লগত পৰিচিত হ'বলৈ নিশ্চয় সমৰ্থ হ'ব।

১.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়নৰ অন্তত আপুনি—

- অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিসমূহৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰি সিবোৰৰ প্ৰয়োগ বিচাৰ কৰিব পাৰিব;
- উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুসৰি অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰি তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰিব;
- আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য স্থানত বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ বিৰোধ বিচাৰ কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ উপধ্বনি নিৰ্ণয় কৰি সিবোৰৰ প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব;
- স্বৰ-সংযুতি আৰু ব্যঞ্জন-সংযুতিৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰি সিবোৰৰ প্ৰয়োগ দেখুৱাব পাৰিব; আৰু
- অসমীয়া ভাষাৰ লয়বৰ্ণ শ্বাসাঘাত, সন্ধি আৰু অনুনাসিকতাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব।

১.৩ অসমীয়া স্বৰধ্বনি

স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণত হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰবাহে স্বৰতন্ত্ৰীৰ কম্পন ঘটাই অবিৰত গতিত বাহিৰ হৈ গৈ থাকে। ওলাই যোৱাৰ পথত উচ্চাৰণ কৰণে উচ্চাৰণ স্থানত কোনো বাধা প্ৰদান নকৰে। তলত অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আৰু সিবোৰৰ প্ৰয়োগৰ বিষয়ে আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল—

১.৩.১ বিশিষ্ট স্বৰ-ধ্বনি আৰু ইয়াৰ শ্ৰেণী বিভাজন

অসমীয়া ভাষাত আঠোটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি আছে। সেয়া হৈছে— ই, এ', এ, উ, ও, অ', অ, আ। অসমীয়া ভাষাৰ এই বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিকেইটাৰ প্ৰতিনিধিত্বকাৰী আখৰবোৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ধ্বনিলিপিৰ সৈতে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি	আখৰ	আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ধ্বনিলিপি
ই	ই, ঈ (i, ī)	i
এ'	— (e')	e
এ	এ (e)	ɛ
আ	আ (a)	a
অ	অ	ɒ
অ'	— (a')	ɔ
ও	ও (o)	o
উ	উ, ঊ (u, ū)	u

স্বৰধ্বনিবোৰ গুঁঠ আৰু জিভাৰ কলন অনুসৰি শ্ৰেণীবিভাগ কৰিব পাৰে। উল্লেখযোগ্য যে, স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণত গুঁঠ দুটা হয় বিবৃত হৈ থাকে, নহয় সংবৃত হৈ থাকে। গুঁঠ দুটা সংবৃত হৈ থাকিলে **সংবৃত্তৈষ্ঠ্য** স্বৰধ্বনি আৰু বিবৃত হৈ থাকিলে তাক **বিবৃত্তৈষ্ঠ্য** স্বৰধ্বনি বোলা হয়। আনহাতে, জিভাৰ অৱস্থান অনুযায়ী পথালিয়ে প্ৰান্তীয়, কেন্দ্ৰীয় আৰু মূলীয়; জিভাৰ থিয় দিশটো অনুযায়ী উচ্চ, উচ্চাভাস, উচ্চমধ্য, মধ্য, নিম্নমধ্য, উচ্চমধ্য আৰু নিম্ন স্বৰধ্বনিৰ ৰূপত ভাগ কৰিব পাৰি। তলত অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিবোৰক তালিকাভুক্ত কৰা হ'ল—

	ওঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি	বিব্তৌষ্ঠ্য		সংব্তৌষ্ঠ্য
	জিভাৰ অংশ অনুসৰি	প্ৰান্তীয়/সন্মুখ (Front)	কেন্দ্ৰীয় (Central)	মূলীয়/পশ্চ (Back)
জিভাৰ উচ্চতা অনুসৰি	উচ্চ (High)	ই (i)		উ (u)
	উচ্চমধ্য/মধ্যসম (Higher-mid)	এ' (e)		ও (o)
	নিম্নমধ্য/মধ্যাভাস (Lower-mid)	এ (ɛ)		অ' (ɔ)
	নিম্ন (Low)		আ (a)	অ (ɒ)

১.৩.২ প্ৰয়োগ বিচাৰ

ওপৰত পাই অহা আঠোটা বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ প্ৰয়োগ অতি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। ইহঁতে তিনি প্ৰকাৰৰ বিৰোধৰ সৃষ্টি কৰে—

ক) বন্ধাঙ্কৰত অথবা পৰৱৰ্তী অঙ্কৰত/ই উ/নাথাকিলে মুক্তাঙ্কৰতো আঠোটা স্বৰৰ পৰস্পৰৰ মাজত বিৰোধ ঘটে। বন্ধাঙ্কৰত আঠোটা স্বৰ বিৰোধৰ উদাহৰণ তলত দিয়াৰ দৰে পাব পাৰি। যেনে—

/ই/	ঃ	/ব ই ল/, বিল
/এ'/	ঃ	/ব এ' ল/, বেল (ইং)
/এ/	ঃ	/ব এ ল/, বেল
/আ/	ঃ	/ব আ ল/, বাল
/অ/	ঃ	/ব অ ল/, বল (গাৰ বল)
/অ'/	ঃ	/ব অ' ল/, ব'ল
/ও/	ঃ	/ব ও ল/, বোল
/উ/	ঃ	/ব উ ল/, বুল

এয়া অভিন্ন পৰিবেশত আঠোটা স্বৰৰ প্ৰয়োগ হৈ ঘটা বিৰোধ। এই বিৰোধ স্বৰ-ধ্বনিকেইটাক বিশিষ্টধ্বনি বা বৰ্ণৰ মৰ্যাদা দিছে।

(খ) মুক্তাঙ্কৰত কেতিয়াবা আকো মাত্ৰ ছটা স্বৰৰহে বিৰোধ ঘটে। ছটা স্বৰৰ বিৰোধত /এ/ আৰু /অ/ স্বৰ লোপ পায়; অৰ্থাৎ ইহঁতদুটাৰ বিৰোধ নিৰাকৃত (neutralized) হয়। পৰৱৰ্তী অঙ্কৰত ই-স্বৰ আৰু ব্যৱধায়ক ৰূপে নাসিক্য বা অনুনাসিক ধ্বনিৰ বিপৰীতে অন্য একাকী ব্যঞ্জন থাকিলে এনে বিৰোধ হয়।

ছয়টা স্বৰৰ বিৰোধৰ উদাহৰণ হ'ল—

/ই/	ঃ	/ভ ই ন ই হ ই/, ভিনিহি
/এ'/	ঃ	/আ ব এ' ল ই/, আবেলি
/আ/	ঃ	/ম অ দ আ হ ই/, মদাহী

/অ’/	ঃ	/ ব অ’ দ আ ল ই /, ব’দালি
/ও/	ঃ	/ ভ ও গ ই /~/ ভ উ গ ই /, ভোগী ~ ভুগী
/উ/	ঃ	/ ভ উ গ ই /, ভুগি।

গ) মুক্তাক্ষৰত, আসন্ন পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /উ/ আৰু ব্যৱধায়ক যিকোনো একাকী ব্যঞ্জন থাকিলে মাথোন পাঁচোটা স্বৰৰ মাজতহে বিৰোধ ঘটে। এনে পৰিৱেশত /এ/, /অ/ আৰু /ও/-ৰ প্ৰয়োগ নহয়। যেনে—

/ই/	ঃ	/ ব ই ত উ /, ঋতু;	/ই ত ই / ইতি
/এ’/	ঃ	/ ব এ’ ন উ /, ৰেণু;	/এ’ ত ই /, এটি
/আ/	ঃ	/ ব আ ন উ /, ৰাণু;	/আ ত ই /, আটি
/অ’/	ঃ	/ প অ’ ত উ /, পটু;	/ অ’ ত ই /, অতি
/উ/	ঃ	/ প উ ত উ /, পুতু;	/ উ ত উ /, উটি

এনেদৰেই ওপৰত উল্লেখ কৰা তিনি ধৰণৰ বিৰোধ বিচাৰৰ পৰা অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি কেইটাৰ প্ৰয়োগৰ আভাস পাব পাৰি। এইখিনিতেই মনত ৰাখিবলগীয়া কথাটো হ’ল— অসমীয়াৰ আঠোটা বিশিষ্ট স্বৰৰ ভিতৰত /ই/, /এ’/, /আ/, /অ’/, আৰু /উ/-ৰ প্ৰয়োগত সীমাবদ্ধতা নাই; অৰ্থাৎ ইহঁতে সকলো অৱস্থানতে বহিব পাৰে। কিন্তু /এ/, /অ/ আৰু /ও/-ৰ পৰিৱেশ সীমাবদ্ধ। সাধাৰণতে ইহঁতৰ প্ৰয়োগ এনেধৰণৰ—

/এ/-ৰ প্ৰয়োগঃ

(i) বদ্ধাক্ষৰত /এ/ -ৰ প্ৰয়োগ বহুল। যেনে—

/ত এ ল/, ‘তেল’; /প ত্ৰ ত/, ‘পেট’ ইত্যাদি।

(ii) আসন্ন পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /এ’ এ আ অ অ’ ও/ থাকিলে ব্যৱধায়ক যিকোনো একাকী বা সংযুক্ত ব্যঞ্জন লৈ পূৰ্বৱৰ্তী অক্ষৰত /এ/ বহিব পাৰে। উল্লেখযোগ্য যে, পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /এ’ অ’ ও/ থাকিলে /এ/ -ৰ ঠাইত বিকল্পে /এ’/ স্বৰৰ আদেশ হয়। যেনে—

/ম এ খ এ ল আ/, ‘মেখেলা’

/ল এ ত এ ৰ আ/, ‘লেতেৰা’

কিন্তু, /ম এ ল এ’~/ম এ’ ল এ’/, ‘মেল’।

/অ/-ৰ প্ৰয়োগঃ

(i) সাধাৰণতে পৰৱৰ্তী অক্ষৰত ই, উ নাথাকিলে /অ/ -ৰ প্ৰয়োগ বহুলভাৱে হয়। যেনে— /ম অ ন/, /ধ অ ন/, /জ অ ন/ ইত্যাদি। কিন্তু ব্যৱধায়ক /ম ন ঙ/ -অৰ পিচত /ই উ/ থাকিলে /অ/ -ৰ ঠাইত বিকল্পে /অ’/ হয়। যেনে— /ধ অ ন উ /~/ধ অ’ ন উ/, ‘ধনু’।

(ii) পূৰ্বৱৰ্তী অথবা পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /অ’/ থাকিলে /অ/ -ৰ ঠাইত বিকল্পে /অ’/ -ৰ আদেশ হয়। যেনে— /হ অ’ ব অ’~/হ অ’ ব অ’/, ‘হ’ব’।

/ও/-ৰ প্ৰয়োগঃ

(i) পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /ই/ থাকিলে যিকোনো একাকী ব্যঞ্জন মাজত ব্যৱধায়ক ৰূপে বহিলেও /ও/-ৰ ঠাইত বিকল্পে /উ/ -ৰ আদেশ হয়। যেনে— /প ও প ই~/গ উ প ই/, ‘গোপী’। একদৰে সংযুক্ত স্বৰ (—) ৰূপে /ই উ/ আগত থাকিলে /ও/ -ৰ বিকল্পে /উ/ -ৰ আদেশ হয়। যেনে— /দ ই ঙ্গ’~/দ ই উ’, ‘দিঙ’।

(ii) যদি পৰৱৰ্তী অক্ষৰত /উ/ থাকে তেন্তে মুক্তাক্ষৰত /ও/ -ৰ প্ৰয়োগ নহয়।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

অসমীয়া স্বৰধ্বনিসমূহ শব্দৰ আদ্য, মধ্য, অন্ত্য আদি সকলো স্থানতে প্ৰয়োগ হয়নে?
(৪০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....
.....

১.৪ অসমীয়া ব্যঞ্জন-ধ্বনি

হাঁওফাঁওৰ পৰা নিৰ্গত বা মুখৰ ভিতৰলৈ অন্তৰ্গামী বায়ুপ্ৰবাহক স্বৰতন্ত্রী বা বাগিদ্রিয়ৰ কোনো অংশত সম্পূৰ্ণ বা আংশিক ৰোধ কৰি যিবোৰ ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰা হয় তাকে ব্যঞ্জন ধ্বনি বোলে। উল্লেখযোগ্য যে অসমীয়াকে ধৰি প্ৰায়বোৰ ভাষাতেই ব্যঞ্জনধ্বনি বৰ্হিগামী বায়ুপ্ৰবাহৰ দ্বাৰাই উচ্চাৰিত হয় যদিও কোনো কোনো ভাষাত অন্তৰ্গামী বায়ুপ্ৰবাহৰ দ্বাৰাহে ব্যঞ্জনধ্বনি উচ্চাৰিত হয়। তলত অসমীয়া ভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি আৰু সিবোৰৰ শ্ৰেণী বিভাজন দাঙি ধৰা হ'ল।

১.৪.১ বিশিষ্ট ব্যঞ্জন-ধ্বনি আৰু ইয়াৰ শ্ৰেণী বিভাজন

অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি মুঠতে একৈশটা। সেইকেইটা হৈছে— ক (k), খ(kh), গ (g), ঘ (kh), ঙ (ŋ), চ (s), জ (z), ত (t), থ (th), দ (d), ধ (dh), ন (n), প(p), ফ (ph), ব (b), ভ (bh), ম (m), ৰ (r), ল (l), স (x), আৰু হ (h)। কিন্তু ড° বাণীকান্ত কাকতি, ড° গোলাক চন্দ্ৰ গোস্বামী আদি দুই চাৰিজন ভাষাবিদে অৰ্দ্ধস্বৰ ৰ আৰু য -কো ব্যঞ্জনধ্বনিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনৰ সংখ্যা তেইশটা বুলি কৈছে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনৰ সংখ্যা ৰ আৰু য -ক ধৰি তেইশটা যদিও ব্যৱহৃত অসমীয়া আগৰৰ সংখ্যা ইয়াতকৈ বহু বেছি। সেইকেইটা হৈছে— ক, খ, গ, ঘ, ঙ, চ, ছ, জ, ঝ, ঞ, ট, ঠ, ড, ঢ, ণ, ত, থ, দ, ধ, ন, প, ফ, ব, ভ, ম, য, ৰ, ল, ৱ, শ, ষ, স, হ, ঙ্গ, ড়, ঢ়, য়, ঞ্, ঞ্, ঞ্।

অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিসমূহক তলত দিয়া ধৰণে শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰি—

- ১) ব্যঞ্জন ধ্বনিবোৰ উচ্চাৰণ কৰোঁতে উচ্চাৰণ কৰণে উচ্চাৰণ স্থানত ভিন ভিনভাৱে বায়ুপ্ৰবাহ ৰোধ কৰাৰ ফলত ভিন্ন ভিন্ন ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ সৃষ্টি হয়। এই পৰিঘটনাক লৈ উচ্চাৰণৰ স্থান অনুসৰি অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনিক কেইবাটাও ভাগত ভগাব পাৰি। যেনে— ঔষ্ঠ্য (Bilabial), দন্তমূলীয় (Alveolar), তালব্য (Palatal), পশ্চ-তালব্য (Velar) আৰু কণ্ঠীয় (Glottal)।
- ২) উচ্চাৰণৰ ধৰণৰ ভিন্নতা অনুযায়ী বায়ুপ্ৰবাহ নিৰ্গমনৰ প্ৰকৃতি সুকীয়া সুকীয়া হয়। উচ্চাৰণৰ ধৰণ অনুযায়ীও অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিক নিয়ত বা স্পৰ্শ, উষ্ম, নাসিক্য, পাৰ্শ্বিক, কম্পিত এইকেইটা প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি।
- ৩) ব্যঞ্জন ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰোঁতে স্বৰতন্ত্রীত কম্পন হ'বও পাৰে, নহ'বও পাৰে; এই লৈ অসমীয়া ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ ভাগ দুটা- ১। সঘোষ আৰু ২। অঘোষ ব্যঞ্জন।
- ৪) ধ্বনি শ্বাসযুক্ত বায়ুপ্ৰবাহৰ দ্বাৰা উচ্চাৰিত হ'ব পাৰে অথবা শ্বাসহীন বায়ুপ্ৰবাহৰ দ্বাৰাও উচ্চাৰিত হ'ব পাৰে। এই লৈও নিয়ত ব্যঞ্জনৰ দুটা প্ৰকাৰ পোৱা যায়—

ক) মহাপ্রাণ (শ্বাসযুক্ত) আৰু খ) অল্পপ্রাণ (শ্বাসহীন)।

ওপৰৰ শ্ৰেণীবিভাজনৰ ভিত্তিত অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনিকেইটাৰ এখন তালিকা দিয়া ধৰণে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি—

অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনি

উচ্চাৰণৰ স্থান	ঔষ্ঠ্য	দন্তমূলীয়	তালব্য	কণ্ঠ বা পশ্চ তালব্য	কণ্ঠ নালীয়
উচ্চাৰণৰ ধৰণ	অঘোষ ঘোষ	অঘোষ ঘোষ	অঘোষ ঘোষ	অঘোষ ঘোষ	অঘোষ ঘোষ
ঔষ্ঠ্য	অল্পপ্রাণ	প ব	ত দ	ক গ	
	মহাপ্রাণ	ফ ভ	থ ধ	খ ঘ	
নাসিক্য	ম	ন		ঙ	
উষ্ম		চ জ		স	হ
পাৰ্শ্বিক		ল			
তাড়িত		ৰ			
অৰ্ধ-ব্যঞ্জন	ৱ		য়		

১.৪.২ প্ৰয়োগ বিচাৰ

অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিকেইটাৰ ভিতৰত য়, ৱ, ঙ এই তিনিটাৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰৰে আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত প্ৰয়োগ তথা বিৰোধ পোৱা যায়।

তলত বিশিষ্ট ধ্বনিকেইটাৰ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত বিৰোধ বিচাৰ কৰা হ'ল—
ক, খ, গ, ঘ-অৰ অভিন্ন পৰিবেশত বিৰোধ বিচাৰ

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
ক, খ	/ক আ ম/ /খ আ ম/	/আ ক অ ৰ/ /আ খ অ ৰ/	/চ অ ক/ /চ অ খ/
গ, ঘ	/গ আ ত/ /ঘ আ ত/	/ব আ গ অ ৰ/ /ব আ ঘ অ ৰ/	/ব আ গ/ /ব আ ঘ/

ত, থ, দ, ধ -অৰ অভিন্ন পৰিবেশত বিৰোধ বিচাৰ—

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
ত, থ	/ত আ ন/ /থ আ ন/	/এ ত আ/ /এ থ আ/	/ক আ ত/ /ক আ থ/
দ, ধ	/দ আ ন/ /ধ আ ন/	/আ দ আ/ /আ ধ আ/	/ব অ দ/ /ব অ ধ/

প, ফ, ব, ভ -অৰ অভিন্ন পৰিবেশত বিৰোধ বিচাৰ—

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
প, ফ	/প আ ত/ /ফ আ ত/	/এ প আ ল/ /এ ফ আ ল/	/চ আ প/ /চ আ ফ/
ব, ভ	/ব আ ত/ /ভ আ ত/	/আ ব আ স/ /আ ভ আ স/	/খ উ ব/ /খ ও ভ/

ম, ন, ঙ -অৰ অভিন্ন পৰিৱেশত বিৰোধ বিচাৰ—

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
ম,ন	/ম আ ক/ /ন আ ক/	/অ ম অ ল/ /অ ন অ ল/	/ম অ ম/ /ম অ ন/
ন,ঙ	/———/ /———/	/চ ই ন আ/ /চ ই ঙ আ/	/চ ই ন/ /চ ই ঙ/
ম, ঙ	————— —————	/স ই ম আ/ /স ই ঙ আ/	/প আ ম/ /প আ ঙ/

চ, জ, স, হ -অৰ অভিন্ন পৰিৱেশত বিৰোধ বিচাৰ-

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
চ, জ	/চ আ ক/ /জ আ ক/	/স অ চ ই ব/ /স অ জ ই ব/	/ক আ চ/ /ক আ জ/
স, হ	/স আ ত/ /হ আ ত/	/ব অ স অ ন/ /ব অ হ অ ন/	/ব ই স/ /ব ই হ/

ৰ আৰু ল -অৰ অভিন্ন পৰিৱেশত বিৰোধ বিচাৰ—

	আদ্যস্থান	মধ্য স্থান	অন্ত্যস্থান
ৰ, ল	/ৰ আ খ/ /ল আ খ/	/ম অ ৰ অ ম/ /ম অ ল অ ম/	/ক অ ৰ/ /ক অ ল/

অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য এনেধৰণৰ—

- (i) শব্দৰ আৰম্ভণিতে স্বৰবৰ্ণৰ আগত ৰ য় ঙ -এই তিনিটা বৰ্ণৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰৰ প্ৰয়োগ পোৱা যায়। ৰ য় ঙ শব্দৰ আদিত প্ৰয়োগ নহয়।
- (ii) সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আদি ব্যঞ্জন ৰূপে শব্দৰ আৰম্ভণিতে ১৫টা ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ প্ৰয়োগ হয়। সেয়া হৈছে— /প ত ক ব দ গ ভ ধ ঘ খ ম ন চ জ হ/
- (iii) ৰ আৰু য় এই দুইৰ বাদে সকলোবোৰ ব্যঞ্জন শব্দৰ মাজত দুটা স্বৰবৰ্ণৰ বিশিষ্ট ধ্বনি ৰূপে প্ৰয়োগ হয়।
- (iv) পদান্তত সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ অন্ত্যবৰ্ণ ৰূপে /প ত ক দ ধ চ জ হ/ এইকেইটাৰ প্ৰয়োগ হয়।

১.৫ অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ উপধ্বনি

কেতিয়াবা এটা বিশিষ্ট ধ্বনিক দুটা বা ততোধিক ধ্বনিয়ে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। তেতিয়া সেই ধ্বনিক বিশিষ্ট ধ্বনিটোৰ উপধ্বনি বোলা হয়। এটা বিশিষ্ট ধ্বনিৰ অন্তৰ্গত উপধ্বনিৰ চৰ্ত হ'ল— (i) উপধ্বনিবিলাকৰ মাজত ধ্বনিগত সাদৃশ্য থাকিব লাগে; (ii) উপধ্বনিবিলাকৰ মাজত পৰিপূৰক প্ৰয়োগ হে হ'ব লাগে।

উপধ্বনিবিলাকৰ ভিতৰত যিটোৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি সেইটোকে বিশিষ্ট ধ্বনিৰ মৰ্যাদা দিয়া হয়। উপধ্বনিৰ দিশ দুটা— ক) বৰ্ণনা আৰু খ) প্ৰয়োগ।

অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ উপধ্বনিবিলাকৰ বিষয়ে বেছি আলোচনা হোৱা নাই।

অৱশ্যে ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেখেতৰ Structure of Assamese গ্ৰন্থত এই বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াইছে। ড° দীপংকৰ মৰলদেৱেও তেখেতৰ 'ব্যৱহাৰিক ধ্বনিবিজ্ঞান' গ্ৰন্থত অসমীয়া বিশিষ্টধ্বনি আৰু ইহঁতৰ অন্তৰ্গত মূল উপধ্বনিসমূহৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰিছে। তলত তাৰে পৰাই অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ মূল উপধ্বনি কেতবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল—

বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ উপধ্বনি :

১) ই /i/ : [i, i:, ĩ, ĩ:]

[i] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয়-বিবৃতৌষ্ঠ-উচ্চ স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : শব্দৰ সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- [i]ta, t[i]la, ɔt[i]

[i:] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয়-বিবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-উচ্চ স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- K[i:], b[i:]l

[ĩ] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয়-বিবৃতৌষ্ঠ-অনুনাসিক- উচ্চ স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : বহু আক্ষৰিক শব্দত নতুবা আসন্ন পূৰ্ববৰ্ণ নাসিক্য হ'লে ব্যৱহাৰ হয়

যেনে- x[ĩ]soni, n[ĩ]la

[ĩ:] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয়-বিবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-অনুনাসিক-উচ্চ স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- x[ĩ:]s 'সিঁচ'।

গতিকে দেখা গ'ল যে [i]-ৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। সেয়ে অসমীয়া ভাষাৰ /i/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনিকেইটা হ'ল- [i], [i:], [ĩ] আৰু [ĩ:] ।

২) এ' /e/ : [e, e:, ẽ, ẽ:]

[e] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ উচ্চমধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : শব্দৰ মধ্যত, দ্বি-আক্ষৰিক শব্দত পৰৱৰ্তী অক্ষৰৰ অক্ষৰাধাৰ বা

(-) হ'লে প্ৰয়োগ হয়। যেনে- k[e]bdI, b^h[e]ti, p[e]tu

[e:] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ দীৰ্ঘ উচ্চমধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- b^h[e:]d

[ẽ] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ অনুনাসিক উচ্চ-মধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : সাধাৰণতে নাসিক্য ধ্বনিৰ পৰৱৰ্তী স্থানত প্ৰয়োগ হয়।

যেনে- sɛŋ[ẽ]li, m[ẽ]zi

[ẽ:] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ দীৰ্ঘ অনুনাসিক উচ্চ-মধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দৰ নাসিক্য ধ্বনিৰ পিছত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- m[ẽ:]

৩) এ /ɛ/ : [ɛ, ɛ:, ɛ̃]

[ɛ] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ নিম্ন-মধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : শব্দৰ সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- [ɛ]t[ɛ]k[ɛ]

[ɛ:] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ দীৰ্ঘ নিম্ন-মধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দৰ নাসিক্য ধ্বনিৰ পিছত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- k^h[ɛ:]l, d[ɛ:]

[ɛ̃] বৰ্ণনা : প্ৰান্তীয় বিবৃতৌষ্ঠ অনুনাসিক নিম্ন-মধ্য স্বৰধ্বনি

প্ৰয়োগ : আসন্ন পূৰ্ব বৰ্ণ নাসিক্য m, n, ŋ হ'লে প্ৰয়োগ হয়।

যেনে- m[ɛ̃]n[ɛ̃]zar 'মেনেজাৰ' (ইং)

৪) আ /a/ : [a, a:, ā, ā:]

- [a] বর্ণনা : কেন্দ্ৰীয় বিবৃতৌষ্ঠ নিম্ন স্বৰধ্বনি
প্ৰয়োগ : শব্দৰ সকলো স্থানত [a] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে- [a]z[a]r[a]
- [a:] বর্ণনা : কেন্দ্ৰীয় বিবৃতৌষ্ঠ দীৰ্ঘ দীৰ্ঘ নিম্ন স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- [a:]m, k^h[a:]
- [ā] বর্ণনা : কেন্দ্ৰীয়-বিবৃতৌষ্ঠ-অনুনাসিক-নিম্ন স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : বহু আক্ষৰিক শব্দত বা নাসিক্য ধ্বনিৰ পিছত প্ৰয়োগ হয়।
যেনে- b[ā]hi, m[ā]la
- [ā:] বর্ণনা : কেন্দ্ৰীয় বিবৃতৌষ্ঠ দীৰ্ঘ অনুনাসিক নিম্ন স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- b[ā:]h

৫) উ /u/ : [u, u:, ū, ū:]

- [u] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-উচ্চ স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : শব্দৰ সকলো স্থানত [u] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে- h[u]d[u], [u]l[u]
- [u:] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-উচ্চ স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- h[u:]l, x[u:]l
- [ū] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-উচ্চ-অনুনাসিক স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : বহু আক্ষৰিক শব্দত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে- k[ū]hi, m[ū]kul
- [ū:] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-অনুনাসিক-উচ্চ স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- m[u:]l, k[u:]h

৬) ও /o/ : [o, o:, ō]

- [o] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-উচ্চমধ্য স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : শব্দৰ সকলো স্থানত প্ৰয়োগ পোৱা যায়। যেনে- [o]loma, k^h[o]la, k^hal[o]
- [o:] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-উচ্চমধ্য স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- k^h[o:]l
- [ō] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-অনুনাসিক-উচ্চমধ্য স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : আসন্ন পূৰ্ববৰ্ণ নাসিক্য হ'লে প্ৰয়োগ হয়। যেনে- m[o]mai 'মোমাই'।

৭) অ' /ɔ/ : [ɔ, ɔ:]

- [ɔ] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-নিম্নমধ্য স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : দ্বি-আক্ষৰিক শব্দত পৰৱৰ্তী অক্ষৰৰ অক্ষৰাধাৰ [i] বা [u] হ'লে এই ধ্বনিৰ
প্ৰয়োগ হয়। যেনে- g[ɔ]ti, g[ɔ]ru
- [ɔ:] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-নিম্নমধ্য স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- b[ɔ:]l, h[ɔ:]l

৮) অ /D/ : [D, D:, Ḍ]

- [D] বর্ণনা : মূলীয়-সংবৃতৌষ্ঠ-নিম্ন স্বৰধ্বনি।
প্ৰয়োগ : শব্দত সকলো স্থানত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে- [D]ka, k[D]m[D]l

- [D:] বৰ্ণনা : মূলীয়-সংবৃত্তৌষ্ঠ-দীৰ্ঘ-নিম্ন স্বৰধ্বনি।
 প্ৰয়োগ : একাক্ষৰী শব্দসমূহত প্ৰয়োগ হয়। যেনে- k[D:]l
- [Ḍ] বৰ্ণনা : মূলীয়-সংবৃত্তৌষ্ঠ-অনুনাসিক-নিম্ন স্বৰধ্বনি।
 প্ৰয়োগ : আসন্ন পূৰ্ববৰ্ণ নাসিক্য হ'লে প্ৰয়োগ হয়। যেনে- m[Ḍ]r[D]m,

বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ উপধ্বনি :

তলত অসমীয়া ভাষাৰ অল্পপ্ৰাণ আৰু মহাপ্ৰাণ বৰ্ণকেইটাৰ উপধ্বনিসমূহ উল্লেখ কৰা হ'ল—

মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ উপধ্বনি :

ফ /p^h/ : [ϕ, p^h]

- বৰ্ণনা : [ϕ] অঘোষ, দ্বৌষ্ঠ্য, ঘৃষ্ট, অমুক্ত ধ্বনি
 [p^h] অঘোষ, মহাপ্ৰাণ, দ্বৌষ্ঠ্য, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি
- প্ৰয়োগ : [ϕ] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত হয়, যেনে— la[ϕ], ma[ϕ], zira[ϕ]
 [p^h] বাকী সকলো স্থানত p^h ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়, যেনে— [p^h]at, [p^h]ɔli,
 lɔ[p^h]a, xɔ[p^h]ura
- [p^h] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়াত ই এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি দুটা হ'ল [ϕ] আৰু [p^h]

ভ /b^h/ : [β, b^h]

- বৰ্ণনা : [β] সঘোষ, দ্বৌষ্ঠ্য, ঘৃষ্ট, অমুক্ত ধ্বনি
 [b^h] সঘোষ, মহাপ্ৰাণ, দ্বৌষ্ঠ্য, নিয়ত মুক্ত ধ্বনি
- প্ৰয়োগ : [β] এইধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত হয়; যেনে— xulb[β], durlb[β], la[β]
 [b^h] বাকী সকলো স্থানত [b^h] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়; যেনে—
 [b^h]al, sɔ[b^h]a, [b^h]itɔr, a[b^h]ax
- যিহেতু b^hৰ প্ৰয়োগ বিস্তৃতি বেছি গতিকে /b^h/ বিশিষ্ট ধ্বনি [b^h], [β] উপধ্বনি।

থ /t^h/ : [t^hʳ, t̪, t^h]

- বৰ্ণনা : [t^hʳ] অঘোষ; মহাপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, কিঞ্চিৎমুক্ত, নিয়তধ্বনি।
 [t̪] অঘোষ, মহাপ্ৰাণ, পশ্চদন্তমূলীয় মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [t^h] অঘোষ, মহাপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
- প্ৰয়োগ : [t^hʳ] শব্দৰ শেষত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— ka[t^hʳ], u[t^hʳ], mɔ[t^hʳ]
 [t̪] শব্দৰ 'ৰ' পৰৱৰ্তী স্থানত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— ɔr[t̪]ɔ, ar[t̪]ik
 [t^h] বাকী থকা সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— [t^h]al, pi[t^h]a, ga[t^h]i
- গতিকে দেখা গ'ল যে [t^h] ৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। সেয়ে অসমীয়া ভাষাৰ /t^h/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি তিনিটা হ'ল— [t^hʳ], [t̪] আৰু [t^h].

ধ /d^h/ : [d^hʳ, d̪, d^h]

- বৰ্ণনা : [d^hʳ] সঘোষ, মহাপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, কিঞ্চিৎমুক্ত, নিয়তধ্বনি।
 [d̪] সঘোষ, মহাপ্ৰাণ, পশ্চদন্তমূলীয় মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[d^h] সঘোষ, মহাপ্রাণ, দন্তমূলীয়, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 প্রয়োগ : [d^hʳ] শব্দৰ শেষত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— bd[d^hʳ], bd/D[d^hʳ]
 [d^h] শব্দৰ 'ৰ' পৰৱৰ্তী স্থানত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— Dr[d^h]D, bDr[d^h]it
 [d^h] বাকী থকা সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়, যেনে— [d^h]Dn, a[d^h]a, tD[d^h]a
 যিহেতু [d^h] ৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি, গতিকে অসমীয়া ভাষাত /d^h/ এটা বিশিষ্ট
 ধ্বনি আৰু [d^hʳ], [d^h] আৰু [d^h] ইয়াৰ উপধ্বনি।

খ /k^h/ : [k^h+, k^hʳ, k^h]

বৰ্ণনা : [k^h+] অঘোষ, মহাপ্রাণ, অগ্র পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [k^hʳ] অঘোষ, মহাপ্রাণ, পশ্চতালব্য, কিঞ্চিৎ মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [k^h] অঘোষ, মহাপ্রাণ, পশ্চতালব্য, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 প্রয়োগ : [k^h+] i (ই), e (এ), u (উ) আৰু ɔ (অ') আদি ধ্বনিৰ আগত প্ৰয়োগ হয়।
 যেনে— [k^h+]iriki, [k^h+]eti, [k^h+]uta, [k^h+]ɔl
 [k^hʳ] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত হয়; যেনে— du[k^hʳ], xu[k^hʳ]
 [k^h] বাকী সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়; যেনে— [k^h]am, zɔ[k^h]ɔm, mur[k^h]ɔ
 [k^h] উপধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /k^h/ এটা বিশিষ্ট
 ধ্বনি আৰু [k^h+] , [k^hʳ] আৰু [k^h] এই তিনিটা ইয়াৰ উপধ্বনি।

ঘ /g^h/ : [g^h+, g^hʳ, g^h]

বৰ্ণনা : [g^h+] সঘোষ, মহাপ্রাণ, অগ্র পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [g^hʳ] সঘোষ, মহাপ্রাণ, পশ্চতালব্য, কিঞ্চিৎ মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [g^h] সঘোষ, মহাপ্রাণ, পশ্চতালব্য, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 প্রয়োগ : [g^h+] i (ই), e (এ), u (উ) আৰু ɔ (অ') আদি ধ্বনিৰ আগত প্ৰয়োগ হয়।
 যেনে— [g^h+]in, [g^h+]ehu, [g^h+]uronia, [g^h+]ɔrial
 [g^hʳ] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত আৰু n, r আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত অৱস্থানত
 প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— ma[g^hʳ], ba[g^hʳ], kritD[g^hʳ]nD,
 xi[g^hʳ]re
 [g^h] বাকী সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়; যেনে— [g^h]Dr, Dr[g^h]ɔD
 [g^h] উপধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /g^h/ এটা বিশিষ্ট
 ধ্বনি আৰু [g^h+] , [g^hʳ] আৰু [g^h] এই তিনিটা ইয়াৰ উপধ্বনি।

অল্পপ্রাণ ধ্বনিৰ উপধ্বনি :

প /p/ : [p¹, p]

বৰ্ণনা : [p¹] অঘোষ, অল্পপ্রাণ, দ্বৌষ্ঠ্য, অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [p] অঘোষ, অল্পপ্রাণ, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 প্রয়োগ : [p¹] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত আৰু p, t, k, s আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত হৈ
 মধ্যস্থানত প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— ta[p¹], sa[p¹], t^ha[p¹]
]pDr, xu[p¹]tD
 [p] ইয়াৰ বাহিৰে বাকী থকা সকলো স্থানত [p] ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে—
 [p]ɛ[p]a, kD[p]aʳ, [p]an, [p]at

[p] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /p/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি দুটা [p¹] আৰু [p]।

ব /b/ : [b¹, b]

বৰ্ণনা : [b¹] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দ্বৌৰ্ণ্য, অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[b] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

প্ৰয়োগ : [b¹] শব্দৰ শেষত আৰু b, d, z আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত হৈ মধ্যস্থানত প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— t^ha[b¹], kD[b¹]za, sD[b¹]dD, ti[b¹]bDt

[b] ইয়াৰ বাহিৰে বাকী থকা সকলো স্থানত [p] ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— [b]at, [b]a[b]a, rD[b]Dr

[b] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /b/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি দুটা [b¹] আৰু [b]।

ত /t/ : [t¹, t, t]

বৰ্ণনা : [t¹] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[t] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, কিঞ্চিৎ মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[t] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

প্ৰয়োগ : [t¹] শব্দৰ শেষত আৰু t, m, n, s আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত হৈ মধ্যস্থানত প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— pa[t¹], ka[t¹], u[t¹]tDr, a[t¹]ma, zD[t¹]nD, siki[t¹]sa

[t] শব্দৰ 'ৰ'-ৰ পৰৱৰ্তী স্থানত এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে— sDr[t]D, bDr[t]Dman

[t] বাকী সকলো স্থানত ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে— [t]e[t]eli, [t]ap, sin[t]a

[t] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /t/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি তিনিটা [t¹], [t] আৰু [t]।

দ /d/ : [d¹, d, d]

বৰ্ণনা : [d¹] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[d] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, কিঞ্চিৎ মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

[d] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, দন্তমূলীয়, মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।

প্ৰয়োগ : [d¹] শব্দৰ শেষত আৰু d, n, m আদি ধ্বনিৰ সৈতে প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— mD[d¹], bD[d¹], k^hD[d¹]dDr, bu[d¹]d^hi

[d] শব্দৰ 'ৰ'-ৰ পৰৱৰ্তী স্থানত এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে— Dr[d]ar, pD[d]a, ur[d]u

[d] বাকী সকলো স্থানত ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে— [d]in, [d]ax, bD[d]Dn

[d] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /d/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু ইয়াৰ উপধ্বনি তিনিটা [d¹], [d] আৰু [d]।

ক /k/ : [k., k¹, k]

- বৰ্ণনা : [k₊] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, অথ পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [k¹] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, পশ্চতালব্য অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [k] অঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
- প্ৰয়োগ : [k₊] i (ই), e (এ), u (উ) আৰু ɔ (অ') আদি ধ্বনিৰ আগত প্ৰয়োগ হয়।
 যেনে— [k₊]iɪ, [k₊]esu, [k₊]umar, [k₊]ɔla
- [k¹] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত আৰু k, h, s, m আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত অৱস্থানত প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— ta[k¹], ma[k¹], mɔ[k¹]ka, mu[k¹]k^ha, nɔ[k¹]sa, ru[k¹]mini
- [k] বাকী সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়; যেনে— [k]am, a[k]ɔr
- [k] উপধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /k/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু [k₊], [k¹] আৰু [k] এই তিনিটা ইয়াৰ উপধ্বনি।

গ /g/ : [g₊, g¹, g]

- বৰ্ণনা : [g₊] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, অথ পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [g¹] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, পশ্চতালব্য অমুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
 [g] সঘোষ, অল্পপ্ৰাণ, পশ্চতালব্য মুক্ত নিয়ত ধ্বনি।
- প্ৰয়োগ : [g₊] i (ই), e (এ), u (উ) আৰু ɔ (অ') আদি ধ্বনিৰ আগত প্ৰয়োগ হয়।
 যেনে— [g₊]it, [g₊]ela, [g₊]un, [g₊]ɔl
- [g¹] এই ধ্বনিৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ শেষত আৰু m, n আদি ধ্বনিৰ সৈতে সংযুক্ত অৱস্থানত প্ৰথমটো সব্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ হয়; যেনে— xɔza[g¹], ba[g¹]mi, mɔ[g¹]nɔ
- [g] বাকী সকলো স্থানত প্ৰয়োগ হয়; যেনে— bor[g]i, ba[g]an
- [g] ধ্বনিৰ প্ৰয়োগৰ বিস্তৃতি বেছি। গতিকে অসমীয়া ভাষাৰ /g/ এটা বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু [g₊], [g¹] আৰু [g] এই তিনিটা ইয়াৰ উপধ্বনি।

১.৬ স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ সংযুতি (cluster)

(১) স্বৰ-সংযুতি :

অসমীয়া ভাষাত সৰ্বাধিক পাঁচোটা স্বৰ একেলগে সংযুক্ত হ'ব পাৰে। তলত অসমীয়াৰ স্বৰ-সংযোগৰ কেতবোৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল।

(ক) দুটা স্বৰৰ সংযুতি :

অসমীয়া দুটা স্বৰৰ সংযুতিয়েই আটাইতকৈ বেছি পোৱা যায়। তলত তাৰে কিছু উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

ইএ'	দইএ', 'দিয়ে'; নঅ'দইএ', 'নদীয়ে'
ইএ	জইএক, 'জীয়েক'; ভঅনইএক, 'ভনীয়েক'
ইআ	হইআ, 'হিয়া'
ইঅ	কইঅ, 'কিয়'
ইও	সইও, 'সিও'
ইঅ'	জইঅ'ৰই, 'জীয়ৰী'
ইউ	জঅ'দইউ, 'যদিও'

এই	এই, 'এই'; জএই, 'যেই'
এ'অ'	দএ'অ'লইআ, 'দেৱলীয়া'
এ'ও	কঅ'লএ'ও, 'ক'লেও'
এ'উ	দএ'উ, 'দেউ'
আই	আই, 'আই'
আএ	লআএক, 'লায়েক'
আঅ	খআঅ, 'খাৱ'
আঅ'	ভআঅ'ৰইআ, 'ভাৱৰীয়া'
আও	নআও, 'নাও'
আউ	লআউ, 'লাউ'
অঅ	লঅঅ, 'লৱ'
অই	অই, 'ঐ' অথবা 'অই';
অ'উ	মঅ'উ, 'মৌ'
ওএ'	সওএ', 'শোৱে'
ওঅ	ৰওঅ, 'ৰোৱ'
ওও	কঅৰওঁও, 'কৰোঁও'
উএ'	গঅ'ৰউএ, 'গৰুৱে'
উআ	বঅ'ৰউআ, 'বৰুৱা' ইত্যাদি।

(খ) তিনিটা স্বৰৰ সংযুতি :

ইএই	ইএই, 'ইয়েই'
আইও	পআইও, 'পায়ো'
আইউ	বআইউ, 'বায়ু'
ইএ'ও	দইএ'ও, 'দিয়েও'
ওআও	কঅৰওআও, 'কৰোৱাও' ইত্যাদি।

(গ) চাৰিটা স্বৰৰ সংযুতি :

এইএই	জএইএই, 'যেয়েই'
ইওএই	দইওএই, 'দিওঁৱেই'
আইএই	আইএই, 'আয়েই'
অওএই	লঅওএই, 'লওঁৱেই'
অইআই	মঅ'ইআই, 'মেয়াই' ইত্যাদি।

(ঘ) পাঁচটা স্বৰৰ সংযুতি :

আইউএই	আইউএই, 'আয়ুৱেই'
উআইএই	খউআইএই, 'খুৱাইয়েই' ইত্যাদি।

(২) ব্যঞ্জন সংযুতি :

অসমীয়া ভাষাত বহুলভাৱে সংযুক্ত ব্যঞ্জনবৰ্ণৰ ব্যৱহাৰ পোৱা যায়। উল্লেখযোগ্য যে সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ অধিকাংশই সংস্কৃত তৎসম আৰু বিদেশী ঋণ শব্দত প্ৰয়োগ হয়। শব্দৰ আদি, মাজ আৰু শেষ এই তিনিও অৱস্থানতে সংযুক্ত ব্যঞ্জন পোৱা যায়। আদি আৰু মাজত সৰ্বাধিক

তিনিটা আৰু পদান্তৰ মাথোন দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতি হোৱা দেখা যায়। তলত ব্যঞ্জন-সংযোগৰ কেতবোৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল —

(ক) দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতি :

অসমীয়া ভাষাত দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতি এশতকৈও অধিক পোৱা যায়। তলত তাৰে কেইটামান উদাহৰণ হিচাপে উল্লেখ কৰা হ'ল।

পপ	ইয়াৰ লিখিত ৰূপ 'প্প' অথবা 'প্প'। যেনে— থাপপঅৰ, 'থাপ্পৰ'
পত	সউপতঅ, 'সুপ্ত'
পস	লইপসআ, 'লিপ্সা'
পন	চঅপনঅ, 'স্বপ্ন'
পৰ	পৰআন, 'প্ৰাণ'
পল	পলআবঅন, 'প্লাৱন'
তপ	উতপআত, 'উৎপাত'
তত	'বিত্ত'
তফ	'উৎফুল্ল'
তথ	'উত্থাপন'
তন	'যত্ন'
কত	'ভক্তি'
কক	'পক্ক'
কখ	'লক্ষ'
কস	'নক্ষা'
কৰ	'ত্ৰমিক'
কল	'ক্লান্তি'
কয়	'বাক্য'
বব	'চব্বিশ'
বদ	'শতাব্দী'
বভ	লিখিত ৰূপ 'ভ্য', 'সভ্য'
বধ	'স্তম্ভ'
দদ	'খদৰ'
দভ	'উদ্ভৱ'
দধ	'উদ্ধাৰ'
দম	'পদ্ম'
গধ	'দুগ্ধ'
গম	'যুগ্ম'
গৰ	'গ্ৰহণ'
ফল	'ফ্লেগ'

থয়	‘কথ্য’
ভৰ	‘ভ্ৰম’
ঘন	‘বিঘ্ন’
ঘৰ	‘ঘ্ৰাণ’
চত	‘স্তম্ভ’
হম	বৰঅহমআ, ‘ব্ৰহ্মা’
হন	‘আহ্নিক’
হৰ	‘হৃদ’
হল	‘প্ৰহ্লাদ’
মপ	‘কম্পন’
মব	‘সম্বল’
ৰপ	‘দৰ্প’
ৰথ	‘মূৰ্খ’
ৰঘ	‘অৰ্য’
মৰ	‘মৃগাল’
মল	‘ম্লাণ’
নত	‘চিত্তা’
নদ	‘বিন্দু’
নধ	‘অন্ধ’
নচ	‘পঞ্চম’
নজ	‘অঞ্জন’
নম	‘জন্ম’
ঙক	‘অঙ্ক’
ঙগ	‘মঙ্গল’
ঙথ	‘শঙ্ক’
বন	‘বৰ্ণ’

(খ) তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতি :

চপৰ	‘স্পিৰং’
চতৰ	‘স্ত্ৰী’
চকৰ	‘স্ত্ৰু’
চমৰ	‘স্মৃতি’
নতৰ	‘সম্ভাস’
নতয়	‘অন্ত্য’
ঙকৰ	‘সংক্ৰান্তি’
ঙগৰ	‘সংগ্ৰহ’
মভৰ	‘সম্ভ্ৰম’

ইত্যাদি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) অসমীয়া ব্যঞ্জনসমূহক কেনেদৰে বিভাজন কৰিব পাৰি? (৪০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....

২) কোনবোৰ ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগ শব্দৰ সকলো স্থানতে নহয়? (২০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....

৩) অসমীয়া ব্যঞ্জনৰ সংযুক্তিসমূহ কি কি? (৩০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....

১.৭ অসমীয়া ভাষাৰ লয় বৰ্ণ

১.৭.১ সন্ধি

সন্ধি এক প্ৰকাৰ লয় বিশেষ। কথা পাঠোঁতে বাগিছিয়ৰদ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিবোৰৰ ইটোৰ পৰা সিটোলৈ যি সংক্ৰমণ হয় তাকে সন্ধি বোলে; অৰ্থাৎ ধ্বনিৰ সংযোগৰ নাম সন্ধি। সন্ধি দুই প্ৰকাৰৰ—

(i) আভ্যন্তৰীণ সন্ধি (Internal Juncture) আৰু

(ii) বহিঃসন্ধি (External Juncture)।

শব্দৰ অন্তৰ্গত ধ্বনিবিলাকৰ মাজত যি সংক্ৰমণ ঘটে তাক আভ্যন্তৰীণ সন্ধি বোলে। যেনে— ‘কাম’—‘ক’ৰ পৰা ‘আ’ বা ‘আ’ৰ পৰা ‘ম’ লৈ সংক্ৰমণ ঘটিছে। এই সংক্ৰমণক আভ্যন্তৰীণ সন্ধি বোলা হয়।

আকৌ এটা শব্দৰ শেষৰটো ধ্বনিৰ পৰা পৰৱৰ্তী শব্দৰ প্ৰথমটো ধ্বনিলৈ যি সংক্ৰমণ ঘটে তাক বহিঃসন্ধি বোলা হয়। যেনে— ভাত (ভাত) খাম (খাম)। ইয়াত ‘ভাত’ৰ ‘ত’ৰ পৰা ‘খাম’ৰ ‘খ’ লৈ যি সন্ধি ঘটিছে তাক বহিঃসন্ধি বুলি কোৱা হয়।

১.৭.২ শ্বাসাঘাত

কথা কওঁতে কিছুমান ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বেছি জোৰ দিয়া হয়, ফলত হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ু একেটা চাপতে বৰ বেছিকৈ বাহিৰ হয়। আকৌ, কিছুমান ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত জোৰ কমকৈ দিয়া হয়; ফলত বহিঃগামী বায়ুৰ চাপো কম হয় আৰু বায়ুত তাকৰকৈ ওলায়। ধ্বনিৰ উচ্চাৰণৰ এই আপেক্ষিক জোৰ বা বলৰ নাম শ্বাসাঘাত বা বলাঘাত (stress)। জোৰ বা বল কম বেছি হোৱাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি শ্বাসাঘাতক দুই ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে— ১) মুখ্য শ্বাসাঘাত (´) আৰু ২) গৌণ শ্বাসাঘাত।

উচ্চাৰণাত্মক বল প্ৰয়োগ য'ত বেছি হয় তাক মুখ্য শ্বাসাঘাত আৰু কম হ'লে গৌণ শ্বাসাঘাত বুলি নিৰ্ণয় কৰা হয়।

শ্বাসাঘাতৰ ফলত শব্দৰ অৰ্থৰ তাৰতম্য ঘটে। ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দত শ্বাসাঘাতৰ বিৰোধ বিচাৰ কৰিও দেখুৱাইছে। যেনে—

পইচএ', 'পিছে' (অৰ্থাৎ সি পি খাইছে)

পইচএ', 'পিচে' (পিচে, তুমি কি খালা?)

উল্লেখযোগ্য যে অসমীয়াৰ কামৰূপী উপভাষাত শব্দৰ আদি অক্ষৰত মুখ্য শ্বাসাঘাত পৰে। আনহাতে, উজনি অসমৰ ভাষাত শব্দৰ মাজতহে মুখ্য শ্বাসাঘাত পৰে। তলত কামৰূপী উপভাষাত পৰা শ্বাসাঘাতৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

'কোমোৰা' কুম্ৰা = ক উ ম ৰ আ

'কুকুৰা' কুক্ৰা = কু উ ক ৰ আ

১.৭.৩ অনুনাসিকতা

হাঁওফাঁওৰ পৰা ওলাই অহা বায়ুপ্ৰবাহ আংশিক নাসিকাবিবৰ আৰু আংশিক মুখবিবৰেদি ওলাই আহিলে অনুনাসিকতাৰ সৃষ্টি হয়। অসমীয়াৰ অনুনাসিক বৰ্ণ চন্দ্ৰবিন্দু (°)।

অনুনাসিকত্ব অৰ্থাৎ চন্দ্ৰবিন্দু অসমীয়া ভাষাত বিশিষ্ট ধ্বনিগুণ অৰ্থাৎ বৰ্ণ। ই গাইগুটীয়াকৈ উচ্চাৰিত নহয়। আন ধ্বনিৰ, বিশেষকৈ স্বৰধ্বনিৰ সৈতেহে ইয়াৰ উচ্চাৰণ হয়। সেয়ে ইয়াক উপাহিত ধ্বনিও বোলা হয়। উল্লেখযোগ্য যে, অসমীয়া অনুনাসিকতা থকা আৰু নথকা স্বৰৰ মাজত স্পষ্ট বিৰোধ ঘটে। যেনে— bah (বাহ), bāh (বাঁহ)। সেয়েহে [°] -ক বিশিষ্ট ধ্বনি অৰ্থাৎ বৰ্ণৰ মৰ্যাদা দিয়া হৈছে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

লয় বৰ্ণসমূহে অৰ্থৰ তাৰতম্য ঘটাব পাৰে নে? (৩০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উদ্ভৰ লিখিব)।

.....
.....
.....

১.৮ সাৰাংশ (Summing Up)

অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰধ্বনি বা বৰ্ণ ৮ টা। সেয়া হ'ল— ই, এ', এ, উ, ও, অ', অ, আ। এই স্বৰধ্বনিকেইটা উচ্চাৰণাত্মক বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। স্বৰধ্বনিৰ উচ্চাৰণত গুঁঠৰ আকৃতি অনুসৰি বিবৃতোষ্ঠ আৰু সংবৃতোষ্ঠ; জিভাৰ অংশ অনুযায়ী প্ৰান্তীয়, কেন্দ্ৰীয় আৰু মূলীয়; আৰু জিভাৰ উচ্চতা অনুসৰি উচ্চ, উচ্চমধ্য, নিম্নমধ্য আৰু নিম্ন- এই কেইটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। স্বৰধ্বনিৰ বিপৰীতে বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সংখ্যা বেছি। অসমীয়াত অৰ্দ্ধস্বৰ- 'ৱ' আৰু 'য়'ক সংযুক্ত কৰি উচ্চাৰণৰ ফালৰ পৰা ২৩টা বিশিষ্ট ব্যঞ্জন পোৱা যায়। উচ্চাৰণৰ স্থান আৰু ধৰণ অনুসৰি অসমীয়াৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনি সমূহক শ্ৰেণীবিভাগ কৰিব পাৰি। অসমীয়াৰ বিশিষ্ট স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত বৈশিষ্ট্য থকা দেখা যায়। আঠোটা বিশিষ্ট স্বৰৰ ভিতৰত

/ই/, /এ/, /আ/, /অ'/ আৰু /উ/ -ৰ প্ৰয়োগত সীমাবদ্ধতা নাই; অৰ্থাৎ ইহঁতে সকলো অৱস্থানতে বহিব পাৰে। কিন্তু /এ/, /আ/ আৰু /ও/ -ৰ পৰিবেশ সীমাবদ্ধ। আনহাতে, বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনিকেইটাৰ ভিতৰত /য়/, /ৰ/, /ঙ/ -এই তিনিটাৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰৰে আদ্য, মধ্য আৰু অন্ত্য অৱস্থানত প্ৰয়োগ তথা বিৰোধ পোৱা যায়। অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জন ধ্বনিবোৰৰ কেতবোৰ উপধ্বনিও পোৱা যায়। সেইদৰে স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ সংযুতিৰ ব্যৱহাৰো অসমীয়া ভাষাত লক্ষ্য কৰিব পাৰি। অসমীয়াত সৰ্বাধিক পাঁচটা স্বৰৰ সংযুতি পোৱা যায়। ব্যঞ্জনৰ ক্ষেত্ৰত তিনিটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতি পোৱা যায়; যদিও দুটা ব্যঞ্জনৰ সংযুতিৰ প্ৰয়োগহে সৰ্বাধিক। অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰত সন্ধি, শ্বাসাঘাত আৰু অনুনাসিকতাৰ আলোচনাও প্ৰয়োজনীয়।

১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) স্বৰধ্বনি বুলিলে কি বুজে? স্বৰধ্বনিসমূহক কি কি ভিত্তিত কি ধৰণে শ্ৰেণীবিভাগ কৰা হয়, বুজাই লিখি অসমীয়া স্বৰবৰ্ণৰ তালিকা এখন কৰি দেখুৱাওক।
- ২) ব্যঞ্জনধ্বনি বুলিলে কি বুজে? ব্যঞ্জনধ্বনিৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীবিভাজনৰ ভিত্তি কি? অসমীয়া ভাষাৰ ব্যঞ্জনধ্বনিৰ শ্ৰেণীবিভাগ কৰি দেখুৱাওক।
- ৩) বাগ্ধ্বনি কিছুমানক ঘোষ-অঘোষ আৰু কিছুমানক মহাপ্ৰাণ-অল্পপ্ৰাণ বুলি কোৱাৰ কাৰণ কি?
- ৪) অসমীয়া ভাষাৰ প, ফ, ব, ভ ধ্বনিকেইটা উচ্চাৰণ স্থান অনুসৰি কি ধ্বনি? ইহঁতৰ উচ্চাৰণ কেনেদৰে হয়?
- ৫) অসমীয়া বিশিষ্ট স্বৰৰ প্ৰয়োগ বিচাৰ কৰক।
- ৬) অসমীয়া বিশিষ্ট ব্যঞ্জনবৰ্ণকেইটাৰ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্যস্থানত বিৰোধ বিচাৰ কৰক।
- ৭) অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ উপধ্বনি নিৰ্ণয় কৰি প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰক?
- ৮) অসমীয়া স্বৰ আৰু ব্যঞ্জনৰ সংযুতি (cluster) বিচাৰ কৰক?
- ৯) চমু টোকা প্ৰস্তুত কৰক—
ক) শ্বাসাঘাত, খ) অসমীয়াৰ সন্ধি (গ) অসমীয়া ভাষাৰ অনুনাসিকতা

১.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী	ঃ	অসমীয়া বৰ্ণ-প্ৰকাশ
(—)	ঃ	ধ্বনি-বিজ্ঞানৰ ভূমিকা
দীপংকৰ মৰল	ঃ	ব্যৱহাৰিক ধ্বনিবিজ্ঞান
ৰমেশ পাঠক	ঃ	ভাষা-বিজ্ঞানৰ ভূমিকা
G. C. Goswami	ঃ	Structure of Assamese
B.Kakati	ঃ	Assamese, Its Formation and Development

* * *

দ্বিতীয় বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : প্ৰাকৃতি

বিভাগৰ গঠন

- ২.১ ভূমিকা (Introduction)
- ২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ২.৩ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতি বিভাজন
 - ২.৩.১ প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতি
 - ২.৩.২ মূলাভাস প্ৰাকৃতি
 - ২.৩.৩ সৰ্গ
- ২.৪ অসমীয়া ভাষাত শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া
 - ২.৪.১ নাম শব্দৰ সাধন
 - ২.৪.২ ধাতু শব্দৰ সাধন
- ২.৫ অসমীয়া ভাষাৰ বচন আৰু লিঙ্গ
- ২.৬ অসমীয়া ভাষাৰ নিৰ্দিষ্টতাৰূপক আৰু অনিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয়
- ২.৭ অসমীয়া ভাষাৰ সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ
- ২.৮ সাৰাংশ (Summing Up)
- ২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ২.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

২.১ ভূমিকা (Introduction)

পূৰ্বৱৰ্তী বিভাগটোত অসমীয়া ধ্বনিতত্ত্বৰ বিষয়ে পৰ্যালোচনা কৰি অহা হৈছে। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী বিভাগসমূহত অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ বিষয়ে বিস্তৃতভাৱে বিশ্লেষণ কৰা হ'ব। এই বিভাগটিৰ আলোচিত বিষয় হ'ল ৰূপতত্ত্বৰ এটি উল্লেখযোগ্য দিশ প্ৰাকৃতি।

অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতিসমূহক প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতি, মূলাভাস প্ৰাকৃতি আৰু সৰ্গত বিভক্ত কৰিব পাৰি। সৰ্গ যোগ কৰি নতুন নতুন শব্দ-সাধন কৰা হয়। তদুপৰি পুনৰুক্তি অথবা সংযুক্ত শব্দৰ গঠনেৰেও অসমীয়া ভাষাত নাম শব্দ বা ধাতু শব্দৰ গঠন কৰা হয়। বচন আৰু লিঙ্গ নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰত এই ভাষাৰ কিছুমান নিজস্ব প্ৰক্ৰিয়া আছে। নিৰ্দিষ্টতাৰূপক, অনিৰ্দিষ্টতাৰূপক আৰু সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ দিশতো উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। এই বিভাগটিত এই সকলোবোৰ দিশ সামৰি লোৱাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

২.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে—

- অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতিসমূহ বিভাজন কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব আৰু সেইবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব;
- অসমীয়া ভাষাৰ বচন আৰু লিঙ্গ নিৰূপনৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব; আৰু

- অসমীয়া ভাষাৰ নিৰ্দিষ্টতাৰাচক, অনিৰ্দিষ্টতাৰাচক আৰু সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গসমূহৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

২.৩ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতি বিভাজন

অসমীয়া ভাষাত মুক্ত আৰু বন্ধ বা যুক্ত —এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ প্ৰাকৃতি পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে— মানুহ, গৰু, বাঘ, হৰিণ, ঘৰ, দুৱাৰ, গছ, বিৰিখ, খা, যা আদি মুক্ত প্ৰাকৃতি। এইবোৰ বাক্যত স্বাধীনভাৱে ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। আনহাতে, -অনি, -উৱা, -এ, -জন, -বোৰ আদি বাক্যত নিজস্ব বা স্বাধীনভাৱে প্ৰয়োগ হ'ব নোৱাৰে। এইবোৰ অন্য প্ৰাকৃতিৰ লগত লগ লাগিহে বাক্যত ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। যেনে— ফুল + অনি = ফুলনি; যা + ওৱা = যোৱা, সিহঁত + এ = সিহঁতে, মানুহ + জন = মানুহজন, গৰু + বোৰ = গৰুবোৰ। এইবোৰ হ'ল বন্ধ বা যুক্ত প্ৰাকৃতি। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতিবোৰক দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি —

(ক) প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতি আৰু (খ) সৰ্গ।

কিছুমান পণ্ডিতে এই দুটা বিভাগৰ উপৰি মূলাভাস প্ৰাকৃতি নামৰ আন এটা বিভাগো আলোচনা কৰিছে।

২.৩.১ প্ৰকৃতি বা মূল-প্ৰাকৃতি (Root Morpheme)

যিবোৰ ৰূপ বা প্ৰাকৃতিক কেন্দ্ৰ কৰি তাৰ আগত বা পিছত অন্যান্য প্ৰাকৃতি লগ লাগে আৰু ভিন ভিন অৰ্থবাচক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে, তেনে প্ৰাকৃতিবোৰক প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতি বোলা হয়। এই প্ৰকৃতিবোৰ ভাষা এটাৰ শব্দ বা পদৰ আধাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে— 'নপঢ়িলোঁহেঁতেন' পদটোত 'ন-পঢ়-ইল-ওঁ-হেঁতেন' এই পাঁচোটা ৰূপ সংযুক্ত হৈ আছে। ইয়াত 'পঢ়' ৰূপটোক কেন্দ্ৰ কৰি আগত বা পিছত অন্যান্য ৰূপবোৰ লগ লাগি 'নপঢ়িলোঁহেঁতেন' পদটো গঠন কৰিছে। 'পঢ়' ৰূপটোক বাদ দিলে বাকীবোৰৰ প্ৰয়োগ অৰ্থহীন হৈ পৰিব। 'পঢ়' ৰূপটোৱে হ'ল প্ৰকৃতি বা মূল-প্ৰাকৃতি। তেনেদৰে 'মানুহবোৰ' (মানুহ + বোৰ), 'অসমীয়া' (অসম + ঈয়া), 'অবাট' (অ + বাট), 'ফুলনি' (ফুল + অনি), 'নাখাওঁ' (ন + খা + ওঁ) আদি পদবোৰৰ ক্ৰমে 'মানুহ', 'অসম', 'বাট', 'খা' আদি ৰূপবোৰ প্ৰকৃতি বা মূল-প্ৰাকৃতি।

প্ৰকৃতিৰ শ্ৰেণী বিভাজন :

ৰূপগত বৈশিষ্ট্য অনুসৰি অসমীয়া প্ৰকৃতি বা মূল প্ৰাকৃতিবোৰক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি —

- ১। নাম প্ৰকৃতি বা প্ৰাতিপদিক (Nomial বা Substantive root morpheme)
- ২। ধাতু প্ৰকৃতি (Verbal root morpheme)
- ৩। অব্যয় প্ৰকৃতি (Absolute বা Indeclinable root morpheme)
- ৪। নাম-ধাতু প্ৰকৃতি (Nominal-Verbal root morpheme)

১। নাম প্ৰকৃতি বা প্ৰাতিপদিক : যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা নামপদ বা নাম শব্দৰ সৃষ্টি হয়, সেইবোৰ হ'ল নাম প্ৰকৃতি বা প্ৰাতিপদিক। অসমীয়া ভাষাত এইবোৰ সাধাৰণতে মুক্ত ৰূপ। যেনে— মানুহ, গৰু, পশু, পক্ষী, ৰাম, হৰি, ভাল, বেয়া, যা, বল, এক, দুই ইত্যাদি।

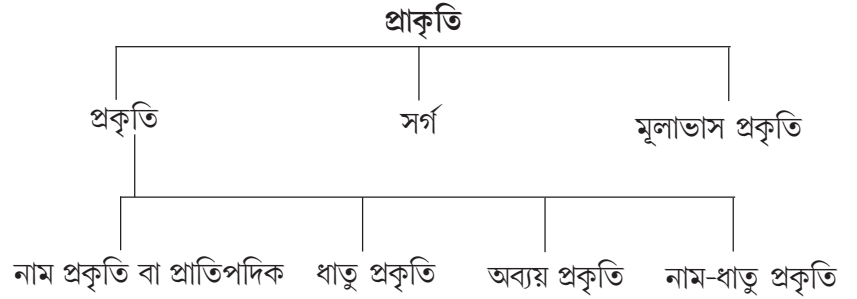
২। ধাতু প্ৰকৃতি : ধাতু শব্দ, ক্ৰিয়াপদ আৰু কৃদন্ত ৰূপৰ সৃষ্টি কৰা প্ৰকৃতিসমূহে হ'ল ধাতু প্ৰকৃতি। সংস্কৃত ভাষাত ধাতু প্ৰকৃতিবোৰ মুক্ত ৰূপ হোৱাৰ বিপৰীতে অসমীয়া ভাষাত যুক্ত ৰূপ। যেনে— খা, যা, ধৰ, কৰ, পঢ় ইত্যাদি।

৩। অব্যয় প্রকৃতি : যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা অব্যয়বোৰ পাব পাৰি সেইবোৰে হ'ল অব্যয় প্ৰকৃতি। অসমীয়া ভাষাত অব্যয়বোৰ মুক্ত ৰূপ। যেনে— আৰু, অথবা, বা, অথচ, যদি, বাৰু ইত্যাদি।

৪। নাম-ধাতু প্ৰকৃতি : অসমীয়া ভাষাত এনে কেতবোৰ প্ৰাকৃতি আছে, যিবোৰ প্ৰকৃতিৰ পৰা নামপদ আৰু ধাতুপদ - দুয়োবিধ প্ৰকৃতিয়ে পাব পাৰি। তেনেবোৰ প্ৰকৃতিকে নাম-ধাতু প্ৰকৃতি বোলা হয়। যেনে— মাত, চিন, মান ইত্যাদি। ইহঁতৰ পৰা 'মাত', 'চিন', 'মান' আদি নাম শব্দ আৰু মাতিছোঁ, চিনিছোঁ, মানিছোঁ আদি ধাতু শব্দ পাব পাৰি। অসমীয়া ভাষাত ইয়াৰ সংখ্যা অতি সীমিত।

ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে পোন প্ৰথমে এই নাম-ধাতু প্ৰকৃতি নাম দি এই প্ৰকৃতিবোৰক পৃথককৈ আলোচনা কৰে। বহুতে এই ধৰণৰ প্ৰকৃতিবোৰক নাম প্ৰকৃতি অথবা ধাতু প্ৰকৃতিৰ ভিতৰতকৈ আলোচনা কৰে।

অসমীয়া প্ৰাকৃতিবোৰৰ বিভাজনক তলত দিয়া ধৰণে ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত দেখুৱাব পাৰি —



২.৩.২ সৰ্গ (Affix)

অসমীয়া ভাষাত বদ্ধ বা যুক্ত ৰূপবোৰকে সাধাৰণভাৱে সৰ্গ বা প্ৰত্যয় বুলি কোৱা হয়। ইহঁতে মূল ৰূপৰ সহায় নোহোৱাকৈ অকলে বাক্যত ব্যৱহাৰ হৈ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰে। মূলৰূপ (শব্দ বা ধাতু)ৰ আগত বা পিছত যোগ হৈছে ইহঁতে বাক্যত ব্যৱহাৰ হৈ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে।

প্ৰয়োগৰ প্ৰকৃতি অনুসৰি অসমীয়া সৰ্গবোৰক দুই ধৰণে বিভাজন কৰিব পাৰি— অৱস্থান অনুসৰি (Positional affix) আৰু গুণ বা কাৰ্য অনুসৰি (Functional affix)। অৱস্থান অনুসৰি ইয়াক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— উপসৰ্গ আৰু পৰসৰ্গ। গুণ বা কাৰ্য অনুসৰি ইহঁতক আকৌ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি— প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তি। 'প্ৰত্যয়'ক শব্দসাধন মূলক বা বুৎপত্তিমূলক সৰ্গ বুলিও কোৱা হয়।

১। অৱস্থান অনুসৰি সৰ্গৰ বিভাজন :

অৱস্থান অনুসৰি সৰ্গবোৰক তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি— উপসৰ্গ, মধ্যসৰ্গ আৰু পৰসৰ্গ। অসমীয়া ভাষাত মধ্যসৰ্গ পাবলৈ নাই।

ক) উপসৰ্গ বা পূৰ্বসৰ্গ (Prefix) :

যিবোৰ সৰ্গ মূলৰূপ বা প্ৰকৃতিৰ আগত ব্যৱহাৰ হয় সেইবোৰক উপসৰ্গ বা পূৰ্বসৰ্গ বোলা হয়। সংস্কৃতত প্ৰ, পৰা, অপ, সম, নি, অনু, নিৰ, দূৰ, প্ৰতি অভি, সু, অধি, উৎ, অতি,

পৰি, অপি, উপ, অব, বি আ -এই কুৰিটা উপসৰ্গ আছে। অসমীয়া ভাষাৰ তৎসম শব্দবোৰত এই আটাইকেইটা উপসৰ্গৰ প্ৰয়োগ হয়। যেনে— প্ৰহাৰ, পৰাজয়, অপমান, উপবন, সংযোগ, অনুভৱ ইত্যাদি। সংস্কৃতৰ পৰা প্ৰত্যক্ষভাৱে অথবা কিছু পৰিবৰ্তন হৈ অহা কেতবোৰ উপসৰ্গৰ প্ৰয়োগ অসমীয়াত আছে। ইহঁতে কিছু ভিন্ন অৰ্থ প্ৰয়োগ কৰে। যেনে—

আও- আওবাট, আওহেলা, আওমৰণ
 অনা- অনাগত, অনাতাঁৰ
 অ- অসময়, অবাট, অকাজ
 নি- নিমাত, নিদান ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত এই শ্ৰেণীৰ উপসৰ্গ অতি তাকৰ।

অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াৰ নঞৰ্থক গঠন কৰা 'ন'টো উপসৰ্গ হিচাপে প্ৰয়োগ হয়। ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ধাতুৰ প্ৰথম স্বৰ অনুসৰি 'ন'ৰ লগত সংযুক্ত হৈ থকা অ স্বৰৰ পৰিবৰ্তন হয়। যেনে—

ন-কয় = নকয়
 ন- খায় = নাখায়
 ন- উঠে = নুঠে
 ন- গ'ল = ন'গল ইত্যাদি।

এইবোৰৰ উপৰি অসমীয়া ভাষাত দৰ, ব, বদ, বে, গৰ, হৰ, কাৰ, বৰ আদি আৰবী, ফাৰ্চী ভাষাৰ পৰা অহা উপসৰ্গৰ প্ৰয়োগ আছে। যেনে—

দৰকাৰ, বনাম, বদনাম, বেনামী, গৰমিল, হৰদম, কাৰবাৰ, বৰবাদ ইত্যাদি।

(খ) অনুসৰ্গ বা পৰসৰ্গ (Suffix) :

যিবোৰ সৰ্গ মূলৰূপ বা প্ৰকৃতিৰ পাছত বহি অৰ্থবাচক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰে, সেইবোৰ সৰ্গকে অনুসৰ্গ বা পৰসৰ্গ বোলে। যেনে— -অনি (ফুলনি), -অক (লিখক), -অনী (নাচনী), -অনীয়া (মগনীয়া), -আৰু (লেখাৰু), -অতি (আগলতি), -ৰা (জপৰা), -আলি (বেজালি), -এ (মানুহে), -বোৰ (গৰুবোৰ), -এক (বাপেক), -ঈ (বগী) ইত্যাদি।

মূলৰূপৰ পাছত একেলৈখাৰিয়ে ইটোৰ পাছত সিটোকৈ কেবাটাও অনুসৰ্গ ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। যেনে— খেতিয়কসকলৰ (খেতি = ই + অক্ + সকল + অৰ), ইয়াত মূল ৰূপ 'খেত্'। ইয়াৰ পাছত লগ লগা ই, অক্, সকল, অৰ এই চাৰিটা অনুসৰ্গ।

২। গুণ বা কাৰ্য অনুসৰি অসমীয়া সৰ্গৰ বিভাজন :

গুণ বা কাৰ্য অনুসৰি অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গবোৰক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি—

(ক) প্ৰত্যয় আৰু (খ) বিভক্তি।

(ক) প্ৰত্যয় (Affix) :

যিবোৰ সৰ্গই মূলৰূপ বা প্ৰকৃতিৰ লগ লাগি নতুন অৰ্থবাচক ভিন্ন শব্দৰ সাধন কৰে সেইবোৰক প্ৰত্যয় বোলা হয়। ইহঁতে ভিন্ন অৰ্থবাচক শব্দ সাধন কৰে বাবে শব্দসাধনমূলক বা ব্যুৎপত্তিমূলক (derivatives) বোলে। অসমীয়া ভাষাত প্ৰত্যয় দুবিধ— কৃৎ প্ৰত্যয় আৰু তদ্ধিত প্ৰত্যয়।

কৃৎপ্রত্যয় : যিবোৰ প্ৰত্যয় ধাতু প্ৰকৃতিৰ লগত যোগ হৈ শব্দৰ সাধন কৰে, তেনেবোৰ প্ৰত্যয়ক কৃৎ প্ৰত্যয় বোলা হয়। যেনে—

-অক	:	লিখ্ + অক = লিখক
-অন	:	খা + অন = খান
-অনা	:	বাজ্ + অনা = বাজনা
-অনি	:	নাচ্ + অনি = নাচনি
-অনী	:	বিচ্ + অনী = বিচনী
-অনীয়া	:	মাগ্ + অনীয়া = মগনীয়া
-আৰু	:	শিক্ + আৰু = শিকাৰু
-উৰা	:	কান্দ্ + উৰা = কান্দুৰা ইত্যাদি।

সংস্কৃতৰ পৰা অহা কেতবোৰ কৃৎ প্ৰত্যয়ো অসমীয়াত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে—

-অন্	:	নন্দি + অন্ = নন্দন
-ণক্	:	দা + ণক্ = দায়ক
-ইন্	:	পৰি + শ্ৰম + ইন্ = পৰিশ্ৰমী ইত্যাদি।

তদ্ধিত প্ৰত্যয় : নাম প্ৰকৃতি বা প্ৰাতিপাদিক অথবা ধাতু প্ৰকৃতিৰ পৰা সাধিত নামবাচক ৰূপৰ লগত যোগ হৈ নতুন শব্দৰ সৃষ্টি কৰা প্ৰত্যয়বোৰক তদ্ধিত প্ৰত্যয় বোলা হয়। যেনে—

-অক	:	খেতি + অক = খেতিয়ক
-অতি	:	বাপ + অতি = বাপতি
-অনি	:	বন + অনি = বননি
-অৰি/অৰী	:	লগ + অৰী = লগৰী লহ + অৰি = লাহৰি
-অৰীয়া	:	নাও + অৰীয়া = নাৱৰীয়া
-আল	:	খং + আল = খঙাল
-ইয়াল	:	মৰম + ইয়াল = মৰমিয়াল
-ঈ	:	ধন + ঈ = ধনী
-উৰা	:	সাৰ + উৰা = সাৰুৰা ইত্যাদি।

সংস্কৃতৰ তদ্ধিত প্ৰত্যয় কিছুমানৰো অসমীয়া ভাষাত প্ৰয়োগ আছে। যেনে—

-যঃ	:	মনু + যঃ = মানৱ শিশু + যঃ = শৈশৱ
-যিঃ	:	দশৰথ + যিঃ = দাশৰথি
-যেঃ	:	সুমিত্ৰ + যেঃ = সৌমিত্ৰেয় ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ লিংগবাচক (পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ), বচনাত্মক (একবচন আৰু বহুবচন) আৰু নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়বোৰ তদ্ধিত প্ৰত্যয়। এইবোৰৰ বিষয়ে পৰৱৰ্তী সময়ত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰা হ'ব।

স্বাৰ্থিক প্ৰত্যয় : মূল অৰ্থ বা কাৰ্যত জোৰ বুজাবলৈ অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰিয়া ৰূপৰ পিছত কিছুমান প্ৰত্যয় যোগকৰা হয়। এইবোৰকে স্বাৰ্থিক প্ৰত্যয় বা ক্ৰিয়াবাচক পৰসৰ্গ বোলে।

এই প্রত্যয়বোৰ যোগ হোৱাৰ ফলত কাৰ্যৰ পূৰ্ণ সমাপ্তি, নিশ্চয়তা, সম্ভাৱনা আৰু কেতিয়াবা সন্দেহ প্ৰকাশ পায়। কেতবোৰ স্বাৰ্থিক প্ৰত্যয়ৰ উদাহৰণ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

-গৈ	ঃ	থাকিলগৈ, কৰিলেগৈ
-চোন	ঃ	কৰিলাচোন, গ'লাচোন
-দে, -দেই	ঃ	আহিবাদে, খাবাদেই
-দেখো, -দেখোন	ঃ	গ'লদেখো, ক'লোদেখোন
-হি	ঃ	আহিপালেহি
-চাগৈ	ঃ	আহিলচাগৈ ইত্যাদি।

বিভক্তি (Inflective) : বিভক্তিবোৰক ৰূপাত্মক (Declensional) সৰ্গ বুলিও কোৱা হয়। যিবোৰ সৰ্গই নাম প্ৰকৃতি বা ধাতু প্ৰকৃতিৰ লগত লাগ লাগি বাক্যত ব্যৱহৃত সব্যয় পদ ৰচনা কৰে, তাকে বিভক্তি বা ৰূপাত্মক সৰ্গ বোলা হয়। এইবোৰে প্ৰকৃতিৰ ৰূপৰ পৰিবৰ্তন ঘটায় আৰু কাৰকাদিৰ বোধ জন্মায়। বিভক্তি দুবিধ - **শব্দ বিভক্তি** আৰু **ক্ৰিয়া বিভক্তি**।

শব্দ বিভক্তি : শব্দৰ লগত লগহে কাৰকৰ ধাৰণা দিয়া বিভক্তিবোৰক শব্দ বিভক্তি বোলা হয়। অসমীয়া ভাষাত শব্দ বিভক্তি ছটা। এই বিভক্তি আৰু এইবোৰৰ চিহ্নসমূহ তলৰ তালিকাত দিয়া ধৰণৰ—

বিভক্তি	বিভক্তিৰ চিন	
	স্বৰাস্ত শব্দত	ব্যঞ্জনাস্ত শব্দত
প্ৰথমা	-এ, -ই	-এ
দ্বিতীয়	-ক	-অক
তৃতীয়া	-ৰে	-এৰে
চতুৰ্থী	-লৈ	-অলৈ
ষষ্ঠী	-ৰ	-অৰ
সপ্তমী	-ত	-অত

অসমীয়া ভাষাত পঞ্চমী বিভক্তিৰ চিন নাই। ষষ্ঠী বিভক্তিৰ চিন 'ৰ'-ৰ পিছত 'পৰা' পৰসৰ্গ লগ লগাই অপদান কাৰকৰ ভাৱ বুজোৱা হয়। স্বৰাস্ত আৰু ব্যঞ্জনাস্ত শব্দত শব্দ বিভক্তি লগ লগাৰ উদাহৰণ তলৰ তালিকাখনত দেখুওৱা হ'ল—

বিভক্তি	স্বৰাস্ত শব্দ	ব্যঞ্জনাস্ত শব্দ
প্ৰথমা	সীতাই (সীতা + ই)	ৰামে (ৰাম্ + এ)
দ্বিতীয়	সীতাক (সীতা + ক)	ৰামক (ৰাম্ + অক)
তৃতীয়া	সীতাৰে (সীতা + ৰে)	ৰামেৰে (ৰাম্ + এৰে)
চতুৰ্থী	সীতালৈ (সীতা + লৈ)	ৰামলৈ (ৰাম্ + অলৈ)
ষষ্ঠী	সীতাৰ (সীতা + ৰ)	ৰামৰ (ৰাম্ + অৰ)
সপ্তমী	সীতাত (সীতা + ত)	ৰামত (ৰাম্ + অত)

বহুবচনৰ ক্ষেত্ৰত শব্দৰ পিছত বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় যোগ হোৱাৰ পিছত বহুবচনৰ প্ৰত্যয়ৰ লগত শব্দবিভক্তি পৰসৰ্গৰ লেগীয়াকৈ যোগ হয়। যেনে—

ৰাম + হঁত + এ = ৰামহঁতে, সীতা + হঁত + ৰ = সীতাহঁতৰ

ক্ৰিয়া বিভক্তি : যিবোৰ বিভক্তি ধাতুৰ পিছত লগ লাগি বিভিন্ন কালৰ নিৰ্দেশ কৰে, তাকে ক্ৰিয়া বিভক্তি বোলা হয়। ক্ৰিয়া বিভক্তিবোৰ ধ্বনি সাপেক্ষ অৰ্থাৎ ধাতুৰ শেষত থকা স্বৰ বা ব্যঞ্জন ধ্বনি সাপেক্ষ এইবোৰৰ পৰিৱৰ্তন হয়। যেনে— দি + এ = দিয়ে, খা + এ = খায়। তদুপৰি পুৰুষ অনুসৰিও এইবোৰৰ চিনবোৰ বেলেগ বেলেগ হয়। যেনে— মই যাওঁ, তুমি যোৱা, সি যায়। তদুপৰি দ্বিতীয় পুৰুষত তুচ্ছাৰ্থ আৰু মান্যাৰ্থৰ বিভক্তি বেলেগ বেলেগ হয়।

অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াৰ কাল পাঁচোটা— বৰ্তমান, পূৰ্ণ বৰ্তমান, ভূত, স্বৰূপভূত আৰু ভবিষ্যত। পুৰুষ আৰু কাল অনুসৰি অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়া বিভক্তিবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

কাল	প্ৰথম পুৰুষ	দ্বিতীয় পুৰুষ		তৃতীয় পুৰুষ
		তুচ্ছাৰ্থ	মান্যাৰ্থ	
বৰ্তমান	ওঁ	অ	আ	এ
পূৰ্ণ বৰ্তমান	ইহোঁ	ইছ	ইছা	ইছে
ভূত	ইছিলোঁ	ইছিলি	ইছিলি	ইছিল
স্বৰূপভূত	ইলোঁ	ইলি	ইলা	ইলে
ভবিষ্যত	ইম	ইবি	ইবা	ইব

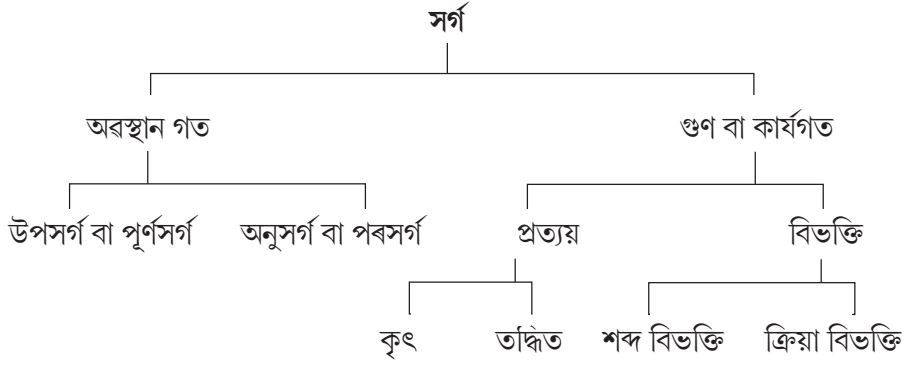
ক্ৰিয়া বিভক্তিবোৰ যোগ হ'লে সাধাৰণতে অসমীয়া সন্ধিৰ নিয়ম অনুসৰি সন্ধি হয়। কেতবোৰ ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে এই নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম ঘটে। বৰ্তমান কালত 'অ'-কাৰান্ত আৰু 'আ'-কাৰান্ত ধাতুত দ্বিতীয় পুৰুষৰ তুচ্ছাৰ্থৰ 'অ' যোগ হ'লে 'অ' বা 'আ' 'ও' হয় আৰু 'ৰ' আগম হয়। যেনে— ক্+আ=কোৱা, যা+আ=যোৱা। তৃতীয় পুৰুষৰ 'এ' স্বৰান্ত ধাতুত 'য়' হয়। যেনে— যা+এ=যায়। অ-কাৰান্ত আৰু ও-কাৰান্ত ধাতুবোৰ ক্ৰমে অ'-কাৰান্ত আৰু উ-কাৰান্ত হয়। যেনে— ক+ইলোঁ=ক'লোঁ, ৰো+ইম=ৰম। ভূত আৰু ভৱিষ্যত কালৰ ইলো, ইলা, ইলে, ইম, ইবা, ইব আদি স্বৰান্ত ধাতুত লগ লাগিলে 'ই' লোপ পায়। যেনে— খা+ইলোঁ=খা, খা+ইব=খাব ইত্যাদি।

অসমীয়া ক্ৰিয়া বিভক্তিৰ পুৰুষ আৰু কাল অনুসৰি প্ৰয়োগৰ উদাহৰণ তলৰ তালিকাত সন্নিবিষ্ট কৰা হ'ল —

আ-কাৰান্ত ধাতু 'খা'

কাল	প্ৰথম পুৰুষ	দ্বিতীয় পুৰুষ		তৃতীয় পুৰুষ
		মান্য	তুচ্ছ	
বৰ্তমান	মই খাওঁ	তুমি খোৱা	তই খা	সি খায়
পূৰ্ণ বৰ্তমান	মই খাইছোঁ	তুমি খাইছা	তই খাইছ	সি খাইছে
ভূত	মই খালোঁ	তুমি খালা	তই খালি	সি খালে
পূৰ্ণভূত	মই খাইছোঁ	তুমি খাইছা	তই খাইছ	সি খাইছে
ভবিষ্যত	মই খাম	তুমি খাবা	তই খাবি	সি খাব

অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গবোৰৰ বিভাজন তলত দিয়া ধৰণে ৰেখা চিত্ৰৰ সহায়ত দেখুৱাব পাৰি—



২.৩.৩ মূলভাস প্ৰাকৃতি (Sub-root morpheme)

অসমীয়া ভাষাত এক প্ৰকাৰ প্ৰাকৃতি আছে, যি প্ৰকৃতার্থত প্ৰকৃতিও নহয় অথবা সৰ্গও নহয়। প্ৰকৃতি আৰু সৰ্গৰ মাজতে এই প্ৰাকৃতিয়ে অৱস্থান কৰে। এইবিধ প্ৰাকৃতিকৈ ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে **মূলভাস প্ৰাকৃতি** নামকৰণ কৰি আলোচনা কৰিছে। ইয়াক **উপ-প্ৰকৃতি**ও বুলিব পাৰি। এই প্ৰাকৃতিবোৰে প্ৰয়োগ সাপেক্ষে কেতিয়াবা প্ৰকৃতি আৰু কেতিয়াবা সৰ্গৰ ধৰ্ম আচৰণ কৰে।

এই শ্ৰেণীৰ প্ৰকৃতিৰ সংখ্যা অতি তাকৰ। অসমীয়া ভাষাৰ একবচনাত্মক প্ৰত্যয়, যেনে— জন, খন, ডাল, গৰাকী, নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় আৰু বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয়সমূহ এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) কি ভিত্তত অসমীয়া সৰ্গসমূহ বিভাজন কৰিব পাৰি? (৩০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....

.....

.....

.....

২) ক্ৰিয়া বিভক্তি যোগ হ'লে সন্ধিৰ নিয়ম মতে সমীভৱন হয়নে? (২০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....

.....

.....

.....

২.৪ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া

শব্দ-সাধন মানে হ'ল নতুন শব্দৰ গঠন কাৰ্য। যি প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা নতুন শব্দ বা ৰূপৰ সাধন কৰা হয়, তাকে শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া বুলি কোৱা হয়। অসমীয়া শব্দবোৰক দুটা বহল ভাগত ভগাব পাৰি— নাম শব্দ আৰু ধাতু শব্দ। এই দুয়ো প্ৰকাৰৰ শব্দক তিনিটা প্ৰক্ৰিয়াৰে সাধন হয়—

- ক) সৰ্গ যোগ কৰি
 খ) অভ্যাস বা পুনৰুক্তিৰ দ্বাৰা
 গ) একাধিক ভিন্ন অৰ্থবাচক শব্দ লগ লাগি অথবা সংযুক্ত শব্দ গঠনেৰে।

১.৪.১ নাম শব্দৰ গঠন

নাম শব্দ অথবা ধাতু শব্দৰ পৰা বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়েৰে নাম শব্দৰ গঠন কৰা হয়। নাম শব্দ গঠনৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি—

১। সৰ্গ যোগ কৰি : মূল শব্দৰূপৰ লগত উপসৰ্গ বা পৰসৰ্গ যোগ কৰি নাম শব্দ গঠন কৰা হয়। যেনে—

উপসৰ্গ :	অ	:	অসময়, অবুজ, অহিত
	অন	:	অনুচিত, অনিচ্ছা
	অনা	:	অনাহক, অনাকটা, অনাবৃষ্টি
	আও	:	আওবাট, আওপাক, আওমৰণ
	কু	:	কুকৰ্ম, কুদিন, কুৰূপা
	বি	:	বিপাক, বিধৰ্মী, বিদেশী
	বে	:	বেৰসিক, বেআইনি
	সু	:	সুকৰি, সুখবৰ, সুদিন ইত্যাদি।

পৰসৰ্গ : ধাতুৰ পিছত কৃৎ প্ৰত্যয় আৰু নাম শব্দ অথবা প্ৰাতিপাদিকৰ পিছত তদ্ধিত প্ৰত্যয় লগলাগি গঠন কৰে। যেনে—

কৃৎ প্ৰত্যয় :	-অক	:	গণ + অক = গণক
	-অন	:	খা + অন = খান
	-অনা	:	খুন্দ + অনা = খুন্দনা
	-অনি	:	গচক্ + অনি = গচকনি
	-অৰীয়া	:	পলা + অৰীয়া = পলৰীয়া
	-উৰা	:	কান্দ + উৰা = কান্দুৰা ইত্যাদি।

তদ্ধিত প্ৰত্যয় :	-অক	:	খেতি + অক = খেতিয়ক
	-অনি	:	ফুল + অনি = ফুলনি
	-অতি	:	বাপ + অতি = বাপতি
	-অৰি	:	ভাল + অৰি = ভালৰি
	-অৰীয়া	:	নাও + অৰীয়া = নাওৰীয়া
	-আক	:	জোন + আক = জোনাক
	-আমি	:	ঠগ + আমি = ঠগামি
	-আলি	:	ল'ৰা + আলি = ল'ৰালি
	-ইয়া	:	নাল + ইয়া = নালীয়া
	-উলা	:	পেট + উলা = পেটুলা ইত্যাদি।

২। অভ্যাস বা পুনৰুক্তিৰ দ্বাৰা নাম শব্দৰ গঠন : একেটা শব্দকে হুবহু একে ৰূপত অথবা আংশিক পৰিবৰ্তন কৰি দুবাৰকৈ ব্যৱহাৰ কৰাকে অভ্যাস বা পুনৰুক্তি বোলা হয়। এই অভ্যাস বা পুনৰুক্তিৰ সহায়তো নাম শব্দৰ গঠন কৰিব পাৰি। এনেদৰে গঠন হোৱা শব্দবোৰক ধ্বন্যাত্মক শব্দ বোলে। ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰ সচৰাচৰ দুটা অংশেৰে গঠিত হয়। দ্বিতীয় অংশটো প্ৰথম অংশৰ পুনৰুক্তি। সাধাৰণতে প্ৰথম অংশৰ হুবহু পুনৰুক্তিৰে ধ্বন্যাত্মক শব্দ গঠিত হয়। যেনে—

জ্বৰ-জ্বৰ, তিতা-তিতা, কোন-কোন, জিৰ-জিৰ, কল-কল, শুনি-শুনি,
চাওতে-চাওতে, হৰ্-হৰ্, মচ্-মচ্, টিক্-টিক্ ইত্যাদি।

কেতিয়াবা দ্বিতীয় অংশৰ প্ৰথম ধ্বনিটো পৰিবৰ্তনহৈ পুনৰুক্তি হয়। ইয়াৰ ফলতো নতুন শব্দৰ সৃষ্টি হয়। যেনে—

কক্-বক্, টল্-মল্, তিৰ্-বিৰ্, চত্-বত্, খক্-মক্, দগ্-মগ্,
আমন-জিমন, থুনুক-থানাক, নদন-বদন ইত্যাদি।

কেতবোৰ শব্দৰ কেতিয়াবা পুনৰুক্ত শব্দত আদ্য বৰ্ণ লোপ পায়। যেনে—
খদম্-দম্, টিঘিল্-ঘিল্ ইত্যাদি।

কেতিয়াবা অৰ্থযুক্ত প্ৰথম অংশটোৰ লগত অৰ্থহীন দ্বিতীয় অংশ লাগি নতুন শব্দৰ সৃষ্টি কৰে। এই শব্দবোৰক প্ৰতিধ্বন্যাত্মক শব্দ বোলে। যেনে—

কিতাপ-চিতাপ, আন্ধাৰ-মুন্ধাৰ, বৰ-চৰ, মাছ-চাচ, চেনি-তেনি ইত্যাদি

আন কেতবোৰ প্ৰতিধ্বন্যাত্মক শব্দ হ'ল—

চা-চিনাকি, জা-জলপান, ঔষঠ-পাতি, বিয়া-বাৰু ইত্যাদি।

কেতবোৰ ধ্বন্যাত্মক শব্দ কোনো বস্তু, কাৰ্য আদিৰ বিৱৰণ, শাৰীৰিক অৱস্থা, বিশুদ্ধতা, গাঢ়তা আদি বুজাবলৈ গঢ় লৈ উঠিছে। যেনে—

ফিৰফিৰীয়া, কিনকিনীয়া, মলমলীয়া, কিচকিচীয়া ইত্যাদি।

৩। একাধিক ভিন্ন অৰ্থবাচক শব্দ লগ লাগি : দুই বা তাতোকৈ অধিক শব্দ লগ লাগি সমাস হৈ নতুন শব্দৰ গঠন হয়। এই শব্দবোৰক সংযুক্ত শব্দ বোলা হয়। যেনে—

সীতা- ৰাম, গুৰু -গোসাই, গৰু -ম'হ, ভকত-সেৱা, বাঘ-চকা,
ডেকা-চাং, তল-সৰা, দৰা-কইনা, হাতে-কটা, নেজাল-তৰা, লৰা-বুড়া,
চলে-বলে-কৌশলে ইত্যাদি।

কেতিয়াবা বিদেশী শব্দৰ লগত অসমীয়া শব্দ লগ লাগিও নতুন শব্দৰ গঠন হয়। যেনে—

ভোটাধিকাৰ, হেড-পণ্ডিত, হাট-বজাৰ, ফিল্মোৎসৱ ইত্যাদি।

কেতিয়াবা দুটা বিদেশী শব্দ লগ লাগি নতুন শব্দৰ সৃষ্টি হয়। যেনে—

ফুলচাৰ্ট, হাফ-মোজা, হাফ-টিকট ইত্যাদি।

২.৪.২ ধাতু শব্দৰ গঠন

কোনোমৌলিক ধাতু অথবা নাম শব্দৰ লগত বিভিন্ন অৰ্থবাচক প্ৰত্যয় লগ লগাই অথবা কোনো ধ্বনিৰ অনুকৰণত এককভাৱে বা এটা অংশৰ দ্বিৰুক্তি ঘটাই অথবা নাম পদ

অথবা ক্ৰিয়াপদৰ লগত ধাতু লগ লগাই অসমীয়া ভাষাত নতুন ধাতুৰ গঠন কৰা হয়। এই ধাতুবোৰক **সাধিত ধাতু** বুলি কোৱা হয়। সাধিত ধাতু চাৰি প্ৰকাৰৰ— পাঁচনী ধাতু, নামধাতু, ধ্বন্যাত্মক ধাতু, সংযুক্ত বা যৌগিক ধাতু আৰু প্ৰত্যয়ান্ত ধাতু।

১। পাঁচনী ধাতু : মৌলিক ধাতুৰ পিছত -আ, -উৱা আৰু -ওৱা প্ৰত্যয় লগ লগাই পাঁচনী ধাতু গঠন কৰা হয়। যেনে—

-আ	:	কৰ্ + আ = কৰা দি + আ = দিয়া লিখ্ + আ = লিখা ইত্যাদি
-উৱা	:	কান্দ্ + উৱা = কন্দুৱা নাচ্ + উৱা = নচুৱা দেখ + উৱা = দেখুৱা হাঁহ্ + উৱা = হহুৱা ইত্যাদি
-ওৱা	:	কৰ্ + ওৱা = কৰোৱা ৰাখ + ওৱা = ৰখোৱা মিল্ + ওৱা = মিলোৱা ইত্যাদি।

২। নাম ধাতু : নাম পদৰ বিশেষ্য আৰু বিশেষণ শব্দৰ পিছত -আ, -ইয়া আৰু -উৱা প্ৰত্যয় লগ লগাই নামধাতু তৈয়াৰ কৰা হয়। যেনে—

-আ	:	কিল + আ = কিলা লাঠি + আ = লাঠিয়া গুলি + আ = গুলিয়া বহল + আ = বহলা ইত্যাদি।
-ইয়া	:	চৰ + ইয়া = চৰিয়া গাল + ইয়া = গলিয়া টাঙন + ইয়া = টাঙনিয়া ইত্যাদি
-উৱা	:	আগ + উৱা = আগুৱা

৩। ধ্বন্যাত্মক ধাতু : কোনো ধ্বনিৰ অনুকৰণত এই ধ্বন্যাত্মক ধাতুবোৰৰ গঠন হয়। এই ধাতুবোৰৰ কিছুমানত এটা অংশ আৰু কিছুমানত দুটা অংশ থাকে। দ্বিতীয় অংশটো প্ৰথম অংশৰ পুনৰুক্তি বা দ্বিত্বৰূপ। এই একক বা দ্বিতীয় ৰূপৰ পাছত ‘-আ’ প্ৰত্যয় লগ লাগি এই ধাতুবোৰ গঠন কৰা হয়। যেনে—

কেঁক	+ আ =	কেঁকা
মল-মল	+ আ =	মলমলা
ধৰ-ফৰ	+ আ =	ধৰফৰা ইত্যাদি

৪। সংযুক্ত বা যৌগিক ধাতু : বিশেষ্য বা বিশেষণ, ক্ৰিয়াৰ অসমাপিকা ৰূপ, ক্ৰিয়াৰ ভৱিষ্যৎ কালৰ তৃতীয় পুৰুষৰ ৰূপ, ক্ৰিয়াৰ ভূতকালিক ৰূপ, ক্ৰিয়াৰ ভূতকালিক কৃদন্ত ৰূপ, আৰু তুমুনান্ত ক্ৰিয়া ৰূপৰ পিছত ধাতু লগ লাগি কিছুমান নতুন ধাতুৰ সৃষ্টি হয়। এই ধাতুবোৰক **সংযুক্ত ধাতু** অথবা **যৌগিক ধাতু** বুলি কোৱা হয়। যেনে—

নাম কৰ,	চমু কৰ,	খাই পেলা,	পৰি যা,	ক'ব পাৰ,	খাব খোজা,
ধৰা পৰ,	খোৱা কৰ,	খবলৈ ধৰ,	পঢ়িবলৈ বহ	ইত্যাদি।	

৫। প্রত্যয়ান্ত ধাতু : মৌলিক ধাতুৰ পাছত ক্, চ্, ট্, ঠ্, ব্, ল্ আৰু হ্ প্রত্যয় লগ লগাই কেতবোৰ প্রত্যয়ান্ত ধাতুৰ গঠন হয়। যেনে—

খল্ + ক = খলক্
মৰ্দ + চ = মলচ্
ঘোঁক্ + ট = ঘোঁকট
খোচ্ + ব = খোচৰ
টক্ + ল = টকাল
চো + হ = চোহ্ ইত্যাদি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

শব্দ-সাধনত সৰ্গবোৰে কি ভূমিকা পালন কৰে? (৫০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....
.....

২.৫ অসমীয়া ভাষাৰ বচন আৰু লিংগ

বচন :

যাৰ দ্বাৰা সংখ্যাৰ বোধ জন্মে তাকে বচন বুলি কোৱা হয়। অৰ্থাৎ— বচনে সংখ্যা বুজায়। অসমীয়া ভাষাত বচন দুবিধ— একবচন আৰু বহুবচন। একবচনে এটাৰ আৰু বহুবচনে দুটা বা তাতোকৈ অধিক বস্তুৰ ধাৰণা দিয়ে। সংস্কৃত ভাষাত বচন তিনি প্ৰকাৰৰ আছিল - একবচন, দ্বিবচন আৰু বহুবচন। কিন্তু সংস্কৃতৰ দ্বিবচন পালি-প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশ স্তৰতে লুপ্ত হ'ল। আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্যভাষাবোৰত কেৱল একবচন আৰু বহুবচনহে বক্ষিত হ'ল। অসমীয়া ভাষাতো দ্বিবচন বক্ষিত নহ'ল। এই ভাষাত দ্বিবচনৰ ধাৰণা বহুবচনে দিয়ে। এই দুটা বচনৰ উপৰি অসমীয়া ভাষাত কিছুমান ৰূপ আছে, যিবোৰে কোনো ব্যক্তি, প্ৰাণী বা বস্তুৰ সংখ্যা বা পৰিমাণৰ ধাৰণা স্পষ্টকৈ দিব নোৱাৰে। এই ৰূপবোৰকে বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ বুলি কোৱা হয়। যেনে— মানুহ, গৰু, ঘৰ, গছ, নৈ, পুখুৰী ইত্যাদি। বাক্যত ব্যৱহৃত এই ৰূপবোৰে সংখ্যা বা পৰিমাণৰ ধাৰণা স্পষ্টকৈ দিব নোৱাৰে।

সংস্কৃত, হিন্দী আদি ভাষাত কৰ্তাৰ বচন অনুসৰি ক্ৰিয়াৰূপৰ পৰিৱৰ্তন হোৱাৰ নিচিনাকৈ অসমীয়া ভাষাত কৰ্তাৰ বচনে বাক্য গাঁথনিত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ নকৰে। এই ভাষাত বচন ব্যাকৰণগত বিষয় নহয়।

অসমীয়া ভাষাত একবচন আৰু বহুবচনৰ ধাৰণা দিবলৈ কেইটামান উপায় অৱলম্বন কৰা হয়। সেইবোৰ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

একবচন :

(ক) বিশেষ সংজ্ঞাবাচক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰি একবচন বুজোৱা হয়। যেনে— বাম, তুমি, সি, তেওঁ ইত্যাদি।

(খ) নামপদৰ পিছত নিৰ্দিষ্টতাচক প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ কৰি একবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে— মানুহজন, গৰুটো, নগৰখন, মানুহজনী ইত্যাদি।

কেতিয়াবা 'এক' বাচক 'এ'-ৰ লগত নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয় যোগ কৰিও একবচন বুজোৱা হয়। যেনে— এজন, এডাল, এখন ইত্যাদি।

কেতিয়াবা প্ৰতি, প্ৰত্যেক আদি ৰূপৰ পিছত নিৰ্দিষ্টতা বাচক প্ৰত্যয় যোগ কৰিও একবচনৰ ধাৰণা দিয়া হয়। যেনে— প্ৰতিজন, প্ৰত্যেকজন, প্ৰতিখন ইত্যাদি।

(গ) একবাচক 'এ'-ৰ লগত নামপদ যোগ কৰিও একবচন বুজাব পাৰি। যেনে— এসপ্তাহ, এঘণ্টা, এনিশা ইত্যাদি।

বহুবচন :

অসমীয়া ভাষাত বচন নিৰপেক্ষ আৰু একবচনাত্মক ৰূপৰ পৰা বিভিন্ন পদ্ধতিৰে বহুবচন কৰা হয়। এই পদ্ধতিবোৰ তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল—

(ক) বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় যোগ কৰি : সংজ্ঞাবাচক বা সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পিছত বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় যোগ কৰি বহুবচন বুজোৱা হয়। অসমীয়াত তিনিটা বিশুদ্ধ বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় আছে। সেই তিনিটা হ'ল : -বোৰ, -বিলাক আৰু -হঁত। যেনে— মানুহবোৰ, গৰুবিলাক, ল'ৰাহঁত, ছোৱালীবিলাক।

এই তিনিটাৰ উপৰি অসমীয়াত কিছুমান সমষ্টিবাচক বা সমূহবাচক শব্দ আছে। যিবোৰ বহুবচনৰ প্ৰত্যয় হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেইবোৰৰ কিছুমানৰ প্ৰয়োগ তলত দেখুওৱা হ'ল—

সকল	:	মহিলাসকল
বৃন্দ	:	সুধীবৃন্দ
গণ	:	দেৱগণ
গুচ্ছ	:	পুষ্পগুচ্ছ
সোপা	:	ভাতসোপা
মখা	:	পৰুৱামখা
জাঁক	:	গৰুজাঁক
মালা	:	কবিতামালা
ৰাজি	:	তাৰকাৰাজি
মণ্ডলী	:	মন্ত্ৰীমণ্ডলী ইত্যাদি।

খ) নিত্য বহুবচনাত্মক শব্দ প্ৰয়োগ কৰি : অসমীয়া ভাষাৰ কেতবোৰ শব্দ নিত্য বহুবচনাত্মক। এই শব্দবোৰে অকলে বহুতৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। ৰাইজ, প্ৰজা আদি এনেধৰণৰ শব্দ।

গ) বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ প্ৰয়োগ কৰি : বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ কিছুমানেও বহুবচনৰ সৰ্গ নোলোৱাকৈ বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। এই ৰূপবোৰে কেতিয়াবা চিৰন্তন আৰু কেতিয়াবা সাধাৰণ ভাব প্ৰকাশ কৰে। যেনে — মানুহ মৰে, চৰাই উৰিব পাৰে ইত্যাদি।

ঘ) বহুবচনাত্মক বিশেষণ প্ৰয়োগ কৰি : সংখ্যা বা পৰিমাণ বুজোৱা অনেক, অসংখ্য, অগণন, অজস্ৰ, ঢেৰ, বহুত আদি বহুবচনাত্মক বিশেষণ বচন নিৰপেক্ষ বিশেষ্যৰ আগত বা পাছত ব্যৱহাৰ কৰি বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে — অনেক মানুহ, অসংখ্য মাছ, অজস্ৰ লোক, ঢেৰ কিতাপ, বহুত টকা ইত্যাদি।

ঙ) সংখ্যা বাচক শব্দৰ পাছত নিৰ্দিষ্ট বাচক সৰ্গ যোগ কৰি : দুই বা তাতোকৈ অধিক বুজোৱা বিভিন্ন সংখ্যা বাচক শব্দৰ পাছত নিৰ্দিষ্ট বাচক প্ৰত্যয় যোগ দি, সেইবোৰ নামপদৰ

আগত বা পাছত ব্যৱহাৰ কৰি বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে — দুখন কিতাপ, চাৰিজন মানুহ, কলম চাৰিটা ইত্যাদি।

চ) বিভিন্ন পদৰ পুনৰুক্তি কৰি : বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়া বিশেষণৰ পুনৰুক্তি কৰি বহুবচনৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে —

ঘৰে ঘৰে, গছে গছে
পকা পকা, ডাঙৰ ডাঙৰ
যি যি, কোন কোন
ঘনে ঘনে, বাৰে বাৰে ইত্যাদি।

লিংগ :

অসমীয়া ভাষাত লিংগ দুবিধ— পুংলিগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ। কিছুমান পণ্ডিতে সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ আৰ্হিত অসমীয়াতো পুংলিংগ, স্ত্ৰীলিংগ আৰু ক্লীৰলিংগ —এই তিনিটা লিংগৰ কথা আলোচনা কৰিছে। অসমীয়া শব্দৰূপৰ ক্ষেত্ৰত পুংলিংগ আৰু ক্লীৰলিংগৰ মাজত পাৰ্থক্য দেখা নাযায়। সেইবাবে অসমীয়া ভাষাত প্ৰাণীবাচক শব্দৰ ক্ষেত্ৰতহে লিংগভেদ কৰা হয়। সেই পিনৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত লিংগ দুবিধ। এই ভাষাত লিংগ বিচাৰ সম্পূৰ্ণৰূপে অৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। দুই এটা শব্দত লিংগই আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগত ৰূপ লাভ কৰিলেও অসমীয়া ভাষাত লিংগ ব্যাকৰণগত বিষয় নহয়।

অসমীয়া ভাষাত সাধাৰণতে চাৰিটা উপায়ে লিংগ নিৰ্ণয় কৰা হয় —

- ১। ভিন ভিন পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীবাচক শব্দ প্ৰয়োগ কৰি,
- ২। লিংগনিৰপেক্ষ ৰূপৰ আগত 'মতা' আৰু 'মাইকী' শব্দ প্ৰয়োগ কৰি,
- ৩। লিংগ নিৰপেক্ষ শব্দৰ পাছত -টো, -জন, -জনী আদি নিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয় যোগ কৰি; আৰু
- ৪। বিভিন্ন পুংলিংগবাচক শব্দৰ পাছত স্ত্ৰী প্ৰত্যয় প্ৰয়োগ কৰি।

১। ভিন ভিন পুৰুষ আৰু স্ত্ৰীবাচক শব্দ প্ৰয়োগ কৰি অসমীয়া ভাষাত লিংগভেদ কৰা হয়। যেনে—

আই — বোপাই
পিতৃ — মাতৃ
ককা — আইতা
দাদা — বৌ
দৰা — কইনা
দমৰা — চুঁউৰী ইত্যাদি

২। লিংগ নিৰপেক্ষ বা উভয়লিংগবাচক ৰূপৰ আগত 'মতা' আৰু 'মাইকী' শব্দ লগাই পুংলিগ আৰু স্ত্ৰীলিংগ নিৰূপণ কৰা হয়। যেনে —

মতা মানুহ — মাইকী মানুহ
মতা কুকুৰ — মাইকী কুকুৰা
মতা ছাগলী — মাইকী ছাগলী ইত্যাদি।

৩। লিংগ নিৰপেক্ষ বা উভয়লিংগবাচক শব্দৰ পাছত -টো, -জন, -জনী আদি নিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয় যোগ কৰি লিংগভেদ কৰা হয়। যেনে—

মানুহজন — মানুহজনী
গৰুটো — গৰুজনী ইত্যাদি।

৪। পুংলিংগবাচক শব্দৰ পাছত স্ত্ৰী প্ৰত্যয় প্ৰয়োগ কৰি অসমীয়া ভাষাত লিংগ নিৰ্ণয় কৰা হয়। অসমীয়া ভাষাত স্ত্ৰী প্ৰত্যয় মূলতঃ চাৰিটা— -ঈ, -নী, -অনী আৰু -ৰী।

-ঈ : -ঈ প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ হ'লে শব্দৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে।

(ক) ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পিছত লগ লাগিলে কোনো ধৰণৰ পৰিৱৰ্তন নহয়। যেনেঃ নিলাজ—নিলাজী, বান্দৰ— বান্দৰী। অৱশ্যে কেতিয়াবা মূল শব্দৰ ও-কাৰ উ-কাৰ হয়। যেনেঃ কোঁৱৰ—কুঁৱৰী।

(খ) কিছুমান আ-কাৰান্ত শব্দৰ পিছত বহিলে আকাৰৰ ঠাইত ই-কাৰ হয়। মূল শব্দটোত ও-কাৰ থাকিলে উ-কাৰ হয়। যেনেঃ পেহা—পেহী, বগা—বগী, খোনা—খুনী, লোটোমা—লুটুমী।

(গ) কিছুমান আ-কাৰান্ত শব্দৰ আ-কাৰৰ ঠাইত ঈ-কাৰ বহে আৰু শব্দটোৰ আদিত থকা অ-কাৰ আ-কাৰত পৰিণত হয়। যেনে : অজলা—আজলী, অঁকৰা—আঁকৰী, পগলা—পাগলী, কণা—কাণী।

-অনী : সাধাৰণতে ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পিছত -অনী ব্যৱহাৰ হৈ স্ত্ৰী লিংগ বুজায়। যেনে : পাঠক—পাঠকনী, কুমাৰ—কুমাৰনী।

-নী : অ-কাৰান্ত আৰু আ-কাৰান্ত শব্দৰ পিছত -নী যোগ হয়। যেনেঃ ডেকা—ডেকানী, গৃহস্থ—গৃহস্থনী

-নী প্ৰত্যয়ৰ -ইনী আৰু -উনী এই দুটা সম্প্ৰসাৰিত ৰূপ আছে। -উনী ৰূপ হ'লে শব্দৰ আদিৰ ও-কাৰ উ-কাৰ হয়। যেনে : ভূত—ভূতুনী, চোৰ—চুৰনী।

-ৰী : 'ৰী'ৰ প্ৰয়োগ সীমিত। ইয়াৰ তিনিটা সম্প্ৰসাৰিত ৰূপ আছে। সেইকেইটা হ'ল : -অৰী, -এৰী আৰু -উৰী। যেনে : কলা—কালৰী, ডেকা—ডেকেৰী, বেঙা—বেঙুৰী ইত্যাদি।

কেতিয়াবা কিছুমান বিশেষ্য আৰু বিশেষণ শব্দত -আ, -আই, -ইআ আদি প্ৰত্যয় লগ লগাইও পুংলিংগবাচক শব্দ তৈয়াৰ কৰা হয়। যেনে — আঘোনা, নদাই, ভদীয়া ইত্যাদি।

কেতিয়াবা -আ প্ৰত্যয়ৰ সংযোগত স্ত্ৰীলিংগবাচক শব্দ পাব পাৰি — বহিমলা, ৰূপা আদি।

কেৱল পুৰুষবাচক শব্দ আৰু স্ত্ৰীবাচক শব্দ কেতবোৰৰ প্ৰয়োগে অসমীয়া ভাষাত পোৱা যায়। যেনে —

পুৰুষবাচক : ডঙুৱা, বৰলা, হালোৱা আদি।

স্ত্ৰীবাচক : লাহতী, নামতী, ফুলতী, ৰোৱনী, দাৱনী, পোহাৰী, ৰচকী, সধবা, আয়তী, বিধবা, ধাই ইত্যাদি।

কেতবোৰ শব্দৰ শেষত আকৌ ই-কাৰ প্ৰয়োগ কৰি পুংলিংগ আৰু ঈ-কাৰ প্ৰয়োগ কৰি স্ত্ৰীলিংগ বুজোৱা হয়। যেনে —

ৰাফ্ফনি — ৰাফ্ফনী

নাচনি — নাচনী ইত্যাদি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) বচন নিৰপেক্ষ ৰূপ মানে কি? (২০ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....
.....

২) কোনবোৰ শব্দৰ লিঙ্গভেদ কৰা হয়? (২৫ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....
.....
.....

২.৬ অসমীয়া ভাষাৰ নিৰ্দিষ্টতাৰাচক আৰু অনিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয়

নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয় :

কোনো বস্তুক নিৰ্দিষ্টকৈ দেখুৱাবৰ বাবে শব্দৰ পাছত কেতবোৰ প্ৰত্যয় যোগ কৰা হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰকে নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয় বোলে। এইবোৰ সাধাৰণতে বিশেষ্য, বিশেষণ আৰু সংখ্যাৰাচক শব্দৰ উপৰি প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় পুৰুষৰ বাহিৰে আন কিছুমান সৰ্বনামৰ পাছত যোগ হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰে বস্তুৰ আকৃতি-প্ৰকৃতি, ভাল-বেয়া, তুচ্ছাৰ্থ-মান্যাৰ্থ, পৰিমাণ-সংখ্যা, পুংলিংগ-স্ত্ৰীলিংগ আদিৰ ধাৰণা নিৰ্দিষ্ট কৰি তোলে। শব্দ বিভক্তি যোগ হ'লে সেইবোৰৰ পাছতহে হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰ ৰূপসাপেক্ষ।

অসমীয়া ভাষাত তিনিকুৰিতকৈ অধিক নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ আছে। সেই প্ৰত্যয়বোৰৰ ভিতৰত কেতবোৰ হ'ল : -জন, -জনা, -জনী, -খন, -খনি, -গৰাকী, -ডাল, -ডালি, -কণ, -কণি, -গছ, -গছি, -চটা, -চটি, -টা, -টো, -টি, -টাৰ, -টাৰি, -গোট, -ডোখৰ, -ডুখৰি, -ধাৰ, -ধাৰি, -ফেৰা, -ফেৰি, -পাট আদি। নিৰ্দিষ্টতাৰাচক প্ৰত্যয় কিছুমানৰ প্ৰয়োগ তলত দেখুওৱা হ'ল —

- জন, -জনা, -জনী : মানুহজন, বৰজনা, মানুহজনী
- খন, -খনি : হাতখন, নৈখনি
- টা, -টো, -টি : এটা, ঘৰটো, মানুহটি
- গৰাকী : মহিলাগৰাকী
- ডোখৰ, -ডুখৰি : কাঠডোখৰ, মাছডুখৰি
- ডাল, -ডালি : বাঁহডাল, খৰিডালি
- কণ, -কণি : ল'ৰাকণ, কেঁচুৰাকণি
- গছ, গছি : জৰিগছ, চাকিগছি
- চটা, -চটি : কাঠচটা, চিৰিচটি
- টাৰ, -টাৰি : বাঢ়নীটাৰ, চুলিটাৰি
- ধাৰ, -ধাৰি : মালাধাৰ, মণিধাৰি
- ফেৰা, -ফেৰি : লোণফেৰা, বস্তুফেৰি
- পাট : বঠাপাট
- আখি : কলআখি

- কোছা : চাবিকোছা
- খিলা : পাণখিলা
- গাল : ভাতগাল
- চকল : আমচকল
- চপৰা : মাটি চপৰা
- চলু : পানীচলু
- জাক : চৰাইজাক
- জাউৰি : গালিজাউৰি
- জোপা : ফুলজোপা
- থোপা : ফুলথোপা
- লদা : গোবৰলডা
- পাহ : ফুলপাহ
- হাল : গৰুহাল ইত্যাদি।

অনিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় :

কোনো প্ৰাণী বা বস্তুৰ, কথা বা ভাৱক অনিৰ্দিষ্টকৈ বুজাবলৈ যিবোৰ প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ কৰা হয়, সেইবোৰকে অনিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় বোলে। এই প্ৰত্যয়বোৰে সংখ্যাবাচক শব্দ অথবা নিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ পিছত লগলাগি নামপদৰ আগত বা পিছত ব্যৱহাৰ হৈ নামপদৰ অনিৰ্দিষ্টতা প্ৰকাশ কৰে। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হোৱা কেতবোৰ অনিৰ্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয় হ'ল : -মান, -চৰেক, -দিয়েক, -এক, -কেই, -বা আদি। এই প্ৰত্যয়বোৰৰ প্ৰয়োগৰ উদাহৰণ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

- মান : মানুহ দুজনমান, কিতাপ দুখনমান
- চৰেক : জনচৰেক মানুহ
- দিয়েক : গুটিদিয়েক চিন্তা
- এক : মাহেক, পষেক
- কেই : কেইজনমান ল'ৰা
- বা : কেইবাজনীও ছোৱালী ইত্যাদি।

কোনো বিশেষ্য শব্দৰ আগত দুটা ভিন্ন সংখ্যাবাচক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিও অসমীয়া ভাষাত অনিৰ্দিষ্টতা প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে — তিনি-চাৰিদিনমান, এডাল-দুডাল।

২.৭ অসমীয়া ভাষাৰ সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ

অসমীয়া ভাষাত সম্বন্ধ বুজাবলৈ আই, বোপাই, মা, দেউতা, পিতা, খুৰা, ভাই, দাদা, শহুৰ, শাহু, জোৱাই, বৈনাই, তাৱৈ, ভিনদেউ আদি শব্দৰ প্ৰয়োগ হয়। এই শব্দবোৰৰ পিছত কিছুমান প্ৰত্যয় যোগ হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰ পুৰুষ অনুসৰি ভিন ভিন হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰকে 'সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ বা প্ৰত্যয়' বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— মোৰ দেউতা, তোৰ দেউতা-ৰ, তোমাৰ দেউতা-ৰা, তাৰ দেউতা-ক ইত্যাদি ৰূপবোৰত সম্বন্ধ বুজোৱা 'দেউতা' শব্দটোৰ পিছত -ৰ, -ৰা, -ক আদি প্ৰত্যয় লগ লাগিছে। এইবোৰে 'সম্বন্ধ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ'।

এই ক্ষেত্ৰত প্ৰথম পুৰুষত কোনো প্ৰত্যয় বা সৰ্গ লগ নালাগে। দ্বিতীয় পুৰুষৰ তুচ্ছাৰ্থত -ৰ (-এৰ), মান্যার্থত -ৰা (-এৰা) আৰু তৃতীয় পুৰুষত -ক (-এক) প্ৰত্যয় লগ লাগে। ইয়াৰে সম্বন্ধ বুজোৱা শব্দতো আ-স্বৰাস্ত হ'লে -ৰ, -ৰা, -ক আৰু আন স্বৰাস্ত আৰু ব্যঞ্জনাস্ত শব্দৰ পিছত -এৰ, -এৰা, -এক প্ৰত্যয় যোগ হয়। প্ৰত্যয়বোৰ যোগ হোৱাৰ পিছতহে এই শব্দবোৰত বিভক্তি লগ লাগে। তলত এই প্ৰত্যয়বোৰৰ প্ৰয়োগ দাঙি ধৰা হ'ল—

	পুৰুষ	প্ৰথম	দ্বিতীয়		তৃতীয়
			তুচ্ছ	মান্য	
	প্ৰত্যয়	-০	-ৰ (-এৰ)	-ৰা (-এৰা)	-ক (-এক)
সম্বন্ধ বুজোৱা শব্দ	বোপাই	বোপাই	বাপেৰ	বাপেৰা	বাপেক
	দেউতা	দেউতা	দেউতাৰ	দেউতাৰা	দেউতাক
	মা	মা	মাৰ	মাৰা	মাক
	শাছ	শাছ	শাছয়েৰ	শাছয়েৰা	শাছয়েক
	ভনী	ভনী	ভনীয়েৰ	ভনীয়েৰা	ভনীয়েক

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

পুৰুষবাচক সৰ্গবোৰ সম্বন্ধবাচক শব্দৰ লগত কেনেদৰে লগ লাগে? (৩৫ টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখিব)।

.....

.....

.....

২.৮ সাৰাংশ (Summing Up)

অসমীয়া ভাষাৰ মুক্ত আৰু বদ্ধ বা যুক্ত প্ৰাকৃতিসমূহক প্ৰকৃতি বা মূল-প্ৰাকৃতি আৰু সৰ্গ এই দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। এই দুয়োটা বিভাগৰ উপৰি দুয়োটাৰে মাজত মূলভাস প্ৰাকৃতি নামৰ অন্য এবিধ প্ৰাকৃতিও আছে। অসমীয়া ভাষাত থকা নাম শব্দ আৰু ধাতু শব্দক সৰ্গ যোগ কৰি সাধন কৰা হয়। পুনৰুক্তি আৰু সংযুক্ত শব্দৰ গঠনেৰেও এই ভাষাত শব্দ সাধিত হয়। এই ভাষাত বচন দুবিধ। একবচন আৰু বহুবচন। একাধিক পদ্ধতিৰে বচন নিৰপেক্ষ ৰূপৰ পৰা একবচন বা বহুবচন কৰা হয়। একেদৰে লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপৰ পৰা পুংলিঙ্গ বা স্ত্ৰীলিঙ্গৰ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ চাৰিটা উপায় অৱলম্বন কৰা হয়— ভিন ভিন পুৰুষ বা স্ত্ৰীবাচক শব্দ প্ৰয়োগ কৰি, লিংগ নিৰপেক্ষ ৰূপৰ আগত মতা-মাইকী শব্দ প্ৰয়োগ কৰি, নিৰ্দিষ্টতাচক প্ৰত্যয় যোগ কৰি আৰু স্ত্ৰী প্ৰত্যয় যোগ কৰি। নিৰ্দিষ্টতাচক আৰু অনিৰ্দিষ্টতাচক প্ৰত্যয় প্ৰয়োগৰ দিশতো এই ভাষাত বিশেষ বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। নিৰ্দিষ্টতাচক প্ৰত্যয় যোগ হোৱাৰ ফলত কোনো বস্তুক নিৰ্দিষ্টকৈ বুজোৱাৰ লগতে বস্তুৰ আকৃতি-প্ৰকৃতি, ভাল-বেয়া, তুচ্ছাৰ্থ-মান্যার্থ, পৰিমাণ সংখ্যা, লিংগ আদিৰ ধাৰণা সুনিৰ্দিষ্ট হয়। এই ভাষাত সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰৰ পিছত পুৰুষ অনুসৰি -ৰ, -ৰা, -ক আদি পুৰুষবাচক সৰ্গসমূহ লগ হয়। এইটো অসমীয়া ভাষাৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য।

২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতি বিভাজন দেখুৱাই এটি আলোচনা দাঙি ধৰক।
- ২) অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সাধন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।
- ৩) শব্দ-সাধন বুলিলে কি বুজা যায়? অসমীয়া ভাষাৰ নাম আৰু ধাতু শব্দসমূহ কেনেদৰে সাধন কৰা হয়।
- ৪) প্ৰকৃতি বা মূল-প্ৰাকৃতি মানে কি? অসমীয়া ভাষাত প্ৰকৃতি কেইপ্ৰকাৰৰ বুজাই লিখক।
- ৫) অসমীয়া ভাষাৰ সৰ্গসমূহক কেইধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি? ব্যাখ্যা কৰক।
- ৬) অসমীয়া ভাষাৰ বচন নিৰূপনৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ দাঙি ধৰক।
- ৭) অসমীয়া ভাষাত লিংগ ভেদ কৰিবলৈ কি কি উপায় অৱলম্বন কৰা হয়?
- ৮) অসমীয়া ভাষাৰ নিৰ্দিষ্টতাৰূপক, অনিৰ্দিষ্টতাৰূপক আৰু পুৰুষ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গসমূহৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।
- ৯) চমুটোকা প্ৰস্তুত কৰক—
ক) মূলাভাস প্ৰাকৃতি, খ) প্ৰকৃতি, (গ) শব্দ-সাধনৰ প্ৰত্যয়, (ঘ) অভ্যাস বা পুনৰুক্তি, (ঙ) যৌগিক শব্দ, (চ) নিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয়, (ছ) অনিৰ্দিষ্টতাৰূপক প্ৰত্যয়, (জ) পুৰুষ বুজোৱা পুৰুষবাচক সৰ্গ।

২.১০ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী	:	অসমীয়া ব্যাকৰণৰ যৌগিক বিচাৰ
(———)	:	অসমীয়া ব্যাকৰণ প্ৰবেশ
উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী	:	অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ
উমেশ পাঠক	:	অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস
লীলাৱতী শইকীয়া বৰা	:	অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব
G.C. Goswami	:	Structure of Assamese
B. Kakati	:	Assamese, Its Formation and Development

* * *

তৃতীয় বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব : কাৰক আৰু ক্ৰিয়া

বিভাগৰ গঠন

- ৩.১ ভূমিকা (Introduction)
- ৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ৩.৩ অসমীয়া কাৰক আৰু কাৰক বিভক্তি
 - ৩.৩.১ অসমীয়া কাৰক
 - ৩.৩.২ অসমীয়া কাৰক বিভক্তি
- ৩.৪ অসমীয়া ভাষাৰ ধাতু আৰু ক্ৰিয়া বিভক্তি
 - ৩.৪.১ ধাতুৰ সংজ্ঞা
 - ৩.৪.২ ধাতুৰ শ্ৰেণী বিভাজন
 - ৩.৪.৩ অন্ত্য ধ্বনিৰ গুণ অনুসৰি ধাতুৰ বিভাজন
- ৩.৫ ধাতুৰ ৰূপ-ধ্বনি তাত্ত্বিক পৰিবৰ্তন (morpho phonemic change)
- ৩.৬ ধাতুত যোগ হোৱা বিভিন্ন বিভক্তি
- ৩.৭ ক্ৰিয়াপদত ভাব (mood)-ৰ আভাস
- ৩.৮ ক্ৰিয়াপদৰ বাচ্য (voice) প্ৰকাশৰ প্ৰণালী
- ৩.৯ ক্ৰিয়াপদৰ বিভাজন
- ৩.১০ সাৰাংশ (Summing Up)
- ৩.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ৩.১২ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৩.১ ভূমিকা (Introduction)

আগৰ বিভাগত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতিৰ বিষয়ে বিস্তৃতভাৱে বিশ্লেষণ কৰি অহা হৈছে। এই বিভাগৰ পাঠৰ জৰিয়তে বিদ্যাৰ্থীসকলক ‘অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব’ সম্পৰ্কীয় ‘কাৰক’ আৰু ‘ক্ৰিয়া’ৰ বিভিন্ন দিশৰ লগত সম্যক পৰিচয় কৰি দিব বিচৰা হৈছে।

অসমীয়া ভাষাত ‘ৰূপতত্ত্ব’ শব্দটো অৰ্বাচীন কালৰ সৃষ্টি; ইয়াক ইংৰাজী morphology শব্দৰ তৰ্জমা বা অনুবাদ কৰি গঠন কৰা হৈছে। ভাষাবিজ্ঞানৰ আলোচনাত ব্যৱহৃত morphology শব্দটো আকৌ চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ শৰীৰৰ গঠন বুজোৱা morphology শব্দৰ সম্প্ৰসাৰিত প্ৰয়োগ মাথোন। ইংৰাজী morphology শব্দটোৰ দৰে অসমীয়া ‘ৰূপতত্ত্ব’ শব্দটোৱেও আমি কথা কওঁতে ব্যৱহাৰ কৰা শব্দবোৰৰ বিভিন্ন ৰূপৰ গঠন বিশ্লেষণ বুজায়। সহজ ভাষাত কবলৈ হ’লে ‘ৰূপতত্ত্ব’ শব্দই ‘শব্দ-ৰূপ-তত্ত্ব’ বুজায়। ‘ৰূপতত্ত্ব’ৰ আলোচনাত ভাষা এটাত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ বিশেষ্য, সৰ্বনাম, বিশেষণ, ক্ৰিয়া-বিশেষণ, ক্ৰিয়া আদি বিভিন্ন ধৰণৰ বৰ্গীকৰণ, বিশেষ্য, সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়াৰ পুৰুষ, বচন, লিংগ, কাৰক, কাল, দশা আদিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত হোৱা বিভিন্ন ৰূপগত পৰিবৰ্তন, কোনো এটা বৰ্গৰ শব্দৰ পৰা অন্য এক বৰ্গৰ শব্দ গঠন ইত্যাদি কথা আলোচনা কৰা হয়। আগৰ বিভাগত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাকৃতিৰ আলোচনা প্ৰসংগত বচন আৰু লিংগ সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰা হৈছে। এই বিভাগটিৰ আলোচনাত ৰূপতত্ত্বৰ দুটা দিশ সামৰি লোৱা হ’ব— (ক) অসমীয়া ভাষাৰ কাৰক আৰু কাৰক-বিভক্তি (Case and case-markers in Assamese)

আৰু (খ) অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰিয়া আৰু ক্ৰিয়া-বিভক্তি । পৰৱৰ্তী বিভাগত ‘অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয়’ (Grammatical Categories) আৰু ‘অসমীয়া বাক্যতত্ত্ব’ আলোচিত হ’ব ।

৩.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটিৰ পাঠসমূহ মনোযোগেৰে অধ্যয়ন কৰিলে বিদ্যাৰ্থীসকলে —

- ৰূপতত্ত্ব বুলিলে কি বুজায়, কি কি কথা ইয়াৰ আওতাৰ ভিতৰত পৰে সেই সকলোবোৰ কথা ভালদৰে জানিব পাৰিব, আৰু আনকো বুজাই ক’ব পাৰিব;
- কাৰক আৰু কাৰক-বিভক্তি কি, অসমীয়া ভাষাত কাৰক কেই প্ৰকাৰ আৰু কি কি, বিভিন্ন কাৰকৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ কি কি কাৰক বিভক্তি কি কি চৰ্ত সাপেক্ষে ব্যৱহৃত হয় ইত্যাদি কথা ভালদৰে জানি লৈ আনকো বুজাব পাৰিব;
- অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত ধাতুৰ প্ৰকৃতি আৰু শ্ৰেণী-বিভাজন সম্পৰ্কে জানি লৈ ধাতুত পুৰুষ, কাল, দশা আদি বুজোৱা বিভিন্ন ক্ৰিয়া-বিভক্তি যোগ কৰি কেনেকৈ বাক্যত ব্যৱহাৰৰ উপযোগী বিভিন্ন ৰূপ গঠন কৰিব পাৰি সেই সকলো কথা জানি লৈ লোককো সেই কথা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব; আৰু
- বিভাগৰ আলোচনাৰ মাজে মাজে দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখি নিজে আহৰণ কৰা জ্ঞানৰ মূল্যায়ণ কৰিব পাৰিব ।

৩.৩ অসমীয়া ভাষাৰ কাৰক আৰু কাৰক-বিভক্তি

আমি সকলোৱে জানো যে শব্দৰ লগত শব্দ মিলাই আমি অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠন কৰোঁ । এইদৰে বাক্য গঠন কৰিবৰ কাৰণে শব্দবোৰৰ কিছু ৰূপগত পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিবলগীয়া হয় । ‘মিস্ত্ৰী’, ‘কাঠ’, ‘কৰত’, ‘কাট’ আদি আমাৰ অতি পৰিচিত শব্দ । এই শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি এটা অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠন কৰিবলৈ হ’লে শব্দবোৰৰ কিছু ৰূপগত পৰিৱৰ্তন সাধন কৰি সেইবোৰক তলত দেখুওৱা ধৰণে সজাব লাগিব —

/ মিস্ত্ৰিয়ে কৰতেৰে কাঠ কাটে । /

মন কৰিবলগীয়া যে শব্দৰ এই পৰিৱৰ্তিত ৰূপসমূহে ক্ৰিয়াপদৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিছে । {- এ } যোগত ‘মিস্ত্ৰী’ শব্দই কটা কাৰ্য ‘কৰোঁতা’ বুজাইছে; {- এৰে } যোগত ‘কৰত’ শব্দই ই যে হাতিয়াৰ বা অস্ত্ৰ স্বৰূপে ব্যৱহৃত হৈছে সেই কথা বুজাইছে; {- ঠ } যোগত ‘কাঠ’ শব্দই ই যে ‘কটা’ কাৰ্যৰ ‘ফল ভোগ কৰোঁতা’ সেই কথা সূচাইছে । এনেদৰে বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দবোৰে ৰূপ সলাই ক্ৰিয়াৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰে । কেতিয়াবা কোনো বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ নহৈ আন বিশেষ্যৰ লগত ‘সমগ্ৰ বস্তু’ আৰু ‘তাৰ অংশ’ এই সম্বন্ধ প্ৰকাশ কৰে । এনে ধৰণে বাক্য গঠনৰ নিমিত্তে বিশেষ্য আৰু ক্ৰিয়াৰ অথবা বিশেষ্য আৰু বিশেষ্যৰ মাজত হোৱা সম্বন্ধকে কাৰক (case) বুলি কোৱা হয় । যিবোৰ বন্ধ-প্ৰাকৃতি বা বিভক্তিয়ে এনে ধৰণৰ সম্বন্ধৰ সূচনা কৰে সেইবোৰকে কোৱা হয় কাৰক-বিভক্তি (case suffixes). (কাৰকৰ প্ৰসংগত বন্ধ-প্ৰাকৃতিক কাৰক-বিভক্তি বুলি উল্লেখ কৰা হ’ব ।)

কাৰকৰ ধাৰণা মুখ্যতঃ প্ৰাচ্যৰ ভাষা বৈজ্ঞানিক চৰ্চাৰ পৰা উদ্ভূত । প্ৰাচ্যৰ, বিশেষকৈ ভাৰতৰ আৰ্য ভাষাসমূহত শব্দত বিভিন্ন কাৰক-বিভক্তি যোগ কৰিছে বাক্য গঠন কৰিব পাৰি । এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত হকেটে (১৯৬৬) তেওঁৰ পুথিৰ ২৭.৫ পৰিচ্ছেদত কাৰকৰ সংজ্ঞা এনেদৰে

নিৰূপন কৰিছেঃ 'cases are inflected forms of nouns which fit them for participation in key constructions relative to verbs' এই সূত্র অনুসৰি সম্বন্ধ-পদ, যেনে— দীপকৰ কিতাপ, কাৰকৰ ভিতৰত নপৰে। আমাৰ পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণতো, সংস্কৃতিৰ ৰীতি অনুসৰণ কৰি, সম্বন্ধ বুজোৱা পদক কাৰক বুলি নকৈ 'সম্বন্ধ পদ' বুলি উল্লেখ কৰা হৈছিল।

ইংৰাজীৰ নিচিনা ভাষাত শব্দেৰে বাক্য গঠন কৰিবলৈ হ'লে শব্দত কাৰক-বিভক্তি যোগ কৰিব নালাগে। ইয়াত শব্দক্রম (word order) এই বাক্য গঠনৰ মূল আধাৰ। সেয়ে ইংৰাজী ভাষাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত কাৰকৰ আলোচনা প্ৰয়োজনীয় কথা নহয়। কিন্তু শেহতীয়াভাৱে প্ৰকাশিত ভাষাবিজ্ঞানৰ পুথিত কাৰকৰ ধাৰণা দিবলৈ গৈ পশ্চিমীয়া ভাষা বৈজ্ঞানিকসকলে

Dipak's book,
Teachers' salary,

My/his/her/their house আদি ধৰণৰ গঠনত {- S} বা {- ' } যুক্ত শব্দৰূপলৈ আঙুলিওৱা হৈছে। ইয়াক Genetive বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই দৃষ্টিকোণৰ পৰা সম্বন্ধ-পদ বা Genetive অক কাৰকৰ ভিতৰত ধৰিব পাৰি। ইংৰাজী আৰু অসমীয়া উভয় ভাষাতে বাক্য গঠনৰ নিমিত্তে বিশেষ্য-বিশেষ্যৰ এনে ধৰণৰ সম্বন্ধ ইমান নিয়মিয়াকৈ হয় আৰু কিছুমান বাক্য গঠনৰ কাৰণে এনে ধৰণৰ পদৰ গঠন ইমান অপৰিহাৰ্য যে, ইহঁতৰ ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ নহ'লেও, ইহঁতক কাৰকৰ ভিতৰত ধৰিব পাৰি।

কাৰকৰ সংখ্যা যে ছয় বা সাত হ'ব পাৰে তেনে কথা নাই। ডিব্বনে অষ্ট্ৰেলিয়াৰ ভাষাসমূহত ১৬ বিধ কাৰকৰ স্থিতি বিচাৰি পাইছে। পশ্চিমীয়া ভাষা বৈজ্ঞানিক ফিলমোৰে কাৰক বিচাৰ সম্বন্ধে বৈপ্লৱিক সিদ্ধান্ত দাঙি ধৰিছে। কাৰক-বিভক্তিৰ সহায়ত প্ৰকাশিত হওক বা নহওক, বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ ভিতৰত একো একোটা কাৰকৰ গুণ অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। প্ৰাণীবাচক, বিশেষকৈ মানুহ বুজোৱা বিশেষ্য 'কৰোঁতা (doer or agent) গুণ সম্পন্ন; ই নিজ ইচ্ছাত কোনো কাম কৰিব পাৰে। অপ্ৰাণীবাচক বিশেষ্যই 'কৰোঁতা'ৰ কাৰ্যৰ ফল ভোগ কৰে, অৰ্থাৎ ইয়াৰ ওপৰত কাৰ্য সাধিত হয়; গতিকে ই স্বাভাৱিকতে কৰ্ম (object)। অস্ত্ৰ বা হাতিয়াৰ বুজোৱা বিশেষ্য স্বাভাৱিকতে হাতিয়াৰ (instrument) গুণ সম্পন্ন; ই নিজ ইচ্ছাৰে একো কৰিব নোৱাৰে; ই আনৰ অৰ্থাৎ 'কৰোঁতা'ৰ অস্ত্ৰ বা হাতিয়াৰ স্বৰূপেহে ব্যৱহৃত হ'ব পাৰে। এনেধৰণে বিশেষ্যৰ অন্তৰ্নিহিত গুণলৈ চাই তেওঁ ছয়বিধ কাৰক চিহ্নিত কৰিছে; সেইবোৰ হ'ল— (১) কৰোঁতা (Agentive), (২) কৰণ (Instrumental), (৩) কৰ্ম (Objective), (৪) সম্প্ৰদান (Dative), (৫) কাৰ্য-সম্ভূত (Factitive) যেনে— তেওঁ এখন ছবি আঁকিছে আৰু (৬) অধিকৰণ (Locative)। তেওঁ এটা কথাত আমাক পতিয়ন নিয়াইছে যে উদ্দেশ্য (Subject) আৰু কৰ্তা বা কৰোঁতা (Agent) সদায় একে নহয়।

/ সি হাতুৰীৰে শিলটো ভাঙিলে /

বাক্যৰ 'সি' উদ্দেশ্য তথা 'কৰ্তা';

/ শিলটো ভাঙিল /

—এই বাক্যটোত 'শিলটো' উদ্দেশ্যহে, কৰ্তা নহয়; ইয়াৰ অন্তৰ্নিহিত গুণ কৰ্ম; গতিকে ই উদ্দেশ্য স্থানত বহা 'কৰ্ম'। তেনেকৈ

/ হাতুৰীয়ে শিলটো ভাঙিলে /

বাক্যত 'হাতুৰী' উদ্দেশ্যৰ স্থানত বহা কৰণহে, ই প্ৰকৃত অৰ্থত কৰ্তা বা কৰোঁতা নহয়। হাতুৰীৰ নিজৰ ইচ্ছাত শিল ভঙাৰ কোনো ক্ষমতা নাই। উদ্দেশ্যৰ ঘৰত বহিলেও 'হাতুৰী' এই বাক্যত কৰণ কাৰক। এই বিষয়েও বিস্তাৰিত জ্ঞানৰ বাবে দত্ত বৰুৱা (১৯৭৮) দৃষ্টব্য।

৩.৩.১ অসমীয়া কাৰক

আধুনিক ভাষা বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা প্ৰাধান্য আৰু গঠনলৈ চাই, অসমীয়া কাৰকসমূহক তলত দিয়া ধৰণে তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰি।

কাৰকৰ শ্ৰেণীবিভাজন		কাৰকসমূহ
কেন্দ্ৰীয় বা কেন্দ্ৰস্থ কাৰক (Core Case)		কৰ্তা (Agentive) কৰ্ম (Objective)
প্ৰান্তীয় বা প্ৰান্তস্থ (Peripheral case)	বাক্য গঠনগত (Syntactic)	সম্বন্ধ (Genitive) কৰণ (Instrumental)
	স্থান নিৰ্দেশক (Local)	নিমিত্ত (Allative) অপাদান (Ablative) অধিকৰণ (Localive)

আমি সকলোৰে জানোঁ যে ক্ৰিয়াৰ লগত সংগতি ৰাখি বাক্য এটা গঠন কৰিবলৈ কম পক্ষেও এটা কৰ্তা আৰু এটা কৰ্ম আৱশ্যক। সেয়ে এই দুটা কাৰকক নিসন্দেহে **কেন্দ্ৰীয়** বা **কেন্দ্ৰস্থ** কাৰক বুলিব পাৰি। ‘কৰ্তা-কৰ্ম’ৰ পিছতে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰক হ’ল সম্বন্ধ^৪; ‘ইটো সিটোৰ অংগ’ বা ‘ইটো সিটোৰ অধিকাৰৰ ভিতৰৰ’ বুজাবলৈ সম্বন্ধ কাৰক হয়; ইয়াক আশ্ৰয় কৰিয়েই কৰণ আৰু অপাদান কাৰকৰ আৰু কেতিয়াবা অধিকৰণ কাৰকৰ ৰূপ হয়। সেয়ে ইয়াক বাক্য গঠনগত কাৰকৰ শাৰীত ধৰিব পাৰি। একেদৰে কৰণ কাৰকৰো ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ নহয়; ই কৰ্তা হিচাপে ব্যৱহৃত বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ লগত লগ লাগি একোটা বিশেষ্য শব্দগুচ্ছ (noun phrase) গঠন কৰে। সেয়ে সম্বন্ধ আৰু কৰণ কাৰকক **বাক্য-গঠনত** কাৰকৰ শ্ৰেণীত ধৰিব পাৰি। নিমিত্ত, অপাদান আৰু অধিকৰণ কাৰকে ‘গতি’ বুজোৱা ক্ৰিয়াৰ লক্ষ্যস্থল বা উৎপত্তিস্থল অথবা ক্ৰিয়াপদে বুজোৱা কোনো কাৰ্য সংঘটনৰ স্থানৰ নিৰ্দেশ কৰে। স্থানৰ লগত সম্বন্ধ থকা বাবে এই তিনিটা কাৰকক **স্থান-নিৰ্দেশক** কাৰকৰ আওতাৰ ভিতৰত ধৰিব পাৰি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) কাৰক আৰু কাৰক-বিভক্তিৰ মাজত ভেদ কি উদাহৰণ সহ আলোচনা কৰক।

.....

.....

(২) আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা অসমীয়া কাৰকসমূহ তিনিটা বহল ভাগত ভগোৱাটো যুক্তিযুক্ত হৈছে নে?

.....

.....

(৩) অসমীয়াত স্থান নিৰ্দেশক কাৰক কি কি?

.....

.....

৩.৩.২ অসমীয়া কাৰক বিভক্তি

অসমীয়া কাৰকৰ ওপৰত দিয়া বিভাজন আৰু কাৰকৰ তাত্ত্বিক আলোচনাৰ ক্ষেত্ৰতহে প্ৰযোজ্য। কিন্তু এতিয়ালৈকে কৰা অসমীয়া কাৰকৰ ভাষাবৈজ্ঞানিক আলোচনাত পৰম্পৰাগত কাৰকৰ ক্ৰমকে অনুসৰণ কৰা হৈছে। সেই ক্ৰম অনুসৰি অসমীয়া কাৰকসমূহক তালিকাবদ্ধ কৰি লগতে সংশ্লিষ্ট কাৰক-বিভক্তিবোৰ উল্লেখ কৰিলে এনেকুৱা হ'ব —

ক্ৰমিক সংখ্যা	কাৰক	কাৰক-প্ৰাকৃতি বা কাৰক-বিভক্তি	কাৰক-বিভক্তিৰ উপাকৃতি বা উপৰূপ
প্ৰথমা	কৰ্তা	{- এ}	[- ই, - Ø]
দ্বিতীয়া	কৰ্ম	{- অক}	[- ক, - Ø]
তৃতীয়া	কৰণ	{- এৰে}	[- ৰে, - এদি, - দি, {- ৰ} (দ্বাৰা), - ৰ (হতুৱাই)]
চতুৰ্থী	নিমিত্ত	{- অলৈ}	[- লৈ, - ত, - Ø]
পঞ্চমী	অপাদান	{- অৰ পৰা}	[- ৰ পৰা]
ষষ্ঠী	সম্বন্ধ (পদ)	{- অৰ}	[- ৰ]
সপ্তমী	অধিকৰণ	{- অত}	[- ত, - এ, - Ø]

কোন বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দত^৬ কি কাৰক-প্ৰাকৃতি বা উপাকৃতি যুক্ত হ'ব তাৰ বহুখিনি কথাই শব্দটোৰ পদান্ত ধ্বনিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। সাধাৰণতে ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ লগত মূল কাৰক-প্ৰাকৃতি যুক্ত হয়; স্বৰান্ত শব্দত, কৰ্তাৰ বাহিৰে অন্য কাৰকত, মূল প্ৰাকৃতিৰ আদিৰ স্বৰ লোপ হৈ, উপাকৃতিৰ তালিকাত প্ৰথমতে দিয়া ৰূপসমূহ যুক্ত হয়। বাকী উপাকৃতিসমূহ কেনেকুৱা শব্দৰ লগত যুক্ত হয় তাৰ সবিশেষ বৰ্ণনা পৰবৰ্তী সময়ত প্ৰতিটো কাৰকৰ বিস্তৃত বিবৰণীৰ ভিতৰত সামৰা হৈছে।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে, কৰ্তা ভিন্ন অন্য কাৰকৰ বদ্ধপ্ৰাকৃতি যুক্ত হ'বৰ সময়ত তাই ভিন্ন অন্য স্বৰান্ত সৰ্বনাম শব্দই একোটা তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে। আন এটা মনকৰিবলগীয়া কথা এয়ে যে ওপৰৰ তালিকাৰ বাওঁ প্ৰান্তৰ স্তম্ভত দিয়া 'প্ৰথমা', 'দ্বিতীয়া', 'তৃতীয়া' আদি প্ৰকৃততে কাৰকসমূহ তালিকাবদ্ধ কৰোঁতে দিয়া ক্ৰমিক সংখ্যা মাথোন। এইবোৰ কোনো কাৰক-বিভক্তি বা কাৰক-প্ৰাকৃতিৰ নাম নহয়। কিন্তু সংস্কৃতৰ আদৰ্শত লিখা অসমীয়া ব্যাকৰণসমূহত আজি প্ৰায় ডেৰ শ বছৰ ধৰি ওপৰত দিয়া ক্ৰমিক সংখ্যা মাথোন। এইবোৰ কোনো কাৰক-বিভক্তি বা কাৰক-প্ৰাকৃতিৰ নাম নহয়। কিন্তু সংস্কৃতৰ আদৰ্শত লিখা অসমীয়া ব্যাকৰণসমূহত আজি প্ৰায় ডেৰ শ বছৰ ধৰি ওপৰত দিয়া ক্ৰমিক সংখ্যা আৰু সংশ্লিষ্ট কাৰকসমূহক একে ক্ৰমত বৰ্ণনা কৰাত সংশ্লিষ্ট ক্ৰমিক সংখ্যা আৰু কাৰক প্ৰায় অভিন্ন হৈ পৰিছে। সেয়ে বহুতে কৰ্তা কাৰকত প্ৰথমা, কৰ্ম কাৰকত দ্বিতীয়া, অধিকৰণ কাৰকত সপ্তমী বিভক্তি ইত্যাদি যুক্ত হয় বুলি কৈ আহিছে। কাৰকসমূহৰ ক্ৰম হ্রাসমান প্ৰাধান্য আৰু ক্ৰম বৰ্ধমান গাঁথনিক জটীলাৰ ভিত্তিত অসমীয়া কাৰক আৰু কাৰক-প্ৰাকৃতি বা কাৰক-বিভক্তিসমূহৰ বিস্তৃত বৰ্ণনা তলত দিয়া হ'ল।

১। কৰ্তা কাৰক (Agentive or Nominative Case) :

ব্যাক্যত ব্যৱহৃত যি বিশেষ্য বা সৰ্বনাম পদে ক্ৰিয়াপদে বুজোৱা কাৰ্য সম্পাদন কৰে সেই পদৰ কাৰকেই হৈছে কৰ্তা। কৰ্তাই ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষভাৱে সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। ই

স্বয়ংসম্পূৰ্ণ আৰু ই কাৰো ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে। 'The Karta Karaka or Agentive is defined as independant. The action identified by the verbs is rather dependant or Karta for results.' Anantanarayan (1975). অৰ্থগত সম্বন্ধৰ আলোচনাত যিটো কৰ্তা, বাক্যগত বিশ্লেষণত সিয়েই উদ্দেশ্য (Subject)।

কৰ্তা কাৰকৰ ওপৰত তালিকাত দিয়া বিভিন্ন প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতিসমূহৰ প্ৰয়োগ কিছুমান নিয়মৰ অধীন। সাধাৰণতে সকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা হিচাপে ব্যৱহৃত ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য আৰু সৰ্বনাম শব্দত {- এ}, অকাৰান্ত বা আকাৰান্ত শব্দত {- ই}, [ইকাৰান্ত শব্দত {- এ}, {- য়ে} আৰু ওকাৰান্ত শব্দ {- ৰে} ৰূপত যুক্ত হয়] আৰু অকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা হিচাপে ব্যৱহৃত সকলো বিশেষ্য আৰু সৰ্বনাম শব্দত আৰু সকৰ্মক আৰু অকৰ্মক উভয় শ্ৰেণীৰ ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা হিচাপে ব্যৱহৃত স্বৰান্ত সৰ্বনাম শব্দত {- Ø} যুক্ত হয়। যেনে—

- {- এ} ঃ / মানুহ - এ > মানুহে ভাত খায়। /
 / তেখেতে - এ > তেখেতে অংক জানে। /
 / মণি - এ > মণিয়ে ভাত ৰান্ধে। /
 / যদু - এ > যদুৱে কেৰম খেলে। /
- {- ই} ঃ / লতা - ই > লতাই গীত গায়। /
 / পাৰ - ই > পাৰই ৰুণ দিয়ে। /
- {- Ø} ঃ / মানুহ - Ø > মানুহ মৰে। /
 / চৰাই - Ø > চৰাই উৰে। /
 / তেওঁ - Ø > তেওঁ ছবি আঁকে। /
 / সি - Ø > সি দেৰিকৈ শোৱে। /

কেতিয়াবা বিশেষণ পদ বিশেষ্য হিচাপে ব্যৱহৃত হ'লে সি কাৰক-বিভক্তি যুক্ত হৈ ব্যৱহৃত হয়। যেনে,—

- / ভালে পায় ভালক। /

২। কৰ্ম কাৰক (Objective or Accusative Case) :

বাক্যত ব্যৱহৃত যি বিশেষ্য বা সৰ্বনাম পদৰ ওপৰত ক্ৰিয়াই বুজোৱা কাৰ্য সম্পাদিত হয় অৰ্থাৎ যিয়ে ক্ৰিয়াৰ কাৰ্যৰ ফল ভোগ কৰে সেই বিশেষ্য বা সৰ্বনাম পদৰ কাৰককেই কৰ্মকাৰক বোলা হয়। 'The Karma relation is the most desired of the Karta by the action identified by the verb.' (Anantanarayana ibid). পৰম্পৰাগত বৈয়াকৰণিক আলোচনাত 'দান' কাৰ্যৰ গ্ৰাহকক কৰ্ম-কাৰকৰ ভিতৰত সামৰা নহৈছিল আৰু তাক 'সম্প্ৰদান' কাৰক বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। কিন্তু সাম্প্ৰতিক কালৰ বৰ্ণনাত্মক ভাষাবিজ্ঞানৰ ভিত্তিত কৰা কাৰকৰ আলোচনাত অসমীয়াত 'দান' কাৰ্যৰ গ্ৰাহককো কৰ্মৰ ভিতৰত সামৰা হয়।

কৰ্ম দুই প্ৰকাৰৰ হ'ব পাৰে— মুখ্য (direct) আৰু গৌণ (indirect)। 'দে' ধাতু আৰু সকলোবোৰ পাচনী ধাতুৰ দুটাকৈ কৰ্ম থাকে; এটা অপ্ৰাণীবাচক (inanimate) আৰু আনটো প্ৰাণী বাচক (animate)। অপ্ৰাণীবাচক বিশেষ্য পদক মুখ্য আৰু প্ৰাণীবাচক বিশেষ্য বা সৰ্বনাম পদক গৌণ কৰ্ম বুলি গণ্য কৰা হয়।

কৰ্মকাৰকৰ প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতিসমূহৰ ব্যৱহাৰো কিছুমান নিয়মত বন্ধা। সাধাৰণতে অপ্ৰাণীবাচক মুখ্য কৰ্মত {-Ø} যুক্ত হয়; প্ৰাণীবাচক গৌণ কৰ্মত ব্যঞ্জনান্ত শব্দৰ পিছত {-অক} আৰু স্বৰান্ত শব্দৰ পিছত {-ক} যুক্ত হয়। যেনে,—

{-Ø} : / ছাত্ৰই মাচুল - Ø > মাচুল দিব লাগে। /
/ আমি ভাত - Ø > ভাত খালোঁ। /

{-অক} : / ৰামে ৰাৰণ - অক > ৰাৰণক মাৰিলে। /
/ মানুহে মানুহ - অক > মানুহক বেচে। /

{-ক} : / ৰাৰণে সীতা-ক > সীতাক হৰণ কৰিছিল। /
/ মই গৰু-ক > গৰুক ঘাঁহ দিলোঁ। /

{-Ø, -ক} : / মায়ে কইনা-ক > কইনাক আঙঠি-Ø > আঙঠি পিন্ধালে। /

প্ৰাণীবাচক বিশেষ্য শব্দ অপ্ৰাণীবাচক বিশেষ্যৰ দৰে ব্যৱহৃত হ'লে প্ৰাণীবাচক বিশেষ্যৰ লগতো {-Ø} যুক্ত হয়। যেনে,—

/ বাঘে মানুহ - Ø > মানুহ খায়। /

এইখিনিতে আমি মনত পেলাব পাৰোঁ যে কৰ্মকাৰকৰ বন্ধ প্ৰাকৃতি যুক্ত হ'বৰ সময়ত স্বৰান্ত সৰ্বনাম শব্দই একোটা তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে। যেনে,—

মই - ক > মো - ক > মোক

তই - ক > তো - ক > তোক

তুমি - ক > তোমা - ক > তোমাক

আপুনি - ক > আপোনাক - ক > আপোনাক

সি - ক > তা - ক > তাক

৩। সম্বন্ধ (পদ) (Genitive or Possessive Case) :

কোনো বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দ আন এটা বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দৰ অংশ অথবা ভোগ দখলৰ বস্তু হিচাপে ব্যৱহৃত হ'লে পূৰ্ণ বস্তু বা প্ৰাণী বুজোৱা শব্দটোৰ আনটোৰ লগত সম্বন্ধ কাৰক (বিকল্পে সম্বন্ধ পদ) হয়। মন কৰিবলগীয়া যে এই ক্ষেত্ৰত দুটা বিশেষ্য বা সৰ্বনাম পদৰ মাজতহে সম্বন্ধ হয়, বিশেষ্য/সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়াৰ মাজত নহয়। সেয়ে পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত সম্বন্ধক কাৰক বুলি নকৈ 'সম্বন্ধ পদ' বুলি উল্লেখ কৰিছিল। হকেটৰ সংজ্ঞামতেও ই কাৰকৰ ভিতৰত নপৰে। কিন্তু অন্যান্য পশ্চিমীয়া ভাষা বৈজ্ঞানিকসকলে সম্বন্ধক কাৰকৰ ভিতৰতে গণ্য কৰিছে।

অসমীয়াত সম্বন্ধ কাৰক অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ। কৰণ, সম্প্ৰদান আৰু কিছু পৰিমাণে অধিকৰণ কাৰকৰ পদ গঠন কৰিবলৈ হ'লে সম্বন্ধ কাৰকৰ ওপৰত ভেজা দিহে কৰিব লাগে। অসমীয়া সম্বন্ধ কাৰক বুজোৱা বন্ধ প্ৰাকৃতি বা বিভক্তি দুটা; ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দত {-অৰ} আৰু স্বৰান্ত শব্দত {-ৰ} যুক্ত হয়; এই বিভক্তি যুক্ত হ'বৰ সময়ত স্বৰান্ত সৰ্বনাম পদে প্ৰায়েই ওকাৰন্ত তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে। তলৰ উদাহৰণবোৰলৈ চোৱা যাওক :-

{-অৰ} : গছ - অৰ > গছৰ পাত (বিচ্ছেদ্য)

মানুহ - অৰ > মানুহৰ মন (অবিচ্ছেদ্য)

হাত - অৰ > হাতৰ আঙুলি(অবিচ্ছেদ্য)

{-ৰ} : লতা - ৰ > লতাৰ শিপা (অবিচ্ছেদ্য)

গীতা - ব > গীতাৰ কিতাপ (বিচ্ছেদ্য)

মই - ব > মোৰ - ব > মোৰ কিতাপ (তিৰ্যক ৰূপ, বিচ্ছেদ্য)

তুমি - ব > তোমা - ব > তোমাৰ হাত (তিৰ্যক ৰূপ, অবিচ্ছেদ্য)

সি - ব > তা - ব > তাৰ আচৰণ (তিৰ্যক ৰূপ, বিচ্ছেদ্য)

মনকৰিবলগীয়া যে সম্বন্ধ দুই প্ৰকাৰৰ হ'ব পাৰে— বিচ্ছেদ্য আৰু অবিচ্ছেদ্য। ওপৰৰ 'গীতাৰ কিতাপ' শব্দগুচ্ছত 'গীতা' আৰু 'কিতাপ'ৰ মাজৰ সম্বন্ধ বিচ্ছেদ্য; 'গীতা'ৰ পৰা 'কিতাপ'ক বেলেগ কৰিব পাৰি। 'হাতৰ আঙুলি' শব্দগুচ্ছত 'হাত' আৰু 'আঙুলি'ৰ মাজৰ সম্বন্ধ অবিচ্ছেদ্য; 'হাত'ৰ পৰা আঙুলিক বেলেগ কৰিব নোৱাৰি।

৪। কৰণ কাৰক (Instrumental Case) :

কৰ্তাৰ কাৰ্য সাধনৰ হাতিয়াৰ বা মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰ হোৱা বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দৰ কৰণ কাৰক হয়। 'Karana is understood as the best means of bringing about an action.' (Ananthanarayana)। মনকৰিবলগীয়া যে ক্ৰিয়াৰ লগত কৰণ কাৰকৰ, কৰ্তা বা কৰ্মৰ লেখীয়াকৈ, প্ৰত্যক্ষভাৱে সম্বন্ধ নহয়; কৰ্তাৰ হাতিয়াৰ বা অস্ত্ৰস্বৰূপেহে ই ক্ৰিয়াৰ লগত পৰোক্ষভাৱে সম্বন্ধিত। সেয়ে ইয়াক 'বাক্যগত কাৰক'ৰ শ্ৰেণীভুক্ত কৰা হৈছে। প্ৰয়োজন সাপেক্ষেহে 'কৰণ কাৰক'ৰ ব্যৱহাৰ হয়। 'কৰণ কাৰক'ৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱাকৈও বাক্য সম্পূৰ্ণ হ'ব পাৰে।

কৰণ কাৰকৰ প্ৰাকৃতি আৰু উপাকৃতিসমূহৰ ব্যৱহাৰো বিশেষ বিশেষ নিয়মৰ অধীন। অস্ত্ৰ বা হাতিয়াৰ হিচাপে ব্যৱহৃত সকলো ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য শব্দৰ লগত {- এৰে} আৰু স্বৰান্ত বিশেষ্য শব্দৰ লগত {- ৰে} যুক্ত হয়। সাধাৰণতে মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহৃত বিশেষ্য শব্দৰ লগত {- এদি} আৰু কোনো ব্যক্তিব্যচক বিশেষ্য বা সৰ্বনাম কোনো কাৰ্য সাধনৰ কাৰক হ'লে তাত {- অৰ দ্বাৰা বা - ৰ দ্বাৰা} যুক্ত হয়। তলৰ উদাহৰণবোৰলৈ চালে কথাষাৰ স্পষ্ট হ'ব।

{- এৰে} : / সি বাওঁ হাত - এৰে > হাতেৰে ভাত খায়। /

/ তাই কাণ - এৰে > কাণেৰে নুশুনো। /

/ মিস্ত্ৰীয়ে কৰত - এৰে > কৰতেৰে কাঠ কাটে। /

{- ৰে} : / তেওঁ চকু - ৰে > চকুৰে নেদেখে। /

/ কৃষকে গৰু - ৰে > গৰুৰে হাল বায়। /

/ তাই কটাৰী - ৰে > কটাৰীৰে তামোল কাটে। /

{- এদি} : / সি পিছ দুৱাৰ - এদি > দুৱাৰেদি পলাই গ'ল। /

/ তুমি সেই বাট - এদি > বাটেদি নাযাবা। /

/ তাইৰ চকু - এদি > চকুৱেদি পানী ওলাল। /

কেতিয়াবা কাব্যিক লয়ৰ দাবীত {- এদি} ৰ পৰা {- দি} অংশ বাদ দিয়া হয়—

/ তুমি যাবা তোমাৰ বাটেদি,

মই যাম মোৰ বাটে বাটে। /

{- অৰ দ্বাৰা, - ৰ দ্বাৰা} : / তাৰ দ্বাৰা একো নহ'ব। /

/ ৰজাই দূতৰ দ্বাৰা খবৰ পঠিয়ালে। /

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) কাৰকৰ আলোচনা প্ৰসংগত ‘প্ৰথমা’, ‘দ্বিতীয়া’, ‘তৃতীয়া’ আদি কি? এইবোৰক কাৰক-বিভক্তি বুলিব পাৰি নে?

.....
.....

(২) কৰ্তা কৰ্ম উভয়তে ব্যৱহৃত একে ৰূপৰ কাৰক-বিভক্তিটো কি? দুয়ো ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ ব্যৱহাৰৰ নিয়ম কি?

.....
.....

(৩) সম্বন্ধ-কাৰকক বাক্যগত বোলাৰ যুক্তি কি?

.....
.....

৫। নিমিত্ত কাৰক (Destinational or Allative Case) :

‘অহা’, ‘যোৱা’, ‘পঠা’ আদিৰ নিচিনা গতি বুজোৱা ক্ৰিয়াপদৰ কাৰ্যৰ লক্ষ্য বা নিমিত্ত কাৰক। শ্ৰদ্ধা, ভক্তি, প্ৰসাদ দান আদি অপৰ্ণৰ পাত্ৰকো এই কাৰকৰ ভিতৰতে সামৰা হয়। পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত এই দ্বিতীয় বৰ্গৰ পদৰ কাৰকক সম্প্ৰদান (Dative) কাৰক বুলি উল্লেখ কৰা হৈছিল। সাম্প্ৰতিক অসমীয়া ভাষাবৈজ্ঞানিক আলোচনাত ‘সম্প্ৰদান কাৰক’ পাৰিভাষিকটো লুপ্তপ্ৰায়; ইয়াৰ ঠাই ‘নিমিত্ত কাৰক’ পাৰিভাষিকে দখল কৰিছে। গোস্বামী (১৯৮৭) আৰু গোস্বামী (১৯৮৯) দুয়ো ‘নিমিত্ত-কাৰক’ পাৰিভাষিকৰ পোষকতা কৰিছে। দত্তবৰুৱা (২০০৭) ই নিমিত্ত কাৰকক ইংৰাজীৰ পৰিভাষিকৰ সমান্তৰাল হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

অসমীয়াত নিমিত্ত কাৰক বুজাবলৈ প্ৰধানকৈ {- অলৈ} আৰু {- লৈ} বদ্ধ প্ৰাকৃতি ব্যৱহাৰ কৰা হয়; ব্যঞ্জনান্ত বিশেষ্য পদৰ লগত {- অলৈ} আৰু স্থানবাচক সৰ্বনাম আৰু স্বৰান্ত বিশেষ্য পদৰ লগত {- লৈ} যুক্ত হয়। কোনো ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম শব্দ গতিবাচক ক্ৰিয়াৰ লগত সম্বলিত হৈ নিমিত্ত কাৰকত ব্যৱহৃত হ’বলৈ হ’লে {- অলৈ} ৰ আগত {-ৰ ওচৰ} শব্দগুচ্ছ প্ৰয়োগ কৰিবলগীয়া হয়। অৰ্থাৎ ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামৰ লগত {- অলৈ বা - লৈ} পোনে পোনে লগ নালাগে। অৱশ্যে ‘দানৰ পাত্ৰ’ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব লাগিলে {- অলৈ} বা {- ই} যুক্ত হ’ব পাৰে। ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম শব্দবোৰে {- লৈ} বা যুক্ত হ’বৰ সময়ত স্বাভাৱিক নিয়মে ওকাৰন্ত তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে।

সাম্প্ৰতিক কালৰ মান্য কথিত (standard colloquial) ভাষাত নিমিত্ত কাৰকৰ বিভক্তি লুপ্তপ্ৰায় হৈ আহিছে। গতি বুজোৱা ক্ৰিয়াৰ লক্ষ্য হিচাপে ব্যৱহৃত স্থানবাচক শব্দত নৱীন প্ৰজন্মই প্ৰায়ে {- ০} বদ্ধ প্ৰাকৃতি আৰু কেতিয়াবা {- অত} বা {- ত} বদ্ধ প্ৰাকৃতি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৈছে। এয়া অসমীয়া মানুহৰ ভাষাতাত্ত্বিক মিতব্যয়িতাৰ চানেকি। (দত্তবৰুৱা-১৯৯৬)।

তলৰ উদাহৰণবোৰলৈ চোৱা যাওঁকঃ—

{- অলৈ} : / সি বজাৰ - অলৈ > বজাৰলৈ গৈছে। /
 / মই ঘৰ - অলৈ > ঘৰলৈ টকা পঠালোঁ। /
 / ঈশ্বৰ - অলৈ > ঈশ্বৰলৈ ভক্তি ৰাখিবা। /
 {- লৈ} : / তেওঁ টিছ - লৈ > টিছলৈ গ'ল। /
 / ভগৱতী - লৈ > ভগৱতীলৈ প্ৰসাদ আগবঢ়াইছোঁ। /
 / মই > মো - লৈ > মোলৈ নাপাহৰিব। /
 / তই > তো - লৈ > তোলৈ চিঠি পঠাম। /
 / তুমি > তোমা - লৈ মনত পৰে। /
 / তাই সি - তা - লৈ > তালৈ গ'ল। /
 {- ক, - ০} : / সি বজাৰ - অত > বজাৰত অথবা বজাৰ - ০ > বজাৰ গৈছে। /
 / তাই গুৱাহাটী - ত > গুৱাহাটীত বা গুৱাহাটী - ০ > গুৱাহাটী গৈছে। /

৬। অপাদান কাৰক (Ablative Case) :

‘অহা’, ‘যোৱা’, ‘অনা’ আদি গতিবাচক ক্ৰিয়াৰ উৎপন্ন স্থল বা কোনো বস্তু বা অনুভূতিৰ উৎপন্ন স্থল বুজাবলৈ বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দৰ যি ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰা হয় তাকেই অপাদান কাৰক বোলা হয়। মূলতে আপদ অৰ্থাৎ ভয়ৰ উৎপত্তি স্থল বুজোৱা শব্দৰূপ বা পদকে অপাদান কাৰক বোলা হৈছিল।

অসমীয়াত অপাদান কাৰক বুজাবলৈ কোনো সুকীয়া বন্ধ-প্ৰাকৃতি বা বিভক্তি নাই। বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ সম্বন্ধ কাৰকৰ ৰূপৰ পিছত ‘পৰা’ পৰসৰ্গ বহুৱাই, অৰ্থাৎ বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ পিছত {- ৰ পৰা} যোগ কৰি অপাদান কাৰকৰ পদ গঠন কৰা হয়। পোনপটীয়া কাৰক বিভক্তি নথকা কাৰণে কিছুমানে অসমীয়াত অপাদান কাৰক নাই বুলি ক’ব খোজে। এই মত ভিত্তিহীন। ইংৰাজী ভাষাত সম্বন্ধৰ বাহিৰে অন্য কাৰক বিভক্তি নথকা সত্ত্বেও Fillmore এ ইংৰাজীত Agentive, Objective, Instrumental আদি ছটা কাৰকৰ স্থিতি বিচাৰি পাইছে। অসমীয়াত অপাদান কাৰক আছে, মাথো এই কাৰক বুজাবলৈ কোনো অযৌগিক কাৰক-বিভক্তি নাই। অসমীয়াত যি যৌগিক প্ৰাকৃতি বা বিভক্তিৰ সহায়ত অপাদান কাৰক বুজোৱা হয় তাৰ কোনো উপাকৃতি নাই। অপাদান কাৰকৰ কেইটামান উদাহৰণ দিয়া হ’ল।

{- অৰ পৰা, - ৰ পৰা} : / সি নগাৰঁৰ পৰা ধুবুৰীলৈ বদলি হ’ল /
 / গছৰ পৰা পাত সৰিল /
 / তেওঁৰ পৰা এশ টকা আনিবলোঁ /

৭। অধিকৰণ কাৰক (Locative Case) :

যি বিশেষ্য, সৰ্বনাম অথবা ক্ৰিয়া-বিশেষণ পদ কোনো ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সাধনৰ স্থান বুজাবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হয় সেই পদৰ ক্ৰিয়াৰ লগত অধিকৰণ কাৰকৰ সম্বন্ধ হোৱা বুলি কোৱা হয়। অধিকৰণ কাৰকক দুই ভাগত ভগাব পাৰি— স্থানাদিকৰণ আৰু কালাদিকৰণ। কোনো স্থানবাচক শব্দ অধিকৰণত ব্যৱহাৰ কৰিলে তাক কালাদিকৰণ কাৰক বুলি গণ্য কৰা হয়।

অধিকৰণ কাৰকৰ বন্ধ-প্ৰাকৃতিসমূহৰ ভিতৰত {- অত} সবাতোকৈ বেছি উৎপাদনশীল। ব্যঞ্জনান্ত শব্দত {- অত} স্বৰান্ত শব্দত {- ত}, পুনৰাবৃত্ত শব্দত {- এ} আৰু কিছুমান সময় বুজোৱা শব্দত {- ০} যোগ কৰা হয়। যেনে,—

- {- অত} : / দেউতা ঘৰ - অত > ঘৰত নাই। /
 / বজাৰ - অত > বজাৰত বোমা ফুটিছে। /
 / দিন - ত > দিনত তৰা নেদেখি। /
- {- ত} : / নলবাৰী - ত > নলবাৰীত বাস হয়। /
 / বাৰী - ত > বাৰীত তামোলৰ গছ আছে। /
 / সভা দহ বজা - ত > বজাত আৰম্ভ হ'ব /
- {- এ} : / আজিকালি ঘৰ - এ > ঘৰে ঘৰে স্নাতক। /
 / ৰাম বন - এ > বনে বনে ঘূৰি ফুৰিছিল। /
 / দেওবাৰ - এ > দেওবাৰে দেওবাৰে হাট বহে। /
- {- ০} : / ফেঁচাই ৰাতি - ০ > ৰাতি ভালকৈ দেখে। /
 / তেওঁ গধূলি - ০ > গধূলি ৰাস্তাত ফুৰে। /
 / কাইলৈ - ০ > কাইলৈ দৰমহা দিয়া হ'ব। /

মন কৰিবলগীয়া যে সময় বুজোৱা 'দিন' আৰু 'বজা' শব্দত {- অত} যুক্ত হয় যদিও 'বাৰ' শব্দত {- এ} আৰু দিনৰ ভাগ বুজোৱা সময়বাচক শব্দত {- ০} বন্ধ-প্রাকৃতি যুক্ত হয়। এয়াও এক যাদৃচ্ছিক (arbitrary) প্ৰণালী। আন এটা মনকৰিবলগীয়া কথা এয়ে যে কোনো ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম অধিকৰণ কাৰকত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিলে তাত কাৰকৰ বন্ধৰূপ পোনে পোনে লগ নালাগে; সৰ্বনাম শব্দৰ সম্বন্ধৰ ৰূপৰ পিছত ওপৰ - অত > ওপৰত যোগ কৰা হয়। যেনে,—

- / তেওঁ - ৰ > তেওঁৰ ওপৰত ভৰসা নাই। /
 / আপুনি - ৰ > আপোনাৰ ওপৰত মোৰ আস্থা আছে। /

স্নাতকোত্তৰ মহলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উপযোগী হোৱাকৈ অসমীয়া কাৰক প্ৰকৰণ সম্পৰ্কীয় কথাবোৰ, সৰ্বাধুনিক চিন্তা আৰু তথ্য সহকাৰে, যথেষ্ট বিস্তৃতভাৱে দিবৰ যত্ন কৰা হৈছে। এইবোৰ কথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জ্ঞানৰ সম্প্ৰসাৰণত সহায়ক হ'ব। পৰীক্ষাৰ প্ৰশ্নোত্তৰৰ কাৰণে তেওঁ বিতৰ্কিত কথাবোৰলৈ নগৈ পৰম্পৰাগত ৰীতি অনুযায়ী কথাবোৰ উদাহৰণ সহ ব্যাখ্যা কৰিলেই যথেষ্ট হ'ব। উদাহৰণস্বৰূপে 'অসমীয়াত কাৰক কেইপ্ৰকাৰ আৰু কি কি' বুলি সুধিলে তেওঁলোকে পৰম্পৰাগত ক্ৰমত, 'কৰ্তা'ৰ পৰা 'অধিকৰণ'লৈ বৰ্ণনা কৰি তাত দেখা সাম্প্ৰতিক পৰিৱৰ্তনবোৰৰ কথা ক'লেই যথেষ্ট হ'ব। প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিওঁতে তেওঁলোকে সোধা কথাৰ পোনপটীয়া উত্তৰ দিবলৈ যত্ন কৰিলে এই পাঠৰ ভিতৰতে সকলো সমল বিচাৰি পাব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) নিমিত্ত কাৰকৰ বন্ধ-প্রাকৃতি যোগ কৰাৰ সময়ত ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামৰ কেনে পৰিৱৰ্তন হয়?

.....

(২) নতুন প্ৰজন্মই 'অহা', 'যোৱা' আদি গতিবাচক ক্ৰিয়াৰ লগত কেনে ধৰণৰ বন্ধ-প্রাকৃতিক নিমিত্ত কাৰকৰ পদ ব্যৱহাৰ কৰে?

.....

.....
.....
(৩) নিমিত্ত অপাদান আৰু অধিকৰণ কাৰকৰ মাজত কি বিষয়ত ঐক্য আছে?
.....
.....

.....
.....
(৪) {- এ } বদ্ধ-প্রকৃতি কি কি কাৰক গঠন কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ হয়? কি কি সন্দৰ্ভত ই যুক্ত হ'ব পাৰে?
.....
.....

.....
.....
(৫) কি কি কাৰকত কি সন্দৰ্ভত {- ০ } বদ্ধ-প্রকৃতি যুক্ত হয়?
.....
.....

৩.৪ অসমীয়া ভাষাৰ ধাতু আৰু ক্ৰিয়া বিভক্তি

এই অনুচ্ছেদত ধাতু কি আৰু কেইপ্ৰকাৰ, সৰল ধাতুৰ পৰা কেনেকৈ যৌগিক ধাতু গঠন কৰিব পাৰি, বিভিন্ন বদ্ধ প্ৰাকৃতিৰ সংযোগ কৰি একে ধাতুৰ পৰাই কেনেকৈ বিভিন্ন পুৰুষ, কাল, বাচ্য আদি প্ৰকাশ কৰিব পৰা পূৰ্ণ ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰিব পাৰি ইত্যাদি কথা খৰচি মাৰি আলোচনা কৰা হ'ব। লগতে ক্ৰিয়াৰ সকৰ্মক, দ্বিকৰ্মক, অকৰ্মক আদি বিভাজনৰ ওপৰতো আলোকপাত কৰা হ'ব। ক্ৰিয়াপদৰ সমাপিকা আৰু অসমাপিকা ৰূপৰ গঠনৰ কথাও সামৰা হ'ব।

৩.৪.১ ধাতুৰ সংজ্ঞা

ক্ৰিয়াপদৰ মূলকেই ধাতু বুলি কোৱা হয়। ভাষা এটাত ব্যৱহাৰ হোৱা কোনো এটা ক্ৰিয়াপদৰ বিভিন্ন ৰূপৰ পৰা তাত যোগ হোৱা বদ্ধ-প্ৰাকৃতিসমূহ আঁতৰালে যিটো সূক্ষ্মতম ৰূপ পোৱা যায় তাকে ধাতু বোলা হয়। অসমীয়াত বিভিন্ন প্ৰসঙ্গত 'কৰ্, কৰা, কৰক, কৰে, কৰোঁ, কৰিলে, কৰিছিল, কৰিব, কৰিম, কৰিলোঁহেতেন' আদি ক্ৰিয়াৰূপবোৰ পোৱা যায়। প্ৰতিটো ক্ৰিয়াপদৰ পৰা বদ্ধ প্ৰাকৃতিসমূহ আঁতৰালে এটাই সাধাৰণ আৰু সূক্ষ্ম ৰূপ পোৱা যাব; সেইটো হ'ল 'কৰ্'; এই 'কৰ্' এটা ধাতু। আন কথাত ক'বলৈ হ'লে, ৰূপগত আৰু অৰ্থগত সাদৃশ্য থকা বিভিন্ন ক্ৰিয়াপদৰ যিটো সাধাৰণ আৰু সূক্ষ্মতম ৰূপ সেইটোৱেই ধাতু। প্ৰায়বোৰ ধাতুতে বদ্ধ প্ৰাকৃতিসমূহ প্ৰত্যক্ষভাৱে লগ লাগে যদিও কিছুমান ধাতুৱে বদ্ধ প্ৰাকৃতিযুক্ত হোৱাৰ আগতে তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে।

৩.৪.২ ধাতুৰ শ্ৰেণীবিভাজন

ধাতুক সাধাৰণতে তিনিটা শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰিব পাৰি :

- ক) মৌলিক ধাতু
- খ) সাধিও ধাতু— পাঁচনী আৰু নামধাতু
- গ) যৌগিক ধাতু

(ক) মৌলিক ধাতু (Simple Verbroot) :

এটা মাত্ৰ মুক্ত প্ৰাকৃতি বা মুক্তৰূপেৰে গঠিত, নিজস্ব অৰ্থ থকা ধাতুক মৌলিক ধাতু বোলা হয়। এনে ধাতু একোটাই কোনো কাৰ্য কৰাৰ কথা বুজায়। কোনো কোনো ধাতু এটা মাত্ৰ অক্ষৰেৰে আৰু কোনো কোনো ধাতু একাধিক অক্ষৰেৰে গঠিত। উচ্চাৰণৰ ফালৰ পৰা কিছুমান ধাতু স্বৰান্ত আৰু আন কিছুমান ব্যঞ্জনান্ত। যেনে—

এক অক্ষৰীয় স্বৰান্ত	:	ক, খ
এক অক্ষৰীয় ব্যঞ্জনান্ত	:	কৰ, আন
দ্বি-অক্ষৰীয় স্বৰান্ত	:	ওমল (ও-মল), বিচাৰ (বি-চাৰ)

(খ) সাধিত বা যৌগিক ধাতু (Complex verb root) :

কিছুমান মৌলিক ধাতুত কোনো বন্ধ-প্ৰাকৃতি বা বিভক্তি যোগ দি, মৌলিক ধাতুৰ অৰ্থ সামান্য সলনি কৰি, সাধিত ধাতু উৎপন্ন কৰিব পাৰি। ই আকৌ দুই প্ৰকাৰৰ—

- ক) পাঁচনী ধাতু (Causative verb root)
- খ) নাম ধাতু (Denominative verb root)

(গ) পাঁচনী ধাতু (Causative verb root) :

কৰ্তাই কোনো কাৰ্য নিজে নকৰি আনক পাচি বা আনৰ হতুৱাই কৰোৱা বুজাবলৈ অসমীয়াত মৌলিক ধাতুৰ পৰা এক প্ৰকাৰ সাধিত ধাতু গঢ়ি লোৱাৰ নিয়ম আছে। মৌলিক ধাতুত প্ৰায়ে {- আ} আৰু কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত {- উৱা} যোগ দি এনে ধৰণৰ সাধিত ধাতু গঢ়ি লোৱা হয়। এনে ধাতুক পাঁচনী ধাতু বোলে। পাঁচনী ধাতুত পুৰুষবাচক, কালবাচক আদি বিভিন্ন বন্ধ প্ৰাকৃতি যোগ কৰি পাঁচনী ক্ৰিয়া গঠন কৰিব পাৰি। এনে ক্ৰিয়াই ইয়াৰ কাৰ্য সাধনৰ নিমিত্তে এটা নতুন কৰোঁতাই পুৰণি কৰোঁতাক বাধ্য কৰা বুজায়। পাঁচনী ক্ৰিয়াৰ লগত মৌলিক ধাতুৰ কৰ্তাই কৰ্মৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। তলৰ বাক্য দুটাৰ গঠন আৰু অৰ্থলৈ চোৱা যাওক—

/ আমি গান শুনিবোঁ /
/ তাই আমাক গান শুন - আ > শুনালে। /

প্ৰথম বাক্যত 'শুন' ক্ৰিয়াৰ কৰ্তা 'আমি'; কিন্তু দ্বিতীয় বাক্যত পাঁচনী ক্ৰিয়া 'শুনালে'ৰ নতুন কৰ্তা হৈছে 'তাই' আৰু পুৰণি কৰ্তা 'আমি' কৰ্মস্থানলৈ গতি কৰি 'আমাক' ৰূপ লাভ কৰিছে।

তলত {- আ} আৰু {- উৱা} যোগত সাধিত কেইটামান পাঁচনী ধাতুৰ উদাহৰণ দিয়া হৈছে।

{- আ} :	কৰ - আ :	'আনৰ হতুৱাই ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সাধন কৰ'
	ফুৰ - আ :	আনক ফুৰা কাৰ্যত প্ৰবৃত্ত কৰ
	নাচ - আ > নচ - আ > নচা	'আনক নচা কাৰ্যত প্ৰবৃত্ত কৰা'
	কাট - আ > কট - আ > কটা;	'আনৰ হতুৱাই কটা কাৰ্য কৰা'

মন কৰিবলগীয়া যে 'খা'- ধাতুত {- উৱা} যোগ কৰাৰ সময়ত 'খা' ৰ 'খা' ধ্বনি লুপ্ত হয়। দ্বিতীয়তে, 'পঢ়', 'খা', 'দেখ' আদি সীমিত কেইটামান ধাতুৰ পৰাহে {- উৱা} যুক্ত পাঁচনী ধাতু গঠন কৰা হয়; এইবোৰ ধাতুতো বিকল্পে {- আ} যুক্ত হয়।

‘ওলা’ আৰু ‘সোমা’ ধাতুত পাঁচনীৰ {- আ} যুক্ত হ’ব লাগিলে ধাতু দুটাই তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰি ক্ৰমে ‘উলি’ আৰু ‘সুমা’ হোৱা নিয়ম; যথা,—

/ কইনা ওলা > উলি - আ > উলিয়াবৰ সময় হৈছে। /

/ গহনাখিনি বাকচত সোমা > সুমু - আ > সুমুৱাব লাগে। /

কিন্তু নবীন প্ৰজন্মই ভাষাতাত্ত্বিক মিতব্যয়িতা অথবা এলেছ্ৰা স্বভাৱৰ হেতুকে এই ৰূপ-ধ্বনিমূলক পৰিৱৰ্তন আওকাণ কৰি ‘ওলা’ আৰু ‘সোমা’ কে পাঁচনী ধাতু হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰি তাত ক্ৰিয়াবিভক্তি যোগ কৰে।

/ মই দুমাহতে আলোচনীখন ওলাই দিলোঁ। /

/ মই ল’ৰাটোক এটা সৰু চাকৰিত সোমাই দিলোঁ। /

(ঘ) নামধাতু :

কিছুমান বিশেষ্য, বিশেষ্যকৈ শৰীৰৰ অংগ বুজোৱা বিশেষ্য আৰু সীমিত সংখ্যক বিশেষণ শব্দত বিশেষ বদ্ধপ্ৰাকৃতি বা বিভক্তি যোগ কৰি এক প্ৰকাৰ সাধিত ধাতু গঠন কৰিব পাৰি। এনে সাধিত ধাতুক নামধাতু বোলে। নামধাতুৰো অন্য মৌলিক ধাতুৰ নিচিনাকৈ বিভিন্ন পুৰুষ, কাল, দশা আদিত ৰূপ হয়।

নামধাতু গঠন কৰিবলৈ সাধাৰণতে শব্দমূলত প্ৰায়ে {- আ} আৰু কেতিয়াবা {- ইয়া} বদ্ধ প্ৰাকৃতি যুক্ত হয়। {- ইয়া} যুক্ত হ’বৰ সময়ত শব্দমূলৰ প্ৰথম আৰু উপাধা অক্ষৰত ক্ৰমে থকা ‘আ’ আৰু ‘ও’ ধ্বনি ক্ৰমে {- অ} আৰু {- ঙ} লে পৰিৱৰ্তিত হয়।

বিশেষ্য/বিশেষ্য - বিভক্তি > নামধাতু ; নাম ক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰ

আঙুলি - আ > আঙুলিয়া ; / তেওঁ ভুলবোৰ আঙুলিয়াই দিছে। /

ভুকু - আ > ভুকুৱা ; / সি মোৰ পিঠিত ভুকুৱালে। /

চৰ - ইয়া > চৰিয়া ; / শিক্ষকে ল’ৰাটোক চৰিয়ালে। /

গোৰ - ইয়া > গুৰিয়া ; / সি মজিয়াখনত গুৰিয়ালে। /

টাঙোন - ইয়া > টঙনিয়া ; / সি চোৰটোক টঙনিয়ালে। /

বহল - আ > বহলা ; / ৰাস্তা বহলাইছে। /

চমু - আ > চমুৱা ; / ৰাস্তা চমুৱালে। /

ক্ষীণ - আ > খীনা ; / মানুহজন খীনাইছে। /

আগ - উৱা > আগুৱা ; / তুমি আগুৱাই যোৱা। /

মাথো কেইটামান বিশেষ্য আৰু বিশেষণ শব্দৰ পৰাহে নামধাতু গঠন কৰিব পাৰি, সকলোবোৰৰ পৰা নোৱাৰি।

(ঙ) যুগ্ম বা যৌগিক ধাতু (compound verb root) :

একাধিক মুক্ত প্ৰকৃতি লগ লাগি অথবা এটা সাধিত ধাতুৰ লগত এটা মুক্ত প্ৰাকৃতি লগ লাগি অথবা এটা মুক্ত প্ৰাকৃতিৰ লগত এটা সাধিত ধাতু লগ লাগি যুগ্ম বা যৌগিক ধাতু গঠন কৰে। এনেদৰে গঠিত যৌগিক ধাতুৰ অন্য মৌলিক ধাতুৰ নিচিনাকৈ বিভিন্ন পুৰুষ, কাল, দশা আদিত ৰূপ হয়। সেই অনুক্ৰমে অসমীয়া যৌগিক ধাতুক চাৰিটা শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি—

- ক) মুক্ত প্রাকৃতি + মুক্ত প্রাকৃতি; ইয়াৰ প্ৰথম প্ৰাকৃতিটো কোনো বিশেষ্য বা বিশেষণ আৰু দ্বিতীয়টো মৌলিক ধাতু হ'ব পাৰে। যেনে,— মন কৰ, ভাল পা, ভাল কৰ, ঘৰ খা ইত্যাদি।
- খ) মুক্ত প্ৰাকৃতি + সাধিত ধাতু; যেনে,— মৰণা মাৰ - আ > মৰা; পতিয়ন নি - ওৱা > নিওৱা।
- গ) মুক্ত প্ৰাকৃতি + কৃদন্ত {-ই} + মুক্ত প্ৰাকৃতি; যেনে,— খা - ই > খাই পেলা; দে - ই > দি দিয়া।
- ঘ) সাধিত ধাতু + কৃদন্ত {-ই} + মুক্ত প্ৰাকৃতি; যেনে,— দেখ - উৱা - ই দে; ঘূৰ - আ - ই > ঘূৰাই দে।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) ধাতু আৰু ক্ৰিয়াপদৰ মাজত ভেদ কি ?

.....

(২) নতুন প্ৰজন্মৰ মাজত কেনে ধৰণৰ পাঁচনী ক্ৰিয়াৰ ৰূপ জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছে? এনে ৰূপে জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰাৰ কাৰণ কি হ'ব পাৰে?

.....

৩.৪.৩ অন্ত্য ধ্বনিৰ গুণ অনুসৰি ধাতুৰ বিভাজন

ধাতুৰ অন্ত্য ধ্বনিৰ গুণাগুণৰ ভিত্তিত অসমীয়া ধাতুবোৰক দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি —

১। স্বৰাস্ত আৰু

২। ব্যঞ্জনাস্ত

স্বৰাস্ত ধাতুবোৰক আকৌ তিনিটা উপ-বিভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰিঃ

ক) - অ আৰু - আ কাৰস্তু

খ) - ই কাৰস্তু আৰু

গ) - এ আৰু - ও কাৰস্তু

ধাতুৰ এনে ধৰণৰ বিভাজন অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ; এই বিভাজনৰ ভিত্তিতে বিভিন্ন বদ্ধ-প্ৰাকৃতিৰ ভিতৰত কোনটো যুক্ত হ'ব সেই কথা নিৰ্ণিত হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে আকাৰস্তু 'খা-' ধাতুৰ লগত ভৱিষ্যৎ কালৰ {-ম্} বদ্ধ প্ৰাকৃতি যুক্ত হয়। কিন্তু ব্যঞ্জনাস্তু 'কৰ-' ধাতুৰ লগত {-ইম্} যুক্ত হয়।

৩.৫ ধাতুৰ ৰূপ-ধ্বনিতাত্ত্বিক পৰিবৰ্তন (Morpho-phonemic change)

ধাতুক বিভিন্ন বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী অনুসৰি ৰূপ কৰি পূৰ্ণ ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰাৰ সময়ত ধাতুৰ কিছু ৰূপ-ধ্বনিতাত্ত্বিক পৰিবৰ্তন সাধিত হয়।

ক) পুৰুষ বিভক্তি {-অক} বা {-আ} যোগ কৰিব লাগিলে ধাতুৰ শেষত থকা - অ বা - আ ধ্বনি - ও লৈ ৰূপান্তৰিত হয়। যেনে,— ক - অক > কওক, খা - অক > খাওক, খা - আ > খোৱা, যা - আ > যোৱা।

খ) -ইৰে আৰম্ভ হোৱা কোনো ক্ৰিয়া-বিভক্তি যোগ কৰিবলৈ হ'লে ধাতুৰ শেষত থকা -ই লোপ পায়; যেনে সী - ইছে > সীছে; নে > নি - ছে > নিছে।

গ) অনুজ্ঞাৰ - Ø বিভক্তিৰ বাহিৰে অন্য বিভক্তি যোগ কৰাৰ সময়ত সকলো -একাৰন্ত ধাতু -ই কাৰন্তলৈ পৰিৱৰ্তিত হয়; যেনে,— নে > নি- লে; দে > দি - ব আৰু -ওকাৰন্ত ধাতু উকাৰন্ত হয়; যেনে,— শো > শু - লে; ধো > ধু - ব।

ঘ) 'যা' ধাতুৱে অতীত কালত ৰূপ হ'বৰ সময়ত 'গ' তিৰ্যক ৰূপ লাভ কৰে; কাল আৰু দশা বুজোৱা বিভক্তি 'গ'-ৰ লগত লগ লাগে। যেনে,— যা > গ' - ল; যা > গ - ইছ - ইল > গৈছিল।

৩.৬ ধাতুত যোগ হোৱা বিভিন্ন বিভক্তি

পুৰুষবাচক বদ্ধপ্ৰাকৃতি বা বিভক্তিসমূহ কেতিয়াবা (বৰ্তমান কালত) ধাতুত পোনপটীয়াকৈ লগ লাগে আৰু কেতিয়াবা দশা আৰু কাল বুজোৱা বদ্ধপ্ৰাকৃতিৰ পিছত লগ লাগে। এনে ধৰণে পুৰুষ বিভক্তি যুক্ত হোৱাৰ পিছতে ধাতু ক্ৰিয়াপদ বুলি পৰিগণিত হয়।

অসমীয়াত ধাতুত যুক্ত হোৱা অৰ্থাৎ ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰিবৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰা বিভক্তিসমূহ তলত দিয়া ধৰণে তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰি—

পুৰুষ	বদ্ধপ্ৰাকৃতি	উপাকৃতি	প্ৰয়োগৰ চৰ্ত
প্ৰথম	-Ø	- Ø	কেৱল ভৱিষ্যৎ কালত (-Ø) হয়, অন্যত্ৰ (-ওঁ)।
দ্বিতীয়	অসম্মান	-ই	কেৱল অনুজ্ঞাত (-Ø), বৰ্তমান কালত (-অ), অন্যত্ৰ (-ই)।
	সম্মান	- আ	--
তৃতীয়	- এ	- অ, - Ø	ভৱিষ্যৎ কালত (-আ), সাধাৰণ অতীত কালৰ অকৰ্মক ক্ৰিয়াত আৰু কেতিয়াবা সম্পন্ন অতীত কালত (-Ø) হয়, অন্যত্ৰ (-এ) হয়।

ওপৰত উল্লেখ কৰা পুৰুষ বিভক্তিসমূহৰ প্ৰয়োগৰ উদাহৰণ কেইটামান তলত দিয়া হ'ল।

প্ৰথম পুৰুষ : মই কৰোঁ, কৰিলোঁ, কৰিছোঁ, কৰিম

দ্বিতীয় পুৰুষ : তই কৰ, কৰ (অ), কৰিলি, কৰিছ (অ), কৰিবি

তুমি কৰা, কৰিলা, কৰিছিলি, কৰিবা

আপুনি কৰে, কৰিলে, কৰিছিল/কৰিছিলে, কৰিব

তৃতীয় পুৰুষ : সি/তাই কৰে, কৰিলে, কৰিছিল/কৰিছিলে, কৰিব

মনকৰিবলগীয়া যে একবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম দশকৰ মান্য কথিত ভাষাত দ্বিতীয় পুৰুষ অতি মান্যৰ্থ আৰু তৃতীয় পুৰুষত {- Ø} প্ৰয়োগ কমি আহিছে; সকৰ্মক সকলো ক্ৰিয়াতে

(-এ) ব্যৱহাৰ কৰাৰ টো উঠিছে। যেনে,—
/ তাই বহিলে; তাই বহিছিলে।
/ আপুনি ভাবিলে; আপুনি ভাবিছিলে। /

১। ধাতুত যোগ হোৱা কালসূচক বিভক্তি :

অসমীয়া ভাষাত ধাতুত যুক্ত হোৱা কালসূচক বিভক্তিসমূহ ধাতুত প্ৰত্যক্ষভাৱে লগ লাগে। পুৰুষবাচক বিভক্তিসমূহ কালসূচক বিভক্তিৰ পিছত লগ লাগে। পুৰুষবাচক বিভক্তি নোহোৱাকৈ ধাতুত কেৱল কালসূচক বিভক্তি লগ লাগিব নোৱাৰে। তলত স্বৰান্ত আৰু ব্যঞ্জনান্ত ধাতুৰ বিভিন্ন কালত হোৱা ৰূপৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

অকাৰান্ত ধাতু 'ক' মই/আমি কওঁ,	কলোঁ,	কম
আকাৰান্ত ধাতু 'খা' মই/আমি খাওঁ,	খালোঁ,	খাম্
ই-কাৰান্ত ধাতু 'নি' মই/আমি নিওঁ,	নিলোঁ,	নিম্
ও-কাৰান্ত ধাতু 'শো' মই/আমি শোঁ,	শুলোঁ,	শুম্
ব্যঞ্জনান্ত ধাতু 'পঢ়' মই/আমি পঢ়োঁ,	পঢ়িলোঁ,	পঢ়িম্
'ক' তই/তইতে	ক,	কলি, কবি
'খা' তই/তইতে	খা,	খালি, খাবি
'শো' তই/তইতে	শো,	শুলি, শুবি
'পঢ়' তই/তইতে	পঢ়,	পঢ়িলি, পঢ়িবি
'ক' সি/সিহঁতে	কয়,	কলে, কৰ-অ > কব
'শো' সি/সিহঁতে	শোৱে,	শুলে, শুব
'পঢ়' সি/সিহঁতে	পঢ়ে,	পঢ়িলে, পঢ়িব

২। ধাতুত যুক্ত হোৱা দশাসূচক বিভক্তি :

অসমীয়া দশা বুজোৱা বিভক্তিসমূহৰ বিষয়ে পূৰ্বতে আলোচনা কৰি অহা হৈছে। ধাতুত প্ৰথমে দশাসূচক বিভক্তি, তাৰ পিছত কাল বুজোৱা বিভক্তি আৰু একেবাৰে শেষত পুৰুষ বিভক্তি যুক্ত হয়। তলত কেইটামান উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

অকাৰান্ত ধাতু 'ক' ক-ইছ-ওঁ > কৈছো; ক-ইছ-ইল্-লোঁ > কৈছিলো
ব্যঞ্জনান্ত ধাতু 'পঢ়' পঢ়-ইছ-এ > পঢ়িছে, পঢ়-ইছ-ইল্-এ > পঢ়িছিলে।

মনকৰিবলগীয়া যে আকাৰান্ত, ইকাৰান্ত বা ব্যঞ্জনান্ত সকলো প্ৰকাৰ ধাতুতে {-ইছ} যুক্ত হ'ব পাৰে; তেতিয়া ধাতুৰূপৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয়। কেৱল অকাৰান্ত ধাতুত {-ইছ} লগ লাগিলে ধাতুৰ {- অ} আৰু 'ইছ' ৰ 'ই' দুয়ো মিলি 'ঐ' হয়। যেনে,—

হ - ইছ - এ > হৈছে
অ - ইছ - ইল্ - ঐ > হৈছিল

৩.৭ ক্ৰিয়াপদত ভাব (mood)-ৰ আভাস

অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াই ভাবৰ প্ৰকাশ কৰে। স্বৰূপাৰ্থত কেৱল মাত্ৰ দ্বিতীয় পুৰুষৰ অসন্মানাৰ্থ আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ ক্ৰিয়াতহে 'ভাব' ৰ ভেদ পৰিদৃষ্ট হয়; সেয়াও কোনো বিশেষ ভাববাচক বিভক্তিৰ সহায়ত নহয়। কিছুমান সুকীয়া পুৰুষবাচক বিভক্তিৰ সহায়তহে প্ৰকাশিত হয়।

অসমীয়াত নিৰ্ণয়ার্থক আৰু অনুজ্ঞাত ব্যৱহৃত পুৰুষ বিভক্তি সমূহ তালিকা বদ্ধ কৰিলে এনেকুৱা হয়—

১ম / ৩য় পুৰুষৰ সৰ্বনাম	নিৰ্ণয়াত্মক	অনুজ্ঞা
তই	যা - অ > য়াৰ	যা - ঠ > যা
আপুনি	যা - এ > য়ায়	যা-অক > যাওক
সি	কৰ্ - এ > কৰে	কৰ্ - অক > কৰক

৩.৮ ক্ৰিয়াপদৰ বাচ্য (Voice) প্ৰকাশৰ প্ৰণালী

ওপৰত অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াপদে কেনেকৈ বিভিন্ন বাচ্য প্ৰকাশ কৰে সেই কথা সবিজ্ঞাৰে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। অসমীয়াত সাধাৰণতে কৰ্তৃবাচ্যৰ বাক্যৰ সহায়ত মনৰ ভাব বা বৰ্হিজাগতিক বৰ্ণনা তুলি ধৰা হয়। কেতিয়াবা কৰ্তা গুৰুত্বহীন বা গৌণ হৈ পৰিলে ৩.৩.৭ পৰিচ্ছেদত বৰ্ণিত নিয়মে ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰি কৰ্মবাচ্যৰ বাক্য গঠন কৰা হয়।

৩.৯ ক্ৰিয়াপদৰ বিভাজন (Classification of Verbs)

ক্ৰিয়াপদক ভিন ভিন দৃষ্টিকোণৰ পৰা ভিন্ ভিন্ ধৰণে ভাগ কৰা যায়। ক্ৰিয়াপদৰ অন্তৰ্নিহিত গুণৰ ভিত্তিত ইয়াক (১) অকৰ্মক, (২) সকৰ্মক আৰু (৩) দ্বিকৰ্মক —এই তিনি শ্ৰেণীত ভগাই আলোচনা কৰিব পাৰি। বাক্য গঠনত থকা ইয়াৰ ভূমিকালৈ চাই ক্ৰিয়াপদক (ক) সমাপিকা আৰু (খ) অসমাপিকা — এই দুই ভাগত ভগাই বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি।

(১) অকৰ্মক ক্ৰিয়া (Intransitive Verb) :

যি ক্ৰিয়াই কোনো কৰ্ম গ্ৰহণ নকৰে, অৰ্থাৎ ক্ৰিয়াই কি কৰিলে বা ক্ৰিয়াৰ কাৰ্যৰ ফল কোনে ভোগ কৰিলে বুলি সুধিলে কোনো উত্তৰ পোৱা নাযায় সেই ক্ৰিয়াই অকৰ্মক ক্ৰিয়া। অকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্মৰ সলনি পৰিপূৰক (Compliment) থাকে। সাধাৰণতে গতি, স্থিতি অথবা অৱস্থাৰ কথা প্ৰকাশ কৰা ক্ৰিয়াপদবোৰ অকৰ্মক। যেনে—

/ দেউতা গাৰলৈ গৈছে। /
/ বাইদেউ দিল্লীত থাকে। /
/ আমি ভালে আছোঁ। /

অকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্তাই {- ঠ} কাৰক বিভক্তি গ্ৰহণ কৰে আৰু এনে ক্ৰিয়াই সামান্য অতীত কালৰ তৃতীয় পুৰুষতো সৌ সিদিনালৈকে {- ঠ} পুৰুষ বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰা নিয়ম আছিল। যেনে,—

/ দেউতা - ঠ আহ - ইল্ - ঠ > আহিল। /
/ মানুহজন - ঠ মৰ্ - ইল্ - ঠ > মৰিল। /

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) অন্তৰ্ধ্বনিৰ গুণৰ ভিত্তিত অসমীয়া ধাতুক কেইটা ভাগত ভগাব পাৰি? এনে বিভাজনৰ যৌক্তিকতা কি?

.....
.....
.....

(২) অসমীয়াত কোন কোন পুৰুষবাচক প্ৰাকৃতিৰ উপাকৃতি আছে? সেইবোৰ উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা।

.....
.....

(৩) দশাক কালৰ ভিতৰত সামৰিব পাৰি নে? অসমীয়াত দশা বুজোৱা ক্ৰিয়াবিভক্তিবোৰ কি কি?

.....
.....

(৪) অসমীয়াত নিৰ্ণয়াত্মক আৰু অনুজ্ঞা ক্ৰিয়াৰ ভেদ ক'ত আৰু কেনেকৈ প্ৰকাশ কৰা হয়?

.....
.....

নতুন প্ৰজন্মই এই নিয়ম উলংঘা কৰি সকৰ্মক অকৰ্মক উভয় শ্ৰেণীৰ ক্ৰিয়াতেই {-এ} ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৈছে। অকৰ্মক ক্ৰিয়াক কৰ্মবাচ্যলৈ সলনি কৰিব নোৱাৰি।

(২) সকৰ্মক ক্ৰিয়া (Transitive Verb) :

যি ক্ৰিয়াই কম পক্ষেও এটা কৰ্ম গ্ৰহণ কৰে, অৰ্থাৎ ক্ৰিয়াই কি কৰিছে বুলি সুধিলে এটা উত্তৰ পোৱা যায় তেনে ক্ৰিয়াক সকৰ্মক ক্ৰিয়া বোলে। যেনে—

/ মই ভাত খালোঁ। /
/ তেওঁ চাকৰি এৰি দিলে। /

সকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ কৰ্তাই কাৰক বিভক্তি গ্ৰহণ কৰে আৰু ই সামান্য অতীত কালত ওয় পুৰুষত {-এ} বিভক্তি গ্ৰহণ কৰে। সকৰ্মক ক্ৰিয়াক কৰ্মবাচ্যলৈ ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি।

(৩) দ্বি-কৰ্মক ক্ৰিয়া (Ditransitive Verb) :

কিছুমান সকৰ্মক ক্ৰিয়াই দুটা কৰ্ম গ্ৰহণ কৰে; তাৰে এটা অপ্ৰাণীবাচক আৰু আনটো প্ৰাণীবাচক। ইহঁতক ক্ৰমে মুখ্য আৰু গৌণ কৰ্ম বোলে। (১.৪.৫ পৰিচ্ছেদ দ্ৰষ্টব্য) এনেদৰে দুটা কৰ্ম গ্ৰহণ কৰা ক্ৰিয়াক দ্বি-কৰ্মক ক্ৰিয়া বোলে। তলৰ উদাহৰণ দুটা চোৱা যাওক—

/ ৰমেশে মোক দহ হেজাৰ টকা দিলে। /
/ দীপকে মোক কথাটো ক'লে। /

অৰ্ধ-সকৰ্মক ক্ৰিয়া (Quaritransitive Verb) :

যিবিলাকে ক্ৰিয়া স্বাভাৱিকতে অকৰ্মক কিন্তু যাক প্ৰয়োজন সাপেক্ষে একোটা একেমূলীয়া কৰ্ম যোগান ধৰিব পাৰি তেনে ক্ৰিয়াক অৰ্ধ-সকৰ্মক ক্ৰিয়া বুলিব পাৰি। এনে ক্ৰিয়াই সকৰ্মক ক্ৰিয়াৰ দৰে একে পুৰুষবিভক্তি গ্ৰহণ কৰে আৰু ইয়াৰ কৰ্তা কাৰকেও {-এ}

কাৰক বিভক্তি গ্ৰহণ কৰে। যেনে—

- / লতাই (সত্ৰীয়া নাচ) নাচে। /
- / দীপকে (এটা অটুহাঁহি) হাঁহিলে। /
- / অনুপমাই (এটা কৰুণ কান্দোন) কান্দিলে। /

(ক) সমাপিকা ক্ৰিয়া (Finite Verb) :

যিবিলাক ক্ৰিয়াপদে বাক্য সম্পূৰ্ণ হোৱা বুজায়, অৰ্থাৎ যিবিলাক ক্ৰিয়াত কমেও এটা পুৰুষ বিভক্তি যুক্ত হয় সেইবিলাক ক্ৰিয়াক সমাপিকা ক্ৰিয়া বোলে। ওপৰৰ পৰিচ্ছেদসমূহত উদাহৰণস্বৰূপে দিয়া বাক্যবোৰৰ ক্ৰিয়া সমাপিকা।

(খ) অসমাপিকা ক্ৰিয়া (Infinitive Verb) :

যিবিলাক ক্ৰিয়াপদে কাৰ্য সাধনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিও বাক্য সম্পূৰ্ণ নকৰে বৰং পিছত থকা অন্য এটা বাক্যক পূৰ্বৰ বাক্যৰ লগত সংযোজিত কৰে তেনে ক্ৰিয়াপদকেই অসমাপিকা ক্ৰিয়া বোলে। অসমীয়াত ধাতুত {-ই, -ওঁতে, -ইলে, -ইলত, -আ হেতেন} আদি যুক্ত কৰি অসমাপিকা ক্ৰিয়া গঠন কৰা হয়। যেনে, —

- / ঘৰ পাওঁতে এক্সাৰ হ'ল। /
- / মই ভাত খাই অলপ শোঁ। /
- / ঋণ পালে ঘৰটো সম্পূৰ্ণ কৰিম। /
- / বেলি ডুবিলত চৰাইবোৰ বাঁহলৈ উভতিল। /
- / তুমি কোৱাহেঁতেন চাৰে দিলেহেঁতেন। /

অনিয়মিত ক্ৰিয়া (Irregular Verb) :

যিবিলাক ক্ৰিয়াৰ সকলো কালতে ৰূপ নহয় অথচ সমাপিকা ক্ৰিয়াৰ দৰে ব্যৱহৃত হৈ বাক্য সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰে, তেনে ক্ৰিয়াক অনিয়মিত ক্ৰিয়া বোলে। এনে ক্ৰিয়া হ'ল 'নাই' আৰু 'আছ' ধাতুৰ পৰা উৎপন্ন ক্ৰিয়া ৰূপ। মনকৰিবলগীয়া যে 'আছ'ৰ ভৱিষ্যৎ কালত 'থাক' ধাতুৰে সম্পূৰক ৰূপ হিচাপে কাম কৰে; অৰ্থাৎ 'আছ'ৰ ঠাইত ভৱিষ্যৎ কালত 'থাক' ধাতু ব্যৱহৃত হয়। যেনে—

- / মই বৰ্তমান ইয়াত নাই। /
- / তেওঁ ঘৰত নাই। /
- / তুমি আছা নে নাই গম নাপাওঁ। /
- / তেওঁ অহা বছৰ শ্বিলঙত থাকিব। /

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা গ'ল যে অসমীয়াত ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত ধাতুৰ পৰা গঢ়ি লোৱা ক্ৰিয়াপদৰ আলোচনাই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ঠাই দখল কৰি আছে। কেৱল ক্ৰিয়াপদেই একোটা বাক্যক অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। ক্ৰিয়াকপেই কৰোতা/কৰ্তাৰ পুৰুষ আৰু কৰ্মৰ প্ৰকৃতি সম্বন্ধ আভাস দিব পাৰে। যেনে—

- 'খালোঁ' মানে 'মই আহাৰ খালোঁ।'
- 'আছিল' মানে 'তেওঁ বা তাই ক'ৰবাৰ পৰা আছিল।'
- 'লোৱা' মানে 'তুমি মোৰ পৰা বা ইয়াৰ পৰা কিবা এটা বস্তু লোৱা'।

সেইফালৰ পৰা ক্ৰিয়া স্বয়ং সম্পূৰ্ণ। ক্ৰিয়াৰ মাজতেই কৰ্তাৰ পুৰুষ আৰু কাৰ্য সাধনৰ সময় বা দশা সম্পৰ্কে সকলো সন্বেদ লুকাই থাকে।

৩.১০ সাৰাংশ (Summing Up)

বিভক্তি যোগত বাক্য গঠনৰ সুবিধার্থে বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দই প্ৰধানকৈ ক্ৰিয়াৰ লগত আৰু কেতিয়াবা অন্য বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ লগত স্থাপন কৰা সম্বন্ধকে কাৰক বোলে। সংস্কৃত পৰম্পৰা আৰু হকেটৰ সংজ্ঞা মতে সম্বন্ধ কাৰকৰ ভিতৰত নপৰে। অন্যান্য বহুত পশ্চিমীয়া পণ্ডিতে ইংৰাজীৰ নিচিনা ভাষাত কাৰকৰ উদাহৰণ দিবলৈ গৈ সম্বন্ধ বুজাবলৈ শব্দত হোৱা পৰিবৰ্তনলৈ আঙুলিয়াইছে। তদুপৰি সম্বন্ধৰ আলম নোলোৱাকৈ কিছুমান কৰণ আৰু অধিকৰণ কাৰকৰ পদ আৰু সম্পূৰ্ণৰূপে অপাদান কাৰকৰ পদ সাধন কৰিব নোৱাৰি। কাজেই সম্বন্ধক কাৰক বিভক্তিৰ ভিতৰত ধৰাই শ্ৰেয়। বিভিন্ন কাৰক বুজাবলৈ অসমীয়াত বিভিন্ন কাৰক-বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কেতিয়াবা একেটা কাৰক-বিভক্তি, যেনে, {- ০} একাধিক কাৰক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয় আৰু কোনো কোনো কাৰক বুজাবলৈ এক শব্দীয় বিভক্তি নাথাকে। অসমীয়াত কাৰকৰ সংখ্যা সাত; প্ৰায়বোৰ বিশেষ্য আৰু সৰ্বনাম এই সাতোটা কাৰকত ৰূপ হয়।

বাক্য গঠনত ক্ৰিয়াই প্ৰধান ভূমিকা পালন কৰে। ক্ৰিয়াই উদ্দেশ্যৰ ঘৰত বহা বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ লগত পুৰুষগত অহ্ময় স্থাপন কৰে। ইয়াৰ উপৰিও ক্ৰিয়াৰ ৰূপেই ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সংগঠিত হোৱাৰ সময় বা কাল, কাৰ্য সম্পাদনৰ অগ্ৰগতি বা দশা, ক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্নিহিত ভাব আদি প্ৰকাশ কৰে। একেদৰে ক্ৰিয়াৰ বিশেষ বিশেষ ৰূপে দশাগত আৰু বাচ্যজনিত ভেদ প্ৰকাশ কৰে। অসমীয়া ক্ৰিয়াৰ বচন আৰু লিংগ অনুসৰি কোনো পৰিবৰ্তন নহয়। ক্ৰিয়াপদৰ ৰূপেই ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম থকা বা নথকা, বাচ্য সমাপন সুৰ লহৰ যুক্ত হয় নে নহয় ইত্যাদি কথা ঠাৱৰ কৰে।

৩.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) ৰূপতত্ত্ব বুলিলে কি বুজা যায়? বাক্যৰীতি বা বাক্য-বিন্যাসৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ কেনে ধৰণৰ?
- ২) সম্বন্ধক কাৰকৰ ভিতৰত ধৰা বা নধৰা সম্পৰ্কে বিভিন্ন ভাষা-বৈজ্ঞানিকৰ মতামত কেনে ধৰণৰ? কি কি কাৰকৰ পদ গঠন কৰিবলৈ সম্বন্ধ বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বিভক্তিৰ সহায় অপৰিহাৰ্য?
- ৩) নতুন প্ৰজন্মৰ মুখৰ মান্য অসমীয়া (Assamese Standard Colloquial) ভাষাত কোনবোৰ কাৰকৰ প্ৰয়োগত পৰিবৰ্তন দেখা দিছে আৰু সেইবোৰ কি কি?
- ৪) 'উদ্দেশ্য' আৰু 'কৰ্তা' অভিন্ন হয় নে নহয়? দৃষ্টান্তসহ ব্যাখ্যা কৰক?
- ৫) ধাতু কি আৰু ই কেইপ্ৰকাৰৰ?
- ৬) অসমীয়াত পাঁচনী ধাতু কেনেকৈ গঠন কৰা হয়? পাঁচনী ধাতুৰ পৰা কেনেকৈ পাঁচনী ক্ৰিয়া গঠন কৰা হয়?
- ৭) নাম ধাতু কেনেকৈ গঠন কৰা হয়? এটা বিশেষ্যৰ পৰা উৎপন্ন আৰু আন এটা বিশেষ্যৰ পৰা উৎপন্ন নাম ধাতুৰ বিভিন্ন কালত ৰূপ কৰি দেখুৱাওক।
- ৮) তিনিবিধ যৌগিক ধাতুৰ গঠন উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰক।
- ৯) ধাতুক স্বৰাস্ত আৰু ব্যঞ্জনাস্ত বুলি ভাগ কৰাৰ কিবা যুক্তি আছে নে? উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰক।
- ১০) অসমীয়াত কৰ্ম-বাচ্য কেনেকৈ গঠন কৰা হয়?
- ১১) অকৰ্মক আৰু অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ মাজত ভেদ কি?
- ১২) অনিয়মিত ক্ৰিয়া কি? উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰক।

৩.১২ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী : অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ
গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী : অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ
ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা : 'কাৰক বিচাৰৰ নতুন চিন্তাধাৰা', অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা
(—) : 'অসমীয়া বাক্য বিন্যাস', অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা
(—) : 'ৰূপান্তৰস্থেফট ব্যাকৰণৰ চমু পৰিচয়', ভাষাৰ তত্ত্বকথা
(নাহেহু পাদুৱা সম্পাদিত)
(—) : 'ভাষাতাত্ত্বিক মিতব্যয়িতা', ভাষাতত্ত্বৰ আদিকথা
(দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি সম্পাদিত)
দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি : ভাষাতত্ত্ব
Merry Puzary : *Case in Assamese in Languages of the North East Ed.*
Berlock Filmore : *Case for Case*
লীলাৱতী শইকীয়া বৰা : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব
নৰনাৰায়ণ শৰ্মা : অসমীয়া ৰূপতত্ত্ব আৰু ব্যাকৰণ
C F Hockett : *A Course in Modern Linguistics.*
Ananta N. Konwar : *Karaka Theory and Case Grammar : Indian Linguistics*
P N Dutta Baruah : *A Contrastive Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya*
(—) : *An Intensive Course in Assamese*
(—) : *A Contrastive Analysis of the Assamese and Bengali Syntax* (Ph.D. Thesis of Mysore University)
(—Ed.) : *Languages of the North East*

* * *

চতুৰ্থ বিভাগ
অসমীয়া ভাষাৰ 'ব্যাকৰণগত বিষয়' আৰু 'বাক্যতত্ত্ব'

বিভাগৰ গঠন

- ৪.১ ভূমিকা (Introduction)
- ৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)
- ৪.৩ অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় বা বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী
- ৪.৪ আংশিকভাৱে বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী
- ৪.৫ অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যৰীতি বা বাক্য-বিন্যাস
 - ৪.৫.১ বাক্যৰীতিৰ আধাৰ
 - ৪.৫.২ বাক্যৰ গাঁথনিক বিভাজন
- ৪.৬ অসমীয়া বাক্যৰ শ্ৰেণীবিভাজন
 - ৪.৬.১ সৰল বাক্য
 - ৪.৬.২ জটিল বাক্য
 - ৪.৬.৩ যৌগিক বা যুগ্ম বাক্য
- ৪.৭ ভাব (Mood) ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যৰ শ্ৰেণী-বিভাজন
- ৪.৮ বাচ্য (Voice) ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যৰ শ্ৰেণী-বিভাজন
- ৪.৯ বাক্যৰ ৰূপান্তৰ
- ৪.১০ উক্তিৰ পৰিবৰ্তন
- ৪.১১ সাৰাংশ (Summing Up)
- ৪.১২ আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)
- ৪.১৩ প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

৪.১ ভূমিকা (Introduction)

পূৰ্বৱৰ্তী বিভাগত অসমীয়া ভাষাৰ কাৰক আৰু ক্ৰিয়াৰ সকলোবোৰ দিশ বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে। এই বিভাগটিত অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় আৰু বাক্যতত্ত্বৰ বিভিন্ন দিশসমূহ খৰচি মাৰি বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।

এটা বাক্যত অৰ্থপূৰ্ণ প্ৰয়োগৰ বাবে বিভিন্ন গুণাগুণ বা ধাৰণাক ভিত্তি কৰি বিশেষ্য, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া বিশেষণ, ক্ৰিয়া আদিৰ ৰূপগত পৰিবৰ্তন হয়। এই গুণাগুণ বা ধাৰণাই হ'ল 'ব্যাকৰণগত' বা 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী'। স্বৰূপাৰ্থত পুৰুষ, কাৰক, কাল আৰু দশা অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰকৃত ব্যাকৰণগত বিষয়।

'বাক্যতত্ত্ব' শব্দৰ পৰা সাধন বা গঠন কৰি উলিওৱা বিভিন্ন ৰূপক কেনেকৈ বিভিন্ন নিয়মে সংযোজিত কৰি অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠন কৰা হয়, কি প্ৰণালীৰে এক শ্ৰেণীৰ বাক্যৰ পৰা অন্য এক শ্ৰেণীৰ বাক্য গঠন কৰি উলিওৱা হয়, ইত্যাদি কথা খৰচি মাৰি আলোচনা কৰা হয়। 'ৰূপতত্ত্ব'ৰ বহুতো কথা বাক্যবিন্যাস বা 'বাক্যতত্ত্ব'ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। একেদৰে 'বাক্যতত্ত্ব'ৰো ভালেখিনি কথা 'ৰূপতত্ত্ব'ৰ ওপৰত আশ্ৰিত। এক কথাত ক'বলৈ হ'লে 'ৰূপতত্ত্ব' আৰু 'বাক্যতত্ত্ব'ৰ আলোচনা পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক। সেয়ে 'বাক্যতত্ত্ব'ৰ লাগতিয়াল কথাবোৰৰ

ওপৰত আলোকপাত কৰা হৈছে। বাক্যতত্ত্বৰ সকলো কথা সংক্ষেপে ‘অসমীয়া ভাষাৰ বাক্য-ৰীতি’ বুলি একেটা ছেদতে সামৰিব খোজা হৈছে। ইয়াত অসমীয়া পৰম্পৰাগত বা প্ৰথাগত বাক্যৰীতিৰ কথা বহুলাই আলোচনা কৰি আধুনিক পশ্চিমীয়া বাক্যতত্ত্বৰ ধ্যান-ধাৰণাৰ সামান্য আভাস মাত্ৰ দিবৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। ‘বাক্যতত্ত্ব’ৰ কথাবোৰ সহজ-সৰল ভাষাৰে দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত উদাহৰণৰ সহায়ত বুজাই ক’বৰ যত্ন কৰা হৈছে। সেয়ে ঠায়ে ঠায়ে দীঘলীয়া আলোচনাৰ অৱতাৰণা কৰা হৈছে। মনোযোগ সহকাৰে পঢ়িলে বিদ্যার্থীসকলে নিজেই সকলো কথা বুজি পাব; নুবুজা কথাখিনি লগে লগে টোকা কৰি থ’ব। সেইবোৰ সংযোগ কাৰ্যক্ৰম (contact program) -ত শিক্ষক-শিক্ষার্থীৰ লগত আলোচনা কৰিলে নিজৰ আৰু সহপাঠীসকলৰ কাৰণে অতিশয় লাভজনক হ’ব।

৪.২ উদ্দেশ্য (Objectives)

এই বিভাগটি অধ্যয়নৰ অন্তত আপোনালোকে—

- অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত বিভিন্ন বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী সম্বন্ধে ভালদৰে অৱগত হৈ সেইবোৰ বিষয় আনক বুজাই দিব পাৰিব;
- বচন আৰু লিংগক আংশিক ব্যাকৰণগত বিষয় বোলাৰ কাৰণ জ্ঞাত হৈ বিষয় দুটা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব;
- বাক্যতত্ত্ব বুলিলে কি বুজায়, অসমীয়া ভাষাত কেনেকৈ বাক্য গঠন কৰা হয়, বাক্যৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰসমূহ কি কি, এক প্ৰকাৰ বাক্যৰ পৰা কি কি প্ৰাণালীৰে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ বাক্য গঠন কৰিব পাৰি সেইবোৰ কথা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব;
- পৰম্পৰাগত বা প্ৰথাগত বাক্যতত্ত্বতকৈ আধুনিক পশ্চিমীয়া বাক্যতত্ত্ব কিহত বেলেগ ইত্যাদি কথা নিজে ভালদৰে বুজি পাব আৰু বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব; আৰু
- ‘ৰূপতত্ত্ব’ আৰু ‘বাক্যতত্ত্ব’ৰ কোনবোৰ কথা অসমীয়া ভাষাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ সেই কথা জানিব পাৰিব আৰু বিশ্লেষণ আগবঢ়াব পাৰিব।

৪.৩ অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় বা বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী

অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত আজিকালি সঘনাই ব্যৱহাৰ হ’বলৈ ধৰা ‘ব্যাকৰণগত বিষয়’ বা ‘বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী’ বোলা পৰিভাষা দুটা তেনেই অৰ্বাচীন প্ৰয়োগ। ইংৰাজীত লিখা ভাষাবিজ্ঞানৰ পুথিত প্ৰায়ে বৰ্ণনা কৰা Grammatical Categories শব্দগুচ্ছৰ এয়া অসমীয়া তৰ্জমামূলক ধাৰ মাথোন। সাধাৰণতে পুৰুষ (Person), লিংগ (Gender), বচন (Number), কাৰক (Case), কাল (Tense), দশা (Aspect) আদিক ‘বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী’ পৰিভাষাৰ ভিতৰত সামৰা হয়। ভাষাৰ বৈয়াকৰণিক বিশ্লেষণৰ বাবেহে এই পৰিভাষাসমূহ প্ৰয়োগ কৰা হয়। অৱশ্যে এইবোৰৰ কিছুমান অন্য প্ৰসংগতো ব্যৱহৃত হয়; যেনে,— ‘প্ৰকৃতি বনাম পুৰুষ’, ‘ডাকৰ বচন’, ‘মহাকাল’, ‘দুৰ্দশা’ আদি। মন কৰিবলগীয়া যে শব্দগুচ্ছসমূহৰ এই অৰ্থ ৰূপতত্ত্বৰ আলোচনাত নচলে। ৰূপতত্ত্বত ‘ব্যাকৰণগত বিষয়’ বা ‘বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী’সমূহ কেৱল মাত্ৰ শব্দৰ ব্যৱহাৰৰ গুণাগুণ সম্পৰ্কীয় কথা আলোচনা কৰিবলৈহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কেৱল ব্যাকৰণগত আলোচনাতে এই পৰিভাষাসমূহ সীমিত অৰ্থত ব্যৱহাৰ হয় কাৰণে এইবোৰক ‘ব্যাকৰণগত বিষয়’ বা ‘বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী’ বোলা হয়। পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণতো এই শ্ৰেণীসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছিল; কেৱল মাত্ৰ নামকৰণৰ এই মোহৰটো মৰা হোৱা নাছিল।

অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠন কৰিবৰ নিমিত্তে অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষ্য, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া-বিশেষণ, ক্ৰিয়া আদিৰ বিভিন্ন গুণাগুণক ভিত্তি কৰি বিভিন্ন ধৰণৰ ৰূপগত পৰিবৰ্তন সাধিত হয়। যি গুণাগুণ বা ধাৰণাৰ ভিত্তিত বিশেষ্য, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া আদি শব্দৰ নিয়মিত ৰূপগত পৰিবৰ্তন হয়, সেই গুণাগুণ বা ধাৰণাসমূহেই হ'ল 'ব্যাকৰণগত বিষয়' বা 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী'। পৰম্পৰাগত ভাৱে বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণীসমূহৰ ভিতৰত আলোচনা কৰা কিছুমান কথা আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত শুদ্ধ অৰ্থত বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণীৰ আলোচনাৰ ভিতৰত নপৰে।

অসমীয়া ভাষাটো সংস্কৃতমূলীয় কাৰণে পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণত সংস্কৃতত থকা সকলো বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণীকে অসমীয়াত প্ৰযোজ্য বুলি বিস্তৃত আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। প্ৰকৃতপক্ষে অসমীয়াত 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী'ৰ সংখ্যা সীমিত; সেইবোৰ হ'ল পুৰুষ, কাৰক, কাল আৰু দশা। লিংগ আৰু বচন স্বৰূপাৰ্থত অসমীয়া ভাষাত বৈয়াকৰণিক নহয়; এই দুটা শ্ৰেণীৰ ভিত্তিত পৰিবৰ্তন সাধন কৰা ৰূপসমূহে যথা— বৰুৱা : বৰুৱানী, চৰাই : চৰাইবোৰ আদিয়ে কোনো ব্যাকৰণগত চাহিদা পূৰণ নকৰে। দুই এটা উদাহৰণৰ ভিত্তিত, টানি-আজুৰি, লিংগ আৰু বচনক অসমীয়াত আংশিকভাৱে ব্যাকৰণগত বা বৈয়াকৰণিক বুলি দেখুৱাব পাৰি।

তলত অসমীয়া ব্যৱহাৰ হোৱা বিশুদ্ধ 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী'সমূহ আলোচনা কৰি শেষৰ ফালে আংশিকভাৱে 'বৈয়াকৰণিক' বুলিব পৰা শ্ৰেণী দুটাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ গ্ৰন্থত 'ব্যাকৰণগত বিষয়' পৰিভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰিছে তেওঁৰ অনুগামীসকলেও এই পৰিভাষাটোকে চলাই আহিছে। কিন্তু ইংৰাজী পৰিভাষা 'Grammatical Categories'-ৰ যথার্থ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী' পৰিভাষাটোহে বেছি উপাদেয় হ'ব। এতিয়াৰ পৰা এই আলোচনাত 'বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী' পৰিভাষাহে ব্যৱহাৰ কৰা হ'ব।

১। পুৰুষ (Person) :

সংস্কৃত আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ নিচিনাকৈ অসমীয়া ভাষাতো পুৰুষ বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী। ই মুখ্যতঃ ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়াৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য। পুৰুষ তিনিটা— প্ৰথম বা উত্তম পুৰুষ, দ্বিতীয় বা মধ্যম পুৰুষ আৰু তৃতীয় বা নাম পুৰুষ। বক্তা আৰু তেওঁৰ সতীৰ্থসকল দ্বিতীয় পুৰুষৰ আৰু বক্তা-শ্ৰোতাক বাদ দি বাকী সকলো ব্যক্তিবাচক সৰ্বনাম আৰু সকলো বিশেষ্য পদ তৃতীয় পুৰুষৰ হয়; তৃতীয় পুৰুষত বিশেষ্য বা নাম পদ সংখ্যা গৰিষ্ঠ কাৰণে ইয়াক বিকল্প নাম পুৰুষ বুলিও উল্লেখ কৰা হয়। দ্বিতীয় পুৰুষৰ আকৌ মান্যানুসাৰে ভেদ থাকে; তলৰ তালিকাখনৰ পৰা ভালদৰে বুজিব পৰা যাব।

সৰ্বনাম আৰু বিশেষ্যৰ নিচিনাকৈ ক্ৰিয়াপদৰো পুৰুষ থাকে। ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন পুৰুষ বুজাবলৈ বিভিন্ন বদ্ধ প্ৰাকৃতি যোগ কৰা হয়। তলৰ তালিকাখনৰ পৰা সেইবোৰ স্পষ্টকৈ বুজিব পৰা যাব।

পুৰুষ আৰু মান	সৰ্বনাম	ক্ৰিয়া
প্ৰথম দ্বিতীয় তৃতীয়	মই, আমি, তই, তঁহতে, তুমি, তোমালোকে, আপুনি আপোনালোকে, সি, তাই, তেখেতে	কৰ-ওঁ > কৰোঁ কৰ-থ > কৰ কৰ-আ > কৰা কৰ-এ > কৰে কৰ-এ > কৰে

মন কৰিবলগীয়া যে, দ্বিতীয় পুৰুষৰ মান্যাত্ম আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ ক্ৰিয়াৰূপবোৰ একে। সেয়ে কোনো ব্যাকৰণবিদে ‘আপুনি’ আৰু ‘আপোনালোক’ক তৃতীয় পুৰুষৰ সৰ্বনাম বুলি গণ্য কৰিব বিচাৰে। এইখিনিতে আৰু এটা কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি যে প্ৰথম আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ ক্ৰিয়াৰ লগত যুক্ত হোৱা বদ্ধ প্ৰাকৃতি কাল (১.৩.৪ দ্ৰষ্টব্য) অনুযায়ী ভিন্ ভিন্ হয়। প্ৰদত্ত উদাহৰণৰ ক্ৰিয়াপদবোৰ বৰ্তমান কালৰ।

২। কাৰক :

আমি জানোঁ যে শব্দৰ লগত শব্দ মিলি অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠিত হয়। এনেদৰে বাক্য গঠিত হ’বৰ কাৰণে শব্দবোৰে পৰস্পৰৰ মাজত নানা ধৰণৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। প্ৰায় ক্ষেত্ৰত ক্ৰিয়া ভিন্ন অন্য শব্দই ক্ৰিয়াৰ লগত কিবা নহয় কিবা ধৰণৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰে; কেতিয়াবা দুটা ক্ৰিয়া ভিন্ন ভিন্ন অন্য শব্দয়ো পৰস্পৰৰ মাজত ‘এটা আনটোৰ অংশস্বৰূপে’ অথবা ‘এটা আনটোৰ দখলাধীন’ এই সম্বন্ধ প্ৰকাশ কৰে। এনেদৰে বাক্য গঠনৰ নিমিত্তে শব্দই শব্দৰ লগত ধাৰণ কৰা সম্বন্ধকে কাৰক বোলে। কেতিয়াবা কোনো শব্দ বিশেষকৈ বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দ, ক্ৰিয়াৰ কাৰ্যৰ ‘কৰোঁতা’ হিচাপে প্ৰকাশিত হয়; তেনে শব্দৰ কাৰকক কৰ্তা কাৰক বোলে। কেতিয়াবা কোনো শব্দ— বিশেষ্য বা সৰ্বনাম-ক্ৰিয়াৰ কাৰ্যৰ ফল যোগ কৰে; তাকে কৰ্ম কাৰক বোলে। কেতিয়াবা কোনো বিশেষ্য শব্দ ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সাধনত অস্ত্ৰ বা মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহৃত হয়; তেতিয়া তাৰ কৰণ কাৰক হয়। কেতিয়াবা কোনো বিশেষ্য শব্দই ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ স্থাপন নকৰি অন্য বিশেষ্য শব্দই ক্ৰিয়াৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সম্বন্ধ স্থাপন নকৰি অন্য বিশেষ্য বা সৰ্বনাম শব্দৰ ‘অংশ স্বৰূপে’ বা ‘ধাৰক’ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে; তাক সম্বন্ধ কাৰক, বিকল্পে সম্বন্ধ পদ বোলে। এনেদৰে অসমীয়াত ক্ৰিয়াৰ লগত বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ ছয় প্ৰকাৰৰ কাৰক সম্বন্ধ হ’ব পাৰে; আকৌ বিশেষ্য বা সৰ্বনামৰ লগত আন বিশেষ্যৰ সম্বন্ধ হৈ আৰু এক প্ৰকাৰ কাৰক হ’ব পাৰে। এনেদৰে অসমীয়াত সৰ্বমুঠ সাত প্ৰকাৰ কাৰক দেখা যায়। সেইবোৰ পৰস্পৰাগত বা প্ৰথাগত ক্ৰমত লিখি উলিয়ালে এনেকুৱা হ’বঃ— কৰ্তা, কৰ্ম, কৰণ, নিমিত্ত, অপাদান, সম্বন্ধ আৰু অধিকৰণ কাৰক। এই প্ৰতিটো কাৰক বুজাবলৈ সুকীয়া সুকীয়া বদ্ধ প্ৰাকৃতি বা কাৰক-বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হয়; প্ৰায়বোৰ বদ্ধ প্ৰাকৃতিৰে এক বা একাধিক উপাকৃতি থাকে। এই সমস্ত কথা তলৰ পূৰ্বৰ বিভাগত বিস্তাৰিতভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে।

৩। কাল :

বাক্যত ব্যৱহৃত প্ৰতিটো ক্ৰিয়া পদৰেই সেই ক্ৰিয়াই বুজোৱা কাৰ্য সাধনৰ সময়ৰ নিৰ্দেশ কৰাৰ ক্ষমতা থাকে। ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য আগতে সংঘটিত হৈছিল নে বৰ্তমান সংঘটিত হ’ব ধৰিছে নে ভৱিষ্যতে সংঘটিত হ’ব সেই কথাৰ সূচনা ক্ৰিয়াপদটোৰ ৰূপেই দিব পাৰে। ইয়াৰ বাবে কোনো কালবাচক ক্ৰিয়া-বিশেষণৰ প্ৰয়োগৰ প্ৰয়োজন নহয়। ক্ৰিয়াপদৰ কাৰ্য সম্পাদনৰ সময়ৰ সূচনা দিব পৰা ক্ষমতা বা গুণটোৱেই হৈছে কাল। হকেটে ক’বৰ দৰে ‘tenses typically show different locations of an event in time’ (Hockett, 1966, Sec.27.9)।

অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াৰ কাল তিনিটাঃ- বৰ্তমান, অতীত আৰু ভৱিষ্যৎ। এই কালসমূহ বুজাবলৈ ধাতুত ভিন্ ভিন্ কালসূচক বদ্ধ-প্ৰাকৃতি বা ক্ৰিয়া বিভক্তি যোগ দিয়া হয়। সেইবোৰ তালিকাবদ্ধ কৰিলে এনেকুৱা হ’ব—

কাল	কালসূচক বন্ধ-প্রাকৃতি	উপাকৃতি
বর্তমান	{- Ø }	
অতীত	{- ইল্ }	{- ল }
ভবিষ্যৎ	{- ইব }	{- ব, - ইম্, - ম }

এই প্রাকৃতিসমূহ সাধাৰণ বৰ্তমান কালত ধাতুৰ লগত পোনপটীয়াভাৱে লগ লাগে। পুৰুষ বুজোৱা প্ৰাকৃতি বা ক্ৰিয়া-বিভক্তিৰ পিছত লগ লাগে। এই সম্পৰ্কীয় বিস্তাৰিত বিৱৰণ পিছৰ আগৰ বিভাগত দিয়া হৈছে।

৪। দশা (Aspect) :

ক্ৰিয়াপদৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য আন এটা বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী হ'ল দশা। পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণে, আনকি গোস্বামী (১৯৮১) য়েও দশাক এটা সুকীয়া বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী বুলি উপলব্ধি কৰা নাছিল; তেওঁলোকে দশাক কালৰেই এটা বিভাজন বুলি ভাবি অসমীয়াত পাঁচ প্ৰকাৰ কালৰ স্থিতি ঘোষণা কৰিছিল (গোস্বামীঃ ১৯৮১ঃ পৰিচ্ছেদ ৪১)। দশা হ'ল কোনো কালত ক্ৰিয়াই বুজোৱা কাৰ্য সম্পাদনৰ স্থিতি, যথা, কাৰ্য সম্পন্ন হোৱা বা চলি থকা, আদি কথাৰ আভাস দিব পৰা বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী। অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰিয়াপদৰ, বৰ্তমান আৰু অতীত কালত, তিনিটাকৈ দশা বিচাৰি পাব পাৰি। এই দশাসমূহ আৰু দশা বুজোৱা প্ৰাকৃতিসমূহ তালিকাভুক্ত কৰিলে এনেকুৱা হ'ব :—

দশা	প্ৰাকৃতি	উপাকৃতি
সামান্য	{- Ø }	-
সম্পন্ন	{- ইছ্ }	{- ছ্ }
অসম্পন্ন বা চলিত	{- ই আছ্ }	-

ক্ৰিয়াপদৰ দশা প্ৰকাশ কৰিবলৈ হ'লে ধাতুৰ লগত দশা বুজোৱা প্ৰাকৃতি পোনপটীয়াভাৱে লগ লাগে; দশা-প্ৰাকৃতিৰ পিছতহে ক্ৰমে কাল বুজোৱা আৰু পুৰুষ বুজোৱা প্ৰাকৃতি যুক্ত হয়। দশা, কাল আৰু পুৰুষ বুজোৱা প্ৰাকৃতি যোগ হ'লে ক্ৰিয়াপদৰ কেনে পৰিবৰ্তন হয় তাক তলৰ ফলাৰ পৰা সহজে বুজিব পাৰি—

দশা	কাল	ধাতু + প্ৰাকৃতিসমূহ	ক্ৰিয়াপদ
সামান্য	বৰ্তমান	পঢ় - Ø - ওঁ	পঢ়োঁ
	অতীত	পঢ় - Ø - ইল্ - ওঁ	পঢ়িছিলোঁ
	ভবিষ্যৎ	পঢ় - Ø - ইম্	পঢ়িম
সম্পন্ন	বৰ্তমান	পঢ় - ইছ্ - ওঁ	পঢ়িছোঁ
	অতীত	পঢ় - ইছ্ - ইল্ - ওঁ	পঢ়িছিলোঁ
চলিত	বৰ্তমান	পঢ় - ই আছ্ - ওঁ	পঢ়ি আছোঁ
	অতীত	পঢ় - ই আছ্ - ইল্ - ওঁ	পঢ়ি আছিলোঁ
	ভবিষ্যৎ	পঢ় - ই থাক্ - ইব	পঢ়ি থাকিব

মন কৰিবলগীয়া যে ভৱিষ্যৎ কালৰ চলিত দশা বুজাবলৈ হ'লে মূল ধাতুত {-ই} যোগ কৰাৰ পাছত 'থাক' সহায়কাৰী ধাতু ব্যৱহাৰ কৰি তাত পুৰুষ-প্ৰাকৃতি যোগ দিব লাগে। ভৱিষ্যত কালৰ সম্পন্ন দশা নাই।

৫। ভাব (Mood) :

কোনো কোনো ভাষাত ক্ৰিয়াপদে ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সাধনৰ অন্তৰালত থকা আভাসমূলক, আদেশ বা অনুরোধমূলক, সংশয়বোধক আদি ধৰণৰ ভাব প্ৰকট কৰি তোলে। ক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্নিহিত এই আভাসক ভাব বোলে। কিছুমান ভাষাত বিভিন্ন ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ বিভিন্ন প্ৰাকৃতি আছে। অসমীয়া ভাষাত ক্ৰিয়াপদৰ মাত্ৰ দুটা ভাব বিচাৰি পাব পাৰি— এটা নিৰ্ণায়ক আভাসমূলক বা বৰ্ণনাত্মক (Indicative) আৰু আনটো অনুজ্ঞা (Imperative)। কিন্তু অসমীয়াত ভাব বুজাবৰ কাৰণে কোনো সুকীয়া প্ৰাকৃতি বা বিভক্তি নাই। কেৱল মাত্ৰ দ্বিতীয় পুৰুষৰ সন্মান ৰহিত বা তুচ্চাৰ্থত, সন্মানাৰ্থত আৰু তৃতীয় পুৰুষৰ বেলেগ বেলেগ পুৰুষ বাচক প্ৰাকৃতি ব্যৱহাৰ কৰি নিৰ্ণায়ক আৰু অনুজ্ঞাৰ মাজৰ ভেদ দেখুওৱা হয়। তলৰ উদাহৰণ দুটালৈ চোৱা যাওক—

ভাব	পুৰুষ	ক্ৰিয়া
নিৰ্ণায়ক	তই	যাৱ
অনুজ্ঞা	তই	যা
নিৰ্ণায়ক	আপুনি, সি, তেওঁ	যায়
অনুজ্ঞা	আপুনি, সি, তেওঁ	যাওক

৬। বাচ্য (Voice) :

বাচ্য শব্দৰ অৰ্থ ক'বলগীয়া। ব্যাকৰণত ই 'ক্ৰিয়াৰ ক'বলগীয়া' অৰ্থ সূচায়। ক্ৰিয়াপদে সচৰাচৰ কৰ্তাৰ বিষয়ে প্ৰকাশ কৰে আৰু কেতিয়াবা কৰ্তাক অৱজ্ঞা কৰি বা উহ্য ৰাখি কৰ্মৰ বিষয়ে প্ৰকাশ কৰে। কেতিয়াবা আকৌ কিছুমান ক্ৰিয়াপদে ক্ৰিয়াৰ নিজৰ কাৰ্যৰ ওপৰতে গুৰুত্ব দিয়ে আৰু কৰ্তা-কৰ্ম দুয়ো অপ্রধান হৈ পৰে। সেই অনুক্ৰমে ক্ৰিয়াপদৰ বাচ্য তিনিটা— কৰ্তৃবাচ্য, কৰ্মবাচ্য আৰু ভাববাচ্য। কৰ্তৃবাচ্যত ক্ৰিয়াপদে প্ৰধানকৈ কৰ্তাৰ, কাৰ্য সাধনৰ বিষয়ে প্ৰকাশ কৰে, কৰ্মবাচ্যত কৰ্তাক গৌণপন্থা দি কৰ্মৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে আৰু ভাব বাচ্যত কেৱল ক্ৰিয়াৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে আৰু ভাব বাচ্যত কেৱল ক্ৰিয়াৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। তলৰ উদাহৰণবোৰলৈ চোৱা যাওক —

কৰ্তৃবাচ্য : / আমি ৰাতি আকাশত চন্দ্ৰ দেখোঁ। /

কৰ্মবাচ্য : (ক) / দিনত আকাশত চন্দ্ৰ নেদেখি। /

(খ) / দিনত আকাশত চন্দ্ৰ দেখা নাযায়। /

ভাববাচ্য : / কেতিয়া অহা হ'ল? /

কৰ্তৃবাচ্যৰ বাক্যটোত ক্ৰিয়াপদৰ কৰ্তাৰ লগত পুৰুষগত অন্ময় হৈছে। কৰ্মবাচ্যৰ (ক) উদাহৰণত কৰ্মৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপিত হৈছে আৰু কৰ্তা উহ্য আছে; কৰ্তা কোন সেই কথাৰ ইংগিত নাই; ই এক সাধাৰণীকৃত অভিজ্ঞতাৰ পৰিপ্ৰকাশ। সেয়ে ইয়াক নৈব্যক্তিক বা ব্যক্তি নিৰপেক্ষ কৰ্মবাচ্য বুলিব পাৰি। গোস্বামী (১৯৮৭) য়ে ইয়াক জতুৰা কৰ্মবাচ্য বুলিছে; কাৰণ সীমিত সংখ্যক ধাতুৰ পৰাহে এনে কৰ্মবাচ্য গঠন কৰিব পাৰি। ধাতুত কেৱল {-ই} যোগ দি এনে ধৰণৰ কৰ্মবাচ্যৰ পদ গঠন কৰিব পাৰি। ওপৰত দিয়া কৰ্ম বাচ্যৰ (খ) উদাহৰণতো কৰ্মৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপিত হৈছে; ইয়াত যৌগিক উপায়ে ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰা হৈছে। ধাতুত {-

আ } যোগ দি পিছফালে [হ-] ধাতুৰ পৰা উৎপন্ন ক্ৰিয়াপদ বহুওৱা হয়। ভাববাচ্যৰ ক্ৰিয়াপদৰ গঠন কৰ্মবাচ্যৰ ক্ৰিয়াপদৰ দৰেই; ইয়াত কৰ্তা আৰু কৰ্ম দুয়ো উহ্য থাকে অথবা কৰ্তা সম্বন্ধ কাৰকত প্ৰকাশিত হয়।

৪.৪ আংশিকভাৱে বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী (Partially Grammatical)

অসমীয়াত লিংগ আৰু বচন শুদ্ধ অৰ্থত বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী নহয়। লিংগক আংশিকভাৱে বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী বুলিব পাৰি। অসমীয়াত প্ৰধানকৈ অৰ্থৰ চাহিদা পূৰণ কৰিবলৈহে বিশেষ্যৰ লিংগভেদ ঠাৱৰ কৰা হয়। তলৰ

/ সভালৈ বৰুৱা-বৰুৱানী দুয়ো গ'ল /

বাক্যত 'বৰুৱা-বৰুৱানী' শব্দই অৰ্থৰ চাহিদাহে পূৰণ কৰিছে, কোনো ব্যাকৰণগত প্ৰয়োজন বা চাহিদা পূৰণ কৰা নাই। কিন্তু কেতিয়াবা লিংগভেদে ব্যাকৰণৰ চাহিদাও পূৰণ কৰে। কোনো বাক্যত তিবোতা বুজোৱা বিশেষ্য পদ থাকিলে সংশ্লিষ্ট সংখ্যাবাচক শব্দতো স্ত্ৰী লিংগ বুজোৱা প্ৰাকৃতি যোগ দিব লগা হয়। যেনে—

/ বৰুৱানী এজনী (এজন নহয়) ভাল শিপিনী। /

/ সৌজনী গাই বমেনৰ। /

তৎসম বিশেষ্যৰ লগত ব্যৱহৃত বিশেষণ পদৰো বিশেষ্যৰ লিংগৰ লগত সংগতি ৰাখি লিংগভেদ কৰা হয়। যেনে—

/ গুণৱান ল'ৰা / বনাম / গুণৱতী ছোৱালী /

/ বৰ্ষামুখৰ পৃথিৱী / অথচ / মুখৰা ভাৰ্যা /

এই লিংগভেদ কেতিয়াও ক্ৰিয়াৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নহয়।

লিংগৰ নিচিনা বচনেও কোনো ব্যাকৰণগত চাহিদা বা প্ৰয়োজন পূৰণ নকৰে। ই কেৱল অৰ্থৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰে। ই আংশিকভাৱেও বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী নহয়। তথাপিও অসমীয়াত একবচনৰ পৰা বহুবচনৰ বিশেষ্য বা সৰ্বনাম গঠনৰ নিয়মিত প্ৰক্ৰিয়া আছে। সেই কাৰণে কোনো কোনোৱে বচনক আংশিকভাৱে বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী বুলিব খোজে। তলৰ একবচনৰ পৰা বহুবচন গঠন কৰাৰ বৈয়াকৰণিক পদ্ধতিৰ উদাহৰণ দিয়া হৈছে; যেনে— 'মানুহ : মানুহবোৰ; 'অধ্যাপক : অধ্যাপকসকল'; 'তেওঁ : তেওঁলোক'; 'সি : সিহঁত' ইত্যাদি।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

১) ব্যাকৰণগত বিষয় মানে কি? (৩০ টা মান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....
.....

২) অসমীয়া ভাষাত বচন আৰু লিংগক কিয় আংশিক ব্যাকৰণগত বিষয় হিচাপে গণ্য কৰা হয়? (৩৫ টা মান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক।)

.....
.....
.....

৪.৫ অসমীয়া ভাষাৰ বাক্যৰীতি বা বাক্য-বিন্যাস (Assamese Syntax)

‘বাক্যৰীতি’ বুলিলে কোনো এটা ভাষাত থকা শব্দসমূহক বিভিন্ন বিভক্তি যোগত ‘পদ’লৈ ৰূপান্তৰিত কৰি সেইবোৰক বিভিন্ন নিয়মে লানিবদ্ধভাৱে সংযোজিত কৰি সম্পূৰ্ণ অৰ্থ বহন কৰা বাক্যগঠন প্ৰণালীকে বুজা যায়। ‘বাক্যৰীতি’ৰ ইংৰাজী পৰিভাষা হ’ল Syntax আৰু ই গ্ৰীক Syntaxis শব্দৰ পৰা অহা; গ্ৰীকত Syn মানে ‘একেলগে’ আৰু ‘taxis’ মানে সজোৱা। এই সজোৱাই কেৱল ‘শব্দ সজোৱা’ বুজায়। অৰ্থাৎ Syntax মানে ‘শব্দ একেলগে সজোৱা’ প্ৰণালী। সেইফালৰ পৰা আমাৰ ‘বাক্যৰীতি’ আৰু ইংৰাজীৰ ‘Syntax’ ৰ সংজ্ঞা একেই।

অসমীয়া পঢ়াশলীয়া ব্যাকৰণবোৰত বাক্যৰীতিৰ আলোচনা তেনেই সংক্ষেপ। ইয়াত কেৱল ‘উদ্দেশ্য’ আৰু ‘বিধেয়’ৰ সমাহাৰত কেনেকৈ বাক্য গঠিত হয় সেই কথা কৈ বাক্যৰ প্ৰকাৰ ভেদ, বাচ্য পৰিবৰ্তন, উক্তি পৰিবৰ্তন আদি কথা অতি সংক্ষিপ্তকৈ আলোচনা কৰা হৈছে। গোস্বামী (১৯৮৭) য়ে এই আলোচনাৰ পৰিসৰ বঢ়াবলৈ যত্ন কৰিছে। দত্তবৰুৱাই তেওঁৰ প্ৰবন্ধ আৰু পুথিসমূহত এই বিষয়ে বিস্তাৰিতভাৱে আলোচনা কৰি আধুনিক পশ্চিমীয়া দৃষ্টিভঙ্গীৰে ৰূপান্তৰ সৃজন ব্যাকৰণ (Transformational Grammer) আৰ্হিতো যে অসমীয়া বাক্যৰীতি আলোচনা কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে পাঠকক পতিয়ন নিয়াইছে। এই পাঠত প্ৰধানকৈ প্ৰাচ্যৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে অসমীয়া বাক্যৰীতিৰ কথা আলোচনা কৰি ঠায়ে ঠায়ে পাশ্চাত্যৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰো আভাস দিবৰ যত্ন কৰা হৈছে।

৪.৫.১ বাক্যৰীতিৰ আধাৰ

বাক্যৰীতিৰ আলোচনা আধাৰ হৈছে ‘বাক্য’। এক বা একাধিক শব্দ, বিভক্তিয়ুক্ত পদ হৈ, বিশেষ ক্ৰমত লানি পাতি উচ্চাৰিত হৈ, ইটোৱে সিটোৰ লগত বিভিন্ন ধৰণৰ সম্বন্ধৰ সূচনা কৰি আৰু এক সমাপন সুৰ-লহৰ (finite intonation) বহন কৰি পৰিপূৰ্ণ অৰ্থপ্ৰকাশ কৰিলে তাকে বাক্য বুলি কোৱা হয়। কেতিয়াবা এটা পদেৰেও এটা বাক্য হ’ব পাৰে; যেনে—

/ আহা / অৰ্থাৎ / তুমি আহা /

কেতিয়াবা দুটা বিশেষ্য পদ লগ লাগিও এটা বাক্য হয়; যেনে—

/ তেওঁ শিক্ষক /

এনে বাক্যত ক্ৰিয়াপদ উহ্য হৈ থাকে। কিন্তু সবহভাগ ক্ষেত্ৰতে কম পক্ষেও তিনিটা পদ মিলি একোটা পৰিপূৰ্ণ বাক্য গঠিত হয়; যেনে—

/ মানুহজনে ভাত খালে /

৪.৫.২ বাক্যৰ গাঁথনিক বিভাজন

পৰম্পৰাগত ৰীতি অনুযায়ী দুই বা ততোধিক পদ থকা বাক্যৰ গাঁথনিক দিশৰ পৰা দুটা প্ৰধান ভাগত ভগোৱা হয়— **উদ্দেশ্য** (subject) আৰু **বিধেয়** (predicate)। উদ্দেশ্যৰ ঘৰত প্ৰায়েই ক্ৰিয়াই বুজোৱা কাৰ্যৰ কৰোঁতা বা কৰ্তা বহে (কেতিয়াবা কৰ্মও উদ্দেশ্যৰ ঘৰত বহিব পাৰে; পৰিচ্ছেদ ১.৪.১ দ্ৰষ্টব্য)। উদ্দেশ্য কেতিয়াবা এটা পদ হ’ব পাৰে, অথবা ইয়াৰ গুণ, সংখ্যা আদি বুজোৱা পদৰ সমাহাৰত গঠিত এটা শব্দগুচ্ছও হ’ব পাৰে। বিধেয়ৰ ঘৰত মুখ্যতঃ ক্ৰিয়া আৰু কৰ্তাই যাৰ ওপৰত ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সাধন কৰে সেই পদ, অৰ্থাৎ কৰ্ম থাকিব পাৰে। কৰ্ম কেতিয়াবা অকলে থাকিব পাৰে আৰু কেতিয়াবা ইয়াৰ গুণ, সংখ্যা আদি বুজোৱা

একাধিক পদৰ সমাহাৰত এটা শব্দগুচ্ছত হ'ব পাৰে। তেনেকৈ ক্ৰিয়াও অকলে থাকিব পাৰে, অথবা লগত ক্ৰিয়াৰ কাৰ্য সম্পাদনৰ ধৰণ বুজোৱা বা অৱস্থা সূচোৱা অন্য পদ থাকিব পাৰে। তলৰ উদাহৰণ দুটালৈ চালে কথাষাৰ স্পষ্ট হ'ব—

উদ্দেশ্য			বিধেয়					
মানুহজনে (কৰ্তা)			ভাত (কৰ্ম)	খালে (ক্ৰিয়া)				
সৌ (নিৰ্দেশ)	বুঢ়া (বিণ)	মানুহজনে (কৰ্তা. বি.)	সেইখিনি (নিৰ্দেশ)	কৰ্কৰা (বিণ)	ভাত (কৰ্ম-বিশে)	লাহে-লাহে (ক্ৰি.বিণ)	চোবাই (অস.ক্ৰি)	খালে। (ক্ৰিয়া)

এই বাক্য দুটাৰ পৰা সহজেই বুজা যায় যে বাক্য গঠনৰ মূল উপাদান তিনিটা— উদ্দেশ্য (subject), কৰ্ম (object), আৰু ক্ৰিয়া (verb); ইহঁতৰ ব্যৱহাৰৰ এটা ক্ৰম আছে। ইয়াক গঢ় বুলিব পাৰি। এনেধৰণৰ বাক্যক ইংৰাজীত s-o-v গঢ়ৰ বুলি কোৱা হয়; তাক অসমীয়াত উ-ক-ক্ৰি গঢ়ৰ বাক্য বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াৰ প্ৰত্যেকটো উপাদানেই যদি একাধিক পদেৰে গঠন কৰিবলগীয়া হয় তেতিয়াহ'লে পদসমূহ এটা নিৰ্ধাৰিত ক্ৰমতহে যুক্ত হ'ব পাৰে। বিশেষণ পদ বিশেষ্যৰ আগত বহে, নিৰ্দেশাত্মক সৰ্বনাম তাৰো আগত বহে আৰু তাৰো আগত বহে ক্ৰিয়া বিশেষণ (লাহে লাহে চোবাই খালে)।

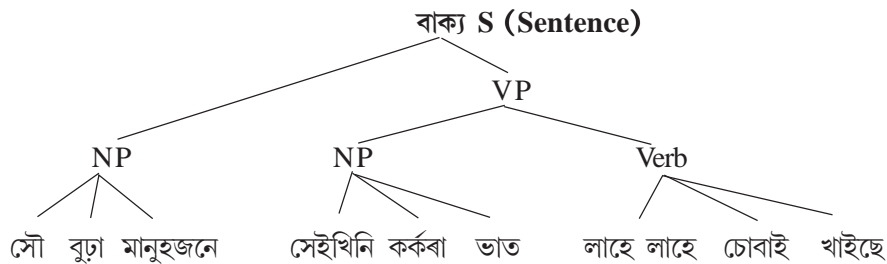
অসমীয়া বাক্যৰ সাধাৰণ গঢ় s-o-v হ'লেও কবিতাত অথবা বিশেষ প্ৰসংগত এই গঢ় সলনি কৰিব পাৰিঃ

‘/ দূৰত জ্বলিছে সৌ প্ৰলয়ৰ শিখা

লম তাতে অনন্ত শয়ন.....।’— চৌধাৰী

কৰ্তা আৰু কৰ্ম বিভক্তিযুক্ত হোৱা কাৰণে এনে ধৰণৰ শব্দক্ৰমৰ সলনা-সলনি সম্ভৱ; কিন্তু বিশেষ্য শব্দগুচ্ছ বা ক্ৰিয়া শব্দগুচ্ছৰ ক্ৰম (নিৰ্দেশাত্মক-বিণ-বিশেষ্য-নিৰ্দিষ্টতাৰাচক) সাধাৰণতে অপৰিবৰ্তিত থাকে।

চমস্কি সমৰ্থিত ৰীতি অনুযায়ী বাক্যৰীতি একেধৰণে দুটা খণ্ডত ভাগ কৰা যায়; এই খণ্ড দুটাক তেওঁ কেৱল বেলেগ ধৰণে নামকৰণ কৰিছে। আমাৰ পৰম্পৰাত যিটো উদ্দেশ্য সেয়া চমস্কিৰ ৰীতি মতে বিশেষ্যগুচ্ছ (Noun Phrase)। যিটো আমাৰ দৃষ্টিত বিধেয় সেয়া চমস্কিৰ দৃষ্টিত বৃহত্তৰ ক্ৰিয়া শব্দগুচ্ছ (Verb Phrase), যাৰ ভিতৰত এটা বিশেষ্য শব্দগুচ্ছ আৰু ক্ৰিয়া সোমাই থাকে। সেই কথাকে এটা বৃক্ষচিত্ৰ (Tree Diagram)-ত দেখুৱালে আৰু তাক ওপৰত দিয়া অসমীয়া উদাহৰণটোৰে বুজালে বা ব্যাখ্যা কৰিলে তলত দিয়া ধৰণৰ হ'ব—



বাক্যত ব্যৱহৃত পদৰ সংখ্যা যিমানেই নহওক কিয়, প্ৰতিটো বাক্যই এনে ধৰণৰ গঢ়কে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। ওপৰৰ বৃক্ষচিত্ৰৰে ব্যাখ্যা কৰা বাক্যটো ‘মানুহজনে ভাত লাহে লাহে খাইছে’ বাক্যৰ সম্প্ৰসাৰিত ৰূপহে। ইয়াত কোনো বাক্যৰ গঠনগত পৰিবৰ্তন সাধন কৰা হোৱা নাই। এনে ধৰণে কোনো পৰিবৰ্তন সাধন নকৰা উ-ক-ক্ৰি গঢ়ৰ বাক্যকে কোৱা হয় ‘সাৰ বাক্য’

(Kernal Sentence)। ভাষা এটা থকা এনে ধৰণৰ সাৰ বাক্যৰ সংখ্যা সীমিত। এনে সাৰ বাক্যত নানা ধৰণৰ ৰূপান্তৰ নিয়ম (Transformational Rules) প্ৰয়োগ কৰি অজস্ৰ নতুন বাক্য গঠন কৰিব পাৰি। প্ৰদত্ত উদাহৰণটোত নানা ধৰণৰ ৰূপান্তৰ নিয়ম (সংক্ষেপে ৰূপা-নিয়ম) প্ৰয়োগ কৰি আমি তলত দিয়া ধৰণৰ বাক্যসমূহ উৎপন্ন কৰিব পাৰোঁ। যেনে,—

/ মানুহজনে ভাত খোৱা নাই। / (নেতিবাচক)

/ মানুহজনে ভাত খাইছে নে? / (প্ৰশ্নবাচক)

/ মানুহজনৰ (দ্বাৰা) ভাত খোৱা হৈছে। / (কৰ্মবাচ্য)

/ মানুহজনৰ (দ্বাৰা) ভাত খোৱা হৈছে নে? / (প্ৰশ্নবাচক কৰ্মবাচ্য)

/ মানুহজনৰ (দ্বাৰা) ভাত খোৱা হোৱা নাই। / (নেতিবাচক কৰ্মবাচ্য)

এনে ধৰণে ভাষা এটাৰ মূল জঁকা হিচাপে সীমিত সংখ্যক সাৰ বাক্যৰ স্থিতি স্বীকাৰ আৰু সেই সাৰ বাক্যসমূহত নানা ধৰণৰ ৰূপা-নিয়ম প্ৰয়োগ কৰি অসংখ্য নতুন নতুন বাক্যৰ উৎপাদন বা সৃজনেই হ'ল চমস্কি সমৰ্থিত বাক্য-বিন্যাসৰ মূল মন্ত্ৰ। সেয়ে এই পৰস্পৰৰ বাক্য বিন্যাসক ৰূপান্তৰ-সৃজন ব্যাকৰণ (Transformational Generative Grammer সংক্ষেপে T.G Grammar) বুলি কোৱা হয়। এইখিনিতে এইটো স্পষ্টকৈ কৈ থোৱা প্ৰয়োজন যে চমস্কিৰ 'ৰূপান্তৰ-সৃজন ব্যাকৰণ' আমি সৰ্বসাধাৰণ মানুহে বুজা বা ধাৰণা কৰা ধৰণৰ এখন ব্যাকৰণ পুথি নহয়; ই হৈছে এমুঠিমান নিয়ম (a set of rules) যাৰ সহায়ত আমি অলেখ নতুন বাক্য গঠন কৰিব পাৰোঁ। এই ফালৰ পৰা চালে বুজা যায় যে চমস্কিৰ ৰূপান্তৰ-সৃজন ব্যাকৰণ একো বিশেষ জটিল আৰু বুজিব নোৱাৰা বিষয় নহয়। ইচ্ছা কৰিলে আমি আমাৰ ভাৰতীয় ভাষাসমূহকো ৰূপান্তৰ-সৃজন ব্যাকৰণৰ পটভূমিত বিশ্লেষণ কৰিব পাৰোঁ।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) বাক্যৰীতি বুলিলে কি বুজা যায়? ইয়াৰ ইংৰাজী পৰিভাষা কি আৰু সেয়া ক'ৰ পৰা ওলাইছে?

.....

(২) এটা শব্দৰে বাক্য গঠিত হ'ব পাৰে নে? ক্ৰিয়াহীন বাক্য কি?

.....

(৩) s-o-v আৰু উ-ক-ক্ৰি গঢ়ৰ বাক্যৰ দুটা উদাহৰণ দিয়ক। অসমীয়াত উ-ক-ক্ৰি ৰূপ ভংগ কৰিব পাৰিলে উদাহৰণ সহ বুজাই লিখক।

.....

(৪) চমস্কিৰ সমৰ্থিত বাক্য-বিন্যাসৰ প্ৰথম ঢাপ, যথা NP-VP বিভাজনৰ লগত ভাৰতীয় বাক্যবিন্যাসৰ কিবা সমিলমিল বিচাৰি পাব পাৰি নেকি?

.....

.....
.....
(৫) চমস্কিৰ ৰূপান্তৰ-সৃজন ব্যাকৰণৰ মূল মন্ত্ৰ কি ?
.....
.....
.....

৪.৬ অসমীয়া বাক্যৰ শ্ৰেণীবিভাজন

গাঁথনিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা অসমীয়া বাক্যক তিনিটা প্রধান শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি—

- (ক) সৰল বাক্য (Simple Sentence)
- (খ) জটিল বাক্য (Complex Sentence) আৰু
- (গ) যুগ্ম বা যৌগিক বাক্য (Compound Sentence)।

৪.৬.১ সৰল বাক্য (Simple Sentence)

কম পক্ষেও এটা সমাপিকা ক্ৰিয়া আৰু সমাপন সুৰ-লহৰ (finite intonation) থকা এটা সম্পূৰ্ণ ভাব প্ৰকাশ কৰিব পৰা বাক্যক সৰল বাক্য বুলি কোৱা হয়। সৰল বাক্য কেতিয়াবা এটা আৰু কেতিয়াবা দুটা পদেৰেও গঠিত হ'ব পাৰে (পাৰি) আৰু কেতিয়াবা ই যথেষ্ট দীঘল হ'বও পাৰে। যেনে,—

সৌ বুঢ়া মানুহজনে প্ৰায়েই গছৰ ছাঁত ডাঙৰ ডাঙৰ ঐতিহাসিক উপন্যাস পঢ়ি থাকে।

বাৰটা শব্দ থকা এই দীঘল বাক্যটোও এটা সৰল বাক্যই। ইয়াৰ উদ্দেশ্য 'সৌ বুঢ়া মানুহজনে'; ইয়াৰ প্রধান শব্দ (head word) মানুহ; বাকী শব্দবোৰে 'মানুহ'ৰ গুণাগুণ বৰ্ণাইছে। বিধেয়ত থকা 'গছৰ ছাঁত' প্রধান শব্দ 'উপন্যাস' আৰু 'পঢ়ি থাকে'ত প্রধান শব্দ 'পঢ়'।

৪.৬.২ জটিল বাক্য (Complex Sentence)

দুটা সৰল বাক্য 'যদি', 'যেতিয়া', 'যি', 'যে' আদি সংযোগক শব্দৰ সহায়ত লগ লাগি এটা বাক্য গঠিত হ'লে তাক জটিল বাক্য বোলা হয়। জটিল বাক্যত এটা প্রধান বাক্য খণ্ড (main clause) থাকে আৰু আন এটা অধীনস্থ বা তলতীয়া (subordinate clause) থাকে। তলতীয়া বাক্য-খণ্ডত থকা বিশেষ্য, বিশেষণ আদি শব্দৰ প্ৰাধান্যলৈ চাই তেনে বাক্য-খণ্ডক বিশেষ্য বাক্যখণ্ড (noun clause), বিশেষণ বাক্যখণ্ড (objective clause), ক্ৰিয়া-বিশেষণ বাক্যখণ্ড (adverbial clause) আদি ধৰণে উল্লেখ কৰা হয়।

তলৰ উদাহৰণ কেইটালৈ চোৱা যাওক—

/ সুবাসনাই ক'লে যে চাৰৰ কিতাপত বহুত খেলিমেলি আছে। /
প্রধান বাক্য বিশেষ্য বাক্যখণ্ড

/ যদি বৰষুণ হয়, খেতি ভাল হ'ব। /
ক্রি.বিণ.বাক্যখণ্ড প্রধান বাক্যখণ্ড

/ মই এনে এটা সপোন দেখিলোঁ, যিটো মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। /
প্রধান বাক্য বিণ. বাক্যখণ্ড

ওপৰৰ প্ৰথম উদাহৰণটোলৈ চালে দেখা যাব যে বিশেষ্য বাক্যখণ্ড, 'যে চাৰৰ কিতাপত বহুত খেলিমেলি আছে' প্রধান বাক্যখণ্ড 'সুবাসনাই ক'লে'ৰ পেটত সোমাই আছে। এনে ধৰণৰ

জটিল বাক্যৰ প্ৰধান বাক্যখণ্ডক **সূচক বাক্যখণ্ড** (matrix clause) আৰু কৰ্ম হিচাপে ব্যৱহৃত বিশেষ্য বাক্যখণ্ডক **গৰ্ভবাক্য** (embedded clause) বুলি কোৱা হয়।

অসমীয়াত কৰ্ম বাক্যখণ্ডৰ পৰা 'যে' উহ্য কৰি, ইয়াক বাক্যৰ আৰম্ভণিত ব্যৱহাৰ কৰি ইয়াৰ পিছত 'বুলি' সংযোজক অব্যয় বহুৱাই প্ৰধান বাক্যখণ্ডৰ শেষত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। তেতিয়া ওপৰৰ বাক্যটো হ'বগৈ,—

/ চাৰৰ কিতাপত বহুত খেলিমেলি আছে বুলি সুবাসনাই ক'লে। /

৪.৬.৩ যৌগিক বা যুগ্ম বাক্য (Compound Sentence)

একাধিক সৰল বা জটিল বাক্য সংযোজক অব্যয় আৰু বিয়োজক অব্যয় 'বা', 'অথবা', 'কিন্তু' আদিৰ সহায়ত সংযোগ কৰি গঠন কৰা বাক্যক **যুগ্ম বা জটিল বাক্য** বোলা হয়। যৌগিক বাক্যত অব্যয়ৰ আগফালে আৰু পিছফালে থকা বাক্য দুটাৰ কোনোটোৱে কোনোটোৰ তলতীয়া নহয়; দুয়োটাই পৰস্পৰে সহযোগী; সেয়ে ইহঁতক সহযোগী (co-ordinate) বাক্যখণ্ড বোলা হয়। তলৰ উদাহৰণবোৰলৈ চোৱা যাওক,—

/ চাৰ আহিল আৰু (চাৰ) চকীত বহিল। /

/ 'ক' শাখাৰ (প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কৰা) অথবা 'খ' শাখাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কৰা। /

/ চাৰ আহিল কিন্তু (চাৰ) অকণো নবহিল। /

/ যদি দেউতা নাযায়, ভাইটি (বিয়ালৈ যাব) আৰু মা বিয়ালৈ যাব। /

ওপৰৰ উদাহৰণবোৰৰ পৰা বুজা যায় যে যৌগিক বাক্যৰ গঠন তেনেই সহজ; বাক্যখণ্ডবোৰ সংযোজক অব্যয়ৰ দ্বাৰা গাঁঠি লগাই দিয়াৰ নিচিনাকৈ যুক্ত কৰা হয়। সেয়ে জটিলতাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত যৌগিক বাক্যক বহুতে জটিল বাক্যতকৈ সহজ বুলি ভাবে আৰু ইয়াক জটিল বাক্যৰ আগতে আলোচনা কৰে।

মনকৰিবলগীয়া যে যৌগিক বাক্যত কিছু শব্দ পুনৰাবৃত্তি হ'ব পাৰে; তেনে ক্ষেত্ৰত দ্বিতীয়টো পুনৰাবৃত্ত শব্দ উঠাই দিব পাৰি; ইয়াকে সম-শব্দলোপ (equi-deletion) বুলিব পাৰি। ওপৰৰ উদাহৰণবোৰত চন্দ্ৰবন্ধনিৰ ভিতৰত থকা শব্দবোৰ উঠাই দিব বা লোপ কৰিব পাৰি।

৪.৭ ভাব (Mood) ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যৰ শ্ৰেণী-বিভাজন

বাক্যত থকা ক্ৰিয়াপদৰ ভাবেই বাক্যৰ ভাব। ভাবৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভগাব পাৰি— নিৰ্ণয়াত্মক (assertive) আৰু অনুজ্ঞা (imperative)। নিৰ্ণয়াত্মক বাক্যকো তিনিটা উপবিভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি। সেইবোৰ তলত দিয়া ধৰণে উপস্থাপন কৰিব পাৰি।

১। নিৰ্ণয়াত্মক

— ইতিবাচক (affirmative)

— নেতিবাচক (negative)

— প্ৰশ্নবাচক (interrogative)

২। অনুজ্ঞা

(ক) ইতিবাচক (affirmative)

যিবিলাক বাক্য সমাপন সুৰ-লহৰেৰে কোষ হয় আৰু যাৰ পূৰ্ণ অৰ্থ 'হয়' সূচক, সেইবিলাক বাক্যকে **ইতিবাচক বাক্য** বোলা হয়; যেনে,—

/ সূৰ্য পূৰ্বপিনে উদয় হয়। /
/ প্ৰাগজ্যোতিষপুৰত নৰকাসুৰে ৰাজত্ব কৰিছিল। /

(খ) নেতিবাচক (negative)

যিবিলাক বাক্য সমাপন সুৰ-লহৰেৰে কোষ হয় আৰু যাৰ পূৰ্ণ অৰ্থ 'নহয়' সূচক, সেইবিলাক বাক্যকে নেতিবাচক বাক্য বোলা হয়; যেনে,—

/ দিনত ভেটফুল নুফুলে। /
/ আমি আন্দামান দেখা নাই। /

(গ) প্ৰশ্নবাচক (interrogative)

যিবিলাক বাক্য প্ৰশ্নবাচক সুৰ লহৰেৰে সমাপ্ত হয় আৰু যাৰ পূৰ্ণ অৰ্থ 'কোনো কথা হয় নে নহয়' অথবা 'কোনো নজনা কথা জানিব খোজা' সেইবিলাক বাক্যকে প্ৰশ্নবাচক বাক্য বোলা হয়; যেনে,—

/ পাকিস্তানৰ ৰাজধানী লাহোৰ হয় নে? /
/ যুৱ কংগ্ৰেছৰ সভাপতি কোন? /

৪.৮ বাচ্য (Voice) ৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যৰ শ্ৰেণী-বিভাজন

বাক্যত প্ৰধানকৈ কৰ্তাৰ বিষয়ে ক'ব খোজা যায়, নে কৰ্মৰ বিষয়ে ক'ব খোজা হয় অথবা ক্ৰিয়াৰ বিষয়ে ক'ব বিচৰা হয়, তাৰ ভিত্তিতে বাক্যক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰা যায়। সেয়া হ'ল— কৰ্তৃবাচ্য, কৰ্মবাচ্য আৰু ভাববাচ্য।

কৰ্তৃবাচ্য :

যি বাক্যত কৰ্তাই প্ৰাধান্য লাভ কৰে, অৰ্থাৎ কৰ্তাৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে কোৱা হয়, তেনে বাক্যই কৰ্তৃবাচ্যৰ বাক্য; যেনে,—

/ ৰামে ৰাৱণক মাৰিলে। /
/ পুলিচে চোৰটো ধৰিলে। /

কৰ্মবাচ্য :

যি বাক্যত কৰ্মই প্ৰাধান্য লাভ কৰে, অৰ্থাৎ কৰ্মৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে কোৱা হয়, আৰু য'ত কৰ্তাৰ ভূমিকা গৌণ হৈ পৰে তেনে বাক্যৰ বাক্যকে কৰ্মবাচ্যৰ বাক্য বোলে। কৰ্মবাচ্যত প্ৰধানকৈ ক্ৰিয়াপদৰ ৰূপগত পৰিবৰ্তন হয়; মূল কৰ্ম উদ্দেশ্যৰ স্থানত বহে আৰু মূল কৰ্তা হয় {- ৰ দ্বাৰা} বা {- ৰ হাতত} যুক্ত হৈ গৌণভাৱে প্ৰকাশিত হয়, নহয় লুপ্ত হয়; যেনে,—

/ চোৰটো পুলিচৰ হাতত ধৰা পৰিল। /
/ এই কাম তাৰ দ্বাৰা নহ'ব। /
/ ফলাফল ঘোষণা কৰা হৈছে। /

অসমীয়াত 'পাৰ', 'শুন', 'দেখ', 'মন' আদি কেইটামান ধাতুত {- ই} যোগ কৰি পুৰুষ নিৰপেক্ষ কৰ্মবাচ্যৰ ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰিব পাৰি; তেনে ক্ৰিয়াপদ যুক্ত বাক্যক পুৰুষ নিৰপেক্ষ কৰ্মবাচ্য (Impersonal Passive) ৰ বাক্য বুলিব পাৰি। যেনে,—

/ ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৌকাৰে পাৰ হ'ব পাৰি। /
/ বৰ গণ্ডগোল, একো নুশুনি। /

ভাববাচ্য :

যি বাক্যত ত্ৰিয়াই প্ৰাধান্য লাভ কৰে, আৰু কৰ্তা-কৰ্ম দুয়ো অপ্ৰধান হৈ পৰে তেনে বাক্যৰ বাক্যক **ভাববাচ্য** বোলে। অকৰ্মক ত্ৰিয়াযুক্ত বাক্যক ভাববাচ্যলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰি; যেনে,—

/ প্ৰভুৰ কেতিয়াকৈ শিচ ফুৰিবলৈ যোৱা হ'ব? /

/ অলপ পৰ বহা যাওক। /

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) গাঁথনিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা বাক্যক কেইটা শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি?

.....
.....
.....

(২) গৰ্ভবাক্য কি? গৰ্ভবাক্যৰ স্থান সলনি কৰি পাৰি নেকি; যদি পাৰি, তেতিয়া ক'ত কি পৰিৱৰ্তন হয়?

.....
.....
.....

(৩) ভাবৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বাক্যক কেনেকৈ বিভাজিত কৰিব পাৰি?

.....
.....
.....

(৪) কৰ্মবাচ্য কি আৰু ইয়াক কেনেকৈ গঠন কৰা হয়?

.....
.....
.....

৪.৯ বাক্যৰ ৰূপান্তৰ (Transformation of Sentences)

ওপৰত বৰ্ণনা কৰা প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰ বাক্যৰ বিভিন্ন উপশ্ৰেণীৰ এটাৰ পৰা আন এটালৈ বিভিন্ন ৰূপা-নিয়মৰ প্ৰয়োগ কৰি ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি। এনেকুৱা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ৰূপান্তৰৰ ভিতৰত পশ্চিমীয়া ভাষা বৈজ্ঞানিকসকলে ইতিবাচক-প্ৰশ্নবাচক আৰু কৰ্তৃবাচ্য-কৰ্মবাচ্যৰ ৰূপান্তৰৰ ওপৰতহে বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। অসমীয়াত সম্ভৱপৰ সকলো প্ৰকাৰ ৰূপান্তৰে সংক্ষেপ বৰ্ণনা তুলি ধৰা হ'ল।

ইতিবাচকৰ পৰা নেতিবাচক :

অসমীয়াত সামান্য বৰ্তমান আৰু সামান্য কালৰ ত্ৰিয়া থকা বাক্যৰ ত্ৰিয়াপদৰ আগত { ন-, নে-, নি-, নু- বা নো- } যোগ কৰি বাক্যক নেতিবাচক কৰা হয়; যেনে,—

/ তেওঁ ভেটি লয় — তেওঁ ভেটি নলয়। /

/ তাই পৰীক্ষা দিলে — তাই পৰীক্ষা নিদিলে। /

সাধাৰণ ভৱিষ্যৎ কালৰ ত্ৰিয়া থকা বাক্যক নেতিবাচকলৈ ৰূপান্তৰ কৰিব লাগিলে

মূল ক্ৰিয়াপদৰ বৰ্তমান কালৰ নেতিবাচক ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে আৰু বৰ্তমান কালৰ অনুজ্ঞাৰ নেতিবাচক ৰূপ উলিয়াবলৈ হ'লে ভৱিষ্যৎ কালৰ নেতিবাচক ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

/ মই ঘৰলৈ যাম — মই ঘৰলৈ নাযাওঁ। /
/ তাক কথাটো কোৱা — তাক কথাটো নকৰা। /

স্বৰূপ বৰ্তমান বা স্বৰূপ অতীত কালৰ ক্ৰিয়া থকা বাক্যক নেতিবাচকলৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ হ'লে মূল ধাতুত { -আ } যোগ কৰি পিছফালে 'নাই' বা 'নাছিল' যোগ দিব লাগে।

/ তেওঁ ভাত খাইছে — তেওঁ ভাত খোৱা নাই। /
/ সি পৰীক্ষা দিছিল — সি পৰীক্ষা দিয়া নাছিল। /

ইতিবাচকৰ পৰা প্ৰশ্নবাচক :

অসমীয়াত তিনিটা উপায়ে ইতিবাচকৰ পৰা প্ৰশ্নবাচক বাক্য গঠন কৰিব পাৰি — 'নে' যোগকৰি 'হয়-নহয়' উত্তৰ দিব পৰা প্ৰশ্ন, 'ক'-ৰে আৰম্ভ হোৱা প্ৰশ্নবাচক সৰ্বনাম বা ক্ৰিয়া বিশেষণ যোগ কৰি যুক্ত প্ৰশ্ন আৰু বাক্যৰ সুৰ লহৰ সলনি কৰি নিশ্চয়তাবাচক প্ৰশ্ন গঠন কৰিব পাৰি। তলত প্ৰতিটোৰে উদাহৰণ দিয়া হ'ল।

/ বাইদেউ আহি পালে — বাইদেউ আহি পালে নে? /
/ চাৰ ক'ত থাকে? /
/ তুমি আহিলা — তুমি আহিলা? /

কৰ্তৃবাচ্যৰ পৰা কৰ্মবাচ্য :

কৰ্তৃবাচ্যৰ বাক্য কৰ্মবাচ্যলৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ হ'লে তিনিটা বিষয়ত পৰিবৰ্তন সাধন কৰিবলগীয়া হয়। যি ধাতুত { -আ } যোগ দি তাৰ পাছত 'হয়', 'যায়' বা 'হৈছিল' ক্ৰিয়াপদ বহুৱাব লাগে; কৰ্তৃবাচ্যৰ মূল কৰ্ম উদ্দেশ্যৰ স্থানত বহে আৰু ইয়াৰ লগত ক্ৰিয়াৰ পুৰুষগত অক্ষয়, হয়, মূল বাক্যৰ উদ্দেশ্য { -ৰ দ্বাৰা } বা { -ৰ হাতত } যুক্ত হৈ দুৰ্বল কৰোঁতাৰ স্থানলৈ অপসাৰিত হয়। 'দ্বাৰা' বা 'হাতত' প্ৰায়ে উহ্য থাকে।

/ মই ভাত খালোঁ — মোৰ (দ্বাৰা) ভাত খোৱা হ'ল। /
/ পুলিচে চোৰটো ধৰিলে — পুলিচৰ হাতত চোৰটো ধৰা পৰিল। /

৪.১০ উক্তিৰ পৰিবৰ্তন (Change of Speech)

আমি পূৰ্বতে প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ উক্তিৰ কথা পাই আহিছোঁ। প্ৰত্যক্ষ উক্তি পৰোক্ষ উক্তিলৈ পৰিবৰ্তন কৰাৰ কথা চমকি আৰু তেওঁৰ সমৰ্থকসকলে আলোচনা কৰা নাই। কিন্তু পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণৰ ই এটা আলোচ্য বিষয়। এই পৰিবৰ্তনতো বিশেষ ৰূপা-নিয়মৰ প্ৰয়োগ হয়।

প্ৰত্যক্ষ উক্তিক পৰোক্ষলৈ ৰূপান্তৰ অসমীয়াত দুই ধৰণে কৰা হয় আৰু দুয়োটা নিয়মেই সহজ। প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে গৰ্ভস্থ-বাক্যৰ আগত 'যে' বা 'বোলে' আৰু গৰ্ভবাক্যৰ কৰ্তাৰ পুৰুষ সলনি কৰি পৰোক্ষ উক্তিৰ বাক্য গঠন কৰা হয়। কেতিয়াবা আকৌ গৰ্ভ-বাক্যক আগলৈ নি তাৰ পিছত 'বুলি' যোগ কৰি সূচক বাক্যখণ্ডক শেষলৈ নিয়া হয়। তলৰ উদাহৰণ দুটালৈ চোৱা যাওক —

/ দেউতাই ক'লে, 'মই পদত্যাগ কৰিম'। /
/ দেউতাই ক'লে যে তেওঁ পদত্যাগ কৰিব। /
বা / (তেওঁ) পদত্যাগ কৰিব বুলি দেউতাই ক'লে। /

ওপৰত অসমীয়া বাক্যৰীতি বা বাক্যবিন্যাসৰ সামান্য আভাস দিয়া হ'ল। চমস্কিয়ে জনপ্ৰিয় কৰি তোলা ৰূপান্তৰ সৃজন ব্যাকৰণৰ মূল কথাবোৰো সহজ-সৰল কৰি উপস্থাপন কৰা হ'ল। এই পাঠত দিয়া কথাখিনি ভালদৰে পঢ়ি আৰু বুজি ল'লে বিদ্যার্থীসকলে বাক্যবিন্যাস সম্পৰ্কে মূল কথাখিনি জানিব পাৰিব। এই বিষয়ে অধিক জানিবলৈ হ'লে প্ৰসংগ গ্ৰন্থ তালিকাত দিয়া পুথিবোৰৰ সংশ্লিষ্ট অধ্যায় পঢ়িবলৈ যত্ন কৰিব।

আত্মমূল্যায়ন প্ৰশ্ন

(১) ইতিবাচকৰ পৰা নেতিবাচক বাক্য গঠন কৰাৰ নিয়ম কি?

.....

(২) অসমীয়াত ইতিবাচকৰ পৰা কেনেকৈ প্ৰশ্নবাচক বাক্য গঠন কৰা হয়?

.....

(৩) অসমীয়া কৰ্মবাচ্যৰ বাক্যত {-ৰ দ্বাৰা} বা {-ৰ হতুৱাই/হাতত} ব্যৱহাৰ কৰা অপৰিহাৰ্য্য হয় নে?

.....

৪.১১ সাৰাংশ (Summing Up)

অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণগত বিষয় বুলিলে সাধাৰণতে পুৰুষ, লিংগ বচন, কাৰক, কাল, দশা আৰু বাচ্যকে বুজায়। এইবোৰৰ ভিতৰত শুদ্ধ লিংগ আৰু বচন শুদ্ধ অৰ্থত ব্যাকৰণগত বিষয় নহয়। কাৰণ, বিশেষ্য আৰু সৰ্বনামৰ বচন আৰু লিংগ অনুসৰি বাক্যৰ অন্যান্য স্থানত থকা বিশেষণ বা ক্ৰিয়া পদৰ কোনো পৰিবৰ্তন নহয়। বচন আৰু লিংগই অসমীয়াত কেৱল অৰ্থৰ চাহিদাহে পূৰণ কৰে। তথাপিও কিছুমান বিশেষ্য আৰু সৰ্বনামৰ একবচনৰ পৰা বহুবচনলৈ পুংলিংগৰ পৰা স্ত্ৰীলিংগলৈ ইমান প্ৰণালীবদ্ধ যে ইহঁতক ব্যাকৰণত ঠাই নিদি নোৱাৰি। ক্ৰিয়াপদৰ ক্ষেত্ৰত ভাব (mood) বুজাবৰ বাবে কোনো বিশেষ বিভক্তি নাই; অনুজ্ঞাত কেৱল নিৰ্ণয়বোধকত ব্যৱহাৰ হোৱা পুৰুষ বিভক্তিৰ সলনি এলানি সুকীয়া পুৰুষ বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়।

বাক্যৰীতি বাক্যবিন্যাসৰেই আন এটি নাম। বিভক্তি যুক্ত পদবোৰ কি নিয়মে কি ক্ৰমত বহি অৰ্থপূৰ্ণ বাক্য গঠন কৰে আৰু কি নিয়মৰ প্ৰয়োগ কৰি এক শ্ৰেণী বাক্যৰ পৰা আন এক শ্ৰেণীৰ বাক্য গঠন কৰিব পাৰি, কেনেকৈ কৰ্তৃবাচ্যৰ পৰা কৰ্মবাচ্যৰ বাক্য গঠন কৰিব পাৰি ইত্যাদি কথাৰ বিশ্লেষণে বাক্যবিন্যাসৰ ভিতৰত পৰে। পৰম্পৰাগত ব্যাকৰণৰ বাক্যবিন্যাসৰ কিছু সূত্ৰ চমস্কি সমৰ্থিত ৰূপান্তৰ সৃজন ব্যাকৰণৰ বাক্য-বিন্যাসৰ লগত মিলে। চমস্কি সমৰ্থিত ৰূপান্তৰ সৃজন ব্যাকৰণৰ বাক্য-বিন্যাসৰ লগত মিলে। চমস্কি সমৰ্থিত পশ্চিমীয়া বাক্য-বিন্যাসৰ সূত্ৰেৰেও অসমীয়া বাক্যবিন্যাস বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি।

8.12 আৰ্হি প্ৰশ্ন (Sample Questions)

- ১) বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী বুলিলে কি বুজা যায়? অসমীয়াত বিশেষ্যৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য বৈয়াকৰণিক শ্ৰেণী কি কি? ইয়াৰ কোনবোৰ ক্ৰিয়াৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য?
- ২) বাক্য-ৰীতি বা বাক্যবিন্যাস বুলিলে কি বুজা যায়?
- ৩) সাধাৰণ অসমীয়া বাক্যৰ গঢ় কেনেকুৱা? বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া বিশেষণ সাধাৰণতে ক'ত বহে?
- ৪) 'সৌ ডেকা ল'ৰাটোৱে এটা পকা মালদহী আম চুহি চুহি খাই আছে'—বাক্যটো বৃক্ষচিত্ৰত দেখুৱালে কেনে হ'ব?
- ৫) যুগ্ম বা যৌগিক বাক্য উদাহৰণসহ ব্যাখ্যা কৰক।
- ৬) ইতিবাচক — নেতিবাচক ৰূপান্তৰ নিয়ম কি কি?
- ৭) অসমীয়াত প্ৰশ্নবাচক বাক্য কেনেকৈ গঠন কৰা হয়?
- ৮) এই গোটৰ পাঠসমূহ পঢ়ি আপুনি কি নতুন কথা শিকিলে?

8.13 প্ৰসঙ্গ-গ্ৰন্থ (References/Suggested Readings)

- উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী : অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ
গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী : অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ
ফণীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা : 'কাৰক বিচাৰৰ নতুন চিন্তাধাৰা', অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা
(—) : 'অসমীয়া বাক্য বিন্যাস', অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা
(—) : 'ৰূপান্তৰস্ফেট ব্যাকৰণৰ চমু পৰিচয়', ভাষাৰ তত্ত্বকথা
(নাহেন্দ্ৰ পাদুন সম্পাদিত)
(—) : 'ভাষাতাত্ত্বিক মিতব্যয়িতা', ভাষাতত্ত্বৰ আদিকথা
(দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি সম্পাদিত)
দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি : ভাষাতত্ত্ব
Merry Puzary : *Case in Assamese in Languages of the North East Ed.*
Berlock Filmore : *Case for Case*
লীলাৱতী শইকীয়া বৰা : অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপতত্ত্ব
নৰনাৰায়ণ শৰ্মা : অসমীয়া ৰূপতত্ত্ব আৰু ব্যাকৰণ
C F Hockett : *A Course in Modern Linguistics.*
Ananta N. Konwar : *Karaka Theory and Case Grammar : Indian Linguistics*
P N Dutta Baruah : *A Contrastive Analysis of the Morphological Aspects of Assamese and Oriya*
(—) : *An Intensive Course in Assamese*
(—) : *A Contrastive Analysis of the Assamese and Bengali Syntex (Ph.D. Thesis of Mysore University)*
(—Ed.) : *Languages of the North East*

* * *